

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRÖNDUM-NIELSEN GUSTAF CEDERSCHIÖLD VERNER DAHLERUP
HJALMAR FALK OTTO VON FRIESEN MARIUS HÆGSTAD
FINNUR JÓNSSON EVALD LIDÉN

GENOM

AXEL KOCK.

FYRTIOANDRA BANDET.

NY FÖLJD.

TRETTIOÅTTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP.
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG.

LUND 1926.

Innehåll.

✓ C. W. von Sydow, Folksagan såsom indoeuropeisk tradition	1
Johan Palmér, Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526. I, II	20 (och 134)
Axel Kock, Studier i västnordisk grammatik. I—III	61
Björn K. Þórólfsson, Anmälan av »Jóhannes L. L. Jóhannsson, Nokkrar sögulegar athuganir um helztu hljóðbreytingar o. fl. í íslenzku, einkum í miðaldamálinu (1300—1600)»	77
Elof Hellquist, Anmälan av »Danmarks Stednavne NR 1. Samsøs Stednavne udgivet af Stednavneudvalget»	82
Bengt Hesselman, Nekrolog över Adolf Gotthard Noreen	84

Felix Genzmer, Der Dichter der Atlakviða	97
Johan Palmér Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526. I, II	(20 och) 134

Finnur Jónsson, Nogle bemærkninger om behandlingen af sprog og form i eddadigtene	193
Finnur Jónsson, Eddadigtene's samling	215
Kemp Malone, Danes and Half-Danes	234
Didrik Arup Seip, Norske innsjönavn	241
Jóhannes L. L. Jóhannsson, Svar	276
Stefán Einarsson, Anmälan av »Islandsk Grammatik. Islandsk Nutidssprog af Valtýr Guðmundsson»	281
Elof Hellquist, Anmälan av »Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. I. Ortnamnen i Sävedals härad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar»	283

Evald Lidén, Svenska ordförklaringar	289
Gustav Neckel, Zur vorgeschichtlichen beugung männlicher <i>n</i> -stämme	304
Karl Helm, Die Zahl der Einherjer... ..	314
Dag Strömbäck, Kommentar till Västgöotalagen I, JB 20	320
Konstantin Reichardt, Der Dichter der Atlakviða	323
A. G. van Hamel, Anmälan av »Sigurður Nordal, Völuspá. Gefin út með skýringum»	327
C. W. v. Sydow, Anmälan av »Knut Liestøl, Norske Ættesogor. Med bilete og 1 kart»	334
Ebbe Kock, Anmälan av »Äldre Västgöotalagen översatt och förklarad av Nat. Beckman. (= Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning. B:3.)»	337
John Loewenthal, Die unaspirierten Tenues des Holländischen	342
Sven Grén Broberg, Bibliografi för 1924	343

Folksagan såsom indoeuropeisk tradition.

Folksagan såsom forskningsobjekt. Att folksagan har ett poetiskt värde, som gör den förtjänt av litterärt bildade människors uppmärksamhet och beundran, upptäcktes i Europa redan av de italienska novellisterna, men vann allmänt erkännande först genom Perraults berömda *Contes de ma mère l'Oye* som verkligen slog igenom och framkallade en hel litterär skola i Frankrike. Att den även förtjänar uppmärksamhet från vetenskapens sida, upptäcktes först av bröderna Grimm, de första verkliga kännarna av sagan, som ägnat den ett grundligt och omfattande studium. Ingen av dem som efter bröderna Grimm sysslat med sagorna, har åstadkommit ett med deras ens tillnärmelsevis likvärdigt arbete, och forskningen har på detta område gjort endast obetydliga framsteg. Detta beror på att sagorna studerats nästan uteslutande av forskare som haft andra huvudintressen och blott tillfälligtvis råkat kasta en blick in på sagornas område, som legat något avsides från vetenskapens allfarvägar. Blott föga har av dem under deras flyktiga besök hunnit uppfattas, och resultatet av deras arbete har blivit där- efter — ett tämligen tarvligt och ofta fullständigt missvisande amatörarbete.

Men detta har ländt icke blott sagostudiet såsom sådant utan även andra vetenskaper till skada. Överallt där filologien arbetar med begynnande litteratur, ligger en muntlig tradition nära bakom, och kännedom om denna traditions innehåll och livsbetingelser är därför vid allt sådant litteraturstudium ett viktigt villkor för full förståelse. Av denna gamla tradition utgör folksagan en viktig del. Försummelsen av sagan eller en felaktig uppfattning av den, vållar därför direkt skada vid t. ex. studiet av hjältediktingen hos olika folk. Om en germansk filolog godtagit den fullständigt falska teorien att alla sagor kommit

från Indien i historisk tid, är det ej underligt om han alldeles bortser från deras inflytande på germansk hjältesaga i den tron att inga sagor funnits hos germanerna på folkvandringstiden och under de närmast följande århundradena. Då jag här skall framlägga min uppfattning av indoeuropeisk folksaga, skall jag först underkasta tidigare åsikter i frågan en närmare granskning.

Sagoteorier. De enda filologer som ägnat folksagorna ett verkligen djupgående studium, är deras vetenskapliga upptäckare, bröderna Jacob och Wilhelm Grimm. De konstaterade sagornas internationalitet och deras släktskap med vissa gamla myter och hjältesagor. De hade själva varit med om den stora upptäckten, att flertalet europeiska och en del hitreasiatiska språk måste härstamma från ett gemensamt indoeuropeiskt urspråk, och de uppfattade därför även sagornas internationalitet såsom beroende på ett arv från indoeuropeisk urtid, och deras släktskap med myterna så, att man här hade de sista spillrorna av en försvunnen ur-indoeuropeisk mytologi. Den förra delen av teorien, sagornas härstamning från indoeuropeisk urtid, var ett antagande som när det framställdes, inte kunde bevisas, men som heller ej kunnat med bindande skäl motbevisas. Den senare delen, att sagan är degenererad myt, var ett rent misstag, byggt på den på Grimms tid härskande falska föreställningen, att mytdiktningen är den älsta diktningen, ur vilken all annan diktning utvecklats sig.

Tyvärr var det just denna felaktiga teori om sagorna såsom brottstycken av myter, som kraftigast drog till sig uppmärksamheten. Mytologiskt intresserade filologer kastade sig med iver över sagorna och frossade i fantastiska mytkonstruktioner — men utan minsta gagn för vetenskapen. De hade icke ägnat sagan något närmare studium, kände ingenting om dess livs-
 betingelser och kunde alls ej bedöma dess förhållande till myten — som de heller ej kände. Ty för att verkligen förstå myten och dess rätta natur, måste man ha en allsidig kännedom om muntlig tradition och om folklig tankegång. Då mytologerna fullständigt saknade dessa förutsättningar, blev resultatet av deras arbete med såväl myter som sagor värdelöst från början till slut,

kuriösa fantasier som icke hade något att skaffa med den verklighet, som ligger bakom det material de arbetade med. Detta har också insetts av en hel del sundt tänkande personer även om de icke varit fackmän på traditionsområdet, och den mytologiska sagoforskningen blev snart till stor del ersatt av sundare riktningar. Men då studierna på traditionsområdet försumrats för en på den skrivna litteraturen ensidigt riktad forskning, har den ofruktbara mytspekulationen dock ännu ej helt trängts undan ur handböckerna och drives ännu av en grupp tyska filologer.

Grimms teori om sagorna såsom urtidsarv ersattes snart av Theodor Benfey's vandringsteori. Benfey var indolog och hade lyckats bevisa att den gammalindiska sagosamlingen *Pantschatantra* tidigt blivit översatt till persiska och därifrån genom förmedling av arabiska och hebreiska översättningar till latin. Den hade på det sättet kommit till Europa, där den fick användning såsom exempelsamling för predikningar. Från detta intressanta faktum drog Benfey sedan den vidträckande slutsatsen att alla folksagor diktats i Indien i historisk tid, eller närmare bestämt under århundradena närmast efter Buddha, för att användas såsom predikoexempel av buddhistiska munkar, och att de därifrån dels på litterär, dels på muntlig väg förts till Europa i olika repriser: efter Alexanders tåg till Indien, under korstågen och vid mongolinvasionen i Ryssland. Slutsatsen är karakteristisk för den ensidige indologen, som blott hade en ytlig kännedom om folksagan och ingen kunskap om folklig tankegång och traditionens liv. Såsom stöd för sin teori tolkade han därför in speciellt buddhistisk uppfattning i allmänt mänskliga eller allmänt primitiva drag, och han hade ej förmåga att skilja mellan tillfällig likhet och den likhet som visar diktsammanhang. Då djupare kunskap på dessa områden ej fanns på andra håll, vann den indiska teorien många anhängare, och dess inflytande har ännu ej upphört. Om den än kan sägas ha gjort en viss nytta genom att i någon mån ha minskat tilltron till mytologernas sagotolkningar, i det den uteslöt möjligheten för att uppfatta sagorna som myter, är den emellertid uppenbart

felaktig. Den faller ohjälpligt redan på det faktum, att en hel rad i Europa ännu levande folksagor kan visas ha funnits här redan före Buddhas tid och innan någon beröring med Indien kommit till stånd.

Det var dock icke detta faktum som bragte den indiska teorien i misskredit. Ett argument mot sagornas indiska härkomst, vilket med kraft fördes fram särskilt af Joseph Bédier, var att det är orimligt att härleda all världens sagor från Indien, då ju detta skulle innebära, att man ingenstädes utanför Indien skulle ha varit i stånd att dikta sagor. Dessutom fanns det ingenting hos det kända sagostoffet som tydde på en sådan härstamning, ty de indiska varianterna företedde ej i något hänseende mera ursprungliga drag än de europeiska. Bédier som är ren skriftfilolog och ej i större utsträckning arbetat med muntlig tradition — beträffande sagor blott med skämtsagor — är för övrigt agnostiker i fråga om sagornas ursprung och anser att man därom ingenting kan veta. Hans verksamhet på sagoområdet är därför av rent negativ art och har ej kunnat ge forskningen några impulser, snarare har den dragit intresset bort från sagorna såsom ett för forskningen oanvändbart material.

Ett annat kraftigt angrepp mot Benfey's teori fördes fram av de engelska antropologerna, särskilt Andrew Lang. Han framhöll att sagor träffas hos alla folk och att det därför ej gärna går för sig att söka alla sagors hemland i Indien, och lika litet kan någon bestämd ras, t. ex. den indoeuropeiska, göra anspråk på dem såsom sin speciella egendom. De drag som Benfey ansett tyda på indiskt-buddhistiskt ursprung, t. ex. djurens roll i sagan, visade Lang vara allmänt primitiva drag, som sålunda ej alls kunde bevisa härstamning från något visst land eller någon viss religion. Vad antropologerna särskilt betonat, är att sagornas tankeinnehåll är primitivt, och att de alltså måste härstamma från en tid då man levat på naturfolkens ståndpunkt. Därmed kom sagan (d. v. s. undersagan) att bli ganska uppmärksammas av antropologerna, men då de så godt som helt inskränkt sig till att i sagorna söka efter primitiva sedvänjor

och föreställningar från allmänmänskliga, ej nationella synpunkter, utan att uppmärksamma deras diktkaraktär, har deras sagoforskning, som dessutom lider av svåra metodiska brister, ej kunnat väcka någon nämnvärd uppmärksamhet bland filologer.

Ingen av de forskarskolor som här nämnts, har ägnat folksagorna såsom sådana någon närmare granskning. Såväl den ena som den andra kan sägas blott tillfälligtvis ha kommit in på området, och ingen av dem har gett sig tid att utföra ett verkligt uppröjningsarbete, ett mera ingående vetenskapligt studium. Något sådant träffar man först hos den finska sagoforskerskolan, representerad av Kaarle Krohn och Antti Aarne. Den kan i viss mån anses som en reformerad fortsättning av Benfey's skola. Den förnekar att något särskilt land a priori kan anses såsom samtliga sagors hemland, och utgår i stället från den förutsättningen, att vilket folk som helst kan ha frambragt egna bidrag till sagodiktningen. Varje saga har diktats på en bestämd plats en gång för alla, och därifrån har den vandrat ut över sitt utbredningsområde. Hur allt detta gått till, får man veta genom att undersöka varje sagotyp för sig, och det är genom sådana specialundersökningar som den finska skolan driver sin forskning. Jag har härmed ej velat säga, att den finska skolan fått sin prägel uteslutande genom att övertaga den indiska skolans teorier vederbörligen rensade från Benfey's grova överdrifter. Även den finska Kalevalaforskningen har naturligt nog haft ett starkt inflytande på dess riktlinjer.

Den finska skolan har gått till verket med stor grundlighet. Den har ägnat systematiken ett omsorgsfullt studium och gjort noggranna iakttagelser rörande sagans byggnad och liv. Dess sagoundersökningar måste därför anses synnerligen värdefulla. Utan att direkt förneka att en saga även genom att ha ärvts från en gemensam urtid kan ha fått sin nutida utbredning, har den finska skolan dock alls ej tagit en sådan möjlighet i betraktande, utan förutsätter såsom ett axiom, att sagorna nått sina nutida utbredningsområden uteslutande genom vandring från

det ena folket till det andra. Dess princip att undersöka varje saga för sig är visserligen alldeles riktig, men därigenom förlorar den blicken för betydelsen av våra undersagors enhetlighet i stil och komposition och försummar den vida överblicken över området. Denna överblick uppskjutes, tills varje enskild sagotyp blivit undersökt, men borde dock kunna nås redan dessförinnan och har dessutom en ej ringa betydelse för de enskilda undersökningarna. Då den finska skolan sålunda blott sysslat med för andra forskningsgrenar intresselösa specialundersökningar, och ej inriktat sig på problem som även annan forskning söker lösa, har den ej kunnat väcka intresse för sagostudiet och ej heller bidragit till att skingra de om sagorna rådande falska föreställningarna.

Jämte de nu nämnda skolorna förtjänar Reinhold Köhler här att nämnas, men ej på grund av någon bestämd teori, ty någon sådan framställde han ej. Han var snarast agnostiker med en viss lutning åt den indiska skolan. Han har emellertid gjort sagoforskningen en stor tjänst genom en systematisk sammanställning av stoffet för olika sagotyper och sagomotiv, ett arbete som på ett förtjänstfullt sätt har fortsatt av J. Bolte och G. Polívka i deras ytterst rikhaltiga anmärkningar till Grimms Kinder- und Hausmärchen. Härigenom har materialet gjorts tillgängligt för forskningen på ett utmärkt sätt men utan varje teoretisk kommentar.

Olika diktarter inom folksagan. På grund av språkets makt över tanken uppfattas folksagan lätt som ett enhetligt område med gemensamt ursprung eller likartad karaktär. Ordet saga har emellertid ett stort omfång och tjänar såsom beteckning för en mängd inbördes starkt skiljaktiga diktarter utan inbördes samhörighet. Detta ser man lätt vid en närmare granskning av de olika sagogrupper man har här i Europa.

Den grupp sagor som står närmast vardagslivets upplevelser, är skämtingsagorna, i regel korta realistiska berättelser, byggda på en enda skämtsam idé (dumhet, snålhet, slughet, något lyte, o. s. v.), och därför vanligen en-episodiska. Skämt-

sagan kan ofta vara grundad på en verklig händelse, och man finner den därför stundom lokaliserad och knuten till kända personer alldeles som folksägnen. Under det sägnen lägger särskild vikt vid detta, emedan den just vill tala om en sann händelse och därför anför sådana omständigheter såsom bekräftelse på sin sanning, så är det för skämtsagan mera en bisak, och sådana drag utelämnas därför för det mesta. Den överdriver och karrikerar dessutom vad den berättar om, varigenom dess karaktär av medveten diktning tydligt framträder. Den typiskt en-episodiska skämtsagan kan stundom bli flerepisodisk genom att flera skämtsagor, byggda på likartade idéer, hopfogas till ett konglomerat. Skämtsagor diktas var som helst och när som helst, emedan man överallt och i alla tider har sinne för det komiska, vilket naturligtvis dock ej hindrar, att en hel del skämtsagor har en vidsträckt utbredning, som de fått genom spridning från ett centrum.

Den hos oss förekommande djursagan liknar skämtsagan så till vida som den i regel bygger på en enda, vanligen skämtsam eller satirisk idé, och därför nästan alltid är en-episodisk eller genom konglomeratbildning flerepisodisk. Men den är ej på samma sätt realistisk. Det är nämligen ej från det mänskliga vardagslivet utan från djurens liv den hämtar sitt stoff, men den tillägger djuren mer eller mindre mänskliga egenskaper och låter dem uppträda och tala på mänskligt sätt, därigenom ofta parodierande mänskliga svagheter. Även djursaga träffas hos alla folk, men den har ej överallt den här antydde byggnaden och karaktären, ty hos primitiva folk sväller den ofta ut till flerepisodiska bildningar av helt annan stil än våra djursagor.

Helt annorlunda beskaffad är undersagan, som helt och hållet är förlagd till fantasiens värld. Den börjar visserligen gärna med »det var en gång», men detta betyder att det har aldrig hänt. Den använder inga geografiska beteckningar ur verklighetens värld, utan blott rena fantasinamn såsom »Soria Moria slott», »Glasberget», »östan om solen och västan om månen», o. s. v. Lika litet använder den verkliga personnamn, utan

tillfälliga namnbildningar såsom Snövit, Törnros, Askeladden, Skorvhätta o. d. eller ett konventionellt valt namn såsom Johannes. Avvikelser härifrån måste uteslutande skrivas på enskilda berättares tillfälliga nycker. Undersagan låter alltid hjälten triumfera genom att vinna prinsessan och halva riket, sedan han utträttat de svåra uppdrag som ålagts honom eller besekrat de jättar eller drakar som bortrövat eller eftersträvat prinsessan. Den är ej byggd på en enstaka idé, utan den strävar snarare efter att ge en så spännande och fantasifull framställning som möjligt av hjälten liv från hans föraktade och obemärkta barndom till hans lysande upphöjelse. Den är alltid fler-episodisk med episoderna strängt ordnade efter talförhållanden och spänningens krav till ett symmetriskt och välbalanserat helt.

En saga med väsentligen samma byggnad men mera realistisk är novellsagan, som rör sig på verklighetens grund och ofta har skämtsamt innehåll. Dess med undersagan överensstämmande byggnad gör emellertid att den i regel ej ger intryck av sannolikhet. Den är betydligt artfattigare än såväl skämtsagan som undersagan.

Fler sines emellan självständiga diktarter skulle kunna skiljas ut ur vad man med ett gemensamt namn kallar saga, men de nämnda typgrupperna torde tillräckligt tydligt visa att sagans område icke är enhetligt. Under det att novell- och undersagan av en till berättare utsedd person föredrages för ett andäktigt lyssnande auditorium, som satt sig till rätta för att höra sagor, kommer skämtsagan fram mera apropas i ett muntert glämande sällskap, där det ena skämtsamma ordet ger det andra och man avlöser varandra med att berätta de skänthistorier som man händelsevis kommer att tänka på. Djursagan åter flikas in i ett mera lugnt samtal för att ge en lärdom eller för att förklara en anspelning, eller också berättas den för små barn som ännu ej hunnit få smak på de mera invecklade undersagorna. Det är därför tydligt att dessa fyra arter av sagodiktning måste ha uppstått och fortplantats på helt olika sätt, och alltså också haft olika historia.

Detta förefaller självklart när det påpekas, men just denna åtskillnad har långt ifrån alltid beaktats. Benfey undantog verkligen djursagan från sin teori om indisk härstamning för alla sagor och förklarar den ha uppstått i Grekland och därifrån vandrat till Indien, men han låter sin teori gälla lika kraftigt om skämtsagor som om undersagor, och Bédier bemöter honom uteslutande på skämtsagans område. Då Lang som i sin egenskap av antropolog är så godt som uteslutande intresserad av undersagan, framhåller att sagor träffas hos alla folk, och att ingen särskild ras kan utpekas såsom upphovet till alla eller flertalet sagor, så gäller detta ganska bra om djursagor och skämtsagor, men det gäller ej på samma sätt om den här karakteriserade undersagan. Den har nämligen både i fråga om innehåll och komposition en så särpräglad stiltyp att den omöjligt kan betecknas som alla folks egendom. Då den engelska skolan utan vidare sammansätter den med all annan fantastisk sagodiktning jorden rundt, oavsett stilkarakteren, så beror detta på en väsentlig svaghet i dess forskning. Den söker endast belägg för primitiv tankegång och anser sig därför kunna bortse från stil och diktteknik såsom något som ej kommer den vid, men den förlorar därigenom möjligheten att öva verklig källkritik, och de slutsatser den drager ur sagorna, berövas sålunda sitt säkra underlag. Denna brist hos den engelska skolan har gjort den blind för olikheten i stiltyp, och berövar dess i övrigt riktiga invändningar mot såväl Grimms indoeuropeiska som Benfey's indiska teorier en del av deras kraft. Såväl Grimm som Benfey skulle sålunda med rätta kunna svara, att det visserligen finns fantastiska berättelser hos naturfolken, men det är ej sagor av samma slag som våra utan av en helt annan stiltyp som det alltså här ej är fråga om, i det de blott åsyftat den speciella stiltyp som finns här i Europa och hitre Asien.

Indoeuropeisk och semitisk sagodiktning. Under det att skämtsagor och djursagor helt naturligt måste träffas hos alla folk, är den här skildrade undersagan så egenartad, att den måste ha en begränsad utbredning. Redan Grimm kunde se att den

såsom stiltyp var jämnt utbredd hos alla indoeuropeiska folk. I själva verket saknas den annat än som sporadiska lån utanför det indoeuropeiska området. Härvid är förhållandet hos de semitiska folken särskilt belysande.

Semiterna måste anses vara en med indoeuropeerna fullt jämbördig ras i fråga om begåvning, och hade ett godt försprång i kultur. Deras område ligger sida vid sida med indoeuropeiska länder, och det har funnits politisk och kulturell förbindelse mellan semiter och indoeuropeer sedan långt före Kristi födelse. Kan vår undersaga visas icke tillhöra semiterna, så kan man följaktligen därav sluta, att den från början är en uteslutande indoeuropeisk diktart. En granskning av semiternas sagoförråd visar också att så är förhållandet.

I den vidlyftiga arabiska sagosamlingen »1001 natt» finner man ett fåtal sagor med motsvarighet bland våra undersagor. Av arabisterna har det emellertid framhållits, att detta är persiska sagor, alltså lån från ett indoeuropeiskt folk, under det att huvudmassan av samlingens innehåll utgöres av rent arabiska sagor av en fullständigt annan typ. För jämförelses skull skall jag här söka karakterisera de vanligaste arabiska stiltyperna.

En sagoform som är vanlig inom arabisk tradition och där kan anses ha samma ställning som undersagan hos oss, är den semitiska novellsagan. Den är liksom undersagan och vår novellsaga en flerepisodisk berättelse, som sysselsätter sig med sin hjälte från hans barndom till höjdpunkten av hans bana. Men olikheten är likväl mycket stor. Den semitiska novellsagan rör sig helt på verklighetens grund utan andra övernaturliga inslag än den levande folktron tillåter; den ger de uppträdande personerna vanliga individuella namn, omnämner deras föräldrar och närmaste förfäder och börjar gärna med föräldrarnas giftermål; den lokaliserar händelserna till verkliga länder och orter, om än ej särskilt detaljerat; och den dröjer gärna vid realistiska detaljer utan vikt för huvudhandlingen. Kompositionen är också av säregen beskaffenhet. Medan vår undersaga har vad jag kallar rak komposition, d. v. s. de olika episoderna ordnade i strängt

logisk följd efter talregler (t. ex. tre uppdrag som hjälten efter varandra skall utföra för ett bestämt ändamål), så att man på förhand är på det klara med hela dispositionen, så har den semitiska novellsagan slingrande komposition, så att man ej på förhand kan ana vad nästa episod skall innehålla.

Såsom en annan för semiterna karakteristisk sagoform kan jag här nämna parabelsagan, en undervisande berättelse som söker ge en inblick i en del djupare, ofta religiösa spørsmål, t. ex. att i berättelseform ge svar på frågan om ödet, evigheten, möjligheten att förena Guds rättfärdighet och godhet med olyckorna i världen, o. s. v. — Något mindre exklusivt semitisk är problemsagan, som vanligen rör sig med svåra rättsfrågor, som någon klok person på ett skarpsinnigt sätt får lösa. I båda dessa sagoformer är kompositionen mera rak än i novellsagan, just emedan det finns en bestämd tråd som ovillkorligen måste följas.

Liksom den indoeuropeiska undersagan blott sporadiskt uppträder bland arabernas sagoförråd, och då som tydligt lån från indoeuropeer, så saknas de här nämnda semitiska sagoformerna så godt som helt och hållet hos indoeuropeerna; blott ett fåtal har som lån kommit över till indoeuropeiskt område, där de ej blivit allmän egendom utan blott sporadiskt anträffas.

Jag har tagit arabernas sagotradition till jämförelse, emedan man där har ett rikt förråd av sagor att ställa vid sidan av våra egna. En granskning av Gamla Testamentets skrifter ger samma resultat. Där träffas icke ett spår av indoeuropeiska sagor utom i den apokryfiska Tobie bok, som verkligen är byggd på en sådan saga som också visats vara ett lån från perserna. Detta tyder avgjort på att vår undersaga i stort sett ej var känd av Gamla Testamentets judar. Däremot är den semitiska novellsagan väl företrädd. Berättelsen om Josef och hans bröder är till alla delar och till hela sin komposition en förträfflig typ för novellsagan, och likaså berättelsen om Jakob och Esau, börjande med Isaks giftermål och slutande med försoningsmötet. På samma

sätt är berättelsen om Job en god typ för parabelsagan, och berättelsen om Salomos dom för problemsagan.

Allting tyder alltså på att semiter och indoeuropeer från början måste ha haft var sin sagodiktning oberoende av varandra. Vardera rasen har bibehållit sin särskilda sagostock, och något utbyte av sagotraditioner har skett blott i mycket ringa omfattning. Då undersagan alltså är en för de indoeuropeiska folken gemensam och till dem inskränkt diktform, gäller det att pröva hur den kommit att bli gemensam egendom för en så stor mängd folk, utbredda på ett så väldigt område. Det finns blott två olika möjligheter att välja mellan: 1) vandring från det ena folket till det andra ut över hela området, och 2) arv från en gemensam urtid.

Vandringsteorien. Vandring av sagor från ett folk till ett annat förekommer faktiskt. Jag har redan påpekat att både »1001 natt» och Tobie bok innehåller från perserna till araber och judar lånade undersagor, och fler exempel på sådana mera tillfälliga lån skulle lätt kunna anföras. Det är likaledes ett faktum att finnarna fått hela sitt sagoförråd från svenskar och ryssar, liksom ungrarna sitt från tyskar, rumäner och slaver. Men detta kan ej visa att vandring är regel.

Om man granskar Benfey's teori om sagornas vandring från Indien, så visar den sig vara från vandringssynpunkt orimlig, alldeles frånsett de anmärkningar som riktats mot den i övrigt. Om endast Indien frambragt sagodiktning, borde dess sagor i första rummet ha vandrat till de folk som stått i nära förbindelse med dess kultur, och då sagorna enligt Benfey diktats av buddhistmunkar för att tjäna som predikoexempel, borde de främst ha vandrat till de buddhistiska länderna, till Kina, Japan och bortre Indien, men ej västerut dit buddhismen ej nådde. Och av västliga folk skulle främst araberna ha fått sagorna, då så godt som all förbindelse mellan Indien och Västerlandet förmedlades av dem. Varken på det ena eller andra hållet har emellertid den indoeuropeiska undersagan från Indien slagit igenom såsom folksaga. Blott på litterär väg har en och annan

sagosamling från Indien övergått i kinesers eller arabers ägo, men på muntlig väg har sagan ej i nämnvärd grad kunnat gå över från Indien till de nämnda folken. Den finska teorien om olika utgångspunkter för de olika sagorna, förklarar ej saken bättre, ty är en saga utbredd över hela det indoeuropeiska området så är det oförklarligt, dels att den just hållit sig inom detta område, dels att den blott vandrat från öster till väster.

I själva verket måste en språk- eller kulturgräns vara ganska svår att överskrida för muntlig tradition över huvud taget. Om svårigheten är mindre i fråga om den korta skämtsagan som lätt återberättas, om man blott uppfattat själva poängen i den, så är den desto större beträffande den omfattningsrika och konstfulla undersagan, som ej är lätt att återberätta om man blott hört den en enda gång, framför allt om den berättats på ett språk som man ej fullt beherskar. Undersagan är för övrigt ej var mans egendom, utan dess tradition uppbäres mer eller mindre uteslutande av personer med god berättartalang, vilket ytterligare minskar dess möjlighet att överskrida språk- och kulturgränser.

Ger man akt på så närliggande lands folktraditioner som Sverges och Danmarks, så är detta påfallande. Den över hela det danska området spridda seden att bära maj i by, sjungande majvisan, har man på den svenska sidan om Sundet blott i de gammaldanska provinserna Skåne, Halland och Bleking, i vilka seden ännu allmänt lever kvar, men den har ej på allvar kunnat överskrida Smålands gräns som dock aldrig utgjort språkgräns. Blott sporadiskt kan seden träffas i en eller annan småländsk gränssocken. Alldeles detsamma gäller sägen och saga. Den danska sägenstocken företer flera gent emot den svenska karakteristiska olikheter, vilka ej enbart bero på olika naturförhållanden. Beträffande sagorna finner man på Gotland och i Norge som båda länge stått under danskt inflytande, en hel rad påtagligt danska drag till åtskillnad från det svenska stoffet. Vore vandring regel, skulle man vänta sig en betydligt starkare nivellering inom det skandinaviska språkområdet än vad som nu

är fallet. Den nivellering som har ägt rum mellan dansk och gotländsk tradition beror uppenbart på det personutbyte som vid politisk samhörighet blir en nödvändighet mellan olika landsdelar i ett och samma välde, d. v. s. sagans vandring beror ej på tillfälligt sammanträffande mellan personer från två skilda områden, utan på överflyttning av folk från det ena området till det andra.

Den erfarenhet man har på traditionsområdet, talar sålunda mot att undersagan nått sin spridning genom en vandring från folk till folk annat än i undantagsfall. Däremot har den följt folken på deras vandringar och gått över från ett folk till ett annat på grund av det ena folkets kulturella genomsyrning av det andra under långvarigt politiskt övervälde och andra liknande förhållanden. Men då måste undersagans jämna utbredning bland samtliga indoeuropeiska folk förklaras såsom i huvudsak beroende på arv från en gemensam urtid, om än en hel del rubbningar genom varjehanda förhållandens makt inträdt här och där, och om än nya sagor på olika platser under olika tider diktats i anslutning till den gamla grundstocken. Detta var även bröderna Grimms ståndpunkt i frågan.

Undersagans ålder. Då undersagan är ett arv från indo-europeisk urtid, måste den vara mycket gammal, i varje fall äldre än Europas bronsålder. Detta antagande får stöd av de äldsta spåren av undersaga. Inom grekisk hjältesaga t. ex. sagorna om Perseus, Bellerophon, Iason, Polyphem, m. fl. finner man en hel rad tydliga spår av intill vår egen tid rundt om i Europa fortlevande sagor, vilket gör det möjligt för oss att säkert konstatera dessas förekomst i Europa långt innan något buddhistiskt eller annat indiskt inflytande varit möjligt.

Den äldsta uppteckningen av en indoeuropeisk undersaga har emellertid gjorts i Egypten senast o. 1300 år f. Kr. Det är den berömda sagan om de två bröderna, en saga som i vår tid alldeles oberoende av den egyptiska papyrusrullen upptecknats hos flera omkring Svarta Havet boende folk samt i hitre Asien. Detta material visar sålunda med fullkomlig säkerhet,

att en undersaga kan bevaras i muntlig tradition under minst 3200 år. Men den måste vara äldre, ty den egyptiska sagan härstammar tydligen från Svartahavsländerna, varifrån den importerats till Egypten genom legotrupper eller på annat sätt. Ingenting hindrar att den redan då var årtusenden gammal.

Med dessa beräkningar av undersagans ålder stämmer den engelska skolans syn på den såsom härstammande från en tid, då Europas befolkning stod på naturfolkens ståndpunkt. Man får blott ej överdriva detta. Sagans logiska, väl avvägda byggnad är ej särskilt primitiv utan tyder på en kultur som är åtskilligt högre än buschmäns och australnegrers. Men dess föreställningssätt är primitivt och representerar en längesedan övergiven kulturståndpunkt.

I själva verket har undersagan just på grund av sin egenkap av fullt medveten diktning och sin starkt fantastiska inriktning bättre kunnat bevara urgamla primitiva föreställningar och sedvänjor än någon annan diktart. Även sedan sådana föreställningar fullständigt försvunnit ur den levaude folktron, har sagan nämligen kunnat bevara dem oförändrade, emedan den får avvika från den kända verkligheten och trosmotiven därför i oförändrad form kunnat kvarstå såsom diktmotiv. Detta har folksägnen ej så bra kunnat, emedan den gör anspråk på att vara sann, och därför måste anpassa sig efter nya föreställningar eller själv försvinna samtidigt med att dess föreställningsinnehåll ej längre stämmer med folkets tro. Karakteristiskt är t. ex. att sägnen aldrig har något att berätta om ankor eller änder utan blott om höns, medan sagan som härstammar från en tid då tamböuset ej var känt i Europa, talar om änder eller gäss vid tillfällen då sägnen ofelbart skulle ha använt höns.

När kom undersagan till germanerna? Av tyska germanister har det påståtts, att de gamla germanerna icke hade några undersagor på folkvandringstiden. Några giltiga skäl för ett sådant påstående söker man emellertid förgäves.

Det förnämsta skälet är att man alls ej tänkt sig möjligheten, att undersagan skulle vara från indoeuropeisk urtid, utan

man har anslutit sig till den indiska teorien. Då denna teori såsom jag redan visat, uppenbart är falsk och i sig själv orinlig, är detta skäl mot undersagans förekomst hos de gamla germanerna också fullständigt värdelöst.

Ett annat skäl är bristen på dokument för sagans förekomst på germanskt område förrän i jämförelsevis sena skrifter. Man har emellertid ej rätt att draga några slutsatser ur den äldsta skrivna litteraturens tystnad. I en tid då skrivkunnigheten är sällsynt och själva skrivmaterialierna dyrbara, finns det nämligen endast ringa utsikt för en folksaga att bli upptecknad, då den varken har lätt att smyga sig in i den religiösa litteraturen eller i den äldre, mera realistiska hjältediktningen. I folkets breda lager kan den emellertid ha trivts förträffligt. I den isländska litteraturen har den för övrigt satt tydliga spår ej blott i fornaldarsagorna utan även i eddadikterna. Så är Hymiskviða helt och hållet byggd på en eller ett par typiska undersagor.

Ett tredje skäl för att de gamla germanerna skulle ha saknat undersagor, är att den ej är »stilgemäss»! -- Ja, detta är kanske rent av det skäl som starkast tvingat de tyska germanisterna att bestrida undersagans existens på germanskt område förr än efter den stora folkvandringen. Om man, såsom i Tyskland är vanligt, föreställer sig de gamla germanerna draperade i björnhudar, utstyrda i örnvingsprydda hjälmar, drickande mjöd ur guldbeslagna uroxhorn och talande allvarsamt, högstämt och bistert à la Wagners operor, så måste man nog finna folksagan mindre stilenlig i det teatraliskt utstyrda sällskapet. Men här i Skandinavien står man källorna mycket närmare än i Tyskland och är ej suggererad av Wagner-mytologien. Enligt vår uppfattning måste germanerna redan under steuåldern först och främst ha varit ett bondefolk, och skillnaden mellan steuålderns och 1800-talets svenska eller tyska bonde har ej varit så synnerligen stor. Deras litterära smak torde ha varit ungefär den samma. Den mera rörlige hirdmannen, som en längre tid ägnat sig åt krigarlivet och alltså sett sig något mera om i världen, hade säkert i mångt och mycket en annan smak med starkare krav på realism och

lust att dröja vid krigarlivets detaljer. Men detta hindrar ej att den naiva undersagan förträffligt slog an på gemene man och framför allt på kvinnor och barn. Där har den från början varit fullt »stilgemäss».

Ännu en invändning mot sagans förekomst hos de gamla germanerna kan göras. Man kan säga att germanerna ej från början varit indoeuropeer utan ett folk av helt annan ras men som tillägnat sig indoeuropeiskt språk, och sagan behöver alltså ej från början ha funnits hos dem. Själva teorien om att germanerna inte från början varit indoeuropeer, anser jag ej vara fullt bevisad, men den må gärna för mig gälla. Att germanerna i alla fall förvärvat ej blott indoeuropeiskt språk utan också därmed sammanhängande kultur redan långt f. Kr., måste i alla händelser anses såsom säkert. Ett sådant tillägnande av ett främmande språk och en främmande kultur kan ej ha gått hastigt för sig, utan förutsätter en långvarig och grundlig påverkan och säkert också en icke ringa blodblandning. Det är alldeles uteslutet, att inte sagorna därvid också skulle ha övertagits, om de då funnits hos indoeuropeerna. Har undersagan däremot uppkommit först efter sedan germanernas förfäder indoeuropeiserats, måste de ha varit med om den senare utvecklingen och deltagit i sagoproduktionen. En analogi härtill föreligger hos finnarna som visserligen ej övertagit svenskt språk under den flerhundraåriga politiska föreningen med Sverige, men en massa svenska lånord och svensk kultur, däri inbegripet undersagorna som med säkerhet lånats från svenskarna. Det vore orimligt att tänka sig germanernas förfäder blott ha mottagit indoeuropeiskt språk och kultur — långt fullständigare än finnarna mottagit svenskt språk och kultur — men ej undersagorna. Och så mycket orimligare som undersagan är lika rikt företrädd hos de germanska folken som hos övriga indoeuropeer.

Ett förhållande som i sin mån kan tyda på att germanerna redan före folkvandringstiden haft undersagor, är den nivelleringsfråga om sagornas allmänna stil som utmärker alla de länder som närmare berörts av folkvandringen. Ryssland tillika

med Balkanländerna utgör ett tämligen enhetligt område i fråga om undersagorna, som där bevarat en ålderdomlig prägel. Likaså de gaeliska områdena i Irland och Skottland. Det mellanliggande området är ej på samma sätt enhetligt, men sticker starkt av mot både det slaviska och det keltiska området genom en påtaglig nivellering i stilen och en viss rationalisering av de fantastiska motiven. Detta skulle kunna förklaras med det starka inslag av germanska folk, som samtliga de mellanliggande länderna fått under folkvandringstiden.

Allt talar sålunda för att germanerna redan på folkvandringstiden haft undersagor i samma utsträckning som övriga indoeuropeiska folk. Vilka särskilda typer som då funnits hos germanerna torde vara jämförelsevis lätt att konstatera genom en undersökning av de olika sagornas geografiska utbredning. I stort sett bör man kunna räkna med att germanerna vid vår tideräknings början hade alla sådana undersagor som träffas på hela det germanska området och dessutom hos kelter och slaver.

Jämförande sagoforskning. Vad jag visat rörande undersagans härkomst och ålder, gör den till en diktart av synnerligen stort intresse. Den jämförande språkforskningen har kunnat klarlägga åtskilliga spörsmål rörande indoeuropeernas hemland och materiella kultur. Man har sökt åstadkomma en jämförande mytforskning på liknande sätt men med sämre resultat, då större delen av de olika folkens myter och gudagestalter uppstått långt efter skilsmässan och ofta på grund av inflytande från främmande folk, varigenom mytmaterialet föga kan säga om vad som fanns århundraden eller årtusenden tidigare.

Annorlunda är det med undersagan, som förträffligt kan bevaras av traditionen och ej nämnvärdt påverkas från främmande håll. Här kan man som beträffande orden tala om indoeuropeiska rötter. Även undersagan har utvecklats, och något olika hos de olika folken, men mindre genomgripande än ordmaterialet. En jämförande sagoforskning möjliggör sålunda att finna gemensamt indoeuropeisk diktning, inneslutande gemen-

samma trosföreställningar och sedvänjor, av vilka åtskilligt länge sedan försvunnit ur bruk och annat undergått starka förändringar. För ett sådant jämförande studium bör man emellertid ej följa den finska skolans långsamma metod att göra monografier över varje saga för sig, hur nyttigt ett dylikt arbete än må vara, utan det gäller att snarast möjligt åstadkomma orienteringar över större sagogrupper, deras geografiska fördelning och särformer, så att en god överblick över hela området vinnes. Här behövde starka forskningskrafter sättas in till snabbt, grundligt och allsidigt arbete.

Då jag här offentliggjort denna uppsats, har det varit delvis på den grund, att jag ansett de av mig framlagda synpunkterna på folksagan i allmänhet vara viktiga för germanister och andra på indoeuropeiskt område arbetande filologer. Men dessutom har jag velat förutskicka denna uppsats såsom ett slags inledning till en studie över Brynhildsagan, som jag i denna tidskrift ämnar offentliggöra.

C. W. v. Sydow.

Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526.

Översikt av innehållet.

Inledning.

I. Een nyttwgh Wnderwijsning.

1. Jämförelse mellan språket i Een nyttwgh Wnderwijsning och O. Petris Tänkebok 1524—1525.
2. Olika sättarvanor.
3. Een nyttwgh Wnderwijsning och Den svenska tideboken 1525.
4. Sättarnas nationalitet.
5. Laurentius Andreæ och Een nyttwgh Wnderwijsning.

II. Thet Nya Testamentit 1526.

1. Sättare och sättarevariationer.
2. Rester av främmande ortografi.
3. Svenska dialektformer eller — danismer?
4. Övergången kort *i* > *e* i starktonig stavelse.
5. Inhemska variantformer.
6. »Normalspråket».
7. Nya testamentets dialektala karaktär.
8. Laurentius Andreæ och Nya testamentet.
9. Allmänna förspråket.
10. De samtida vittnesbörden om översättaren.

Inledning.

Problemet om vem som översatt Nya testamentet 1526 har länge varit aktuellt. Ända till år 1891 antog man allmänt, att Laur. Andreæ var översättaren. Detta år utkom emellertid Henrik Schücks undersökning *Öfversättaren af thet Nya Testamentit af år 1526*, i vilken han sökte visa, att den gamla åsikten var oriktig och att översättaren i stället var Olavus Petri. I Samlarens extra-häfte för år 1893 återupptog Richard Steffen problemet huvudsakligen från språklig synpunkt och kom därvid till det resultat,

att språket icke endast i Nya testamentet utan även i andra anonyma reformationsskrifter snarare tydde på att Laur. Andreæ översatt resp. författat dessa. Steffens språkliga argumentering höll emellertid icke stånd inför kritiken. Han gendrevs dels av Schück i Historisk tidskrift för år 1894, dels av Aksel Andersson i Inledning till Een nyttwgh Wnderwijsning i Skrifter från Reformationstiden 3. Därefter var det länge tyst i frågan, och man slog sig till ro med det vunna resultatet. O. Petri gällde sålunda som översättaren av NT. I senare tid har O. von Friesen emellertid ånyo berört problemet i Inledn. till Jesus Syrachs bok, s. XXXVII, och fäst uppmärksamheten på att L. Andreæ:s språk kan skönjas i NT 1526 vid sidan av O. Petris. Docenten N. Lindqvist har sedan fullföljt det nya uppslaget och i Studier över Reformationstidens bibelsvenska ägnat den språkliga sidan av problemet en ingående undersökning, varvid han i detalj jämfört NT:s språk med språket i såväl O. Petris som L. Andreæ:s egenhändiga manuskript. Han har därvid kommit till det resultatet, att det finns betydande olikheter mellan O. Petris språk och språket i NT, under det att detta på de flesta punkter överensstämmer med L. Andreæ:s språkbruk. Lindqvist drar härav den slutsatsen, att L. Andreæ är huvudredaktören, som i detalj bestämt språket i NT och själv egenhändigt nedskrivit vissa partier, och om någon annan, t. ex. O. Petri, översatt några böcker, ha de språkligt bearbetats av kanslern. Härtill anknyter han vissa reflexioner om L. Andreæ:s betydelse för det nysvenska riksspråkets daning och om de västmanländska dialekternas betydelse som grundval för det moderna riksspråket.

Lindqvists i många hänseenden förträffliga avhandling synes allmänt ha verkat övertygande. Den ende, som offentligt uttalat tvivelsmål om resultatets giltighet, är Schück, som i en not till sitt arbete om Den svenska bokhandels historia fasthåller vid sin gamla åsikt, under motivering att man av språket i reformationsskrifterna ej kan sluta till författaren. Språket i NT stämmer enligt honom ej heller med L. Andreæ:s språkbruk utan tillhör en tredje, obekant person, korrektorn.

Lindqvists resultat kunna i förstone synas evidenta. Mina egna iakttagelser om tryckformerna i O. Petris skrifter ha emellertid övertygat mig om att Lindqvist underskattat sättarens inflytande på språket. Endast i sådana fall, då eu form i NT skiljer sig både från O. Petris och L. Andreæes språkform, är han villig att tillskriva den inflytande från sättaren. För att undvika den felkälla, som ligger häri, måste man enligt min mening först söka fastställa tryckeriets språkform samt utreda, i huru hög grad sättarna känt sig bundna av och respekterat manuskriptets former. För den skull har jag indragit i undersökningen ej endast Nya testamentet självt utan även de böcker, som trycktes före detta på samma tryckeri. Först därigenom får man det rätta greppet på NT:s språkform, och den framstår då icke längre isolerad utan insättes i sin naturliga miljö. Vid den språkliga undersökningen får man ej heller bortse från historiska fakta, utan först då man funnit en lösning, som osökt förklarar både de språkliga egenheterna och överensstämmer med de historiska dokumentens vittnesbörd, kan problemet anses vara löst. Det är en sådan lösning, jag i det följande eftersträvat.

I.

Een nyttwgh Wnderwijsning.

Een nyttwgh Wnderwijsning, vår första reformationsskrift, trycktes på Kungl. tryckeriet i Stockholm omedelbart efter det detta övertagits av konung Gustav och flyttats från Uppsala till huvudstaden. Tryckningen avslutades redan på »Sancti Sigfridz affton», dvs. den 14 februari, 1526. Författaren är Olavus Petri, som då var sekreterare i rådstugan i Stockholm. Boken skrevs sannolikt år 1525 att döma därav, att Fader vår och Magnificat ordagrant citeras efter Nya testamentet 1526, varför åtminstone de partier av detta, där dessa förekomma, måste ha varit översatta. Möjligen kan tiden ännu närmare bestämmas till senare hälften av år 1525. Ordet *nagon* heter nämligen i regel *noghon*, vilken form sannolikt härstammar från O. Petri. Men i Stockholms stads tänkebok övergår O. Petri från *nagon* till *noghon* först

i juni detta år. Även användningen av *woro* för *wäre* pekar i samma riktning, då O. Petri i Tänkeboken övergår till *wore* först i slutet av april 1525. Detsamma gäller användningen av *wor* för *war*. En jämförelse mellan språket i Een nyttwgh Wnderwijsning och Tänkeboken för år 1525 visar emellertid, att den förra urkunden under tryckningen måste ha undergått en genomgripande förändring. Arten av denna förändring skall i följande kapitel fastställas.

1. Jämförelse mellan språket i Een nyttwgh Wnderwijsning och O. Petris Tänkebok 1524—1525.

I den följande översikten över skiljaktigheterna mellan Een nyttwgh Wnderwijsning (= Wnderw.) och Tänkeboken (= Tänkeb.) kommer jag huvudsakligen att dröja vid de former, som icke äro O. Petris, under det att dennes former begagnas som jämförelsematerial.

Konsonanterna.

För ljudförbindelsen *sk* användas tre olika beteckningssätt: *sk*, *sch* och *sc*. Den normala stavningen är *sk*, som är O. Petris. Formerna med *sch* äro i stort sett begränsade till urkundens senare hälft omfattande sid. 1—70 i Hesselmanns upplaga, som här följes. I förra hälften träffas med *sch* i framljud endast några ströformer av orden *schola*, *schal*, *schulle*, *schuld*, huvudsakligen koncentrerade till sid. 30—36 (10 gr). Övriga former äro *schulle* 6, 70 (2), *schal* 69, 70, *schuld* 69 alltså på de två sista sidorna. I senare hälften däremot äro *schola*, *schal*, *schulle*, *schuld* nästan genomgående. Utom dessa ord träffas med *sch* endast *schapa* 95, *schaparen* 79, *schapares* 76, *schadelighit* 113, *schoda* 106, *Beschodha* 109, *schröpeligha* 92, *förschräckelse* 96, *förschyllan* 98, 100, 106, 117 och *förschyllat* 101, 117; flertalet av dem uppdyker sålunda först mot slutet.

Även i inljud förekommer *sch*: *älschar* 24, *okuscha* 18, *okuscht* 18, *barbarisch* 43, *hemmelsche* 32, *mennischior* 36, *ganscha* 5, 7 m. fl. (vanligt), *ascha(n)* 112 (2), *ascho* 112, *hebreesche* 97, *förewanschades* 100, *elschar* 110, *elscheligha* 71, *elschelighasta* 72, -e 85,

mischund 115. Sättarformer äro också *falscheet* 22, (*o*)*kuscheet* 18, (6), 22, 58.

Stavningen *sc* är genomgående i orden *scapa*, *scapare*, *scapilse* (men *skoop* 3 gr sid. 4), *wanscapelighit* 97 (2). För övrigt är *sc* sällsynt: *scada* 100, *scaffat* 39, *scarpare* 85, *scrapadhe* 112, *sculle* 103 och *römersca* 33. Alldeles främmande för O. Petri är ej *sc*, men det är ytterligt sällsynt. Från Tänkeb. 1524—1525 ha antecknats endast *Scara* 12, *scatninge men* 46, *borgherscap* 9, varför *sc* sannolikt tillkommit vid tryckningen.

Särskilt i förra hälften förekommer *ch* för *k* i slutljud efter vokal och efter *l*, *n*, *r*: *artichel* 36 (2), *clooch* 5 (2), *klooch* 44, *besweech* 8, *smälech* 33, 46, *kärlech* 48, 58, *kerlech* 12, *kärlich* 17, *folch* 10, 47, 113 (2), *för krencht* 20, *förkräncht* 38, *tanchar* 77, *archenom* 10, *verch* 15, vilka helt säkert torde vara sättarformer.

Sättarformer äro också *otalich* 22, *förgiftlich* 47, *nemlich* 80, *merkelich* 79, *tilbörlich* 91, *aldrich* 50, *farlicheet* 13.

Ljutförbindelsen *kt* betecknas på flera sätt. O. Petri skriver själv i Tänkeb. i regel *cht*, någon gång *ckt* eller *kt*. Från årgångarna 1524 o. 1525 må sålunda anföras *rekte* 27, *rakte* 29, *knektar* 43, *knekterne* 43. I Wnderw. råder en bestämd skillnad mellan förra och senare hälften, i det att O. Petris *cht* i förra hälften ofta utbytes mot *kt*, men i senare hälften mot *ct*. Exempel.

Sid. 1—70: *förachta* 10 — *akt* 8, 54, 63, *akta* 10, 11 *aktom* 65 (2), *aktandes* 4, 15, *aktandis* 44, *aktade* 32, *föraktas* 67, *föraktar* 20, *förakten* 68.

Sid. 70—120: *acht*, *achtar* etc. 8 gr, *förachta* 117, *förachtat* 75, *förachtandes* 110 — *Acta* 85, *actad* 75, *actat* 72, 75, 120, *actadhe* 82, *föreacta*, *-ar*, *-adhe*, *-at* etc. 75, 77 (3), 98, 110, 112, 119 — *aktat* 73, *aktandes* 79. Beträffande de två sista formerna kan jämföras O. Petris *aktade* (1524).

Sid. 1—70: *macht* 36, 44 — *makt* 23, 25, 27, 36 m. fl. (13 gr) *macht* 39 (2).

Sid. 71—120: *macht*, *-en* etc. (15 gr) — *mact* 74 — *makcht* (!) 96.

I orden *mektogh*, *mektugh*, *alzmektogh* etc. är liksom i Tide-

boken *kt* enrådande med följande undantag: *mechtighe* 77, *wanmechtugh* 96, *mechtoghe* 103.

Avledningsändelsen *-aktig* skrives i förra hälften med *cht* 2 gr, med *ckt* 4 gr, med *kt* 7 gr och med *ct* 3 gr. I senare hälften förekomma endast *ogudhachtige* 109 (2), *lijf(f)actugh* 116, 118, *lygnactugh* 108 (2), alltså i regel *ct*.

Även andra ord hava i förra hälften sidoformer med *kt*: *ekta* 18, *mäkta* 35, *mekta* 35, *häktilse* 67, *twedräkt* 58, *anfäktingar* 62 (2), *ansiktet* 25, *förpliktilse* 65, *vikter* 19, *sakmödugher* 17 (2), *föresakt* 29, *fruktan* 12, *tukt* 18, *twktigh* 56, *rykte* 19, 34, *vt(h)trykt* 22, 63, *tykte* 30 (2), *förskräkt(e)* 26, 61, *vpwäkter* 64. Däremot ha liksom i Tideboken *slect*, *släct* nästan enbart *ct* liksom *fruct* (8 gr), *fructa*, *-ar*, 11, 30, *befructandes* 11.

Sid. 71—120 träffas *kt* utom i *mektogh*, *almektugh* etc. (se ovan) endast i *hektelse* 117, *förskräkt* 105, däremot *ct* i *beryctat* 76, *lucta* 102, *nedhertrycte* 114 (2) och *slect*, *släct*, för övrigt *cht*.

I stället för normalt *kl* uppträder några gånger huvudsakligen i början även *cl*: *clart* 8, 24, *clarlig(h)a* 5 (2), 21, 22 (2), 30, 34, 93, 111, *förclaring* 54, *beclaghar* 95, *beclagat* 93, *clook* 6, *clooch* 5 (2), *clookheet* 6, 7, *cloocheten* 5, *clädhe(n)* 7, 114, *hårclädhe* 86. Möjligen böra skrivningarna med *cl* uppfattas som O. Petris, då han i Tänkeboken från och med 1525 mer och mer övergår till *cl*: *clar* uppträder sålunda första gången 48 (15/3 1525), 49, 75 osv., *clander* 45 (25/2 1525), 46 etc., *clagemal* 48 (15/3 1525), *cläder* 62 (14/6 1525), *clippingene* 63 (17/6 1525), *beclaghat* uppträder redan 26 (8/8 1524), därefter *beclagade* 48 (15/3 1525). Dock förekomma även sidoformer med *kl*, men de övergivas mer och mer. Då Tideboken nästan genomgående har *kl*, torde *kl* vara tryckeriets form.

I stället för *kr* uppträder någon gång huvudsakligen i senare hälften även *cr*: *crona* 50, 86, *törnacronan* 85, 90, *croppen* 87, *crospens* 90, *cringh om* 87 samt alltid i *creatwr*. O. Petri skriver i Tänkeb. *kr* utom i *cronone* 41; *creatwr* är där ej belagt.

Vanligt är *th* för *t* i följande ordtyper: *weeth* 46, *gååth* 77, *söthma* 90, *mothgang* 13, *arbethe* 18, *gathen* 86, *bäther* 52, *köth* 110,

köthe 101, 102, *örther* 4, 5, *inhet* 5, *annath* 6, 12, *folkith* 14, *bar-neth* 56, *scapath* 5, *warith* 6, *intith* 12, 13. Särskilt må framhåvas de genomgående *effther*, *ath* samt de huvudsakligen i förra hälften förekommande *vthan* 5, 11 (2) m. fl. (12 gr s. 1—70; för övrigt endast s. 75, 93), *ythersta* 21, 40, 42, 43, 61, *ytherlig(h)are* (-ere), 10, 23, 34, 43, 49. Skrivningarna förekomma i hela urkunden men äro något vanligare i början än i slutet.

Tyska skrivningar med *dt* för *d*, såsom *tijdt*, *grundt*, *dödt*, *radt*, hava nästan helt utrensats.

Vanligare än hos O. Petri är *dh* för *d* efter *l*, *n* i ord som *skuldh* 6 (2), 10, *mildh* 6, *wärlðhen* 29, *landh* 35, *syndh* 88, 89, *syndhen* 29, *grundh* 92, *misskundh* 117, *vndher* 15, *wndherdåmig* 16 osv. Även dessa former äro vanligare i början än i slutet.

Någon gång står *dh* för *t* i svagtonigt slutljud: *aftadh* 107, *faridh* 35, *wndherkastadh* 9, *vndherkastadh* 15, *pinadh* 85, *latijð* 102, *arbetedh* 15, *sinnedh* 6, *vprettadh* 4.

I st. f. *ffw*, *ffu* förekommer några gånger i senare hälften *w* i orden *bäwinge* 86, *bäwa* 93, *bäwande* 88, *lewerne* 91, *röwara* 90, *owerwunnet* 89, *öwing* 89.

Endast i senare hälften träffas ock *y* för konsonantiskt *i* i orden *snyöö* 107, *dywor* 101, *lyws* 81, 102, 103, *nywta* 79 (2), *nywter* 79.

i kvarstår i *helgie* 12, *styckie(r)* 12, 13, 14, 15, 16, 32, 34.

Mot bruket hos O. Petri dubbelskrives ofta konsonanten i *itt*, *till* samt ibland i *vpp* 39 (4), 40, 46 m. fl. (10 gr), *vppstå* 113, *vppståndilse* 34, *vppbyggies* 45 samt en gång i *vppå* 37.

g dubbelskrives nästan genomgående i orden *liggia* 83, 97 (2), *leggia* 91, *läggia* 64, 111, *äggjar* 91, *tilläggies* 46, *byggies* 45, *wppbyggjandes* 113, *vppbyggies* 45, *ryggia* 58, 68, *ryggier* 119 (men *lägia* 51).

m dubbelskrives någon gång i *anammal(h)* 49, 97, *fremmande* 11, *främmande* 12, *lekamme* 90, *nemmare* 89, 90 och *n* i *penninga stikkor* 12.

p enkelskrives i förra hälften i *openbarligha* 51 och *openbarilse* 46, men dubbelskrives i senare hälften alltid i *oppnbara* 102, 106, *oppnbarat(h)* 107, 108, *openbarligha* 106. Jämte O.

Petris *tappa* 50, *förtappadhe* 50 träffas med enkelt *p* *förtapadhe* 28, *förtapat* 86.

t enkelskrives ett par gånger i *fata* 48 (2), *fatath* 48 samt i senare hälften i *kööt* 93, 112; dubbelskrivet *t* träffas i *trettebrodher* 53, *bittidha* 116 (jämfte *bitidha* 116, 118), varjämte *nytt* 39, 89, *fått* 9, 10 växla med *nyt* 69, *fååt* 31, 44, *gååt* 34, 68.

Inskott av konsonant träffas mot bruket hos O. Petri i *kompane* 9, 70, *dömpde* 87, *benempd* 70 (= NT), *iempte* 81, *fridhsampt* 61. Däremot saknas i regel *b*-inscott i *somlighe* 84, 85 och *kommer*; sid. 71—120 träffas sålunda *kommer* 15 gr, *komber* endast 2 gr.

Vokalerna.

Mot bruket hos O. Petri förekommer *i* för *e* i de enstaka *hiligha* 56, *likamen* 62, *Likamsens* 42, *samwit* 107, 109, *kärlich* 17, 22 samt ofta i *helwite* och i *swik* 98, 99, *swick* 99, 103.

Å andra sidan står *e* i st. f. *i* hos O. Petri i det mycket vanliga *ecke* 5, 7, 8 m. fl., i *lekawäl*, *lekawel* etc. 36, 41, 48, 54, 62, 68, 75, 79, 83, 94, 108, *hemmel* (nästan genomgående), *förnema* 120, *förnemandes* 90, *förnedhrandes* 13, *vetherlighet* 5.

I andra ord råder en viss skillnad mellan urkundens förra och senare hälft, i det att i förra hälften O. Petris *i*-former bättre äro bevarade, under det att de i senare hälften äro nästan helt utrensade. Detta gäller *leffwa*, *leffwerne*, vilka i senare hälften äro enrådande men i förra hälften växla med *liffwa*, *liffwerne*. Även *geffwa*, *geffwer*, *geff* uppträda i förra hälften som varianter till *giffwa*, *giffwer*, *giff*, under det att i senare delen endast följande *i*-former förekomma: *offwergiffnan* 93, *offwergiffne* 113, *offwergiff* 103 (men *geff* 117, *geffs* 98 och i förra hälften *geffmildher* 19). Endast s. 17 (*nedher*-) och 28 (*nedh*) utbytas i förra hälften *nidher*-, *nidh* mot *e*-former, i senare hälften däremot är *nedher*- enrådande 83, 95, 102 (2), 109, 110, 111, 113, 114 (2), 117, 118, *nedhre* 83, och för det normala *needh* 83, 94, 102, 117, 118 träffas endast 2 gr *nidh* 93, 112. Om man bortser från det enstaka *edher* 69, äro även *edher* 81, 85 (2), 86, 91, *edhert* 81, *edhra* 81 inskränkta till senare hälften. I st. f. *sidhan* brukas i

hela urkunden oftast *sedhan*; betecknande är, att nästan alla exemplen med *i* tillhöra förra hälften, nämligen 10 (2), 25, 40, 41, 63 (2), men endast två (s. 79, 81) senare delen. Jämte *widh* förekommer några gånger även *wedh* 16, 19, 23 m. fl.

En motsättning mellan förra och senare hälften framvisar ock *bedhia*, som i förra hälften (fr. sid. 51) växlar med *bidhia* men i senare delen är enrådande med ett undantag s. 92. Växling föreligger ock i *liffwia* 12 — *leffian* 57.

I st. f. *y* förekommer någon gång *i*: *sticke* 33, *vpliffte* 112, *iterlighare* 95, *lidhandes* 95.

Främmande för O. Petri äro helt säkert *helbrög(h)da* 83, 101, 102 (3), *störkias* 91, *förstörkier* 50 liksom ock *lygn* etc. 8, 9, 10 m. fl. *lygnacktug* 8.

tilflucht ersättes av *tilflycht* 11, 36, 94, *tilflyct* 116, 118, *tilflyckt* 94, 100 och (*o*)*kysk* av *okuscha* 18, *okuscht* 48, *okuscheet* 18 (3), 22, *kuscheet* 18 (3) m. fl. Från sättaren stammar det enstaka *förkylna* 68.

I st. f. *e* brukas *ä* i *frümande* 12, 21, 35 m. fl. och *släcte(r)* 76, 105 samt i de enstaka *väner* 35, *godhewän* 22, *wänskap* 47. *Begier*, *begiera*, *begierelse* etc. ha tillsammans antecknats endast 10 gr, under det att de 12 gr utbytts mot *begär*, *begära*, *begärilse* etc. och dessutom en gång mot *begiär* s. 49. Mera enstaka äro *häligt* 73 och *hälighat* 70. *Wel* utbytes nästan genomgående mot *wäl* (*wel*, *lekarwel* etc. träffas inalles 8 gr, därav 7 i senare hälften). Beträffande *her* — *här* råder växling, så att i förra hälften *här* är normalform (*här* 12 gr — *her* 2 gr), i senare delen däremot är *her* vanligast (*her* 10 gr — *här* 2 gr). En dylik böjelse för *e*-former spåras ock däri, att O. Petris *ää* (*huru*, *huad* etc.) i förra hälften endast en gång ersatts av *e huad* 27, i senare hälften är emellertid detta utbyte vanligt: *e när* 92, *ee huru* 83, 87, 88, 94 (2), *ee huad* 79.

I st. f. *ä* föreligger *a* i *twart om* 25, *twarheet* 17, *vt(h)wartes* 14, 15, 25, 26 samt *o*, *ö* i *thom* 46, *thöm* 40.

Jämte *åstadh* förekommer i senare hälften: *aff stadh* 84, 85, *aff stadt* 88 och jämte *åwund* 62 även *awnd* 91, *affwnd* 58, *affwndas*

19. Inskränkta till de sista sidorna äro *hånd* 100, *håndawärck* 114, *ände* 116 (2), 117, 118 (2), *ända* 118, *ändelighen* 91, *ändelighe* 106, *ändeligha* 108. O. Petris *enfallig*, *margfallig* utbytas mot *eenfäldighe* 54, *marg(h)fälleligha* 56, 107.

Framför *ng* skrives *å*-ljudet med *å* o. 25 gr i ord som *mång*, *lång*, *-gång*, *wrång*. Framför *nd* kan spåras en viss skillnad i användningen av *å*-tecknet i förra och senare hälften, i det att i förra hälften *å* antecknats endast 5 gr, i senare däremot 11 gr (mot 2 *-ond*). Samma iakttagelse kan göras vid ordet *hålla*, i det att i förra hälften *holla* är genomgående (*hallat* endast s. 30), under det att i senare delen *hålla* uppträder 14 gr, *holla* endast 9 gr. Även av ordet *wåld* uppträder i senare hälften *å* 95, 103, 104, 117 liksom i *wållet* 87.

Verbet *låta* heter i regel *låta*, endast 8 gr *låt(h)a*, 4 gr *lata*.

Någhon skrives i förra hälften *noghon*, *-ot* etc. o. 42 gr, *någhon*, *-ot* etc. endast 6 gr, därav 5 gr i början s. 12—14. Även i senare hälften är *noghon* normalform (o. 24 gr) men växlar här med *någhon*, *-ot* etc. (o. 15 gr). Prou. *wår* heter i förra hälften *wor* o. 89 gr, *wår* o. 38 gr huvudsakligen i början (det sista exemplet har antecknats s. 58). I senare delen däremot är *wår* normalform o. 27 gr, under det att *wor* antecknats endast 5 gr.

Pret. plur. av *wara* heter i regel *woro*, *wore* o. 22 gr. Därjämte uppträda dock även i förra hälften *wåro*, *wåre* 7 gr, i senare hälften endast en gång s. 89. Då O. Petri i Tänkeboken övergår till *wore* i april 1525, torde *o*-formerna förskriva sig från honom.

Mot bruket hos O. Petri användes i hela urkunden alternativt *ö* i orden *för*, *före*, *tilförenne* och i förra hälften även i *öffwer*, som där är normalform. För övrigt föreligger växling i *folgde* 27, *forfolgt* 117 — *fölgde* 91, *förfölgdt* 116; *borttorkadhes* 112 — *förtörkas* 112, *förtörkat* 111, 112 (4), 113; *torst* 7 (men *törst* 62), *sompn* 18 äro sannolikt främmande för O. Petris språk liksom *wällöst* 24 med *ö*.

Mot bruket hos O. Petri förekommer *u* i orden *budhordh* 22, *brwt* 86, 87, *brutslighen* 87, *hulpen* 31, *hulpit* 117 samt i *vstraffe*-

lighit 86. Å andra sidan förekommer en gång *sokka* 9 med *o* för *u*.

Ursprungligen kort vokal dubbelskrives mot bruket hos O. Petri i *saak* 92 (3), 99, 104, 105, 119, *taal* 4, *maat* 5, *haat* 17 samt i *kööt* 93, 112.

Gammal lång vokal dubbelskrives i betydligt större utsträckning än hos O. Petri i ord som

leed 32, *wreedh* 17, *reedhskap* 7, *steegh* 35, *greeck* 43, *feel* 51, *heela* 4, *fördeel* 19, *reen* 20, *heeman* 35;

säädh 27, *läät* 10, *häär* 30, *grääss* 7, *j hääl* 104;

blood 60, *good* 8, *moodh* 25, *stoodh* 34, *behooff* 5, *rooff* 18, *noog(h)* 5, 6, *book* 3, *clook* 6, *-stool* 85, *doom* 86, *skoop* 4, *roop* 91, *stoor* 6, *hoor* 18, *foot* 104, *emoot* 3;

rååd(h) 9, 24, *nååd(h)* 44, *såågh* 10, *håån* 44, *swåårt* 31, *måått* 19;

bröödh 111, *nöödh* 63, *dööff* 103, *rööck* 111, *böön* 54, *löön* 24, *lööss* 53.

Särskilt må framhåvas, att *o* vanligen dubbelskrives i avledningsändelsen *-doom*: *troldoom* 12, 59, *wijs(s)doom* 6, 9, 82, 85, *fatigdoom* 19, 59, *lärdoom* 41, 57, *mandoom* 38, 83, *siwkdoom* 59, *spåådoom* 12, *jomfrudoom* 38, *ållerdoom* 74 osv.

Dubbelskrivning av *e* och *o* föreligger ock i pret. av orden *boodde* 6 (2) m. fl., *troodde* 35, 74, *skeedde* 5, 85, *beeddes* 105, *leedder* 90, *seedda* 51, vilka dock möjligen kunna härleda sig från O. Petri, då han använder dylika skrivningar i Tänkeb. redan i början av 1525, t. ex. *boodde* 41 (13/2 1525), *leeddes* 56 (8/4 1525), 57 osv.

Beträffande svagtoniga vokaler¹ kan först anmärkas, att Tänkebokens kanslispråksformer som *tale*, *tage*, *scriffwe* etc. helt undvikits, vilket väl står i samband med urkundens stilkaraktär. Skillnaden mellan kanslispråkets *-e* och bokspråkets *-a* var nog medveten. Men dessutom ha vid tryckningen en del *a*-former tillkommit, som äro främmande för O. Petris språk, t. ex. *a* i *bakdantara*, *skrymtara*, *kettara*, *röwara*, *predicara*, *begiära* (subst.); i räkneordet *tridhia*, ofta i *tilförenna*, *thesta*, *j så motta*, mera

¹ Se Palmér i Arkiv f. nord. filol. 38 s. 340 f.

enstaka i *huaria natt*, *i mina köthe*, *medh rätta*, *til godha*, *fögha* samt i sammansättningarna *äghadelar*, *redhaboen*, *redhaboghen*, *alla redha*. Reaktionen har även drabbat bestämda pluralformer på *-erne*, såsom *synderne*, *presterne*, vilka i regel ändrats till *synderna*, *presterna*.

I st. f. O. Petris *-else* användes *-ilse* och i st. f. *-et*, *-es* brukas *-it*, *-is*. Mera enstaka äro formerna *ängil* 71, *ängist* 87, *säckirst* 84 samt *endista* 36, *elsskeligiste* 85, *strengiste* 85 med övergång *-ast* > *-ist*.

Avledningsändelsen *-igh* ersättes i förra hälften av *-ogh* 49 gr och *-ugh* 85 gr. I senare hälften äro siffrorna *-ogh* 15 gr (däribland *ewogt* 89, *ewogha* 85, 90), *-ugh* 123 gr. Några enstaka exempel på *-ogh* i kortstaviga ord utgöra *stadogha* 64, *mångtaloghe* 51 och *otologheet* 63. För *honom* skrives en gång *honum* 34 och för *skole*, *skola* någon gång *skolo* 27.

Synkope av mellanvokal föreligger ofta i *fadhren* 30, 37 (5), 40, 48, 90 m. fl., *ffadhrenom* 28, *brodhren* 40, *modhrena* 80, *modhrene* 81 liksom i pluralerna *fädhra* 78, 83, *fädhrom* 78.

Böjningsformer och enstaka ord.

I st. f. *wij haffue*, *döme* o. dyl. träffas ofta former som *wij föra*, *wij falla*, *wij begära* eller *wij föröm*, *wij taghom*, *wij bliffuom* etc. med *-a* l. *-om* för O. Petris *-e*.

haf(f)de, *sagde*, *lagde* äro normalformer i förra hälften med följande undantag: *hadhe* 6, 9, 27, *hade* 28, *sadhe* 4 (2), 12, 21, 27 (2), 31 (2), 70, *ladhe* 8. I senare hälften äro de nya formerna nästan genomgående.

I st. f. böjningen *skapa*: *skapadhe*, *skapte* träffas pret. *skoop* 4 (3) och i st. f. *warda*: *wart* förekommer i senare hälften även pret. *wort* 70, 86, 90 (2), 105, 119.

sich utbytes mot *sigh* s. 17, 28 och *tich* mot *tech* 101.

O. Petris *ey* utbytes i stor utsträckning mot *ecke*, *icke*. Särskilt i senare delen är *ey* sällsynt.

Proportionen mellan *aff* och *vthaff*, *wtaff*, *vthåff* etc. är i hela urkunden tämligen konstant, så att i första hälften *aff* före-

kommer o. 34 gr, *vthaff* etc. o. 16 gr, i senare hälften *aff* o. 39 gr, *vthaff* etc. o. 16 gr.

mellan ändras några gånger till *mellam* 43, *emellam* 27, *mellom* 41, *emellon* 27, *antingen* till *antighen* 33, 95. *Sannind* utbytes i förra hälften genomgående och i senare hälften 2 gr mot *sanning* 87, 107. O. Petris *än thå ath* ändras till *än doch (ath)* 10, 11, 48, *en doch* 83, 91.

Den olikhet, som finnes mellan O. Petris språk i Tänkeboken och sådant det framträder i Een nyttwgh Wnderwijsning, är sålunda verkligt djupgående. Det är de för O. Petri själv främmande formerna, som i det följande skola bli föremål för särskild behandling.

2. Olika sättarvanor.

Av materialsamlingen i kap. 1 torde ha framgått, att variantformerna ej uppträda likformigt i hela Wnderw. Det råder nämligen en viss motsättning mellan urkundens förra (Wnderw. I) och senare hälft (Wnderw. II), varvid gränsen går på sid. 70 i Hesselmans upplaga och senare delen börjar med stycket »En lithen wnderwisning huru man schal förstå Aue maria».

Den mest iögonfallande skillnaden är, att i Wnderw. I orden *skola*, *skal*, *skulle*, *för* — *skul* stavas med *sk*, i senare hälften däremot med *sch*.

Ljudförbindelsen *cht* återges i I med *kt*, i II med *ct*: *-aktig*: *-actig*, *akta*: *acta*, *makt*: *mact* osv.

I I är proportionen mellan formerna *-ogh*: *-ugh*: 49 *-ogh* mot 85 *-ugh*, i II däremot endast 15 *-ogh* mot 153 *-ugh*.

I I skrives alltid intervokaliskt *ffw*, *ffu*, i II även *w*: *bäwa*, *röwara*, *öwing*, *lewerne*.

I I saknas skrivningar som *snyöö*, *dywr*, *lyws*, *nywota* med *y*. *openbar* i I motsvaras av *oppenbar* i II.

Först i II uppträder formen *kööt* samt *p-inskott* i *kompne*, *dömpde*, *benempd*.

I I kvarstå *nidher*, *nidh* med ett par undantag, i II ha de regelbundet utbytts mot *nedher*, *needh*. Detsamma gäller *idher*: *edher*.

I I växla *liffwa*, *liffwerne*: *leffwa*, *leffwerne*, *giffwa*: *geffwa*, *bidhia*: *bedhia*, i II finnas nästan endast former med *e*.

I *ää huru*, *ää huadh* utbytes i I endast en gång *ää* med *e* (*huad*), i II däremot heter det nästan genomgående *ee huru*, *ee huad* och en gång *e* när.

Adverbet *här* heter i I oftast *här*, i II oftast *her*.

Verbet *hälla* skrives i I endast *holla*, i II oftast *hälla*.

Någhon skrives i I med *å* endast 6 gr, i II däremot omkr. 15 gr; motsvarande siffror för *noghon* äro respektive 42 och 24.

I förra hälften är *wor* normalform, i senare hälften *wår*.

Nästan endast i I förekommer *öffwer* med *ö*, endast i II däremot *fölgde*, *förtörka*, vilket senare dock kan vara tillfälligt.

I I äro *haffde*, *sagde*, *lagde* normalformer, i II däremot *hadhe*, *sadhe*, *ladhe*.

Skillnaden mellan I och II kan i korthet karakteriseras så, att i I O. Petris former äro mera förhärskande än i II, där de oftare ersatts av variantformer, vilket visar, att det är två personer, som bidragit till omformningen av O. Petris språk, en i förra och en i senare hälften. En olikhet som den mellan *skola* och *schola* ådagalägger, att dessa personer äro identiska med tryckeriets sättare, av vilka den ene närmare följt manuskriptet än den andre. Frånvaron av en variantform i förra hälften behöver därför ej innebära, att den var främmande för dess sättare, det betyder endast, att han undertryckt den till förmån för manuskriptets form. Det är därför kauske ej helt tillfälligt, att vissa variantformer endast uppträda i senare delen, såsom *aff stadh* för *åstadh*, *hånd*, *håndawärck*, *ånde*, *åndeligh*, pret. *wort*, *fölgde*, *förtörka*. Endast på ett par punkter företer I positiva olikheter mot II, nämligen då O. Petris *cht* ersättes med *kt*, *offuer* med *öffwer* eller *her* med *här*.

I vissa fall, då en form i I uppträder omväxlande med O. Petris egen, såsom *geffwa*, *leffwa*, *bedhia*, *e huad*, vid sidan av *giffwa*, *liffwa*, *bidhia*, *ää huad*, men i senare hälften är enrådande, är man i första hand frestad att antaga, att en medveten normalisering av den nya formen ägt rum. Denna normalisering är

emellertid endast skenbar. Den börjar nämligen samtidigt, som även former som *schola*, *act*, *mact* avlösa *skola*, *akt*, *makt*, vilket visar, att de båda företeelserna stå i närmaste samband med varandra. Den nye sättaren har helt enkelt använt sin egen ortografi och sina egna uttalsformer med åsidosättande av manuskriptets.

Att denna olikhet mellan I och II väsentligen är sättarnas verk framgår ock därav, att den återfinnes i en skrift, som utgått från samma tryckeri omedelbart före Wnderw., nämligen Den svenska tideboken 1525. Även i denna förefinnes nämligen en viss olikhet mellan dess förra och senare hälft, varvid senare hälften här motsvarar förra hälften i Wnderw. och tvärtom. Gränsen går på sid. 39 i Klemmings upplaga.

Tideboken (= Tidb.) trycktes på Richolffs tryckeri före dess förflyttning till Stockholm. Vem som redigerat den är ej bekant. I varje fall torde reformatörerna ha stått främmande för den.

Motsättningen mellan första delens *skola*, *skal*, *skulle*, *skul* etc. och andra delens *schola*, *schal*, *schulle*, *schul* återspeglas här så, att i första hälften i regel användes *sch* (omväxlande med *sc*) i dessa ord, i andra delen har jag antecknat denna stavning inalles endast 5 gr, under det att den vanliga stavningen här är *sk*, någon gång *sc*. Även i andra ord som *schapa*, *schodha*, *schipilse*, *forschylla*, *schynda* m. fl. är *sch* betydligt vanligare i förra hälften än i senare.

Motsättningen *liffwa*: *leffwa* återfinnes på så sätt, att i förra hälften *leffua* är normalform (9 *e* — 6 *y*, *i*), i senare hälften däremot *liffua*; *leffua*, *leua* förekomma här endast i starkt daniserande partier. — Härtill kan läggas, att i förra hälften är *weder* normalform (4 *e* — 1 *i*), i senare däremot *widher*, *wydhher* (5 *i*, *y* — 1 *e*).

Däremot äro i hela urkunden *nedher*, *ed(h)er*, *edre* i majoritet. I förra hälften träffas *nider* endast s. 25 och *idre* s. 3, i senare hälften däremot *nidher* 2 gr, *nydher* 2 gr. Även härav kan sålunda samma tendens att bevara *i* i senare hälften utläsas.

Motsättningen *öffwer*: *offwer* avspeglas på så sätt, att i förra

hälften *offuer* är normalform, under det att i senare hälften *öffuer* är minst lika vanligt som *offuer*.

Ljudförbindelsen *kt* skrives liksom i Wnderw. *cht, kt, ct* och några gånger *ckt*. Av dessa skrivningar träffas

sid. 1 — 38: *kt* 10 gr — *ct* 20 gr,

sid. 39 — 103: *kt* 23 gr — *ct* 15 gr.

Skrivningen *cht* är bäst bibehållen i förra hälften med 14 former, under det att senare hälften uppvisar endast 6 former. På samma sätt bibehålles även i Wnderw. O. Petris former med *cht* bättre i senare hälften än i förra.

Ändelserna *-ugh, -ogh* i långstaviga ord förekomma i följande proportion:

sid. 1 — 38: *-ugh* 24 gr — *-ogh* 11 gr,

sid. 39 — 103: *-ugh* 18 gr — *-ogh* 82 gr.

Jfr i förra hälften *salugha* 23, *salughetæ* 34, *saluchetæ* 35 men i senare *salogheet* 83, *salogheter* 101. Att siffrorna i Wnderw. och Tidb. ej äro fullt kongruenta är endast, vad man väntar, då manuskripten ej varit lika och tillfälligheter lätt spela in.

I st. f. *ffu* träffas i förra hälften ibland stavningen *w*: *owir* 1, *ower* 6 (2), 10, *öwer* 6, 16, 36, *owerwunnith* 7. I senare hälften saknas dylika skrivningar nästan helt (jfr dock *ohöwiszcasta* 82); här uppdyker i stället i ett par danska partier *u* i *leuendes, leuandis* 69, 77, *dröuilsom* 60.

Då dessa olikheter helt säkert äro sättarnas verk, anser jag mig härmed hava konstaterat, att samma sättare använts vid tryckningen av de båda böckerna, att med andra ord den personal, som av Richolff använts i Uppsala, följde med, då tryckeriet överflyttades till Stockholm och övertogs av staten. Härmed har sålunda erhållits en fast utgångspunkt för bedömandet även av en del andra former, som äro gemensamma för de båda urkunderna, då sättarnas inverkan givetvis icke varit inskränkt till de senast behandlade variantformerna. En fortsatt jämförelse mellan de båda urkunderna torde sålunda kunna ge upplysning om hur långt sättarnas inverkan kunnat gå.

Någon radikal olikhet mellan de båda sättarnas språk har ej

konstaterats, utan skillnaden består huvudsakligen i graden av anpassning efter manuskriptet, och de mera positiva olikheter, som finnas, äro huvudsakligen (men ej enbart) av ortografisk art. Båda sätten kunna emellertid mycket väl ha utgått från i huvudsak samma språkmiljö.

3. Een nyttwgh Wnderwijsning och Den svenska tideboken 1525.

Parallellismen mellan Een nyttwgh Wnderwijsning och Tideboken är på de flesta punkter ofrånkomlig. En del överensstämmelser kunna visserligen förklaras genom en rent mekanisk överföring av Tidb:s form till Wnderw. på så sätt, att sätten under sitt arbete vant sig vid Tidb:s ortografi och då låtit den inkomma även i Wnderw. Detta är emellertid fallet endast med sådana ord eller skrivingar, som äro mycket vanliga, såsom användningen av *th* för *t* i *bäthre*, *låttha* osv., eller *dh* för *d* i *landh*, *skuldh* osv. Däremot är det icke antagligt, att en överensstämmelse mellan endast enstaka gånger uppträdande ord eller former bör förklaras på detta sätt. För dem får man säkerligen förutsätta en gemensam källa.

Om *sch* för *sk* i framljud se ovan sid. 34. Även inuti ord som *hielpersche* 6, *föderscha* 6, *elschade* 45, *älschat* 5, *falscha* 60, *budschap* 27, *mischundh* 5 osv. är *sch* vanligt.

Även skrivningen *sc* är i Tidb. vanligare än i Wnderw.: *scaparen* 72, *scrapa* 45 (2), *affscrapa* 64, *scugghe* 46, *miscund(h)* 43 (2), 47 m. fl., *miscunna* 46, 62 m. fl., *scalt* 21, 36, *scal* 29, 35, 47, *scämma* 43, *komascolandes* 7, *sculd* 55, *scada* 57, *sculo* 24, *scolo* 19 (2), 25, *glömsca* 52, *pasca* 60, *wanscelega* 67, *bescom* 65, *älscoga* 61 m. fl. Den vanliga beteckningen är dock liksom i Wnderw. *sk*.

Även efter vokal förekommer *ch* för *k* i ord som *lichama* 57 m. fl., *lichnisse* 58. Därjämte träffas sidoformer med *c* såsom *licama* 74 (2), 77, 82 m. fl., *licame* 70, som ej förekomma i Wnderw. men dyka upp i NT.

Ej så sällan ersättes *gh* av *ch*: *ewich* 25, *ewicht* 52, *gudelicheet* 69, *innicheet* 69. Här må även nämnas det likartade *wischet* 45.

Om fördelningen av *cht* — *kt* — *ct* se ovan sid. 35.

Liksom i Wnderw. ha någon gång *k*, *kl*, *kr* utbytt mot *c*, *cl*, *cr* men endast i orden *corset* 68 (2), *clarere* 79, *clädhe* 46, *crona* 65, *crone* 66 (2), *torne cronen* 67, *crisne* 52, *creatur* 9, 10. Den vanliga skrivningen är med *k* även i förbindelsen *kl*, såsom i *klüdes ffoller* 25, *klädhe* 54 och *klarare* 76.

och skrives omväxlande *och*, *oc*, *ok*, av vilka de två senare formerna saknas i Wnderw. I NT uppträder någon gång *oc*.

Ännu vanligare än i Wnderw. är *th* för *t* i olika ställningar, t. ex. *vthen* 3, *beguthen* 3, *brwth* 43, *köthi* 45, *ythermere* 73, *sökthe* 11, *owerwunnith* 7, *effther* 9, 16, 17 m. fl., *ath* 4 m. fl. (vanligt).

På samma sätt förekommer *dh* för *d* efter *l* och *n*: *händherne* 40, *stundh* 3, *ändha* 5, *eldh* 9.

Former med *y* för *i* äro vanliga: *bywder* 99, *skywler* 58, *dyäffuilsin* 60, *kyöth* 57, *ödmywkt* 69, *folghya* 69, *snyo(n)* 9, 22 m. fl.

i kvarstår någon gång i ord som *lenghie* 15, *längie* 34, *henghia* 40.

Liksom i Wnderw. förekommer någon gång dubbelskrivning av konsonant i *anammath* 59, *anammade* 81, i *lichammes* 33, *lychammes* 30. Av särskilt intresse är dubbelteckning av *m* i *slemme* 80, *hemman* 29, 33, 35, 36, vilka ej finnas i Wnderw. men väl i NT.

Skrivningen *penninga* i Wnderw. motsvaras av *pennengha* 31.

Formerna *liggia* 24, 41, *läggia* 45, *äggiade* 10, *ryggia* 19 med *gg* äro enrådande.

Formen *openbar* med *pp* har ingen motsvarighet i Tidb.; ordet heter där *openbar*. Däremot träffas där jämte *bort tappa* 47, *fortappa(s)* 64 (2) även *fortapath* 103. Jämte *vp* skrives någon gång *vpp* 45 och genomgående *vppa* 3, 7, 9 osv. eller *oppa* 2 etc.

Enkelt *t* är enrådande i *it*, *ith* och är i regel i *ffutiger* 34, *fatigdom*; endast en gång förekommer *Fattighe* 80.

Inskott av *b* i *himbla* är regel, och *kompne*, *dömpde*, *benempd* i Wnderw. motsvaras direkt av *fulkompna* 61, *ffulkompna* 57 (men *fulkomnat* 3), *hämpd* 42, *hempdena* 10. Ordet *somligh* förekommer ej, och pres. av *komma* heter *komer*.

De i Wnderw. någon gång uppträdande *swik*, *likamen*, *samwit*, *kerlich* äro vauliga i Tidb., t. ex. *swick* 5, *swikfulla* 13, *likames* 13, *samwith* 70, *kerligh* 33, 36, *kerliken* 33. I båda är *helwite* vanligt.

Liksom i Wnderw. förekommer i Tidb. i regel *e* i orden *ed(h)er* 5, 19, 61, *edra* 5 (2), *edre* 25, *nedher* 2, 47, *nedder* 29, *nedderst* 9 (se s. 34); *ecke*, *ekke* äro vanliga. De i Wnderw. vanliga *wedh*, *hemmel* ha sin motsvarighet i de enstaka *wed* 30, *hemmel* 3; *geffua* finns däremot ej i Tidb. Jämte de vanliga *i*-formerna träffas även *bedie* 101, *bediande* 83. Om *leffua*, *wedher*: *widher* se sid. 34.

För *y* står *i* betydligt oftare än i Wnderw.: *beginnelse* 4, *sind* 4, *vplipt* 51, *bligdena* 25, *bligliga* 101, *osckilloger* 5, *for thi* 42, 43.

Jämte *y* förekommer *ö* i *störk* 60 men *styrk* 62, *bröst* 55 (2) men *brysten* 30, 33, *bördh* 44 men *byrda* 23, *öpnar* 44 men *ypen* 41; enbart *ö* ha *wördning* 62, *wördnyng* 53. Jämte *helbrigdä* 62, *helbrigda* 44 förekomma *helbrögde* 60, *helbrögda* 58.

Ordet *sönder* heter dels *sunder* 21, dels *synder* (-*schipte*) 56, (-*slithin*) 44, (*slythin*) 16; *forschullan* 65 har *u*.

Kort *ä*-ljud tecknas med *ä* betydligt oftare än i Wnderw.: *främända* 4, *släkten* 5, *äpter* 29, *tässin* 57, *hätgat* 1, *hänne* 3, *bärg* 74, *fäm* 70 osv. I st. f. *heligh* skrives ofta *häligher* 43, *häliskt* 51 osv. och i st. f. *tiena*, *tienare* ofta *thiäna* 12, *thiänere* 12, *tiänara* 16 m. fl. På samma sätt har *begiera* etc. någon gång ersatts av *begärade* 3, *bigäre* 4. Jämte *äwinneligh* 61, *äwerdelig(h)a* 46, 51, *äwynneligh* 52, *äwärdelighyn* 53 förekomma *ewerdeliga* 64, *ewerdelige* 57, *ewerdeliga* 74, varjämte *ää* (*f*)*for* 3, 10 m. fl. någon gång ersättes av *ee ffor* 60, *E for vthan* 75, *e forwthan* 104.

Betydelsefull är växlingen *läte vp* 8, *vpläth* 7 — *leeth* 54, *leth* 56, *gretho* 17.

Formerna *thom* 3 (2), 7 (2), 22, *thöm* 43, 47, 52, 55 äro vanliga, och för *främände* skrives ett par gånger *ffrämända* 32, *frömundhe* 70.

vthwartes med *a* i Wnderw. motsvaras av *jnwartes* 32.

Typen *å* har ännu ej kommit till användning, varför växlingen *a*: *å* ej alltid erhållit någon särskild beteckning; *å*-ljud

föreligger emellertid i *bondet* 23, *treffoldighet* 14, *tref(f)olloghet* 61, 62, *träffolloghet* 61, *siueffolliga* 30, 32, *alzwollogher* 57.

Dubbelformer finnas av orden *for* (vanligt) och *fför*, *för* 5, 12, 16, 29, 38, 50, 67, *ffolde* 44 — *ffölgt* 9, *ffölgt* 70 (därjämte även *folghir* 62 *ffolger* 57), *torst* 50, 84, *torstad* 8 — *törsthen* 40, *törsta* 73, *törstande* 65, *drotninges* 76 — *drötningh* 69, *drötnyng(h)* 14, 22. Endast *o* ha *fortorkat* 45, *sompn(en)* 18, 24. Om *offuer*: *öffuer* se s. 34.

Dubbelformer med *u* och *o* äro *huffudith* 21, *huffudet* 25, *huffud* 40, *huffwdh* 67 — *hoffuod* 21, *hoffwdh* 44, *hoffwodh* 53; *bud* och *bod* äro båda vanliga. Jämte *reddugha* 4, *reddwga* 82 finnes *räddoga* 61, och jämte de vanliga *hugswalan* 5, *hugsualede* 17 osv. finnas även *hogswalere* 64, *hogswalede* 73, *hogswalilse* 37. Andra *u*-former äro *fugle* 3, *fugla* 9, 10, *sputtas* 54, *sputtath* 102, *brwth* 43, *truldrom* 57, *hulpen* 16. Även *sokka* i Wnderw. har sin motsvarighet i *Wij sokkom* 27.

Dubbelskrivning av vokal är ej så vanlig som i Wnderw. men förekommer dock: *taal* 4, *saat* 29, *sool* 10, *nöödh* 103, *döödh* 103, *löös* 45.

Användningen av *a* för *e* i svagtonig eller obetonad stavelse är betydligt vanligare än i Wnderw.: *red(h)aboen* 44, 100, *ärwadel* 7, *arffuadel* 11, *ärafful* 14, 22, *ärafulla* 74 (2), 63, *främanda* 4, *j myna blodhe* 64, *ära* (verb) 4, 16 (2), 18, *redaliga* 100, *wärdalig* 100, *aff wredha* 43, *syndara* 23, *syndalig(h)a* 100 (2).

För *e* användes liksom i Wnderw. *i* i avledningsändelserna *-ilse*, *-il*, part. *-in*, *-it*, i best. art. *-it* samt även i ändelserna *-is*, *-ir*, t. ex. *bedis* 71, *werdogadis* 71 (2), *angist* 70 (2), *öffuir* 67, *bönir* 67, *löpir* 67 osv.

Om växlingen *-ugh*: *-ogh* se ovan sid. 35. Märk även i kortst. ord *snarone* 16, *stadoget* 10, *stadokth* 76.

Former som *wij scholo*, *scholu* äro vanliga.

Jämte *faderen* 7, *ffaderen* 10, *fadernom* 3 finnas även de synkoperade *fadhrin* 56, *ffadrenom* 61. Plur. av *fader* heter på det enda ställe, där den förekommer, *fäder* 2. Plur. av *broder*

heter *bröder* 14, *brøderne* 25 men i ett starkt daniserande parti *medbrødre* 59.

Första pers. plur. pres. ändas på *-om*, *-e* l. *-a*: *bidia wy* 7, *haffua wy* 18, *wij ära* 16, 18, *beffalle wy oss* 26 (3), *bekännom* 7, *forschylladom* 19.

Pret. *wart* stavas en gång *waarth* 103 (som, då kort *a*-ljud aldrig dubbeltecknas, möjligen bör läsas *wort*; jfr *waald* 58). I st. f. *lät* träffas *lot* 11, *loth* 81.

Objektsformerna av personliga pronomina heta vanligen *mich*, *tigh*, *sigh*. Dock träffas även *migh*, *mik*, *tik*, *sik*, *mic* och t. o. m. *mech* 11 (jfr *tech* i Wunderw.).

Av enskilda ord märkas *icke*, *ecke* jämte *ey* 52, *sannindene* 31, *sannend* 8 m. fl. jämte *sanning(ena)* 45, 47, *sannyngena* 64, *antigha* 67, *antige* 100.

Denna nästan genomgående parallellism mellan variantformerna i tvenne på samma tryckeri omedelbart efter varandra och helt säkert av samma sättare tryckta skrifter av olika författare kan ej vara tillfällig. Det sannolikaste är väl, att de i viss utsträckning förskriva sig från sättarna. Å andra sidan är det givetvis förhastat att påstå, att en form i Wunderw. alltid förskriver sig från sättaren, om den kan påvisas även i Tidb., ty dels känner man ej med säkerhet Tidb:s egen språkform, och den behöver ingalunda vara så enhetlig, att inga dubbelformer där fått plats, å andra sidan torde man få räkna med ett ingripande av tryckeriets korrektör, som ej behöver ha varit identisk med författaren. Dessa osäkerhetsmoment bör man givetvis taga med i beräkningen vid bedömandet av de enskilda konkreta fallen.

En viss nyckfullhet i variantformernas uppträdande i de båda urkunderna kan förklaras därav, att korrektorn ej varit densamme i dem båda. I allmänhet är det ju så, att Wunderw. korrekturlästs betydligt strängare än Tidb., där främmande ordformer i stor utsträckning fått kvarstå. Därför äro ock flertalet variantformer betydligt talrikare i denna urkund än i Wunderw., t. ex. former som *kärlich*, *samwit*, *beginnelse*, *vplifte* osv. Men även motsatsen äger rum, så att en form som *bedhia*, som i Wunderw.

är ytterligt vanlig och i senare hälften enrådande, i Tidb. endast träffas inalles tre gånger i starkt daniserande partier, under det att *bidia* är mycket vanligt, och *hemmel*, som likaledes i Wnderw. har fått vidsträckt användning, i Tidb. fått stå kvar endast en gång. Frånvaron av en form i endera urkunden behöver sålunda ej heller betyda, att den var främmande för dess sättnare, den kan ha rensats ut av korrektorn. Vid frekvensförhållandena får man dessutom ock räkna med sådana irrationella förhållanden som trötthet och brådska vid sättning och korrekturläsning.

Trots dessa ojämnheter kvarstår dock som ett faktum, att i två till innehåll och syftning så olikartade böcker som en katolsk bönbok och vår första protestantiska programskrift, mellan parallellformerna råder en frapperande överensstämmelse, som ej kan vara tillfällig och som endast kan förklaras därav, att de utgått från samma tryckeri. Den omdaning, som språket undergått vid tryckningen genom sättnarnas inverkan, har sålunda varit mycket genomgripande och har ej endast omfattat former, som bära en omisskännligt främmande prägel, såsom hittills antagits. Denna slutsats styrkes givetvis i hög grad, om det kan visas, att de alla kunna återföras till samma språkmiljö, och närmaste uppgiften blir sålunda att söka en enhetsformel för alla dessa skiftande former.

4. Sättnarnas nationalitet.

Språket i Tideboken är delvis starkt daniserande, vilket lätt faller i ögonen. Ett parti som det följande på s. 59 verkar sålunda ren danska: »O Thu hellyghe sancte Päder den alsom-mectiste gud vdwalde dig serdeliss oc funderede och bygde den hellige kirke paa dig. Oc antworde dig hiemmerigis nökle den tijd han gaff dig macht (och) naade at aflöse alle menniske aff deris synder. Thy fløer iac nu til tig bedendis tig ydmyglyghe ath thw formedelst den naade tw haffuer aff gud anammath til tig Sancte hans. sancte paul. sancte anders. och alle andre apostel dine kære medbrødre Oc beder for mich med dem til gud alsom-mectiste ath han mich forlate wil alle myne synder och vnde

mich den ewinnelige glæde med edher effthet denne forgengelighe werden. Amen».

Även i andra partier är daniseringen mycket påtaglig. Så träffas exempelvis sid. 70—80 så utpräglade danska former som *nöttog* 70, *frömundhe* 70, *vedh* 'vet' 73, *ödmyka* 76, *ödmykelighe* 77, *hannom* 77, *ydmvgste* 77, *bogh* 'bok' 78, *kirchio* 78, *söndher* 'synder' 78, *sammelidis* 79, *slemme jöder* 80, *ydmigst* 80, *sön* 'son' 80, *cristenommen* 81. De närmast följande sidorna är daniseringen ej fullt så påtaglig men dock omisskännlig med former som *worda* 'varda' 99, *kirke* 99, *werder* 101, *wdnödder* 101 m. fl. I andra partier är den ännu mindre påtaglig utan att dock någonsin helt upphöra. Ströformer som *worde* 'varde' 15, *wordher* 47, *ffrömanda* 32, *kerligh* 'kärlek' 31, 36 m. fl., *fforlydhedh* 47, *sölth* 'hunger' 50, *korsid(h)* 40, 41 vittna oförtydligt därom.

Denna danska prägel skulle ju kunna tänkas bero därpå, att originalet varit danskt, och säkert är, att åtskilliga böner i Tideboken funnits i danskan, då de upptagits i t. ex. Christian Pedersens danska Tidebok av år 1514, men återgivandet av dem i denna urkund vittnar snarare om en gemensam främmande källa än om direkt lån eller översättning. Oregelbundenheten och nyckfullheten i deras uppträdande bleve ock oförklarlig, om de övertagits från ett danskt original. Man skulle då väntat större likformighet, vartill kommer, att så utpräglade danismer som de ovan nämnda knappast skulle fått stå kvar. Den sannolikaste förklaringen är, att de tillkommit vid tryckningen, att med andra ord sättarna varit danskar, som praktiserat och kanske fått sin utbildning i Tyskland och av Richolff medtagits till Sverige, då han fått i uppdrag att trycka Tideboken i Uppsala. Nyckfullheten i danismernas uppträdande förklaras då lättast så, att korrektorn av ett eller annat skäl — brådska eller dylikt — förfarit mer eller mindre strängt mot sättarnas former i olika delar av korrektoret. Starkast daniserande är slutet (från sid. 70), då väl brådskan varit störst.

Den avgjort danska prägelu på språket i Tideboken utgör en relativt fast utgångspunkt för bedömandet även av övriga

variantformer, som äro gemensamma för Tideboken och Een nyttwgh Wnderwijsning och sålunda förmodligen tillkommit vid tryckningen. De ha sannolikt samma ursprung som de utpräglade danismerna och torde sålunda i här behandlade urkunder få betraktas som danismer, även om de i och för sig kunna anses som goda svenska former.

Såsom ovan framhållits, var den positiva olikheten mellan de båda sättarnas språk huvudsakligen av ortografisk art, varför de mycket väl kunna ha utgått från samma språkmiljö. De behöva därför ej skiljas åt vid den följande undersökningen.

Det jämförelsematerial, som här medtages, är hämtat från följande urkunder:

Lucidarius, AM. 76,s^o, utgivet av Brandt, *Gamle danske Dyrerim*, utg. av Brøndum-Nielsen, *Den danske Rimkrønike*, utg. efter hskr. K 41 i Kungl. bibl. i Stockholm av Holger Nielsen, samt *Codex Esromensis*, utg. av O. Nielsen, vilka alla härstamma från 1400-talet och representera danska med själländsk färgning¹. Dessutom har hänsyn tagits till språket i de danska reformationstrycken, framför allt Nya testamentet 1524 (= Christ. II:s NT), där danskan s. a. s. uppträder under samma yttre betingelser som i de svenska trycken, samt Lis Jacobsens framställning i »Studier till det danske rigssprogs historie». Det är givet, att en jämförelse mellan våra variantformer och språket i de nämnda arbetena närmast måste avse de fonetiskt motiverade formerna, då reut ortografiska skrivningar ofta äro ganska individuella.

Då den ene sättaren använder *sch* för *sk* i *schola*, *schul*, *schulle*, erinrar det om lågtyska skrivvanor. Denna stavning var emellertid ej heller främmande för danskan, och i flera skrivelser i Cod. Esrom., t. ex. i nr 256, 257 och 258, skrives regelbundet *sch* just i dessa ord men för övrigt *sk*, t. ex. *winterskat*, *sommarskat*, undantagsvis dock även *winterschat*, *sommarschat*. Tillståndet här erinrar sålunda slående om förhållandena i Wnderw. II. Även i Christ. II:s NT förekommer *schalt*, t. ex. Tim. s. 5.

¹ Se Lis Jacobsen, Studier t. det danske rigssprogs historie s. 96 ff.

Ej heller *sc* för *sk* är främmande för danskan. Det finnes exempelvis i andra skrivelser i Cod. Esrom., och i ett par Köpenhamnsdiplom från år 1446 (nr 221, 222) skrives i det förra *kommeschullendes*, *hauæschullendes*, *schødæ*, i det senare däremot *kommescullendes*, *hauæscullendes*.

Skrivningar som *stadicheth* Dyrerim 11, *kerlichet* Dyrerim 70, 71, *tollocheth* Dyrerim 12, *vnderlich* Lucidarius 48, *erlich* Dyrerim 4 med *ch* för *gh* torde ej behöva exemplifieras vidare. Den utländska formen är påtaglig.

Skrivningen *ct* för *kt* är vanlig i de genomgångna skrifterna, t. ex. i Krönikan *acth*, *macth*, *actha* eller i Cod. Esrom. *beplictet* nr 223, *macth* nr 200, Dyrerim *acth* 7. I Dyrerim skrives emellertid i regel *kt*, t. ex. *makt* 7, 73, *makth* 68, *akth* 68, *akt* 87, *mektugh* 71, *rwktæ* 71, *frukt* 12. Både *ct* och *kt* äro sålunda väl styrkta i danskan.

th för *t* i olika ställningar är ytterligt vanligt i ord som *ythermere* (Cod. Esrom. fl. g.), *vthan*, *panth*, *snarth*, *effther*, *broth*, *nath*, *tith*, *bethee*, *stakith*, *mogith*, *hiertith* osv. Att skrivningar som *faridh*, *arbetedh* äro i överensstämmelse med danskt språkbruk är omedelbart klart. På danskt område få också former som *hiertith*, *arbetedh* med *th*, *dh* i svagtonig stavelse sin naturliga förklaring däri, att *t* i dylika ord blivit tonande, vilket ljud betecknas med *d*, *dh* eller *th* (se Lis Jac. s. 200). Särskilt må framhållas, att *effter*, *effther* äro genomgående.

Former som *lundh*, *woldh*, *mandh*, *wondhe* med *dh* eller *l*, *n* äro ytterligt vanliga.

Utbytet av intervokaliskt *ffu* mot *w* är det gott om exempel på, t. ex. i Dyrerim *blywer* 70, 71, *gywer* 71, *hawer* 69, *øwæ* 68, *drowelsæ* 67, *lewe* 92 osv. I Lucidarius är denna stavning regel.

Formerna *bywdhæ*, *lywdhæ*, *lyws*, *spywth* med *y* för *i* äro ytterst vanliga och i vissa av de genomgångna urkunderna normalformer, se exempelvis Krönikans ordbog.

anamma med dubbelskrivet *m* förekommer i Tidb. endast ett par gånger i ett starkt daniserande parti, varför det helt säkert bör sidoställas med övriga danismer, i synnerhet som det

i reformationstidens danska är så gott som enrådande; se Lis Jac. s. 223 o. 264. Huruvida även *fremmande*, *lekamme* böra förklaras på samma sätt, är ej lika säkert. Omöjligt är det emellertid ej, att en dansk sättare, i vars språk orden hade formen *fremmed*, *legemme* l. *legomme*, kan ha fördubblat *m*.

Formerna *hemman*, *slemme jöder*, *crisendommen* i Tidb. med förlängt *m* efter gammal lång vokal äro avgjort danska med talrika paralleller i tidens danska, t. ex. redan i Dyrerim *hiemme* 92, *forglømme* 67, *foorglømmæ* 67 osv. Se för övrigt exemplen hos Lis Jac. 223 m. fl. Formerna saknas i Wnderw. men uppdyka ånyo i Nya test.

Fattig med dubbelt *t* förekommer i Tidb. endast en gång s. 80 i ett daniserande parti, varför det helt säkert bör återföras till sättaren. Det är nästan genomgående i tidens danska med belägg redan i Krönikan; se Lis Jac. 173. *-bittidha* i Wnderw. kan kanske jämföras med det danska *flittig* (belägg se Lis Jac. 222).

rettebrodher i Wnderw. erinrar osökt om de i tidens danska genomförda *thretthæ*, *rette*.

Förlängningen av *g* i *liggia*, *leggia*, *ryggia*, *byggia* är helt genomförd i danskan. I Krön. t. ex. heta orden *ligghæ*, *læghæ*, *tiil ryghæ*, *byggæ*. Även *penning* stavas alternativt med två *n*, t. ex. i Krön., varför det mycket väl kan stamma från en dansk sättare.

Förtapa förekommer i Tidb. i ett starkt daniserande parti, varför man gärna vill sätta det i förbindelse med övriga dansker. Ordets form i äldre danska är *tabe*, *tape*; se Kalkar Ordb.

Inskott av *p* mellan *m* och *t* är vanligt i tidens danska (Lis Jac. s. 187, 262). Som exempel må nämnas från Dyrerim *skempt*, *bympt*, *glømp*, *forglømp*. Från Christ. II:s NT: *skempt*, *dømp*. Av Lis Jac. anföras *fempte*, *fornempte*. Någon direkt motsvarighet till *benempd*, *dømpde* med *p* mellan *m* och *d* har jag dock ej påträffat. — *kompe* kan exemplifieras från Cod. Esrom. s. 201 (1486). Formen *kommer* utan *b*-inskott är den enda förekommande och därför naturlig för en dansk sättare.

Säkra danismer äro *kerlich*, *hiligh*, som återfinnas exempelvis i Lucidarius s. 7 fl. g. Det danska *swigh* återspeglas kanske i *swick*, som i Tidb. även skrivs *swigh*; jfr även nedan avd. II.

Formen *hemmel* är (jänte *hiemmel*) normalform i de danska reformationsskrifterna och långt tidigare; se f. ö. Lis Jac. s. 134.

Nedher, *nedh*, *edher*, *wedh* äro i och för sig goda svenska former, men då de ovedersägligen i Wnderw. inkommit under tryckningen, böra även de helt säkert sättas i samband med motsvarande former i tidens danska. De normala formerna äro där *nedher*, *edher* samt *nedh* jänte *nidh*, *nødh*. I Krön. heter det sålunda alltid *nedher* och i regel *nedh* men ett par gånger *nødh*, i Lucidarius synas *nedher*, *nædher* likaledes vara i det närmaste enrådande (und. *nydher* 9), under det att *nedh* heter *nydh* 8. Detta är ej tillfälligt. Det förekommer även på aunat håll. Palladius liksom Christian III:s Bibel skriver exempelvis ofta *nid* jänte *nedh* men enbart *nedher* (jfr även Lis Jac. s. 213, 246). Formen *wedh* uppträder mera sporadiskt. Även den bör via sättdaren återföras till danskan. De danska reformatörerna skriva *widh* eller *wedh*, och redan långt tidigare är *wedh* genomförd form exempelvis i Krön. De enstaka *mech*, *tech* stå givetvis i samband med de danska *mek*, *meeg*, *mech*, *tek*, *tegh*, *tech* etc., som i vissa arbeten äro genomgående. Däremot heter *sedhan* i regel *sidhen*.

Då *leffua*, *leffuerne* i senare hälften av Wnderw. helt uttränga *liffwa*, *liffwerne* står det i samband med att de äro de naturliga för den danske sättdaren, då de i tidens danska äro så gott som enrådande.

bedhia är främmande för O. Petri, varför det måste härstamma från sättdaren, och då *bedia*, *bediandes* i Tidb. dessutom förekomma endast i det dauiserande partiet i slutet, äro de säkert den danske sättdarens egna former. I tidens danska är övergången *i > e* helt genomförd i såväl detta ord som det likartade *tredie*, och *e*-formerna äro de enda brukliga. Sannolikt böra även formerna *wij welie*, *weliom* i Wnderw. sättas i samband med det i danskan vanliga *velie* 'vilja'.

Säkra danismer äro *förnema* och *vetherligh*. Det senare, som i danskan förekommer under formen *wetherlecht*, utgår från mnt. *wetelik* (Lis Jac. s. 135).

Svårare att komma till rätta med är *geffua* i Wnderw. Att det härstammar från sättaren är säkert, men i tidens danska är det sällsynt. Det förekommer dock t. ex. i Cod. Esrom. nr 268 (1509) med exemplen *geffwe*, *geffuet*, *wdhgeffuen* (skrivet i Lund). Det citeras ock av Lis Jac. s. 141 från Kbh. dipl. nr 118 m. fl. och torde möjligen böra sättas i samband med mnt. *geuen*.

Att *ecke* i Wnderw. via sättaren överförts från Tidb., där det är allmänt, torde vara tämligen säkert. Mera tvivelaktigt är, hur *lekawäl* bör uppfattas.

En form som *helwite*, som är mycket vanlig redan i Tidb. och kan ha tillhört dess original, kan likaledes mycket väl av sättaren ha överförts till Wnderw. Ett dylikt överförande i den utsträckning här ägt rum blir emellertid mera förståeligt, om formen ej varit främmande för sättarens eget språk. I flera av de genomgångna danska arbetena, ss. Lucidarius och Dyrerim, är ock *i*-formen vanlig. I det förra arbetet skrives den *helwide*, i det senare *helwite* 3, 7 osv.

for thi överensstämmer med danskan. Även i ord som *sticke*, *vpliffte*, *iterlighare*, *lidhanded* överensstämmer utbytet av *y* mot *i* med förhållandena i tidens danska. Här beror denna växling på att i själländskan *y* i vissa ställningar delabialiserats till *i* (Lis Jac. s. 117, Bennike-Kristensen Kort § 59). Som exempel kunna anföras från Lucidarius *skildh* 11, 14, *skil(l)* 11, 14, från Dyrerim *kiisk* 4, *wkiiske* 2, 7, *bridhe* 7, *bridæ* 7, *skitthen* 9, *stikke* osv.

Då *begiera* ändrats till *begära*, är det i överensstämmelse med bruket i danskan, där ordet heter *begeræ* (Dyrerim, Chr. Pedersen), *beghæræ* (Krön.) eller *begæræ*. Dessa former torde få anses som själländska, då i själländskan *g*, *k* ej uppmjukats framför *ä* (Lis Jac. s. 201).

Formerna *störk*, *störkius* med *ö* synas vara främmande för O. Petri, och då *störk* i Tidb. förekommer i ett starkt daniserande

parti, är det ej uteslutet, att formen är dansk. — *størcke* är vanligt i t. ex. Christ. II:s NT.

wällöst, lösteligste hava talrika motsvarigheter i tidens danska; se Lis Jac. 132 o. flerstädes.

helbrögda känner jag ej från danskan.

ee (*huru, huadh* etc.) förekommer i Tidb. i ett starkt dani-serande parti, och då det dessutom är enrådande i tidens danska, har det säkerligen tillhört sättarens språk. Företeelsen är analog med utbytet av *ää* mot *ee* i O. Petris 1530-talsskrifter.

Formen *hälig* är ej främmande för tidens danska (se Lis Jac. s. 186), även om normalformen där är *hellig*; *hälig* träffas i Wnderw. i senare hälften, *hiligha* i förra.

thom, thöm äro mycket vanliga i tidens danska och i Wnderw. säkra danismer (se Lis Jac. 114). Gränsen för deras utbredning åt väster går vid Stora Bält; se Benneke-Kristensen Kort Nr 30.

twart om kan jämföras med *thwart offuer*, som Lis Jac. s. 123 anför från ett Köpenhamnsdiplom. Formen härstammar väl från lågtyskan. På samma sätt torde även *wthwartes* kunna ha uppkommit på dansk botten. Ordets vanliga form i tidens danska är dock *wthwortes*.

bånd, hånd, trefollig, margfollig med *å*-ljud äro nästan genomgående i dansk reformationslitteratur; se Lis Jac. 209, 233 f.

Då *offuer* framför allt av den ene sättaren ändrats till *öffuer*, kan det stå i samband med uttalet i själländskan. Ordet heter ock i äldre själländska handskrifter *ywer* (Lucidarius 16 m. fl.) eller *öwer* (Dyrerim 8, 15). Den segrande formen i reformationstidens danska är dock *offuer*.

En svårighet vållar utbytet av *for, fore, tilforenne* mot former med *ö*, då i danskan *o*-formerna äro de normala, även om exempel med *ö* ej saknas. I lågtyskan torde de emellertid alternativt haft *ö*-uttal.

förtörka kan givetvis vara danskt, då *tørcke* redan på reformationstiden var normalform; se Lis Jac. s. 247.

Att *budh, fugla, redduga* med *u* överensstämna med danskan behöver ej särskilt exemplifieras. Formerna med *u* äro där ytter-

ligt vanliga. Även *hulpen* och prefixet *v-* i *vstraffelighit* visa överensstämmelse med danskt språkbruk, *brwt* kan jämföras med *skibbrud* i Chr. II:s NT.

Formen *socka* 'sucka' med *o* har jag ej återfunnit i de genomgångna urkunderna.

En ren danism är *förkyнна*, och *kusk* med *u* kan mycket väl ha kommit via danskan, även om *kysk*, *kywsk* där äro de vanligaste formerna.

Dubbelskrivning av lång vokal är givetvis rätt individuell. Att den ej var främmande för danskt språkbruk visas av skrivningar som *tiltaal*, *saall*, *gaal*, *glaadh*, *maadh*, *laadh*, *spaar*, *stoor*, *moodh*, *boogh*, *froom*, *eedh*, *leed*, *nøadh*, *løen* osv., av vilka de flesta antecknats från Dyrerim. Särskilt må framhåvas dubbelskrivningen av *oo* i avledningsändelsen *-doom*, som i Dyrerim ej är sällsynt, t. ex. *iomfrwdoom* 6, 7.

Stavningen *kööt* känner jag ej från danskan.

Ett indirekt vittnesbörd om danskt inflytande utgör förmodligen ock utbytet av *e* mot *a* i ord som *aff wredha*, *wärdalig*, *redhabon*, *til godha*, *tilförenna*, *tridhia* o. a., i det att reaktionen mot det danska *e* drivits för långt. Endast på så sätt torde *a* kunna förklaras i ord som de ovannämnda *wredha*, *wärdalig* eller *syndaliga*, vilka måste ha varit fullkomligt omöjliga för ett svenskt öra.

Den vidsträckta användningen av *i* i best. artikeln neutr., i perf. part. neutr., i pres. part. på *-is* och även i andra ord på *-is*, i avledningsändelserna *-ilse*, *-il* och *-ist* står i full överensstämmelse med danskt språkbruk, i det att ändelserna *-is* (gen., inf. pass., pres. part. m. fl.), *-it* (best. art., pret. part.) och *-il*, *-ilse* i stor utsträckning ha kvar *i* ännu i Christ. III:s Bibel och hos reformationens huvudskribenter (se Lis Jac. s. 250).

Avledningsändelsen *-ugh* för *-igh* är vanlig i ä. själländska skrifter, t. ex. Dyrerim, Lucidarius (Lis Jac. s. 140, 193). Från Christ. II:s NT må anföras *vtøchtuge*, *werdug*, *mechtuge*, *leduge*, *edruge* osv.

Den synkoperade formen *fadhren* i st. f. *fadheren* känner

jag ej från danskan. Pluralen *fädhra* kan förklaras på så sätt, att ett danskt *fädhre* i korrekturet försvenskats till *fädhra*.

Utbytet av O. Petris *haffde, sagde* mot *hadhe, sadhe* synes ha företagits av sättarna, då det finns en bestämd skillnad mellan första och andra hälften i detta hänseende (se sid. 33). Detta utbyte är naturligt för en själländsk sättare, då i tidens själländska skrifter orden redan ha denna form. I Lucidarius stavas de *hadhe, lathae, sathae*, i Krön. och Dyrerim *hadhe, ladhe, sadhe*. De moderna uttalsformerna på Själland äro *ha, sa* (se Lis Jac. s. 149 f., 157).

Böjningen *skapa: skoop* är det gott om exempel på i Lucidarius, t. ex. s. 24 (6 gr), 25 fl. g., 26, 27 osv.

Pret. *wort* förekommer endast mot slutet i Wnderw., alltså i ett parti som även uppvisar så säkra danismer som *hånd, ånd*. Sannolikt bör det därför bedömas som dessa. Troligen har en dansk sättare återgivit originalets *wart* med *wort* enligt sitt eget språkbruk. Betecknande i detta hänseende är, att i handskr. Cod. AM 783. 4° (1430—1460), som är översatt från svenskan, det svenska originalets *wart* genomgående återges med *wort*. Även i Gotfred af Ghemens tryck av Karl Magnus Krönika Kria 1501 (?) är *wort* allmänt (se Lis Jac. s. 230, 231). I äldre själländska skrifter användes *wor*, i Lucidarius ofta *wort*.

Att utbyta *ey* mot *icke* är naturligt för en dansk sättare; jfr Brøndum-Nielsen, Sproglig forfatterbestemmelse s. 138 ff.

mellom för *mellan* kan vara danskt, *antighen* för *antingen* är vanligt i danskan (Lis Jac. s. 121), och *sannind* heter *sanding, sandning* eller *sanning*. I samband härmed kan nämnas, att skrivingar som *offwerwundna* Wnderw. 89, *öfwerwundna* Wnderw. 89 med *ndn* för *nn* äro vanliga i danskan, t. ex. i Christ. II:s NT: *thendne, hendne, endne, kendne* osv.; se Brøndum-Nielsen Sproglig forfatterbestemmelse s. 12, 23.

För *än thå* brukas i danskan *æn dogh, entock, endtock* o. dyl., varför ett utbyte av den förra formen mot *än doch* är fullt naturligt.

Nästan alla variantformerna kunna sålunda naturligt ledas tillbaka till en enhetlig språkmiljö, där de äro helt brukliga nor-

malformer och genomförda även i skrift. Denna miljö torde snarast vara 1500-talets själländska, som talats av tryckeriets sättare. Det är sålunda dessas naturliga uttalsformer, som undanträngt författarens former. Sannolikt har i första korrekturet av Wnderw. språket haft en betydligt mera dansk prägel än i det färdiga trycket, där de verkligt stötande danismerna utrensats, under det att sådana former fått stå kvar, som voro möjliga även på svenskt språkområde.

Att även icke fonetiskt motiverade skrivningar, såsom *sch*, *sc*, *cr* etc. för *sk*, *kr*, kunna härröra från en dansk sättare, framgår därav, att de faktiskt förekomma i tidens danska, fastän här givetvis större rum lämnats för individuella skrivvanor. Särskilt må framhåvas stavningen *sch* i hjälp verbet *schola*, *schall*, *schulle* i vissa diplom från slutet av 1400-talet, även om i övriga ord denna ljudförbindelse skrives *sk*.

De genomgångna danska skrifterna uppvisa icke endast en enhetlig fonetisk prägel utan även stor ortografisk regelbundenhet i samma urkund, och då sättarna väl varit män med en viss boklig bildning, är det ej uteslutet, att de strävat efter att giva språket en viss ortografisk enhetlighet i det arbete, som trycktes, då det låg i tryckeriets intresse att ge åt trycken en så vårdad prägel som möjligt. När sålunda i Wnderw. intervokaliskt och slutljudande *d*, *g* efter vokal skrivas *dh*, *gh* i ord som *skadha*, *godh*, *tagha*, *togh* kan det i någon mån bero på sättaren. Ingen av reformatorerna använder nämligen denna stavning konsekvent förrän efter 1526, men i danskan är den fullt genomförd redan i 1400-talsskrifterna, ss. Krönikan, Dyrerim osv.

Är det då sannolikt, att en sättare kunnat åstadkomma en så genomgripande omdaning av språket? En blick i Tideboken med dess blandning av svenska och danska former visar, vad sättaren kunnat tillåta sig. En god illustration härtill ger ock en jämförelse mellan ett av Aksel Andersson funnet korrekturark till Wnderw. och det färdigtryckta bladet. Själv har jag i »Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska» jämfört olika upplagor av samma arbeten, i vilka sidoindelning och sido-

beteckning äro fullkomligt identiska, varför den senare upplagan sannolikt tryckts med den första som förlaga, och ändock äro olikheterna mycket betydande. Sålunda utbytes *bodh* mot *bud*, *ää* mot *ee* osv. Det visar, hur litet man respekterade förlagans stavsätt. Och då detta kunnat ske med tryckt förlaga, hur mycket större möjligheter fanns det icke då med skriven text. Till jämförelse avtrycker jag en sida i Messan 1531 o. 1535 med den senares ändringar inom parentes.

Sid. C 3 b: »Kere wener brödhra (brödher) och systra (systrar) j Christo Jesu, Epter wij nw (nu) här (her) forsamladhe (forsamlade) ärom til at holla (halla), wor herres Jesu Christi natward (natuard), och anamma (annamma) til oss hans werdugha (werduga) lekamen (lecamen) och blodh (blod) j brödh (bröd) och j wijn såsom han thet sielff stichat (stictat) och insat (insatt) haffuer for itt åminnelse teekn, at han sin lekamen (lecamen) och bloodh (blodh) til woro (wora) synders forlatilse (förlatilse) vthgiffuit (vt-) haffuer, Ther före (Therefore) mädhan wij nw alle vtan twiffuel (tuiffuell) äre medh (med) synder beswärade, och åstundom syndena gerna qwitte (quite) wara, wille wij falla på wor knää (knä) och ödhmiwka (ödhmiuka) oss in for wor himmelske fadher medh (med) hierta och mund och bekenna oss for arma älanda (elende) syndare som wij och (ock) ärom, bidhiandes (-d-) honom om nådh och miskund så seyiandes hwar j sin stadh».

Former som *fadhren*, *helbrögda*, *dömpde* o. dyl., vilka äro främmande för danskan, ha väl inkommit i Wnderw. genom korrektorn, vars språkbruk i viss utsträckning kan ha överensstämt med Tidb:s.

5. Laurentius Andreæ och Een nyttwgh Wnderwijsning.

I Samlarens extrahäfte år 1893 har R. Steffen på grund av språket velat fränkänna O. Petri författarskapet till Wnderw. och i stället sökt visa, att L. Andreæ är upphovsmannen till denna vår första reformationsskrift. Efter Ahnfelts fynd av manuskriptet till Människans ärliga skapelse, som utgör en omarbet-

ning av en del av Wnderw., kan denna uppfattning emellertid ej vidhållas. Den likhet, som onekligen finns mellan Wnderw.:s och L. Andreæ:s språk, har man då sökt förklara på annat sätt. N. Lindqvist förmenar i ovan anförda avhandling s. 144, att Wnderw. stått under »inflytande av NT:s ortografi». Uttrycket är ej fullt klart. Det får emellertid icke fattas så, att NT:s sättare, sedan han vant sig vid L. Andreæ:s språk, omedvetet överfört detta även till Wnderw., då Wnderw. trycktes före NT.

På ett annat ställe i avhandlingen framkastar Lindqvist även tanken på ett samarbete mellan O. Petri och L. Andreæ. För att man skall vinna klarhet på denna punkt, är det nödvändigt att fastslå, på vilka punkter i Wnderw. en överensstämmelse med L. Andreæ:s språk äger rum, sådant detta framträder i hans brev.

Först må då erinras om att den omständigheten, att ett ord uppträder både i Wnderw. och hos L. Andreæ, icke i och för sig berättigar till den slutsatsen, att Wnderw.:s form verkligen härstammar från L. Andreæ. Visar det sig, att denna form även uppträder som variantform i Tideboken, är det åtminstone lika stor sannolikhet för att den tillhört sättaren, som att den skulle förskriva sig från L. Andreæ. Visar det sig så därtill, att den följer endast den ene sättaren, är det all sannolikhet för att den verkligen härstammar från denne. I det följande skall jag göra ett försök att pröva materialet från dessa synpunkter.

Ett av de säkraste kriterierna på att L. Andreæ medarbetat i, resp. författat Wnderw. anses både av Steffen och Lindqvist vara den vidsträckta användningen av ändelsen *-ugh* för *-igh*. L. Andreæ:s form är nämligen *-ugh* med två undantag: *owiliogh* och *menogha*. Ändelsen *-ugh* kan emellertid i Wnderw. svårigen härröra från L. Andreæ, ty då förstår man ej den olika frekvensen av *-ugh* och *-ogh* i förra och senare hälften. Denna olikhet, som återfinns i Tideboken och även där liksom i Wnderw. sammanfaller med gränsen för *sk: sch* i ordet *skola*, vittnar oförtydligt om att *-ugh* väsentligen stammar från sättarna.

Även bruket av *-il*, *-ilse*, *-it* för *-el*, *-else*, *et* överensstämmer med L. Andreæ:s språkbruk. Men om sättaren opåtalat kunnat

tillåta sig så stora ändringar med ändelsen *-igh*, kan han givetvis även ha omformat *-el*, *-else*, *-et* till *-il*, *-ilse*, *-it*, i synnerhet som dessa senare former återfinnas i Tideboken. Jfr även utbytet av just dessa ändelser i O. Petris 1530-talsskrifter, trots att dessa satts efter tryckt förlaga.

Utbytet av *cht* mot *ct* är likaledes i enlighet med L. Andreæ's språkbruk, men då *ct* nästan endast uppträder hos den ene sättaren såväl i Wnderw. som i Tidb., härstammar det säkert från denne.

Formerna *nedher*, *needh*, *edher*, *leffua* tillskrivas av Lindqvist L. Andreæ, då de uppträda i NT 1526. För dem gäller emellertid detsamma som för *-ogh*, *-ugh*: de uppträda i olika proportion i olika delar, icke blott av Wnderw. utan även av Tidb., och i båda urkunderna sammanfaller gränsen för deras uppträdande mera allmänt med gränsen mellan *sk*: *sch*, *kt*: *ct*, *ogh*: *ugh* osv., vilket är oförklarligt, om de verkligen härleda sig från L. Andreæ. Stavningen *needh* överensstämmer dessutom ej heller med L. Andreæ's ortografi. Detsamma gäller även *geffua*.

Fördelningen mellan *ää huadh*, *ää huru* och *ee huadh*, *ee huru* är i Wnderw. densamma som för ovannämnda former, varför även dessa snarare böra sättas i samband med motsvarande former i Tidb. än med L. Andreæ's former. Utbytet kan därför även här vara av samma art som i O. Petris skrifter från 1530-talet, där även *ää* regelbundet ersättes av *ee*.

Detsamma gäller även i stort sett om *hadhe*, *ladhe*, *sadhe*, som i förra hälften av urkunden äro ganska sällsynta men i senare hälften genomgående.

Utbytet av *k* mot *c* i ljudförbindelserna *sc*, *cl*, *cr* är helt i L. Andreæ's anda. Av dessa är dock *cl* även O. Petris form i Tänkeboken fr. o. m. 1525, varför den kan utgå. Detsamma gäller om *boodde* och *skeedde* (se ovan sid. 30). *sc* (bortsett från orden *scapa*, *scapare*, *scapilse*) och *cr* äro ytterst sporadiska, under det att de hos L. Andreæ äro normalformer. För övrigt äro ej heller de främmande för Tideboken.

Skrivningen *w* för intervokaliskt *ffu* användes någon gång

av L. Andreæ i ord som *owerböduge*, *owerwäghas*, men då den i Wnderw. endast uppträder i senare hälften och dessutom återfinnes i Tideboken, är det högst tvivelaktigt, om den härstammar från L. Andreæ.

Dubbelskriven konsonant i *anamma*, *penning* och i ord av typen *liggia*, *leggia*, *byggia*, *ryggia* överensstämmer med L. Andreæ's ortografi, men även dessa återfinnas i Tideboken och som normalformer i danskan, varför de lika väl kunna tillskrivas sättaren. Även *vppå* hänföres av Lindqvist till Andreæ, då det uppträder i NT 1526. Det återfinnes emellertid i Tideboken och har säkerligen samma ursprung som de i Wnderw. ungefär samtidigt uppträdande *till*, *itt*, *vpp*, vilka ej kunna härstamma från L. Andreæ.

somlighe och *kommer* utan *b*-inskott överensstämma med L. Andreæ's former men även med Tidebokens, varför man även på denna punkt stannar i ovisshet om deras ursprung.

De vanliga *helwite*, *begära*, *begärilse* liksom *fornedhra*, *tilflykt*, *fölgde*, *förfölgdt*, *budhordh*, *hulpen*, *hulpit* samt *v*- som negativprefix kunna bedömas på samma sätt. Så ock *sigh* samt *icke* för *ey*, *än doch* för *än thå*, *sanning* för *sannind*, vilka ock användas av L. Andreæ och av Lindqvist hänföres till L. Andreæ, då de uppträda i NT 1526.

Pret. *wort* betraktas av Lindqvist som L. Andreæ's form, som han upptagit från västmanländskan. Det uppträder emellertid i Wnderw. endast i senare hälften, varför man gärna där vill betrakta även det på samma sätt som *ände*, *hånd*, *margfällugh* och andra i denna del uppträdande varianter. Det har möjligen ock sin motsvarighet i Tidebokens *waarth* 103, om vilket se sid. 40.

Utom de nu nämnda formerna finns det även vissa andra, som visserligen ej finnas hos L. Andreæ, men som av Lindqvist förutsättas vara hans, då de uppträda i NT. Dit höra *förtörka*, *störkias*, vilka återfinnas i Tidb. och äro vanliga i danskan, samt *helbrögda*, vilket det dock är svårt att säga något bestämt om.

I ordet *oppenbar* har visserligen L. Andreæ två *p*, men hans form är *vppenbar*, varför det är tämligen tvivelaktigt, om ändringen av *openbar* till *oppenbar* verkligen härrör från honom.

Ej heller formen *tapa* är belagd hos honom, och om den verkligen var hans form, måste han ha upptagit den från annat håll än västmanländskan, såsom Lindqvist anser, då *tapa* är syd- och västsvenskt. Säkerligen har det dock i Wnderw. samma ursprung som i Tidb.

Ej heller *fädhra* är belagt hos L. Andreæ, men förutsättes av Lindqvist tillhöra honom, då han en gång använder pluralen *brödhra*. Ej heller dessa former äro emellertid mellansvenska och förutsätta därför inflytande från annat håll än västmanländskan.

Härmed ha de talrikast förekommande variantformerna genomgåts. Det återstår emellertid ännu några former, som mycket väl kunna härstamma från L. Andreæ, fastän ej heller de äro otvetydiga.

Hit höra de enstaka *stadoghe*, *mångtaloghe*, *honum* med motsvarighet i Tidb.

Den jämförelsevis vanliga böjningen *wij taga*, *wij falla* etc. med *a* som ändelse i första personen pluralis har endast få motsvarigheter i Tidb. men är ej sällsynt hos L. Andreæ. Detsamma gäller *thesta*, *tilförenna* med *a* som ändelsevokal, vilka dock ej så sällan uppträda även i O. Petris senare tryckta skrifter (kanske genom inflytande från NT 1526).

Dubbelskrivning av vokalen i *saak* (5 gr), *book*, *clook*, *clooch* överensstämmer med L. Andreæ's ortografi men också med danskans. De enstaka *nemmare*, *fremmande* kunna mycket väl härstamma från L. Andreæ, som använder just dessa former.

Likaledes torde *affstadh*, *aff stadt* vara kanslerns former.

Av översikten framgår sålunda, att stora överensstämmelser finnas mellan språket i Wnderw. och L. Andreæ's språk. På de flesta och viktigaste punkter torde emellertid denna överensstämmelse vara tillfällig, då variantformerna även uppträda i Tideboken och de där svårligen kunna ha annat ursprung än i Wnderw. Andra variantformer, såsom skrivningen *ct*, *-ugh*, *nedher*, *nedh* m. fl., följa sätterna, varför de helt säkert härstamma från dessa. Därtill kommer, att åtskilliga former som *geffua*, *bedhia*, *ånde*, *mång*, *lång*, *stånda*, *hålla* med *å*, skrivningen *-doom* med dubbelt

o, skrivningarna *effther, till, itt, skall, thå, wäl* liksom stavningar som *kt, sch*, som äro främmande för O. Petri, ej kunna förklaras, även om man antager ett medarbetarskap av ett eller annat slag från L. Andreæ:s sida. Dessa måste under alla förhållanden specialförklaras. Det är emellertid mera tilltalande att antaga, att dessa variantformer hava samma ursprung som flertalet av de övriga, så att de alla hänföras till en gemensam källa. Denna kan emellertid i så fall icke vara L. Andreæ..

Härmed förnekas ingalunda, att L. Andreæ kan ha påverkat språket i Wnderw., men de ändringar han företagit behöva ej i första hand ha varit av språkligt formell art. Såsom den för kyrkopolitiken ansvarige har han helt säkert övat censur över sin litteräre medhjälparens skrifter, vare sig i manuskriptet eller korrekturet, i varje fall innan de utsläpptes till allmänheten. Och att det i Wnderw:s språk skall finnas spår av denna kontrollverksamhet är helt naturligt. Någon formellt språklig bearbetning behöver det emellertid under sådana förhållanden ej bli tal om, och, såsom ovan visats, kräver ej heller språkformen i Wnderw. ett sådant antagande: de flesta avvikelserna från O. Petris språk kunna osökt förklaras på annat sätt.

Likheten mellan variantformerna i Wnderw. och L. Andreæ:s språkform är emellertid för stor för att vara helt tillfällig: den kräver avgjort en förklaring. En sådan är ej heller svår att finna.

I vissa fall beror överensstämmelsen på att L. Andreæ:s egen dialekt överensstämde med den samtida danskan. Detta är fallet, då han använder avledningsändelsen *-ugh* i stället för *-igh*, då han skriver *liggia, leggia, byggia, ryggia* med dubbelt *g* eller då han uttalar *ee huru, ee huadh* etc. med *e*-ljud. Överensstämmelse rådde helt säkert också på många andra punkter, såsom då han uttalade *fölgde* med *ö* eller *hulpen* med *u* och kanske även, då han använder *i* i ändelser.

Därtill kommer emellertid, att L. Andreæ genom sin tjänstgöring tidigt blivit förtrogen med danskt och svenskt kanslispråk, och hans eget skriftspråk har helt säkert tagit intryck därav. En dylik påverkan berör väl närmast stilistik, formlära och ortografi,

och den har säkert varit av betydelse för de former han valt. Klyftan mellan svenskt och danskt kanslispråk var ingalunda ööverstiglig, och många former voro helt identiska i svenskan och danskan, och i åtskilliga fall, då L. Andreæes form skiljer sig från O. Petris, överensstämmer den med danskan. Exempel härpå ha lämnats i det föregående. Här må erinras om följande motsättningar, vid vilka den första formen är O. Petris, den andra L. Andreæes och dansk normalform: *anama* — *anamma*; *fremande* — L. A. *fremmande*, da. *fremmed*; *fatigh* — *fattigh*; *ligia*, *lägia* — *liggia*, *leggia* (da. *ligge*, *legge*); *pening* — *penning*; *träta* — *trette*; *liffua* — *leffua*; *begiera* — *begära*, da. *begære*; *ää huru* — *ee huru*; *bodh*, *reddoghe* — *budh*, *reddughe*, da. *reddwe*; *holpen* — *hulpen*; *o* — *v* — som prefix; *besynnerligh* — *besunnerligh*; *förskyllan* — *förskullan*; *komber* — *kommer*; *-igh* — *-ugh*; *-el*, *-else*, *-es*, *-et* — *-il*, *-ilse*, *-is*, *-it*; *haffde*, *lagde*, *sagde* — *hadhe*, *ladhe*, *sadhe*; pret. *wart* — *wort*; *ey* — *icke*; *sannind* — *sanning*; *sendebod* — *senningebod* da. *sendningebud*; *än thå* — *en doch*; *tienist* — *tieniste*.

De former, som här angivits som gemensamma för L. Andreæ och dåtidens danska, äro i och för sig även svenska former. Rena danismer finnas emellertid också hos L. Andreæ, men nästan uteslutande i de tidigare skrivelserna. Som sådana kunna räknas formerna *antworde*, *antwordet*, *antwordning* m. fl., *ludilse* 'lydelse', *medbrödre*, ändelsen *-ere* i *riddere*, *wepnere*, kanske ock *wpne* i brevet 1504, *clostrid*, *hospitalede*s, kanske ock *föyer* i brevet 1508, *scrijgh* 1524, *blenning* 1524, *blegung(h)* 1524, *gutland* 1524, *slige* 1525 kanske ock *borgaleije* 1524, *embitzmen* 1524. En form som *tretta* kan ej vara mellansvensk¹ lika litet som pluralen *brödra* 1508, vilken däremot mycket väl kan utgå från det i brevet 1504 använda *brödre*, som väl är av danskt ursprung, och det kan ifrågasättas, om icke det i Västmanland svagt belagda *wort* hos L. Andreæ kan ha samma ursprung.

Redan detta är tillräckligt för att motivera likheten mellan variantformerna i Tidb. och Wnderw. å ena sidan och L. Andreæes

¹ Se G. Bergman Samnordiskt *ē* s. 69 ff.

språk å andra sidan, och om man så därtill antager, att L. Andreæ kontrolläst manuskript eller korrektur, vilket är högst sannolikt, är det fullt förklarligt, att de sätтарformer, som överensstämt med kanslerns eget språk, fått stå kvar, medan de rena danismerna och sätтарfelen utrensats. Härtill kommer emellertid, att L. Andreæ själv efter 1526 synes ha ändrat eller åtminstone reglerat sitt språkbruk i enlighet med tryckeriets. En sådan utveckling har ägt rum på följande punkter.

Före 1526 enkelskrives i regel *d* intervokaltiskt och i slutljud efter vokal i ord som *nade*, *fuder*, *godamen*, *nider*, *hade*, *gud* etc. Under 1524 och 1525 förekomma dock vid sidan av dessa även former med *dh*, såsom *beradha*, *radhfraghas*, *raadh*, *raadha*, *raadhit*, *widh*, *widher*, *tijdh*, *hädhan*, *tilbudhis*, *bidhia*, men de äro i stark minoritet. Först efter 1526 är *dh* regel.

En liknande utveckling gör sig gällande för *g*. Före 1526 skrives sålunda *g* eller *gh* i ord som *almogen*, *ögonen*, *nagon*, *swoger*, *fögo*, *clagemaal*, *köpslagen*, *swaghe*, *herredagher*, *sägher*, *draga*, *taghet*, *legho* o. dyl. Först efter 1526 är *gh* enrådande.

Före 1526 skrives nästan enbart *t* i orden *at*, *vt aff*, *vtaff*, *vtinnan*, *vt*. Endast mera sällan uppdyka former som *ath*, *vih*, *vihe*, *vthwr*. Efter 1526 är däremot *th* regel.

I samband härmed må nämnas, att L. A. före 1526 skriver *ytermere*, *ytermera* med ett *t* men efter 1526 *yttermera*, *ytterligare*.

Orden *scola*, *scal*, *sculle* skrivas före 1526 flera gånger med *sc*, därefter alltid med *sk*.

Ordet *huadh* heter före 1526 *huat*, *hwat*, efter 1526 *huadh*, *hwadh*.

och stavas i regel före 1526 *oc*, endast undantagsvis *och*, efter 1526 är däremot formen *och* regel, *oc* undantag.

Halvvokalen *i* framför svagtonig vokal skrives före 1526 ofta *y*: *fremya*, *sidwenya*, *semyor*, *besörgya*.

Före 1526 är *for*- minst lika vanligt som *för*-, efter 1526 är *för*- nästan enrådande.

Verbet *hålla* stavas före 1526 vanligen *holla* (5 gr), en gång

halla, efter 1526 *hålla* (4 gr). På samma sätt ersättes *nagon* av *någhon*, poss. pron. *wor*, *wort*, *waart* av former med *å*.

Före 1526 användas *i*-former av *sidhan* (3 gr) och *nider* (3 gr), efter 1526 däremot *e*-former: *sedhan* (2 gr), *nedhre*. Dock träffas även 1504 ett *nedan*.

Det är möjligt, att en dylik stabilisering förekommer även på andra punkter, fastän något bestämt ej kan sägas härom på grund av materialets knapphet. Sålunda ersättas *slig*, *noch* (3 gr) av *slik*, *nogh*. Former som *fogdener* (3 gr), *stederne* (3 gr), *bönderne* (9 gr) träffas ej efter 1526, vilket dock kan vara tillfälligt, då endast ett ord av ifrågavarande typ förekommer, nämligen *bönderna*, som då har *a* i ändelsen.

Denna utveckling i kanslerns språk har vid de skilda formerna framhållits redan av N. Lindqvist, som dock bedömer den på annat sätt, i det han synes hålla före, att denna normalisering medvetet och avsiktligt företagits av L. Andreae, för att språket i Nya testamentet skulle bli så enhetligt som möjligt. Denna uppfattning medför dock vissa svårigheter. Man förstår ej, varför han skulle förändra *oc*, *huat* till *och*, *huadh* eller *holla* till *hålla*, *at*, *vt-* till *ath*, *vth-*, om han icke haft ett mönster att följa. Även valet av *wår*, *någhon*, *nedher* som normalformer efter 1526 förstås bäst, om han påverkats av någon auktoritativ språklig källa, i detta fall säkerligen Wnderw. och NT 1526, där dessa former införts under tryckningen. Men i så fall måste han ock under tryckningen ha haft att göra med dessa båda urkunder.

Forts.

Johan Palmér.

Studier i västnordisk grammatik.

I. Till den förhistoriska böjningen av maskulina *n*-stammar.

Som bekant finnes det i isländsk skaldepoesi några maskulina *n*-stammar, som i motsats till den stora massan av dylika stammar i nom. pl. ändas på *-nar*: *bragnar* 'män' osv., och även i vissa andra kasus finner man stundom *n* framför ändelsen: dat. pl. *gumnum* till *gumi* osv.

Redan t. ex. Wimmer här i Fornnordisk formlära (1874) § 64 anm. 3 så uppfattat *n* i *bragnar*, *gumnum* osv., att det uteslutande utgått från gen. pl., motsvarande got. gen. pl. *gumanē* (till *guma* 'man'), från hvilken kasus det skulle analogiskt ha spritt sig till andra former. Samma uppfattning har senare uttalats av många andra. Med full rätt har emellertid Emil Olson i Ark. nf. XXVII, 151 f. framhållit, att gen. pl. har allt för ringa frekvens för att ensam kunna ombilda de andra plur.-formerna, och han har framställt följande förklaring av *n* i nom. *bragnar* osv.

Typen *bragnar* beror på analogiskt inflytande från *a*-stammarna. En urnord. nom. pl. **bragan_R* (jmf. got. *gumans*) övergick ljudlagsenligt till **bragan*, och härtill fogades ändelsen *-ō_R* genom påvärkan av *a*-stammarna: **braganō_R*, som regelbundet blev till *bragnar*. Han tillägger: »Plur. på *-nar* bör, om detta är riktigt, ha varit det normala vid *an*-stammarna under ett visst språkskede».

Genom detta antagande vill Olson även förklara *w*-förlusten i orden isl. *ái* 'urgrossvater' (urno. **awa*), *lé* 'lie' (urno. **lewa*) och *klé* 'vävsten' (urno. **klewa*). I plur. **awna_R*, **lewna_R*, **klewna_R* förlorades ljudlagsenligt *w* framför konsonant, så att **āna_R*, **lēna_R*, **klēna_R* uppstodo, och genom påvärkan av dessa *w*-lösa former försvann *w* även ur nom. sg. **awe*, **lewe*, **klewe*, så att man fick *ái* (fakultativt **awi afi* 'grossvater'), *lé(i)*, *klé(i)*. Vid *w*-förlusten har även dat. pl. **awum* > *aum* (i bet. 'förfäder'), **lewum*

> *leum*, **klewum* > *kleum* i någon ringa mån bidragit (jmf. Kock Sv. ljudh. I s. 86).

Denna Olsons förklaring av *bragnar* etc. är helt visst i huvusak riktig, men den torde dock behöva en modifiering eller ett, såsom mig synes, icke oväsentligt tillägg.

Man tyckes icke ha beaktat, att alla säkra exempel på typen *bragnar* i nom. pl. osv. utgöras av ord med kort rotstavelse.

De i fråga varande orden äro som bekant (jmf. Finnur Jónsson Det norsk-islandske skjaldesprog s. 57):

nom. pl. *flotnar* 'sjömän' (jmf. *floti* 'flotte, flotta'),

nom. pl. *bragnar* (sg. namnet *Bragi*),

nom. pl. *gotnar* (sg. *Goti* hästnamn),

nom. pl. *skatnar* (sg. *skati* 'hövding'),

nom. pl. *gumnar* (sg. *gumi* 'man').

Också *ái* (**awa*) 'urgrossvater', *lé(i)* 'lie' (**lewa*) och *klé* (**klewa*) 'vävsten', i hvilka ord Olson med rätta sätter *w*-förlusten i samband med äldre former sådana som nom. pl. **awnar* etc., hade kort rotstavelse i förhistorisk tid¹.

I motsats till förhållandet i de ovan anförda ursprungligen kortstaviga orden *bragi* (*Bragi*) med nom. pl. *bragnar* osv., har det icke ådagalagts, att former med *n* finnas i nominativus, dativus eller akkusativus pluralis av något ursprungligen långstavigt ord, t. ex. i *tími* 'tid', *barpi* 'skepp', *harri* 'furste', *sviri* 'nacke' osv. osv. Det heter alltså uteslutande i nom. pl. *svírar* osv.

Då nu som bekant språkets långstaviga ord äro vida talrikare än de kortstaviga orden, så kan det icke vara en tillfällighet, att åtskilliga kortstaviga mask. *n*-stammar hava (eller fordom havt) typen nom. pl. *bragnar*, men att detta ej är fallet med någon långstavig maskulin *n*-stam.

Motsatsen beror på akcentueringen.

¹ Det ytterligen sällsynta isl. *hyi* 'trä' kan i relativt sen tid ha bildats av eller ha låtit sin vokalisation påverkas av det *hy*- 'hus', som ingår i komposita sådana som *hybýli* (jmf. Noreen Aisl. gr.⁴ § 405), och dess ljudförhållanden ha därför i detta sammanhang intet vitsord.

De maskulina *n*-stammarna (ex. urno. nom. sg. **braga*, **tīma*, motsvarande isl. *Bragi*, *tīmi*) hette under urnord. tid som bekant i nom. ack. pl. **braganR*, **tīmanR*; senare **bragann*, **tīmann* och med förkortning av *-nn* **bragan*, **tīman*. Jmf. den gotiska böjningen pl. nom. ack. *gumans*, gen. *gumanē*, dat. *gumam*.

Nu veta vi noggsamt från brytningsförhållandena, att brytning icke inträtt i kortstaviga ord med »*n*-förlust» (infin. **etan* > *eta*), under det att den inträtt i långstaviga ord med »*n*-förlust» (infin. **helpan* > *hialpa*). Detta beror som bekant på följande omständighet: Vid förlusten av det slutljudande *-n* i **etan*, **helpan* fick *a* ersättningsförlängning: **etā*, **helpā*. Det kortstaviga **etā* hade stark levis, det långstaviga **helpā* däremot svag levis på ultima; detta vållade, att längden hos det genom *n*-förlust uppkomna *-ā* i *etā* kvarstod längre än längden hos det genom *n*-förlust uppkomna *-ā* i **helpā*. Man fick därför såsom samtidiga former *etā*, men **helpa*, som genom yngre *a*-brytning blev till *hialpa*. Se Kock i Ark. nf. XIII, 161 ff.; XV, 234 ff.; XVII, 142 noten; XXVII, 321 ff.; Uml. u. Brechung s. 255 ff.; Pipping och Sjöros i Ark. nf. XVI, 218 not 2.

Då alltså den genom »*n*-förlust» uppkomna vokal-längden kvarstod längre i det kortstaviga *etā* än i det långstaviga **helpa* > **helpa* > *hialpa*, så är det naturligt, att även det slutljudande *-n* kvarstod längre i ordtypen **etan* än i ordtypen **helpan*.

Nu tillhör ju nom. ack. pl. **bragan* samma ordtyp som **etan*, och nom. pl. **tīman* samma ordtyp som **helpan*; den förra typen var kortstavig med stark levis på ultima, under det att den senare typen var långstavig med svag levis på ultima. Denna olika akcentuering vållade, att nom. ack. pl. **bragan* kvarstod, då nom. ack. pl. **tīman* redan blivit till **tīmā*, **tīma*.

Vid denna tid utsattes nom. ack. pl. av de mask. *n*-stammarna för analogi-påverkan från de mask. *a*-stammarna.

Men då nom. ack. pl. på ljudlagsenlig väg fått olika former i den långstaviga typen nom. och ack. pl. **tīma* (med slutljudande vokal) och i den kortstaviga typen nom. och ack. pl. **bragan* (med slutljudande konsonant), så är det icke överraskande,

att analogi-inflytandet från de maskulina *a*-stammarna framträdde på olika sätt i de två ordgrupperna pl. **tīma* och pl. **bragan*.

Då man hade ack. pl. *tīma* (< **tīman_R*) och nom. pl. **tīma* (< **tīman_R*), men ack. pl. *staina* och nom. pl. *stainar_R*, så antog nom. pl. **tīma* analogiskt formen *tīmar*.

Den kortstaviga typen med nom. ack. pl. **bragan* (< **bragan_R*) behandlades däremot på detta sätt: Man hade av maskulina *a*-stammar i nom. pl. *stainar_R* (till isl. *steinn*) etc., vidare **aftanar_R* (till isl. *aptann*), **morgunar_R* (till isl. *morgunn*), **himinar_R* (till isl. *himinn*) etc., ytterligare **lukilar_R* (till isl. *lykill*), **saðular_R* (till isl. *spfull*) etc.; samt i ack. pl. *staina* etc. — **aftana*, **morguna*, **himina* etc. — **lukila*, **saðula* etc. Efter dylika pluralformer fingo pl. **bragan* i nominativus formen **braganar_R*, i ackusativus formen **bragana*. Dessa former gävo senare *bragnar*, *bragna*.

Från den på detta sätt uppkomna nom. pl. *bragnar*, *gumnar* osv. och från den sålunda uppkomna ack. pl. *bragna*, *gumna* ävensom från gen. pl. *bragna*, *gumna*, som sedan gammalt (jmf. got. gen. pl. *gumanē*) hade *n* + vokal, överfördes *n* redan under förhistorisk tid stundom till dat. pl., så att man fick t. ex. dat. *gumnum*.

Som bekant använder isl. *brúþgumi* i nom. pl. alltid *brúþgumar* (icke **brúþgumnar*; se t. ex. Finnur Jónsson anf. st.). Detta förklaras tillräckligt därav, att detta kompositum icke finnes i det gamla poetiska språket; *brúþgumi* upptages icke i Egilsson-Jónssons Lexicon poeticum, 2:dra uppl., och det är ju blott i det gamla poetiska språket, som typen *gumnar* förekommer. I prosa-språket har *n* i typen *gumnar* på analogisk väg förlorats genom påverkan av nom. sg. *gumi* etc. — För övrigt är det möjligt, att i kompositum *brúþgumi* nom. pl. till följe av akcentueringen aldrig hetat **brúþgumnar*. Såsom nämnt hade nom. pl. **guman* under förhistorisk tid stark levis på ultima. Kompositum nom. pl. **brüðguman* akcentuerades däremot med fortis på första, semifortis på andra och levissimus (icke stark levis) på tredje stavelsen. Därför borde ock *-n* i nom. pl. **brüðguman* ljudlagsenligt förloras tidigare än i nom. pl. **guman* och ungefär

samtidigt med *-n* i den långstaviga nom. pl. **tīman* > **tīma*. Nom. pl. **brūðguma* kan därför liksom nom. pl. **tīma* analogiskt ha fått *r* från nom. pl. **stainar* etc.

På grund av ovanstående anmärkningar menar jag, att under en förhistorisk period de kortstaviga maskulina *n*-stammarna över huvud havt nom. pl. på *-nar*: *bragnar*, *gumnar*, **bognar* etc. och ack. pl. på *-na*: *bragna*, *gumna*, **bogna* etc., men att dessa ändelser *-nar*, *-na* icke använts i de långstaviga maskulina *n*-stammarna, som alltså i nom. pl. hette **tīmanr* > **tīman(n)* > **tīma*, senare analogiskt *tīmar* — i ack. pl. **tīmanr* > **tīman(n)* > *tīma*.

I Aschw. gr. § 416 anm. 7 förmodar Noreen med tvekan, att i fsv. *spini spæni* 'spene' *n* analogiskt skulle ha överförts från gen. pl., så att man i nom. pl. fått *spinnar*, *spænnar*. Det synes mig vara något ovisst, hvarifrån »*spinnar*», »*spænnar*» äro hämtade. Söderwalls ordbok antecknar till den fsv. normalformen *spini* en form *spinna* från Klosterläsn. 310 en gång, hvilken form är ack. pl. — och en form *spenna* från Läkeböcker 8:43 i uttrycket »til then *spenna*» (sing.). Pl. *spinar* till det kortstaviga *spini* skulle visserligen kunnat få *n* på samma sätt som *bragnar*, *gumnar* osv., men på stavningen med *nn* i *spinna*, *spenna* i relativt sena fsv. urkunder torde knappast något kunna i detta avseende byggas; jmf. t. ex. att LB. 8 å näst föregående sida har *øghonnen* i st. f. *øghonen* (best. pl. till *øgha*)¹.

Det kan förtjena nämnas, att det huvudsakligen (men ej uteslutande) är i kortstaviga maskulina *n*-stammar, som de fornnord. språken visa spår av den gamla ljudgruppen *n* + vokal (jmf. got. gen. pl. *gumanē*) i genitivus pluralis. Exempel

¹ Den av Noreen anf. st. såsom ett ᾄπ. λεγ. med tvekan nämnda nom. pl. *køpna* (i st. f. *køpa*) i ÖGL. har jag icke kunnat anträffa med anlitage av lexikaliska och grammatiska skrifter. I Gutalagen finnes en gång, säkerligen genom skrivfel, ack. sg. *hanna* i st. f. *hana* (till nom. *hani* 'tupp'). Då *hani* är ett kortstavigt ord, skulle ett *hanna* (i fall det funnits) ha kunnat förklaras väsentligen liksom *bragnar* osv., dvs. att *hanna* fått *nn* från pluralis.

på gen. pl. *-na* i ursprungligen kortstaviga ord äro i isländskan *bogna* (till *bogi* 'båge') en gång hos Einarr Skálaglamm (Gislason Efterladte skrifter I, 107), *bragna*, *skatna*, *gotna*, *gumna*. Hit hör även *ána-sótt* 'gubbsjuka' (Ynglingatal), som (se Löffler i Ark. III 188 f., 287) uppstått ur **awna-sótt* med gen. pl. **awna* (till **awi* 'grossvater', isl. dels *afi* 'grossvater', dels *ái* 'urgrossvater'); jmf. got. *awō* 'grossmutter'. Fornsvenskan har *-na* i de kortstaviga (run.) *flutna* Rök (till *floti* 'sjöman', Bugge), *næfna* (var. *næmna* till *nævi* 'näve') ÖGL. (nämnt redan hos Rydqvist II, 196). — Forngutiskan har *gutnal þing* Hist. 2, som enligt Lindroth Från Filologiska föreningen i Lund IV s. 66 ff. uppstått ur **gutna alh* 'gutarnas helgedom' (jmf. got. *alhs* etc.) med tillfogande av *þing*. Även om den gamla förklaringen av *gutnal þing*, enligt hvilken detta uppstått ur *gutna alþing* 'gutarnas allting', är riktig, så ingår gen. pl. *gutna* i sammanställningen. — Mera sällan finnes gen. pl. på *-na* i långstaviga maskulina *n*-stammar t. ex. det sällsynta isl. *uxna* (exempel i IED.), fsv. *wxnabec* SD. II (1289).

I ord med kortrotstavelse hade den gamla gen. pl. *gumna* (got. *gumanē*) etc. med *n* + kousonant, vid bevarandet av *n*, analogiskt stöd av nom. pl. *gunnar* etc.; *n* i gen. pl. *uxna* hade analogiskt stöd av nom. ack. pl. *yn*.

II. Växlingen *-win (-yn): -un* i *Sigyn: Sigun* och **Auðwin(n)* (*Auduenus*): *Auþun(n)*.

Som bekant antar man allmänt att *Sigyn*, namnet på Lokes maka, uppstått ur ett äldre **Sigwin*. Till *Sigyn* förekommer sidoförmen *Sigun*. Dessutom är det sedan länge känt, att det ags. mansnamnet *Éadwine* är identiskt med det isl. *Auþun(n)*; redan t. ex. P. A. Munch hade insett detta. Emellertid har någon tillfredsställande förklaring av växlingen **Sigwin Sigyn: Sigun* och *Éadwine: Auþun(n)*, så vitt jag ser, icke blivit given.

Denna fråga sammanhänger nära med spørsmålet, huru växlingen *-vin (-win): -yn* i **Sigwin: Sigyn* samt i de talrika forn-norska ortnamnen av typen *Biorgvin: Biorgyn*, **Óðinsvin: Odinsyn* osv. bör uppfattas.

Jag har havt tillfälle behandla detta sistnämnda spörsmål i Anschw. accent. s. 212 (jmf. även Ark. nf. II, 20 f.), Sv. ljudhist. I §§ 73, 116, Uml. u. Brech. s. 186. På fornnord. tid har i semifortis-stavelse ljudgruppen *wi* (med kort eller långt *i*) ljudlagsenligt övergått till *wy* (med kort eller långt *y*), när en labial eller labialiserad konsonant omedelbart följde (*Biorgwin* > **Biorgwyn* etc.). Därefter förlorades *w* framför det labiala *y* (ex. *Biorg[w]yn*), liksom *w* förlorades t. ex. i *s[w]ystur* (oblik kasus till *systir*), som genom kombinerat yngre *u*-omljud uppstått ur **swistur*.

Enligt denna ljudlag förklaras t. ex. i fornnorska ortnamn motsatsen *Vin* 'betesmark' (a *Viniom* DN. IV, år 1446; Norske gaardnavne X, 369): **Öpinswin* > *Odinsyn* ib. XIV, s. 315 (Søndre Trondhjems amt) — **Ullar-win* (gen. av gudanamnet *Ullr* + *vin*) > *Ullaryn* DN. II, 28 (No. gaardn. V, Buskeruds amt, s. 7). — **Helliswin* (gen. sg. av *hellir* 'klippehule' + *vin*) > *Hellissyn* BK., dvs. *Hellisyndr* (No. gaardn. XII, 529, Nordre Bergenhus amt). Om dylika komposita med *-vin*, *-yn* till senare led jmf. Norske gaardnavne Indledning s. 86 f.

Samma ljudutvecklingar ha inträtt i t. ex. **Sigwin* : *Sigyn* (Lokes hustru) — **Hlapwin* : *Hlopyndr*, mytologiskt namn på jorden. — Hit hör ock personnamnet *Oywindr* : fnorska *Oyndr*. *Oywindr* blev till **Oy[w]yndr*, som gav fnorska *Oyndr* (fsv. *Önder*; jmf. Kock Sv. ljudhist. V, 225). Andra exempel på ljudlagen *wi* > *ÿ* anföras i den s. 66 f. nämnda literaturen¹.

Senast i Aisl. gramm.⁴ (1923) § 226 vill Noreen, om ock med tvekan (»wol») förklara växlingen *Biorgwin* : *Biorgyn*, **Sigwin* : *Sigyn* etc. på helt annat sätt. Han menar, att vid en böjning nom. **Sigwin* : gen. **Sigwiniax* etc. andra stavelsens *i*-ljud skulle ha förlorats, hvarvid *w* vokaliserades till *u* (alltså **Sigunïax*);

¹ Hit kunna måhända föras också ags. *hülwende* 'salutary': isl. *heilýndi* 'hälsa' (jämte *heilendi*, *heilindi*) — ags. *heardwendlice* 'severely': isl. *harþýndi* 'haard behandling', dvs. att **heilwindi*, **harðwindi* blevo till *heilýndi*, *harþýndi* genom övergången *-win-* > *-[w]yn-* i semifortis-stavelsen. Emellertid kunna (jmf. Falk i Beitrage XIV, 50 samt Kock i Ark. nf. V, 145 noten) dessa sistnämnda ord också annorlunda uppfattas.

senare skulle **Sigunja*_R genom *i*-(*i*-)omljjud ha givit *Sigyniar* etc., och från detta skulle *y*-ljudet analogiskt ha inträngt i nom. **Sigwin*, hvarigenom *Sig[w]yn* uppstod. Också den i Cod. upsal. av Snorres Edda mötande formen i *Sigun* skulle enligt honom (i Namn och Bygd VIII s. 2 noten; jmf. hans Aisl. gramm.⁴ § 235 anm. 4) ha utgått från gen. sg., nämligen från *Sigunar*, en biform till gen. *Sigyniar*.

I överensstämmelse härmed uppfattar han *u* i *Aupun*(*n*), dvs. att vid en böjning nom. **Auđwin*_R: gen. **Auđwin*_R andra stavelsens *i* förlorades, hvarvid *w* vokaliserades till *u* (*Auđunar*); från gen. *Auđunar* skulle andra stavelsens *u* analogiskt ha inträngt i nom. **Auđwin*_R, så att *Auþ[w]un*(*n*) osv. uppstod.

Av följande skäl kan jag icke ansluta mig till denna (av teoriens upphovsman med tvekan framställda) mening.

Biorgwin, **Öpinswin* (*Odinsyn*), **Ullarwin* (*Ullaryn*) etc. ävensom **Sigwin* (*Sigyn*), **Auđwin*_R osv. voro ju komposita, och de böra därför ha akcentuerats med fortis på första stavelsen och med semifortis på andra sammansättningsledens rotstavelse. Denna akcentuering hade tydligen även motsvarande genitiver: **Biörgwini*_R, **Öđinswini*_R, **Ullarwini*_R, **Sigwini*_R, **Auđwini*_R etc. Då semifortis (ej infortis) hvilade på andra stavelsen av **Biörgwini*_R, **Sigwini*_R, **Auđwini*_R och på tredje stavelsen av **Öđinswini*_R, **Ullarwini*_R, så kunna dessa stavelsers rotvokaler icke ha synkoperats. Man kan icke antaga en så stark reduktion av dessa rotstavelsers vokaler, att de icke blott fingo infortis, utan att denna akcent ytterligare reducerades, så att vokalsynkope inträdde. Detta särskilt, när man besinnar, att den i fråga satta vokalsynkoperingen skulle ha inträtt så tidigt, att den yngre *i*-omljudsperioden ännu icke hade avslutats; sedan **Öđinswini*_R etc. blivit till **Öđinsuni*_R, skulle ju enligt här refererade teori, detta ha övergått till **Öđinsyniar*, hvarefter *y* analogiskt inträngt i *Öđinsyn* osv.

Vid förklaringen av *Aupun*(*n*) enligt denna teori finnes en annan mycket betydlig svårighet. Ordet *vinr* 'vän' är ju en *i*-stam med böjningen nom. *vinr*, gen. *vinar*, dat. och ack. *vin*. I

överensstämmelse härmed bör *Auþun(n)*, som ju har *vin(r)* till senare kompositionsled, under förhistorisk tid hava böjts; dvs. nom. **Auðwin_R*, gen. **Auðwina_R*, dat. och ack. **Auðwin*. Namnet var alltså tvåstavigt i tre kasus (och bland dessa i de mycket använda nom. och ack.), under det att det var trestavigt blott i gen. Man kan icke antaga, att *u*-vokalisationen, som fanns endast i gen. (**Auðwina_R* >) *Auðuna_R*, skulle ha överförts till de tre kasus nom. **Auðwinn*, dat. och ack. **Auðwin*.

Man bör alltså enligt min mening söka förklaringen av ultimias *u* i *Sigun* och *Auþun(n)* på annan väg.

Som bekant finnes i de fnord. språken en hel mängd kvinnliga namn med *-unn(r)* till senare led såsom *Asunn*, *Hreiþunn*, *Ipunn*, *Ingunn*, *Iórunn*, *Liótunn*, *Steinunn*, *Séunn*, *Þiöþunn*, *Þórunn*. Sedan nu enligt den ovan s. 66 f. nämnda ljudlagen **Sigwin* övergått till *Sigyn*, så är det helt naturligt, att detta under inflytande från de talrika kvinnonamnen på *-unn* *Ipunn*, *Iórunn* osv. fakultativt fick formen *Sigun*. Jmf. t. ex. cod. ups. i SnE. II, 312, där frågan »hverso skal kenna loka?» besvaras sålunda: »... þiofr iotna hafs. ok brisinga mens. ok *ipvnnar* epla. sleipuis frenda. ver *sigvar*.»

Till god del i harmoni med namnet *Sigun* uppfattar jag namnet *Auþun(n)*.

Detta återfinnes icke blott i det ags. *Éadwine*, utan även i det kontinental-germanska *Audwin* (a. 700), som också skrives *Audoïn*, namn på en longobardisk konung (under 500-talet), och som latiniseras *Audoenus* (namn på en biskop i Amiens under 500-talet, och namn på en biskop i Rouen under 600-talet; Förstemann Namenbuch, andra uppl. sp. 204). På västnord. område har namnet vanligen formen *Auþun(n)*, men även *Auþon(n)* förekommer¹. Den yngre fornnorskan har på 1400-talet ofta *Auðin* *Auðen*; se Lind Dopnamn. Fsv. literaturspråket använder *Öðhin*, fdanskan *Öthen*; se Lundgren-Brates och O. Nielsens ar-

¹ *Eodhond* finnes såsom namn på en nordbo också i en fornrisk källa (Marstrander Bidrag til det norske sprogs historie i Irland s. 47).

beten. Sammansättningslederna i namnet utgöras som bekant av *aubr* 'rikedom' och *vinr* 'vän'.

Liksom i **Sigwin* > *Sigyn*, **Ö'binswin* > *Ö'pinsyn* osv. övergick *wi* i **Auðwinr* ljudlagsenligt till [w]y, så att **Auðyn(n)* uppstod.

Men här bör nogsnamt beaktas, att ordslutet *-yn(n)* i maskulina namn eller i andra maskulina ord icke eller så gott som icke användes¹.

Det är därför lätt begripligt, att det ljudlagsenligt utvecklade (**Auðwinr* >) **Auðyn(n)*, hvad vokalisationen av ultima angår, anslöt sig till andra ord på *-n(n)*, med en vanligare vokal framför *-n(n)*, alltså till ord på *-un(n)* eller *-in(n)*.

Nu hade språket maskulina på *-unn* sådana som isl. *iotunn* 'jätte' (som upptages även bland *iotna heite*), *morgunn* 'morgon', *öunn* en fiskart; fornorska gudanamnet *Oðhun*, sidofonn till *Óþinn*. Gen. *Oduns*, *Odons* finnes år 1392 och år 1476; också ortnamnet *Odonsogh* osv. anträffas under medeltiden; se Lind Dopnamn. Att beakta äro också isl. *iormun-gandr* och *örfuni* 'oxe' (jmf. Torp s. XLIV i Hægstad o. Torps ordbok). Jmf. även fsv. *apton*. Men dessutom egde det isl. (norska) fornspråket som nämnt en hel rad kvinnliga namn på *-unn*, nämligen de ovan s. 69 anförda *Ipunn*, *Iörunn* etc. etc. Det är därför naturligt, att det ytterst sällsynta *-ynn* i namnet **Auðynn* på analogisk väg ersattes av *-unn* under inflytande från de maskulina *iotunn* osv. och från de feminina *Ipunn* osv.

Ett gott stöd för denna mening ser jag även däri, att *Auþun(n)* har normalt i dativus *Auþun(n)i*, ehuru simplex *vin(r)* använder i dativus blott *vin*; efter dativer sådana som *Iörunni*,

¹ Ett sällsynt undantag utgör det maskulina *Fiörgynn*, en motsvarighet till det feminina *Fiörgyn*, som är ett namn på jorden. Men det mask. *Fiörgynn* är ytterligen sällsynt. Det finnes blott en gång i Lokasenna 26 i uttrycket *Fiörgyns mæi* och i SnE. I, 304 en gång i uttrycket *dóttur Fiörgyns*. Detta mask. *Fiörgynn* har tydligen kunnat bibehålla sitt ordslut *-ynn* under inflytande från det rätt vanliga och samhöriga fem. *Fiörgyn*. I feminina ord är ju *-yn* en icke sällsynt ändelse (*Sigyn*, *Biörgyn* etc.).

Ingunni, *Ipunni*, *Reiðunni*, *Steinunni*, *Þórunni* osv. har *Auþun(n)* antagit dativ-formen *Auþun(n)i*. Också det stundom i gen. *Auþunnar* mötande långa *n* (*nn*; ex. i Linds Dopnamn) kan bero på inflytande från gen. *Iórunnar*, *Ingunnar* osv.

Det latiniserade *Auduenus* (**Audwinus*) angiver ett fordom brukligt, men icke uppvisat fnord. **Auðwin(n)*, som genom påverkan av simplex *vin(r)* bibehållit senare kompositionsleden såsom *-win(n)* (och ej låtit den övergå till *-yn(n)*, *-un(n)*).

På östnord. område åter undveks det annars icke använda *-ynn* i (**Auðwinn* >) **Auðynn* genom anslutning till den ofantliga massan av tvåstaviga maskulina ord på *-inn*: namn sådana som *Öðhin*, *Hidhin* etc., subst. *himin*, *morghin* etc., adjektiva ord: *ēghin*, *hēpin*, *bundin*, *bitin* etc. Genom påverkan från dessa och dylika ord erhöi **Auðyn(n)* formen *Auðin(n)* fsv. *Öðhin*. Att även i vissa trakter av det västnord. området samma inflytande gjort sig gällande, visar det i den yngre fornorskan förekommande *Audhin(n)*¹.

Dessutom kan formen fno. *Auðin* fsv. *Öðhin* även förklaras sålunda: I relativt oakcentuerad ställning i satsen förlorades *w* mellan konsonant och vokal i ord (namn) sådana som **Harwaldr*: *Haraldr* i förbindelser av typen *Har[w]aldr Swéinsson* med *Har[w]aldr* relativt oakcentuerat, och även, när *Har[w]aldr* var en relativt oakcentuerad vokativ (Kock i Ark. nf. V, 143 ff.). Redan under formen *Auðwin(n)* kan detta namn i likartade ställningar (*Auð[w]in(n) Swéinsson*) etc.) och med dylik akcentuering ha blivit till *Auðin(n)*.

Härledningen av det isl. osv. personnamnet *Hākon* är omvistad och omtvistlig, och jag skall icke uttala någon mening därom.

¹ Det är möjligt att uttalsformen *Auðyn* representeras av run. *auþin* på Högstena-stenen nr 72 hos Torin Vestergötlands runinskrifter (Bautil 936, Liljegren 1355), dvs. att i *auþin* angiver *y*-ljud. Men detta run. *auþin* är obetingat snarare att omedelbart sammanställa med det fnorska *Audhin*.

Det fnorska *Hákon* har normalt *o* (ej *u*) i andra stavelsen, men även formen *Hákun* finnes. Såsom latiniserad form användes dels *Hacquinus* (år 1248 etc.), dels *Hakonus* (år 1299 etc.; se Lind Dopnamn). Däremot synes *Haquin* utan latinsk ändelse icke ha påvisats från norska eller isländska medeltids-urkunder. Förhållandet är väsentligen detsamma i de östnord. språken. Lundgren-Brates Personnamn har *Hakon*, även *Hakun*; O. Nielsen *Hakun*, även *Hakon*; båda lat. *Haquinus*.

Enligt E. Björkman Eigennamen im Beowulf s. 53 ff. utgöres senare leden i *Hákon Hákun* av **-kunja* 'släkt', till hvilken mening von Friesen Rö-stenen s. 94 synes vara böjd att ansluta sig. I fall denna härledning är riktig, intresserar namnet oss icke egentligen i detta sammanhang. Den latiniserade formen *Haquinus* kan ha bildats till *Hákun* efter analogien *Auþun(n)*: lat. **Auðuinus* (*Audwenus*).

Den stora frekvensen av *o*-vokalisationen i ultima av *Hákon* (*Hakun*) torde i alla händelser bero på inflytande från *konr* 'ättling'.

icke håller skall jag här inlåta mig på att söka förklara den mycket debatterade växlingen isl. *Yngvin*: *Ingun-* (*Yngun-*) etc.

Isländskan använder dels *Ingun-* (*Yngunn-*), dels *Yngvin*¹.

Liksom gen. **AuðwinaR* till följe av akcentueringen med fortis på första och semifortis på andra stavelsen icke kunde ljudlagsenligt övergå till *AuðunAR* (se s. 68), så kunde **Ingwin(n)* (*Yngwin(n)*) icke håller ljudlagsenligt få i gen. *Ingunar* osv. Ty nom. **Ingwin(n)*: gen. **IngwinaR* hade naturligtvis samma akcentuering som **Auðwin(n)*: **AuðwinaR*. Om *u* i *Ingun-* uppstått i Norden (och icke införts från annat germanskt språk), så kan

¹ I Lokasenna str. 43 finnes såsom nom. *ingvnaR freyjr*; i Olafs saga h. helga (1853) s. 2 gen. *Ingunarfreys*; i Fornm. sögur IV, 3 gen. *Ingunar-Freys* (var. *Yngvi-Freys*). Heimskringla (ed. Finnur Jónsson) s. 33 har i vissa hss. *Yngunne*, *-i*, i vissa andra hss. *Yngvin*. Hos Saxo omtalas *Yngvinus*, en »Gothensium rex».

man öfverväga, huruvida växlingen *-vin* : *-un* i det mycket vanliga personnamnet **Auðwin(n)* (*Audwenus* etc.): *Auðun(n)* till det sällsynta namnet **Ingwin(n)* (senare ljudlagsenligt **Ing(w)yn(n)*) framkallat sidoförmen *Ingun-* (*Yngunn-*). Härvid skulle väl även de s. 70 f. nämnda orden med ordslutet *-unn* ha kunnat spela en roll och särskilt det med **Ingwin(n)* (*Yngvin(n)*) delvis samhöriga feminina *Ingunn* med gen. *Ingunnar*¹.

¹ Uppfattningen av växlingen *Yngvin* : *Ingun-* är väsentligen oberoende av huru man bör förklara det första *r* i det mångomskrivna isl. *Ingunar freyr* (gen. *Ingunarfreys*).

Redan P. A. Munch hade insett, att det i Beowulf mötande *fréa Ingwina* 'Ingvännernas herre' är väsentligen identiskt med det isl. *Ingunar freyr*. I (svensk) Historisk tidskrift 1895 s. 160 f. förklarade jag *Ingunarfreyr* såsom en sammansmältning av uttrycket **Inguna ärfreyr* 'Ingvinernas ärlingsherre'.

Jmf. att **gutna al(h)* blivit till *gutnal* 'gutarnas helgedom' (ovan s. 66).

Mot denna min härledning bör icke — såsom det skett — invändas, att den ej vore antaglig, emedan treledade sammansättningar fordom liksom nu undvikas.

Att treledade komposita stundom förkortas, är allbekant. Men å andra sidan äro treledade sammansättningar mycket vanliga så väl i fornspråket som i våra dagar. Jag erinrar om sådana talrika komposita som t. ex. isl. *langfeðgakyn*, *langferðamaðr*, *langfeðratala*, *skóggangamaðr* — fsv. *landbothorp*, *afundsmaðr*, *afgupaoffer*, *viperdelomæper*, *manzanliti* — nsv. *samtalsämne*, *ostsmörgås*, *årsbokslut* osv. osv. Bland redan i fornspråket fördunklade treledade komposita må nämnas: isl. *gambanteinn* 'trollstav' av **gandband-teinn* (Kock i Ark. nf. XXIII, 114 ff.) — *Fenrisulfr* av **Fenhrisulfr*, sammansatt med *fen* 'träsk', *hris* 'småskog' och *ulfr*; jmf. sådana ortnamn som danska *Nørreris*, svenska *Björkeris*. *Fenrisulfr* förkortades senare till *Fenrir* under påverkan av de talrika mytologiska namnen på *-ir*, med gen. *-is*. Då man hade gen. *Mimis* till nom. *Mimir* etc., så fattade man *Fenris-* i *Fenrisulfr* såsom en genitiv till ett maskulint ord och nybildade nom. *Fenrir*. — Denna förklaring av *Fenrisulfr* och *Fenrir* hade jag tänkt mig såsom möjlig redan före utgivandet av artikeln »Om navnet *Fenrisulfr*» av S. N. Hagen i *Maal og minne* 1910 s. 57 ff.

III. Om δ -förlust framför w -ljud.

I Arkiv nf. II, 315 ff., i Aschw. gr. § 244: 5 och i Aisl. gr., nu senast i dess 4. uppl. (1923) § 228 har Noreen anfört åtskilliga exempel på att δ (så väl ursprungligt δ som ur äldre β utvecklat δ) i isländskan sporadiskt förloras framför w -ljud. Sådana exempel äro (jmf. anf. st.) ags. *Hroðwulf*: fornnord. **Hrōolf_R*, isl. *Hrólf_R* — urno. run. *h_Aþuwolafr* Stentoften: fnord. **Ha(ð)-wolf_R*, isl. *Hó'lf_R* — fht. *Hroðowald*: fnord. **Hrō(ð)wald_R* > isl. *Hrōaldr* — isl. *Auþun(n)*: *Aun(n)* — samnord. **Raðwulf_R* fsv. gen. *raþulfs* Rök, nom. *raþulfr* Gilberga Uppl. (Liljegren nr 262): *raulfr* Forsheda Smål. (ib. nr 1251) — isl. *Böþolfr*: fsv. *baulf* Nälberga, Svärta s:n, Sörml. (Runverser nr 74). Däremot har δ icke förlorats framför w i t. ex. ags. *Éadwulf*: isl. *Auþulfr*, och ej håller i isl. *Böþvarr*, *Böþvildr*. Också i appellativa ord kvarstår ljudgruppen δw såsom i *böþvar* (gen. till *böþ* 'strid'), *vöþvi* 'muskel', *stöþva* 'hejda'.

Man frågar sig: hvarför har δ i vissa ord förlorats framför w -ljud (ex. **Hrōðwolf_R*: *Hrólf_R*), ehuru det i andra ord kvarstår i denna ställning (ex. **Auðwulf_R*: *Auðulfr*)? Någon tillfredsställande förklaring härav har, mig veterligen, hittills icke blivit given.

De ord som anförts såsom exempel på ifråga varande δ -förlust, äro nästan alla personnamn¹. Den förmodan ligger därför nära, att δ -förlusten på något sätt står i samband härmed.

Nu är det karakteristiskt för personnamn så väl i fornspråket som i det nuvarande språket, att de i satssammanhanget synnerligen ofta äro relativt oakcentuerade. Detta är fallet omedelbart före fadersnamn och oftast i vokativus, t. ex. *Olafr Trýggwason* — *kóm, Olafr!* osv.; se Kock i Ark. nf V, 143 ff.; IX, 191; Anschw. acc. s. 256 och ovan s. 71. Detta föranledde mycket ofta konsonant- och vokalförluster i personnamn, och sedan dessa förluster först inträtt i relativt oakcentuerad ställning, an-

¹ I Oudnoorsch handboek § 195 nämner Boer, att säkra exempel på denna δ -förlust finnas blott i nomina propria.

vändes de sålunda uppkomna formerna senare även, när namnen fingo fortis. På detta sätt förklaras t. ex. **Harwaldr*: isl. *Haraldr* (Ark. nf. V, 143 f.).

Under dessa förhållanden har enligt min åsikt denna ljudlag gjort sig gällande: under samnordisk (tidig särspråklig) tid förloras *ā* i relativt oakcentuerad ställning omedelbart framför *w*. Däremot kvarstår ljudgruppen *āw* annars (= när fortis hvilar på den *āw* omedelbart föregående vokalen).

Härigenom förklaras *ā*-förlusten i de nämnda personnamnen isl. *Hrólf*, *Hólf* etc., under det att *ā* kvarstår i de med fortis akcentuerade appellativerna *stöþva*, *vöþví*, gen. *þöþvar* osv.

Emellertid äro och voro även i fornspråket personnamn, som bekant, ingalunda alltid relativt oakcentuerade i satsen. Ofta akcentueras och akcentuerades de med fortis; jmf. att fsv. använder dels fortis-formen *Thōrulf*, dels den relativt oakcentuerade formen *Tholf*.

I harmoni härmed äro isl. *Auþulfr* (< **Auðwulfr*), *Þöþvarr*, *Þöþvildr* ursprungliga fortisformer¹.

I fall *Aunn* och *Auþun(n)* ursprungligen äro samma namn, så har **Auðwin* i relativt oakcentuerad ställning i satsen blivit till **Auwin*, som övergick till **Au[w]yn*. Då man alltjämt kände identiteten med **Auð[w]yn(n)*, *Auþun(n)*, så antog **Au[w]ynn* formen **Aun(n)*, som åtminstone i relativt oakcentuerad satsställning gav *Aun(n)*.

När isländskan jämte *Móþylfingar*, 'avkomlingar av *Móþulfr*',

¹ Då *Þöþvarr* uppstått ur **Baðu-hark* och *Þöþvildr* ur **Baðu-hildr*, så anser Boer i Studien over oudnoorsche spraakleer s. 10 (s. 180) i Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde XXXIX och i Oudnoorsch Handboek § 195 aanm. 3, att orsaken till kvarståendet av *ā* framför *w* i *Þöþvarr*, *Þöþvildr* är den, att detta *w* tidigare varit vokalen *u*, och att detta ljud ännu vid tiden för utvecklingen **Hrōðwulfr* > **Hrōwulfr* etc. utgjorde ett mellanstadium mellan vokalistiskt *u* och den konsonantiska halv-vokalen *w*. Detta antagande för orden *Þöþvarr* och *Þöþvildr* är möjligt, men synes mig vara obehövtigt.

också har *Móylfingar* (Linds Dopnamn, Noreen Aisl. gr.⁴ § 228), så visar detta, att till *Móþolfr* funnits sidoförmen **Móulfr*. Växlingen *Móþolfr*: **Móulfr* förklaras så: Ett äldre **Mōðwulf_R*, akcentuerat med fortis, bibehöll *ð* framför *w*. När namnet var relativt oakcentuerat, uppstod däremot **Mōwulf_R*, **Mōwulf_R*. Senare blevo **Mōðwulf_R*, **Mōwulf_R* till resp. *Móþolfr* och **Móulfr*, hvar till *Móylfingar* avleddes.

I fall Noreens identifiering ib. av första leden *Una*- i namnet *Unavágar* (som en gång anträffas i Helgakviða Hundingsbana I) med isl. *unap* 'tilfredshed' är riktig, så har *ð* i **Una[ð]*-*vágar* ljudlagsenligt förlorats i infortis-stavelse framför *w*.

När jämte det vanliga *þýþverskr* 'tysk' en och annan gång *þýverskr* anträffas, så bör denna sistnämnda form uppfattas sålunda: Den möjligheten finnes, att *þýþverskr* blivit till *þýverskr* med *ð*-förlust, emedan fortis låg på senare leden (*-verskr*), och *þýð* var relativt oakcentuerat. Men detta är ovisst. Av »tysk» finnas nämligen en mängd växelformer i isländskan och forusvenskan. Så har Hægstad och Torps ordbok utom normalformen *þýðverskr* även *þýðerskr*, *þýðeskr*, *þýðiskr*, *þýverskr*, *þýzkr*, *þýskr*; dessutom upplyser IED., att *þýðerskr* är »often spelt *þýeskr*». I mht. finnas jämte det normala *diut(i)sch* också *dusch*, *tiusch* (Lexers ordb.). Helt visst har *þýþeskr* i synkoperade kasus (nom. pl. m. etc.) blivit till *þýþskir* > *þýzkr* > *þýskir* osv. Därtill har väl nom. sg. *þýeskr* analogiskt nybildats, och genom inflytande från *þýskir*, *þýeskr* utan *ð* (jmf. även mht. *dusch*, *tiusch*) har *ð*-ljudet förlorats i *þýþverskr*, så att *þýverskr* uppstod.

Andra ordformer med i fortis-stavelse inträdande *ð*-förlust framför *w* känner jag icke.

Lund.

Axel Kock.

Jóhannes L. L. Jóhannsson. Nokkrar sögulegar athuganir um helztu hljóðbreytingar o. fl. í íslensku, einkum í miðaldamálinu (1300—1600). Reykjavík 1924.

Denue bog behandler hovedsagelig lydovergange i det islandske sprog, fra oldtidens sprog til nutidens. Forfatterens maal er ikke alene at bestemme de forskellige overganges alder, men han undersøger ogsaa, hvor i Island disse først har gjort sig gældende, og om de oprindelig er islandske eller indkommet fra norsk.

De to sidstnævnte spørgsmaal er overordenlig vanskelige. Det er ikke let at sige, i hvilken landsdel en overgang fra gammelt til nyt først har fundet sted, fordi man som regel ikke aner, hvor i landet et haandskrift er blevet til. For største delen af den middelalderlige digtning gælder det tilsvarende forhold, at man ikke kender forfatterne. Forfatteren af den her omhandlede bog, er sig ogsaa disse vanskeligheder bevidst, hvorfor han hovedsagelig og med rette har benyttet diplomerne. Men grundlaget er alligevel skrøbeligt. De fleste middelalderiske lydovergange er begyndt i det 14. aarhundrede, men for nævnte aarhundredes vedkommende er (hvad forf. indrømmer) de fleste originaldiplomer, der endnu eksisterer, kun fra én landsdel, nemlig Nordlandet. Naar hertil kommer, at det materiale, man har i diplomerne, sammenlignet med de kilder, hvis oprindelse i stedlig henseende ikke lader sig bestemme, er yderst begrænset m. h. t. omfang, saa forstaar man at det ikke er noget let hverv, forf. her har paataget sig. Endnu mere besværlig er dog den opgave, at bestemme, om forandringerne af sproget oprindelig er islandske eller norske.

Forfatteren kommer som oftest til det resultat, at de sproglige forandringer har bredt sig fra Nordlandet til de andre landsdele. Endvidere mener han, at de behandlede overgange, for en væsenlig del, ikke har deres første oprindelse i Island, men at de er indkommet med norske geistlige. Forfatterens resultater i disse henseender maa siges som regel at være meget tvivlsomme. Dog er det vistnok et par gange lykkedes ham at stedfæste en sproglig overgang; han har saaledes utvivlsomt ret i den antagelse, at udtalen *b* for *v* (skr. *f*) efter *l* og *r* altid har været begrænset til Nord- og Vestlandet. Derimod synes jeg ikke det er lykkedes ham for et eneste sprogfænomens vedkommende at bevise norsk oprindelse. Naar talen er om en overgang, der finder sted baade i norsk og islandsk, ligger det fuldt saa nær at antage parallel udvikling; samkvemmet mellem Nordmænd og Islændinge var, i den tid man her maa regne med, saa begrænset,

at man maa være varsom med at antage paavirkning af det ene folks udtale paa det andets. Ganska vist undgaar man ikke at lægge mærke til, at mauge overgange i sproget først er optraadt i norsk og senere i islandsk, men i nogle tilfælde er afstanden i tid altfor stor til, at den islandske overgang kan skyldes norsk paavirkning. Saaledes er forholdet med overgangen *hv* > *kv* (jfr. senere). Om muligt endnu bedre ses dette ved tilføjelsen af *g* (udt. γ) efter *au* i udlyd. I middelnorsk findes formerne *tvau*, *sjau*, *þau*; i islandsk findes af disse former kun *þau*, og det først i det 17. aarhundrede. Forklaringen ligger her snublende nær: Overgangen *au* > *aug* har i islandsk først fundet sted efter at *tvau*, *sjau* var blevet *tvö*, *sjö*, og *þau* var saaledes sprogets eneste paa *au* udlydende ordform. Jeg nægter dog ikke muligheden af norsk indflydelse paa islandsk udtale. Det er i denne henseende en vigtig omstændighed, at folk fra de egne i Norge, hvor sproget mest lignede islandsk, langt ned i tiden (endog helt ned i det 16. aarhundrede) af Islændinge ikke er betragtet som talende et fremmed sprog.

Jeg gaar nu over til enkelte punkter.

Angaaende overgangen *é* > *je* er jeg af en helt anden mening end forfatteren. En udvikling *é* > *ié* > *jé* > *je* er, efter min mening, i aller højeste grad fonetisk naturlig. Det er et meget almindeligt fonetisk fænomen, at der ved en lang vokal dannes et forslag, men vokalens længde bevares ikke desto mindre. Jfr. *Norvegia* I 170—72 om de oldnordiske lange vokalers diftongeren i nogle norske dialekter. Der er af vokalen *é* først udviklet *ie*, som snart blev til *ié*, hvilken tvelyd tidlig er gaaet over til lydforbindelsen *jé*. I det senere sprog er det saa gaaet med *é*, hvad korthed og længde angaar, efter den nye kvantitetslov. Et uomtvisteligt bevis for, at saaledes har udviklingen været, haves i den omstændighed, at det i middelislandsk digtning er almindeligt at rime gammelt *é* imod *é*. Saadanne rim er forstaaelige, naar man forudsætter *ié* eller *jé* som svarende til oldsprogets *é*, men dersom denne lyd var blevet *ie*, som forf. mener, havde det ganske sikkert ikke været tilladeligt at rime saaledes. Hvad angaar de s. 13—14 siterede udtalelser af biskop Brynjólfur Sveinsson, kan jeg ikke se at den opfattelse er rigtig, at »biskoppen ligefrem siger» at udtalen *je* i hans tid er ved at brede sig ud over landet. Brynjólfs ord bør snarest opfattes saaledes, at han ligefrem siger, at denne udtale først er opstaaet i Nordlandet, og at den herfra har bredt sig over det øvrige land. For at læserne selv kan dømme i denne sag, sætter jeg her de siterede ord af Brynjólfur¹:

»þ non *fi* sed *fe* semper scriptum, semper scribendum et

¹ Se nærværende tidsskrift III, 191.

pronunciandum est. *Je inculcavit vitiosa recentiorum consuetudo, qua laborant inter nostrates iu primis Septentrionalis quadrantis incolæ, adeo ut e Vocalem etiam je pronuncient; ab illis autem ad alios longe lateque serpsit.*»

Til stykket om vokalers forlængelse foran *ng* og *nk* maa bemærkes, at eksemplet med *ŷ* i ordformen *yngrí*, DI. II, 169 er urigtigt. I haandskriftet er der ikke noget længdetegn over *y*-et, men blot et punktum, der ligesaa godt kan staa over et kort som et langt *y*. Forf. har fulgt udgaven, der urigtig har en akcent over *y*-et. For øvrigt er forfatterens tidsbestemmelse af forlængelserne sikkert rigtig. Eksemplet med *laxastáangan* (bogstavret *-staangan*) er rigtigt; desuden findes *laangan* DI. III, 206 (1365). Jeg har endvidere nogle eksempler fra 15. aarhundrede med *ij* foran *ng*; det ældste af disse er *hijngatburd* DI. III, 672 (1401).

Udtalen *b* f. *v* efter *l* og *r* har holdt sig i Vestlandet betydelig længere end af forf. antaget. Eggert O'lafsson omtaler den og kalder den for »*bögumæli almúgans*»; se for øvrigt Guðbrandur Vigfússon *Eyrbyggja saga* s. XLV.

Angående overgangen *lā* > *lǽ* er jeg ganske uenig med forfatteren. Det er aldeles sikkert; at urgermansk *lā* er som regel i urnordisk tid gaaet over til *lǽ*. Med hensyn til verber som *halda* skal mindes om imperativformerne, *halt* osv., hvilke forf. synes ganske at have overset. Forfatterens teori kaster ikke lys over noget som helst; tværtimod bliver alting klarere og simplere naar man gaar ud fra den opfattelse, han bekæmper. Jeg henviser for øvrigt til Hilding Celander *Om dateringen af ljudöfvergången ā > d i fornisländskan och formorskan* i nærværende tidskrift XXII, 24 ff. Jfr ogsaa Pipping *Till frågan om l- och n-ljudens kvalitet i de nordiska språken* Studier i nord. fil. VI, 5. hefte.

Angaaende forfatterens omtale af halvlydene *j* og *v* kan det bemærkes, at hvor han i eksempler fra DI. skriver *ji*, staaer der i diplomerne, saa vel i udgaven som originalerne, allevegne *ie*; det er først efter 1600 at man begynder at skrive *i* efter *j*. Dette maa have en fonetisk aarsag, og forf. burde ikke have normaliseret disse steder.

Hvad angaar endelsen *-leg- -lig-* er forf. helt paa vildspor; formen *-lig-* kan ikke være norvagisme, og mindst af alt blot grafisk, hvad bl. a. digtningen viser.

Med hensyn til afsnittet »*ö fyrir e og e fyrir ö*» maa bemærkes, at der ingen hjemmel haves for, at det s. 44 anførte vers er fra 16. aarhundrede. Formerne *ket*, *smjer* tilhører aldeles ikke den samme kategori som *fjegur* osv.

Forf. har et ret langt afsnit om den gamle kvantitet. Særlig behandles stavelser endende paa lang vokal, hvilke forf. mener,

alle var korte trods vokalens længde. Dog mener forf. at trykstavelser med lang vokal i udlyd, samt stavelser med en kort vokal endende paa enkelt konsonant *in pausa*, kunde gælde som lange, var, med hans eget udtryk *teygjanlegar*. Der menes vel med *teygjanlegur* noget lignende som man i de nyere sprog vilde kalde halvlang. Det kan ikke nægtes, at de to nævnte klasser af stavelser frembyder vanskeligheder. De findes i digtningen benyttet som højninger, men paa den anden side har prof. Craigie paavist i sin af forf. siterede afhandling, nærværende tidsskrift XVI, 341—84, at begge nævnte slags stavelser hos digterne, for substantivernes vedkommende, i visse henseender danner en modsætning til de uomtvistelig lange. Craigie tør dog ikke gaa saa vidt at erklære alle paa lang vokal udlydende stavelser for korte, se note s. 352. Disse sidste stavelers forekomst og benyttelse i digtningen trænger til en udtømmende undersøgelse; jeg beklager at forf. ikke paa dette punkt har offentliggjort sit materiale. Det synes dog aldeles sikkert, at stavelser som den første i verslinjen *bú es betra* var lange.

Til forfatterens udtalelser om det islandske indskud af *d* i konsonantforbindelserne *sn*, *sl* skal bemærkes, at dette indskud i det mindste hvad *sn* angaar, er betydelig ældre end af forf. antaget. Der findes nemlig i Codex regius af Snorres edda nogle gange skrevet *laustn*, *stnyrti* = *lausn*, *snyrti*; se den Arna-Magnæanske udgave III, 2, s. XXX. I Flatøbogen, skrevet 1386—94, findes flere eksempler, bl. a. *haslla* = *hasla*, *Astlaug* = *Aslaug*, *vestna* = *ve(r)sna*, *bystna* = *bysna*, *ristna* = *risna*, og omvendte skrivemaader(?) som *Eisland* = *Eistland*. Formen *Astlaug* kunde ganske vist skyldes analogi fra kvindenavnene *Ásta*, *Ástríðr*, men dette er her uden betydning.

Med hensyn til lange konsonanter er jeg, i modsætning til forf., enig med dem der antager forkortelse som regel foran en konsonant. Men i forbindelse hermed staar uoverensstemmelser mellem forfatterens og mine meninger paa flere punkter, f. eks. hvad angaar tiden for overgangene *rn* > (*r*)*dn* og *rn* > *gn*.

Aldeles urigtig er den paastand, at udtalen *vókn* = *vópn* aldrig har været islandsk. I denne sag er det afgørende, at der i Múla-sýslur langt ned i sidste aarhundrede udtaltes *Voknafjörður* f. *Vopna*-. Se Maurer nærv. tidsskrift IV, 284 ff.

I sin omtale af overgangen *hv* > *kv* begaar forf. en meget stor fejl. Den fra DI. anførte skrivemaade *Hvia* betegner ikke nogen *Kviá* men tværtimod *Hvítá* i Borgarfjorden; *t* er simpelthen udfaldet hos skriveren. Ordet opfattes ogsaa rigtigt i registret til paagældende bind, og enhver kan, af Generalstabens kort over Borgarfjorden, se at forholdet er saaledes som her udtalt. Forfatterens andet eksempel er ogsaa urigtigt; i originalen

(skr. af Árni Magnússon) staaer ikke *hvar* men et meget tydelig skrevet *hvar*. Her er det udgiveren af DI. der har skylden. Udtalen *kv* f. ældre *hv* er vistnok, for Islands vedkommende, opstaaet i 17. aarhundrede; det ældste eksempel, jeg kender, findes i *Slátturíma* af Hallgrímur Pjetursson: *Kom þá boli með kjaftinn sinn og kvomaði allan heyskapinn*. Se *Sálmar og kvæði etir Hallgrím Pjetursson* Rvík 1887 2. bind s. 401.

Forfatterens skildringer af nyislandsk udtale er paa nogle punkter mindre nøjagtige, men i denne henseende henvises til lydskriften i Blöndals nye ordbog.

Det er meget beklageligt, at forf. slet ikke har konfereret sine eksempler fra DI. (herfra er omtrent alle eksempler i bogen) med originalerne. Udgaven af DI. er, (som her ovenfor er vist eksempler paa), ikke saa nøjagtig, at en sprogforsker helt kan stole paa den.

Af de fonetiske og grammatiske benævnelser, forf. har lavet er nogle gode f. eks. *adlöðun*, *frálöðun*, *viðblásinn*, men andre unødvendige og mindre heldige (*hleytinafn*, *afstöðuorð*).

Der er en del flere punkter end ovenfor fremhævet, f. eks. spørgsmaalet *z*, hvor jeg er uenig med forf., men som jeg ikke kan komme ind paa. Pladsen tillader ikke i nogen nævneværdig grad at berøre de punkter, hvor forf. efter min mening har ret, skønt der i forbindelse hermed kunde være et og andet at sige. Dog vil jeg fremhæve hans forklaring af den sydöstlandske (og østlandske) udtale i ord som *hagi*, *bogi*, *hugi*; her har forf. efter al sandsynlighed truffet det rigtige (bortset fra en lille unøjagtighed i udtalebetegnelsen). Sluttelig maa det siges om bogen som helhed, at den lider af mangel paa videnskabelig metode og grundighed, men den indeholder dog saa meget af interesse, at den fortjener at kendes af dem, der beskæftiger sig med islandsk sproghistorie.

København i november 1924.

Björn K. Þórólfsson.

Danmarks Stednavne NR 1, Samsøs Stednavne udgivet af Stednavneudvalget, København 1922. 115 s. 8:o.

Den danska ortsnamnskommittén har nu utsändt en redogörelse för ortnamnen på Samsø — känt över den germanska världen från sagan om Hjalmar och Angantyr's söner. Det är den första mera omfattande, i tryck synliga frukten av den vetenskapliga undersökning av Danmarks ortnamn, som det år 1918 tillsatta Stednavnsudvalget fick i uppdrag att verkställa.

Arbetet om namnen på Samsø inledes med en redogörelse för de viktigare eller intressantare senare sammansättningslederna: *aas*, *baarer* (jfr no. *bordegræs* och sv. *bård*), *balle* (ä. *-balgh*), som med rätta ställes till isl. *belgja*, sv. *bälg* osv., jfr även tyska ortnamn på *-balg*, *bane*, *blokker* (till sv. *block* osv.), *bo* (sv. *båda*, skär nära vattenytan), *dam*, *debel* (jfr sv. dial. *dypla*, till *djup*), *del*, *fald*, *flak*, *flo*, *gaard*, *hald*, *hals*, *have*, *holm*, *holt*, *hoved*, *kaas* (i samma betydelse som sv. dial. *kas*, jfr *vårdkas(e)*), *knös*, *kold*, *krog*, *land*, *lænde*, *lekke*, *mad*, *pold* (sydsv. dial. *pull*, topp, kull), *pus*, *put*, *ris*, *røgel* (hop o. d., till isl. *hraukr*), *ryg*, *skaar*, *sig* (sv. dial. *sik*), *spjæld*, *stade*, *tange*, *tip*, *toft*, *tokke* (jfr isl. *pokki*; snarast 'jord som tilldelas efter fritt skön, utan uppmätning'), *tved(e)* (jfr de sv. namnen på *-tveta*), *vang*, *vase*, *vrette* (sv. dial. *vrätt*; ej att förväxla med *vret*), *øge*, *ør*.

M. Kristensen redogör sedan för de i målet förekommande ljuden.

Följer så behandlingen av namnet *Samsø*, beträffande vilket red. snarast synes luta åt den gamla, allmänna härledningen från mansnamnet *Sámr*, utan att därför vilja avvisa möjligheten av att *Samsø* kunde innehålla ett gammalt önamn *Sams* eller *Sam*. I det förra fallet hade man då helst att tänka sig ett uråldrigt önamn på *-s* av samma slag som t. ex. *Mors*; i det senare vore förra leden i *Samsø* att uppfatta som en epexegetisk genitiv (jfr *Samland*). Längre än till dessa möjligheter är det väl också svårt att komma; med att man icke får tänka sig etymologiskt sammanhang med det grekiska önamnet *Samos* är naturligtvis kommittén på det klara.

För namnen redogöres sedermera sockenvis, varvid de för varje socken uppdelats i bebyggelse- och naturnamn. Av de sistnämnda ha för Samsø så många medtagits, som man känt; i arbetets följande delar, för vilka häradsindelningen kommer att ligga till grund, komma i regel endast de viktigaste att behandlas.

Att f. ö. ingå på något slags granskning av arbetets enskildheter låter sig ej göra för den, som saknar kännedom om vederbörande dialekt och övriga lokala förhållanden ävensom överblick av det danska ortnamnsförrådet. T. o. m. redaktionen

själv måste helt naturligt förbehålla sig uppskov med avgörandet av vissa frågor, i förhoppning att en framtida behandling av andra traktens namn skall kasta nytt eller klarare ljus över det material, som nu framlagts.

Översättningen av *Ramsherred* som 'de utugtige Kvinders Område' går nog — därest f. ö. härledningen är riktig, vilket ju synes rimligt — något på sidan av saken eller är väl, med andra ord, för snäv. Närmare i anslutning till betydelsen av *rams* och *ramsa* kommer man genom att följa Matthiessen, som anser namnet beteckna en avkrok, där ett tillfälligt sammanravsat avskrap höll till. Sv. *ramsa* f. betyder f. ö. mig veterligen aldrig egentligen 'en otuktig kvinna' utan en sladderaktig och slarvig sådan, alldeles som *slamsa*, *hamsa* m. fl. dylika. Någon släktskap med ty. *rammeln*, paras, föreligger naturligtvis ej, och det är väl ej heller red:s mening att säga.

Avvisandet (s. 116) av den uppfattningen, att i de isländska sagornas till Samsø förlagda *Munarvágr* och *Unavágr* en gång verkligen befintliga ortnamn skulle ha förelegat, hade gärna kunnat vara fullt positiv ('Närmest ligger det at antage' ...). Redan bildningen av *Unavágr* (med infinitivformen oförändrad) torde sakna motsvarighet utanför de isländska mytiska namnens område (*Søkkvabekkr* o. d). Sagan om Angantyr och Hjalmar's kamp på Samsø har, i förbigående sagt, hugfästas genom de unga namnen *Ingeborgs Høj* i Tranebjergs socken (s. 16) och *Angantyrshøj* i Onsbjergs socken (s. 51).

Bland utredningar eller uppgifter av något allmännare intresse må nämnas det från folkvisorna bekanta *Brattingsborg* s. 3, *Torup* s. 73 (vissa så lydande da. namn utgå varken från *Tovæ* el. *Thorthærthorp* el. dyl. utan från ett *Thorpæ*) och *Hønsæpold* s. 82.

Arbetets ytterst knappa och koncisa (men alltid klara) framställningsform vållar kanske, att en läsare till en början icke efter förtjänst uppskattar den rikedom av uppgifter, som här lemnas. Här synes emellertid intet fattas av de upplysningar, som man kan ha anspråk på, vare sig i fråga om det språkligt formella — dialektuttal, äldre namnformer m. m. — eller andra, reala förhållanden, som kunna vara av större betydelse för namnets uppkomst och utveckling. Den, som något känner de framstående och sin uppgift hängivna krafter, som här varit verksamma, har icke fått sina förhoppningar gäckade.

Lund i April 1924.

Elof Hellquist.

Adolf Gotthard Noreen †.

Adolf Noreen dog den 13 juni 1925. Under det sista levnadsåret voro hans kroppsliga krafter nedsatta i en grad som för var dag blev mera skrämmande. Men trots sjukdomen unnade han sig ingen vila. Det sista året blev lika arbetsfyllt som de många föregående. Som vanligt gav han ut under året en hel rad arbeten i sin vetenskap, deltog med vanlig livaktighet i föreningslivet och höll själv föredrag; ännu några få dagar före sin död läste han korrektur på sin sista avhandling, som utkom i september i år.

Med Adolf Noreen bortgick en av de största arbetare den svenska vetenskapen någonsin ägt, en storman i vår andliga kultur och en av de främste målsmännen för den nordiska och den internationella språkvetenskapen under det sista halvsekle.

Noreen var född den 13 mars 1854 på Västgård (numera Herresta) i Fryksdalen i Värmland. Han tillhörde en stor och ansedd värmlandssläkt, bestående av präster, militärer och ämbetsmän, med anor från 1500-talet och med rik begåvning i flera släktled. Fadern var kommissionslantmätaren Erik Noreen och modern Emelie Poignant. Släktarvet på fädernet är synnerligen påtagligt. Fadern beskrives som en rikt utrustad personlighet, vars håg mest låg åt det litterära hållet; »framför allt älskade han poesi, historia och filosofi samt studerade mycket i hithörande ämnen.» Han var också en omtyckt tillfällighets-skald. Han hade ett häftigt lynne och förgick sig stundom, »men han var desslikes synnerligen lätt omvänd och var då den hjärtegodaste varelse.» Farfadern var till lynnet sangvinisk; »liksom sin fader hade han stora mekaniska anlag och funderade mycket på perpetuum mobile och dylika saker. Var en lycklig tillfällighetspoet och rimmade på allt som sades». Till yrket var han officer, »hade länge fört både majors- och chefs-expedition till vederbörandes nöje»; han deltog även i kriget i Tyskland 1813, där han »utmärkte sig för tapperhet och rådhets i flera affärer och var ibland de första som sprängde och stormade Leipzigerport».

Uppväxtaren i den värmländska herrgårdsmiljön, väl känd från memoarer och tidsskildringar och framför allt från Selma Lagerlöfs diktning, har säkert spelat en roll för N:s utveckling och lynesriktning. Hemmet på Herresta (»Borg» i Gösta Berlings saga) var glad och gästfritt, båda föräldrarna voro högt uppburna i umgängeslivet, modern en firad skönhet och begåvad

med en präktig sångröst, fadern var mycket omtyckt för sitt glada och öppna sinne, liksom för sin hjälpsamhet och goda hjärta.

Adolf, som var äldst av tio syskon, undervisades först i hemmet; han kom i Karlstads skola 1864, blev student 1871, inskrevs vid Upsala universitet s. å., blev fil. kand. 1873, fil. lic. och fil. doktor 1877; s. å. utnämndes han till docent i nordiska språk, alltså vid en ålder av blott 23 år, en siffra som väcker avund hos en senare tids språkdocenter. Hans akademiska studier hade omfattat nordiska språk, nyuropeisk lingvistik och sanskrit med jämförande språkforskning, tidigare även historia samt filosofi m. fl. ämnen. Från gossåren var historia hans älsklingsämne, men han övergav historien efter avlagd kandidatexamen i ämnet, som det påstås, emedan han hade funnit tentators fordringar på minneskunskap alltför uppdrivna — en relation som förefaller osannolik för den som senare lärt sig beundra N:s utomordentligt exakta och snabba minne. Hans lärare i filosofi voro bl. a. Wikner och Ribbing. Ungdomsstudierna i svensk 70-tals filosofi ha säkert icke varit utan betydelse för N:s senare språkfilosofiska inriktning med dess framträdande intresse för logiska distinktioner. Ribbing lär ha önskat honom till docent i filosofi och var mycket missnöjd att en så begåvad man som Noreen velat disputera över ett 'bondmål'.

N:s främste lärare i nordiska språk var utan tvivel adjunkten Mårten B. Richert (ord. professor 1877). Noreen omtalade alltid Richert med största aktning och beundran. Richerts författarskap är föga omfattande, men för sin tid betydande: hans största verk *De konsonantiska ljudlagarna* 1866 var det första svenska arbete som alltigenom stödde sig på den då moderna jämförande språkvetenskapen (Curtius, Schleicher och Diez). Att R. genom sina skrifter och kanske än mer genom sin undervisning i hög grad påverkat sin berömda lärjunge, torde vara säkert. Man läser det mellan raderna då N. själv skriver om sin företrädare: »Som akademisk lärare blef R. från första början högt uppburen på grund av sin storartade förmåga att väcka intresse för sitt ämne och genom sitt i allo gentlemanlika uppträdande». Man förstår det också då man tar del av R:s bevarade föreläsningar, som under 70-talet bl. a. behandlade: »Svenska språkets ljudlära och formlära belysta genom motsvarande delar av andra indoeuropeiska språks grammatik».

Av Carl Säve torde N. ha rönt föga inflytande. Han var ord. professor till 1876, men var mestadels tjänstledig på grund av sjuklighet. Säves vetenskapliga skrifter och den mera romantiska och patriotiska riktning han representerade, med dess starkt framträdande antikvariska intressen, betraktades av N. och hans jämnåriga som föråldrad. De yngre voro realister och nu-

tidsmän, med blicken riktad utåt, mot den jämförande språkforskningen och 'ljudfysiologien' ute i Europa, och med starkare betoning av svenskan och det levande språket i motsats mot isländskan och forntiden. En föreningslänk var intresset för dialekterna. Bland de många, som under 70-talet blevo docenter i nordiska språk i Upsala, torde N. närmast ha slutit sig till L. F. Leffler (utn. 1872), E. Schwartz (1875) och Fr. Tamm (1876). Bland akademiska kolleger utanför nordisternas krets, vilka N. stod nära på grund av vänskap eller gemensamhet i studier och allmänna intressen, må här nämnas A. Erdmann, K. Warburg, H. Hjärne, A. Andersson, O. A. Danielsson, J. A. Lundell, L. H. Åberg och H. Schück — namn som aktualisera för oss den blomstringstid i svensk humanistisk vetenskap, som kännetecknar senare delen av 1800-talet och som främst uppbars av den med N. samtidiga generationen. Bland nordiska forskare utanför Upsala knöt han tidigt vänskapsförbindelser med S. Bugge och G. Storm.

Efter docentutnämningen blev N. snart tagen i anspråk för den akademiska undervisningen: han förordnades bl. a. redan ht. 1878 under Richerts inspektorat till ledare för det då nyinrättade seminariet i nordiska språk, som han senare med sådan berömmelse skulle förestå. Vårterminen 1879 fick han utrikes resestipendium för att i Tyskland och Schweiz studera »germauska och slaviska språk och jämförande språkforskning». Leipzigs universitet var det mål, som då för tiden hägrade för de unga svenska språkforskarna; Leipzig var då, liksom långt senare, huvudcentrum för de nya riktningarna i språkvetenskapen. Av vännerna i Upsala hade Erdmann, Leffler och Tamm varit där före honom. N. var utrikes april—dec. 1879. I Tyskland gjorde han bekantskap med alla de berömda männen inom den nya riktningen, den s. k. junggrammatiska skolan. Med sitt livliga väsen och brinnande intresse vann han överallt sympatier. En längre tid stannade han i Leipzig, där han bl. a. läste litauiska för Leskien. Det var en tid rik på intryck och impulser, men också med gladt umgänge bland likasinnade vänner. Långt efteråt dröjde han gärna vid minnena från Leipzigtiden, icke minst de äggande vetenskapliga diskussionerna var lördagsafton i Auerbachs Keller, där de nya upptäckterna ventilerades vid ölsejdlarna. Man kan vara övertygad att den unge rödkindade svensken här icke alltid satt som en tyst åhörare. — Med särskilt beundran brukade N. alltid omtala sin lärare Leskien. Många av de tyska vännerna besökte han också senare under sina ferieresor eller underhöll förbindelser med dem genom brevväxling.

Hemkommen till Upsala ägnade han sig med förnyad intensitet åt undervisning i sitt ämne och åt fortsatt vetenskaplig produktion. Då både Richert och Leffler måst begära tjänstledighet på grund av sjukdom, fick N. snart åtaga sig huvudbördan av undervisningen, som t. f. professor 1881—87. Själv entusiastisk för sitt ämne och fylld av de nya idéerna väckte han genast från början studenternas hänfödda intresse, liksom han vann deras tillgivenhet med sin vänlighet och livliga väsende. Hans föreläsningar blevo bland de mest sökta vid universitetet. Ett vittnesbörd om hans undervisning redan från denna tid föreligger från ingen mindre än Sophus Bugge: B. hade själv vid flera tillfällen deltagit i N:s seminarium. Han skriver (1887), att enligt hans övertygelse N. »i sjelden grad har ævne til pædagogisk indøvelse av sine studiers resultater og til at spore de yngre til selvstændigt videnskabeligt arbejde.» — Men den trägna lärarverksamheten minskade på intet vis hans egen vetenskapliga produktion. De första docentåren ägnades huvudsakligen åt undersökningar över svenska dialekter. Hit hör redan doktorsavhandlingen »Fryksdalsmålets ljudlära» 1877, över hans hembygds dialekt. Den bildar epok i den svenska dialektforskningen, då här första gången en svensk dialekt behandlas med tillgodogörande av den nya fonetiska vetenskapen. Bland källorna citeras Brückes och Sievers nyaste arbeten över »Lautphysiologie» (av 1876) och Wintellers berömda Kerenzer Mundart (s. å.), den första modärna dialektbeskrivningen i Tyskland. N:s arbete är alltjämt, i synnerhet kompletterad med hans Ordlista 1878, »frukten av fem års trägna forskningar», en dialektmonografi av oförminskat värde. Den följdes av Dalbymålets ljud- och böjningslära 1879, där landsmålsalfabetet första gången användes i en dialektmonografi, Fårömålets ljudlära 1879, »Dalmålet» (Ordlista och Inledning) 1881—82. Isynnerhet det sista arbetet är en beundransvärd prestation, kanske det förnämsta N. åstadkommit i bemästrande av ett mångskiftande, ytterst komplicerat primärmaterial; visserligen är det närmast blott en första orientering, men N. har dock här lagt den fasta fonetiska grundvalen för en långt senare tids utomordentligt framgångsrika forskningar på detta stora och viktiga område (av Levander, Geijer m. fl.). Utom dialektundersökningarna utger N. under docentåren en mängd arbeten i olika grenar av ämnet. Han skriver en inledande översikt över De nordiska språken, en Svensk språklära för skolbruk (tills. med E. Schwartz), han medhinner första upplagan av sin isländska grammatik (1884); han framlägger de första frukterna av sin språkfilosofiska spekulation i Något om ord och ordklasser 1879, som förebådar Vårt språk, och i den berömda avhandlingen Om språkriktighet 1885; han

grundlägger det moderna studiet av den äldre nysvenskan (jämte Fr. Tamm) genom sin inledning till Columbus Ordeskötsel 1881 och genom '1500- och 1600-talets visböcker' 1884 ff.; dessutom författar han ett flertal etymologiska och språkhistoriska undersökningar, bl. a. några där han målmedvetet söker tillgodogöra material ur de moderna dialekterna för lösningen av problem i den äldre språkhistorien, främst att nämna: De nordiska språkens nasalerade vokaler 1886, en av N:s allra förnämsta avhandlingar, där han i första hand bygger på iakttagelser i Dalmålet och som en auktoritet som Levander ännu 40 år senare ger vitsordet att den »på ett slutgiltigt sätt har uppdragit grundlinjerna för lösningen av de hithörande problemen».

När N. 1887 sökte professuren i Nordiska språk, som blivit ledig genom Richerts död 1886, kunde han redan se tillbaka på en flerårig högt skattad lärargärning och en synnerligen rik produktion i de flesta grenar av sitt ämne. Han fick också platsen utan konkurrens efter ett för honom ytterst smickrande utlåtande av Wimmer och Bugge. Vid omröstningen i fakulteten uttryckte professor Löfstedt den allmänna uppfattningen vid akademien, då han yttrade att N:s särdeles framstående meriter både som lärare och vetenskapsman »utan tvivel utgjort orsaken till att ingen annan velat såsom sökande med honom om den lediga platsen täfla».

De första åren av professorstiden voro N:s lyckligaste tid, då han stod på höjden av alstringskraft och tilldragande lärarförmåga. Allt större skaror av studenter drog sig till hans lärosal, i allt flera bland dem lyckades han vinna självständiga arbetare i sin vetenskap och på samma gång hängivna och beundrande personliga vänner. Också utländska vetenskapsmän hade han glädjen räkna bland sina lärjungar, kanske till större antal än någon annan svensk universitetsman sedan Linnés tid. Ofta samlade han lärjungarna och studiekamraterna omkring sig till oförglömliga 'postseminarier' eller till glada och otvungna samkväm i sitt gästfria hem. Han hade gift sig 1886 och i sin maka, Emilia Noreen f. Rosell, vars fina och kloka väsen hans lärjungar lärt sig högt värdera, ägde han det bästa tänkbara stöd i sitt arbete. Hon deltog med sitt lugna omdöme i alla hans strävanden och intressen; själv en sällsynt skicklig pianist, kunde hon helt följa honom också i det intresse som näst det vetenskapliga låg hans hjärta närmast: kärleken till musiken.

Vid sidan av sin lärartjänst och fackvetenskapliga verksamhet deltog N. i många allmännyttiga och kulturella strävanden, i de flesta fall som initiativtagare. Tillsammans med Hjärne och Lundell grundade han sommarkursinstitutionen 1893 och var under många år en av de mest uppskattade föreläsarna vid som-

markurer och hembygdskurser rundt om i landet. Med Lundell grundade han 1892 Uppsala Enskilda läroverk. Språkvetenskapliga sällskapet hade han stiftat redan 1882 tillsammans med A. Erdmann, och han hade också, efter vad han berättat mig, tagit en aktiv del i tillkomsten av denna tidskrift vid filologmötet i Kristiania 1881. Han var ordförande i Rättstavnings-sällskapet från 1885 och var som bekant en av de stridbaraste förkämparna för 'nystavningsrörelsen'. Han var också ordförande i Svenska litteratursällskapet 1893—1905. Vid tillkomsten av Sv. Vitterhetssamfundet 1905 tog N. en mycket verksam del vid sidan av initiativtagaren, Ruben G:son Berg. Sällan har hans förmåga som debattör framträtt så lysande som då han vid Litteratursällskapets årsmöte 1905 försvarade den nya planen mot Henrik Schücks auktoritet. — I det politiska livet deltog han också, på den frinnade och radikala sidan. Han var t. o. m. en gång påtänkt som riksdagsmannakandidat för Upsala. Det behöver icke sägas, att hans unga lärjungar mangrannt skulle ha röstat på Noreen, om han låtit uppställa sig vid valet. — Han var även i hög grad intresserad av det skandinaviska samarbetet och även på det området var han initiativtagare.

En man med obegränsad verksamhetslust och till synes obegränsad arbetsförmåga, med intressen som räckte till för allt, men också en sällsynt frisk och lycklig människa, det var den bild man fick av N. under hans bästa tid.

Under en senare period var ju allt detta i mycket annorlunda, om också förändringen i det yttre icke var så iögonenfallande, med undantag för de sista åren. Ännu vid sin avgång från professuren 1919, gjorde N., trots den allvarliga ohälsa han då faktiskt lidit av i årtal, i alla fall ett intryck av en vitalitet långt utöver vanliga mått. Sjukdomen minskade aldrig märkbart hans arbetstakt, och från hans lärosal på universitetet var den obevekligt utestängd. I katedern kände jag mig alltid frisk, brukade han säga. Endast av vissa drag och yttranden, även psykiska svaghetsymptom, förstod man att det kostade honom en oerhörd viljeanstrengning att hålla sjukdomen från livet och att kampen dock satt märken. Han var icke osärad, men han värjde sig i det sista som den modige man han var. —

N:s vetenskapliga produktion från 1887 till 1925 är alltför omfattande för att här kunna beröras annat än i sina huvuddrag. Till stor del är den också välkänd för Arkivets läsare. Det gäller väl framför allt den långa raden av hans handböcker och läroböcker för den akademiska undervisningen i hans ämne, Altisländische Grammatik, Altschwedische Grammatik, Urgermanische Lautlehre, Geschichte der nordischen Sprachen, Altschwe-

disches Lesebuch, De nordiska språken, Valda stycken av svenska författare 1526—1732 (tills. med E. Meyer). Det är givet, att läroboksskrivandet i hög grad måste ha inkräktat på hans egen vetenskapliga forskning, och kanske har han också genom detta slags författarskap och även genom den redan vid unga år påbörjade föreläsningsverksamheten frestats till en viss benägenhet för exakta, skenbart slutgiltiga formuleringar även i frågor som långt ifrån alltid voro tillräckligt utredda. Men å andra sidan: forskning och undervisning voro hos N. oupplösligt förenade på ett sätt, som i viss mån betingade hans storhet både som vetenskapsman och lärare, och vidare: alla hans läroböcker äro på samma gång banbrytande primärforskning, stundom i övervägande grad (t. ex. 'Valda stycken', delar av 'Geschichte' och 'Altschw.'). Och i det hela ha ju dessa hans böcker varit till så påtagligt gagn både för den fortsatta vetenskapliga forskningen och för undervisningen, att hans insats på detta område måste betecknas som en av hans mest betydande. Delvis var den nödvändig, t. ex. beträffande svenskan, där det före honom nästan helt saknades hjälpmedel för undervisningen. En olägenhet, som han själv vid tillfälle kunde beklaga, är att de två viktigaste bland handböckerna över svenska språket äro författade på tyska.

Bäst bland hans handböcker är och förblir nog den till tiden första bland dem, hans Altisländische Grammatik. En framstående dansk språkforskare har om den boken vittnat, att den verkade på honom nästan som en uppenbarelse från ett okänt land »da jeg som ganske ung student slugte dens lydlære næsten som en spændende roman. Endnu efter mere en 25 års forløb har jeg en kærlighed til denne bog, som næppe nogensinde visner.» Själv vill jag göra samma bekännelse. Det kan förefalla paradoxalt att tala om kärlek till en ljudlära, men faktum förklaras både av bokens innehåll och framför allt av dess form. En sällsynt klarhet och precision i varje detalj, rikedom på detaljer och en klar genomskinlighet i utformningen av stoffet, som i sista hand ger ett rent estetiskt intryck likt den lyckade lösningen av ett invecklat matematiskt problem. Av grammatikor jag senare gjort bekantskap med har ingen mer än Sievers Angelsächsische Grammatik tyckts mig äga samma formella klarhet som N:s bok. Om det är sannt som det har påståtts att klarheten i en språkhistorisk framställning i grunden är en misstänkt egenskap, eftersom det språkhistoriska skeendet till sin natur är dunkelt, vagt, svärgripbart, då höra sannerligen dessa båda böcker till de mest misstänkta. — Samma egenskaper återfinnas i N:s Urg. Lautl. och i Geschichte — i synnerhet inledningen i den senare synes mig vara ett mönstergillt prov på N:s förnåga att sammantränga en överflödande rikedom av de-

taljkunskap i en ytterst koncentrerad form, som genom förf.:s alltid närvarande livlighet dock icke blir tröttande. Lika högt i formellt och pedagogiskt hänseende står icke den fornsvenska grammatiken. Som arbetsprestation hör den till N:s allra förnämsta, men den grammatiska ramen från Altisl. passar icke lika väl till det mångförgrenade, i olika tids- och lokaldialekter söndersplittrade materialet i fornsvenskan. Man märker också, mer än i isl., att förf. kommit in på ämnet, som han började att syssla med redan de första åren av 80-talet, väl mycket s. a. s. utifrån, med synpunkter från den jämförande språkforskningen och fonetiken. Så har skrivskicketets historia icke nog beaktats och de skrifthistoriska och litterära momenten komma icke till sin rätt vid förklaringarna. Alla former förklaras fonetiskt. Det komparativa intresset kommer fram bl. a. i bemödanet att lägga fram materialet så utförligt som möjligt — i företalet motiveras denna fordran med att »fornsvenskan ännu var en terra incognita för den europeiska lingvistikerna». Men fullständighetskravet har försvårat ett mångsidigare historiskt inträngande i materialet, en intim förstahandskännedom om källorna, som här var av större vikt, då förarbetena voro otillräckliga. Som boken nu blivit, är den snarast en beundransvärt noggrann och rik uppslagsbok för framtida specialforskare, inländska och utländska, än den språk-historiska bearbetning av fornsvenskan man helst velat önska. Altschw. Gr. står som ett vittnesbörd om N:s stolta ungdoms-tanke att för den allmänna europeiska språkvetenskapen tillgoda-göra så fullständigt som möjligt hela det rika materialet i hans eget svenska språk och de samlade resultaten av hans egna och hans svenska medforskares undersökningar och tänkande över modersmålet.

Säkert har den tanken stått levande för honom också då han först koncipierade planen till sin stora nysvenska grammatik: Vårt språk. Men här var det icke den jämförande språkforskningen, utan språkfilosofien, den allmänna grammatiken som det nya skulle komma tillgodo. Men på samma gång var det hans plan att skapa en stor systematisk handbok över nysvenskan som ett hjälpmedel för hela det språkliga studiearbetet inom landet och även för andra språkliga discipliner än de nordiska språken: modersmålet måste vara grundvalen för alla slag av språkstudier. Och den nya språkläran skulle skrivas, helt frigjord från den latinska grammatikan, från alla traditionella bojor, nysvenskan skulle beskrivas sådan den nu lever utan hänsyn till sin kulturella och litterära förhistoria, »som om den vore ett förut okänt språk i ett nyupptäckt land». Det gamla skulle rivas ned, allt skulle byggas nytt från grunden. Om man ibland har intrycket, att det framför allt skulle rivas, får man

ju icke glömma att det hörde med till tidsandan. — Vårt språk är ett jätteverk, värdigt sin förf:s mod och arbetskraft. Redan 1879, vid 25 år, började han arbeta med tanken, 1891 höll han den första serien av föreläsningar, som förberedde utgivandet: 'Inledning till den nysvenska grammatiken', 1903 kom det första häftet och 1925 det 33:dje, som blev det sista. Då arbetet blev ofullbordat — ännu återstodo av betydelseläran funktionslära och etymologisk betydelselära och av formläran syntax och etymologisk formlära — kan givetvis aldrig den frågan besvaras hur N. har lyckats med sitt livs största företag. Men även bortsett härifrån måste väl domen ställas på framtiden, i varje fall tilltror sig undertecknad ingen kompetens att döma om annat än mindre partier av arbetet. Men utan minsta tvivel har Vårt språk redan nu i högsta grad verkat befrämjande och stimulerande på forskningarna över de allmänna grammatiska problemen. Man har riktat en delvis skarp kritik mot N:s ofta paradoxala förkärlek för skapande av nya termer och för omvärdering av de gamla, för logiska begreppsbestämningar och hårdragna definitioner, och man har även, säkert med rätta, kritiserat hela hans indelning av grammatiken: i Ljudlära, Betydelselära och Formlära. Det kan väl till sist ifrågasättas, om hela planen överhuvud hör till dem som äro möjliga att utföra, i varje fall för en enskild forskare. I Frankrike har en berömd filolog som det synes utan att känna till N. och långt senare än han utarbetat ett nytt grammatiskt system över modärn franska, som i många huvudpunkter och även i detaljer slående påminner om Vårt språk. Även det har mött en skarp och så vidt jag förstår berättigad kritik.

Från 1900-talets början var N. medlem av K. Ortnamnskommittén och utarbetade de språkliga partierna av det stora verket »Sveriges ortnamn». I samband därmed kom han under sina senare år att i hög grad syssla med ortnamnsforskning och publicerade ett flertal uppsatser och broschyrer över ortnamsfrågor. Det var hart när ofattligt hur han kunde medhinna hela detta stora arbete vid sidan av Vårt språk och andra krävande uppgifter. Därtill kom ju också att N., som aldrig gärna sade nej till en begäran, i hög grad blev anlitad till allmänna kommittéuppdrag, populära föreläsningar, broschyrer, enqueter i tidningarna o. dyl. Hans vetenskapliga vänner sågo med oro hur hans tid splittrades och han drogs bort från sitt egentliga arbetsfält, där han var oersättlig. För min del har jag alltid ansett olyckligt, att N. i så hög grad togs i anspråk av ortnamnsstudiet. Hans begåvning låg icke avgjort åt just detta håll, i varje fall kom han för sent in på området och kunde trots allt icke ägna tillräcklig tid åt dess studium, som säkert mera helt kräver sin

man. Man märker alltför ofta att han kommit in på problemen från ensidigt språkliga utgångspunkter. Den kritik som från vetenskapligt håll riktats mot ortnamnskommitténs tidigare arbete synes mig berättigad. Men obestriddigt är att N. också har presterade ett ytterst energiskt och resultatrikt arbete, och att han som alltid inspirerade talrika andra forskare till självständig verksamhet på området. Här som annorstädes var N. den drivande kraften.

Utom sina större arbeten skrev N. under dessa år en nästan oöverskådlig rad av smärre avhandlingar och uppsatser av fackvetenskaplig eller populär art i sitt ämne. Som de betydligaste bland dessa skrifter, alltid stimulerande och idérika, kunna här endast uppräknas: Några fornnordiska ljudlagar 1890, Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal 1893, Om tautologi 1895, Svenska etymologier 1897, Två olika slags frågesatser 1901, Ordens död 1902, Våra fäderneslands namn 1912, Några fornnordiska preterita 1918, Nordens äldsta folk- och ortnamn 1920, och slutligen: Ynglingatal, text, översättning och kommentar 1925. Ämnet för hans sista avhandling hade intresserat honom ända sedan ungdomen och han återkom till det upprepade gånger: orsaken var säkert till en del för Noreen karaktäristiska, att Ynglingatal är den äldsta dikt som handlar om Sveriges historia. Den blev den sista frukten av hans lysande vetenskapliga begåvning och hans outtröttliga arbetsliv.

Adolf Noreens vetenskapliga insats i det hela tillhör det framtiden att bedöma. Den är alltför mångsidig och omfattande, den ligger oss för nära i tiden och sammanfaller i alltför hög grad med hela den språkvetenskapliga forskningens och i viss mån de humanistiska vetenskapernas historia under senare tid för att kunna värdesättas av en enskild forskare, som själv blott arbetat på några få specialområden av det vida fältet. De synpunkter som här nedan skola framhållas må därför stå för författarens räkning.

N:s första studieår inföllo under en blomstringstid för språkforskningen, som har få motstycken i denna vetenskaps historia. De lysande upptäckterna på 70-talet, den stora lagbundenhet i språkets liv de syntes vittna om och den nya språkhistoriska metod som växte fram jämsides med de stora upptäckterna hade framkallat en enastående livaktighet och vetenskaplig optimism. Den nya metoden framstod som ett effektivt redskap i forskarens hand med snart sagdt obegränsade framtidsmöjligheter. — På liknande sätt förhöll det sig i arkeologien, där den 'typologiska' metoden ungefär vid samma tid skapades och kom till använd-

ning. Impulserna kommo väl ytterst från biologien och utvecklingsläran.

N. liksom många av de bästa begåvningarna fångades av de nya tankarna och slöt sig helt till den modärna riktningen. Satsen om ljudlagarnas undantagslöshet hade först framställts i tryck av N:s lärare Leskien 1875. 'Junggrammatiker' var för N. ett hedersnamn och förblev så till det sista. — Verkligt förargad kunde han bli när unga forskare på senare tid kunde tala nedlåtande om 'ljudlagarna' eller om Leipzigerskolan, för att kanske i nästa ögonblick, utan att märka det, själva argumentera med ljudlagar — kanske till försvar för någon älsklingstes.

Den nya metoden betydde mycket i N:s vetenskapliga åskådning. Jag minns från mina första studentår en animerad diskussion vid ett nordiskt 'postseminarium', där huvuddebattörerna voro dåv. lic. Richard Steffen och N. själv. S. förfäktade eldigt den geniala begåvningens betydelse i vetenskapen, men N. ansåg att geni var mindre väsentligt — lät mig bara få bibringa den unge mannen en god vetenskaplig metod, så kommer han att gå långt, eljest icke. Bland det mest betydelsefulla i N:s undervisning var säkerligen just hans skicklighet att inlära den språkvetenskapliga metod, han själv suveränt behärskade. Studenter i andra språkämnen brukade gå en tid i N:s seminarium för att »få in metoden».

Det kan väl icke nekas att de stora framgångarna under den nya riktningens första tider på många håll förde med sig en överskattning av just metoden. Man glömde att metoden hade utbildats med hänsyn till materialet i den komparativa linguistiken med dess säregna beskaffenhet och att den kanske icke utan modifikationer lät sig överföras på ett språkligt material av annan beskaffenhet. Man förbisåg att ett intimt inträngande i det individuella historiska förloppet nödvändigt måste visa otillräckligheten av alla 'allmängiltiga' metoder. Icke heller N. kan frikännas från en viss övertro i det hänseendet, och det synes stundom som om det rent historiska betraktelsesättet icke var det som låg närmast till för hans lynne eller begåvning. Ett märkligt utslag av detta är i varje fall hans ofta påtalade benägenhet att i unga isolerade dialektformer vilja se exempel på urgamla språkföreteelser även i sådana fall, där den teoretiska möjligheten att så är förhållandet väl icke helt kan bestridas, men den historiska sannolikheten är så godt som alls ingen. Draget framträder i synnerhet i formläran i *Geschichte der nordischen Sprachen*.

Däremot måste det sägas till N:s heder att om han också i det praktiska forskningsarbetet helt följde fälttecknen från 70-talet, så gjorde han sig aldrig medskyldig till de teoretiska utsvävningar av varjehanda art t. ex. över språkförändringarnas

yttersta orsaker, som då tidvis voro på modet. I fråga om den teoretiska förklaringen till ljudövergångarnas regelbundenhet gick han andra vägar än flertalet, såsom bl. a. synes av hans märkliga utredning om ljudlagsbegreppet i Vårt språk III 1905. I språkriktighetsfrågan uttalade han redan 1885 i den klassiska avhandlingen Om språkriktighet åsikter som gingo stick i stäv mot de förut vanliga. På liknande sätt förhöll han sig i rättstavningsstriden: N. var praktiskt sett nystavare så god som någon, men i motiveringen var han fullt självständig.

Andra punkter som stodo på den nya skolans program gjorde N. helt till sina egna: frontställningen mot den klassiska filologiens supremati, reaktionenen mot de romantiska tendenserna i forntidsforskningen, de realistiska kraven på studier i levande språk för att förstå äldre skeden, på studier först och främst i modersmålet och det egna språket, vidare dialektforskningen, fonetiken, en modärniserad språkundervisning (i synnerhet i modersmålet).

De mera filologiska eller de litterära, estetiska och stilistiska sidorna av språkstudiet betydde mindre i N:s egen forskning och väl även i hans undervisning, åtminstone under dess äldre skede. Men under senare år framträdde alltmer hans öppna blick även för dessa studier och han hälsade med glädje, när mer än en av hans lärjungar kom att ägna sig åt dessa områden. Jag minns han yttrade en gång på tal om en nyss utkommen uppsats av denna art, som väckt hans förtjusning: skarpsinnigt folk det har vi godt om förut, men Feinsinn som hos... det är just det som behövs.

Och häri låg väl till sist en av N:s allra största förtjänster som vetenskaplig lärare — naturligtvis vid sidan av hans lysande förmåga som föreläsare och i synnerhet seminarieledare — att han dock aldrig lät stänga in sig i någon cirkel, i någon begränsad specialitet, utan alltid höll sikten klar utåt, fönsterna öppna åt alla väderstreck, mottaglig och varm för allt som växte fram och rörde sig i alla grenar av hans kära ämne. — Man har talat om N:s 'skola', men man glömmer kanske att N:s stora lärjungekrets dock ingalunda kännetecknas av det som vanligen anses utmärka en skola: enhetligheten och likformigheten. Den synes tvärtom förete en rik omväxling av studieintressen och metoder. Men är det så, skönjes också däri lärarens inflytande.

Hans mottaglighet minskades icke, även om det nya kritiskt vände sig mot honom själv och hans egna läror. Det var icke så att han var okänslig för kritik, tvärtom: han var i hög grad sårbar. Men efter en tid, när han funnit kanske, att kritikern hade rätt, till en del, det låg något i det, något nytt som han inte själv tänkt på, då kunde han bli vänligare än någon-

sin, och han visste inte hur väl han ville en. Liksom sin far »var han lätt omvänd och var då den hjärtegodaste varelse».

N:s personliga välvilja och deltagande uppmuntran sträckte sig ju f. ö. icke blott till hans egna lärjungar, utan till så många andra, rundt om i Norden eller ute i världen som arbetade i hans vetenskap. De visste alla att om också ingen annan skulle läsa deras senaste bidrag, skulle N. göra det och glädja sig uppriktigare än någon åt de nya rönen. Var han en stor lärare, var han också en läsare som få. Och även en lyssnare. Hans livliga sätt att höra på ett föredrag eller anförande var icke likt någon annan människas jag känt. Redan däri kom det fram något av det som gjorde hans storhet både som vetenskapsman och människa: hans aldrig vilande aktivitet och en eldsjäl, som aldrig upphörde att lyssna och lära.

Upsala.

Bengt Hesselman.

4. 2. 1926.

Der Dichter der Atlakviða.

Im altgermanischen Schrifttum finden wir Gattungen von Gedichten, die regelmässig mit dem Namen ihres Schöpfers überliefert werden, und andere, die ohne Verfassernamen, gleichwie selbstgewachsen, durch die Jahrhunderte schreiten. Das hat die ältere Forschung verleitet, die namenlose Dichtung als »Volksdichtung« der namenbehafteten als »Kunstdichtung« gegenüberzustellen, als wäre die erste das gemeinsame Werk der Volksgesamtheit und nur die letzte die Schöpfung einzelner Künstler. Heute ist diese romantische Auffassung überwunden: wir wissen jetzt, dass jedes Gedicht einen bestimmten Schöpfer voraussetzt und dass die namenlose Menge sich nur in Zusätzen, Weglassungen und allmählicher Umdichtung betätigt; richtig bleibt nur soviel, dass es mehr die einfachen, volkstümlichen Gattungen sind, an denen kein Dichtername haftet, während die künstlicheren, die höfischen oder die gelehrten, Dichtungen unter dem Namen ihrer Schöpfer überliefert zu werden pflegen. So finden wir in der deutschen Dichtung namenlos die Heldenlieder, das alte wie das jüngere Hildebrandlied und das Gedicht von Ermenrikes dôt, nicht minder aber auch die mittelhochdeutschen Schriftepen der Heldensage, wie Nibelungenlied und Gudrunlied; dagegen sind die höfischen Epen, wie Parcival und Tristan, und ebenso die lyrischen Schöpfungen der Minnesänger mit dem Dichternamen verbunden. Bezeichnend ist, dass der der volkstümlichen Dichtung näher stehende Heliand ebenso wie die niedersächsischen Genesisbruchstücke nicht die Namen ihrer zweifellos geistlichen Verfasser tragen, während der stärker zur Gelehrtendichtung hinneigende Krist unter dem Namen seines Schöpfers Otfrid geht.

Die altnordische Dichtung scheidet man bekanntlich in die eddische und die skaldische; als Unterscheidungsmerkmal soll hier kein inhaltliches Kennzeichen sondern nur der Stilunter-

schied benutzt werden, weil nur er diese Trennung wirklich rechtfertigt. Die Gruppen der mit und der ohne Verfasseramen überlieferten Gedichte decken sich nicht mit denen der skaldischen und der eddischen. Wir haben Preislieder im eddischen Stil (Hrafnsmál und Hákonarmál), die Verfasseramen tragen; ebenso sind die zahlreichen im Eddastil verfassten losen Strophen fast immer an den Namen eines Dichters geknüpft. Andererseits gibt es auch skaldische Gedichte, bei denen der Verfasseramen fehlt; doch kann dies teilweise durch zufälligen Ueberlieferungsverlust erklärt werden. Bei den Heldenliedern, den Götterliedern und der Spruchdichtung im eddischen Stil ist dagegen niemals der Dichternamen bewahrt. Dass aber auch hinter diesen Kunstwerken bestimmte Dichterpersönlichkeiten als deren Schöpfer stehen, wird heute wohl nicht mehr bezweifelt. Es fragt sich, ob wir nicht doch über diese Dichter etwas näheres ermitteln können.

Die Frage ist keine müßige: sie ist von Bedeutung für die Feststellung von Heimat und Entstehungszeit der Eddalieder. Heute herrschen auf diesem Gebiete noch weitgehende Meinungsverschiedenheiten. So stellt Finnur Jónsson das Hunnenschlachtlied in das zwölfte Jahrhundert, während Neckel es als ein gotisches Gedicht »des vierten, fünften Jahrhunderts in altnordischem Gewande« ansieht. Umgekehrt zählt Finnur Jónsson die Rígpula zu den ältesten eddischen Gedichten aus spätestens dem zehnten Jahrhundert; Heusler und Golther setzen sie dagegen in das dreizehnte. Nicht minder gehen die Ansichten über die Heimat vieler Eddalieder auseinander. Diese Zweifel müssten schwinden, soweit wir die Verfasser einzelner Lieder ermitteln könnten.

1.

Spärlich nur sind die Spuren, die die Götter- und Helden-dichtung den nordischen Geschichtsquellen eingepägt hat. Das Sagaschrifttum meldet uns zwar manches über die Sagaerzählung selbst, und zahllos sind die Berichte über das Schaffen und Vor-

tragen von Preisliedern und Gelegenheitsgesätzen; dass eine eddische Götter- und Heldendichtung gepflegt worden ist, lassen aber die geschichtlichen Sagas nur an wenigen Stellen erkennen: hätten wir nur diese Quellen, so müsste man meinen, dass die Eddadichtung im Leben der Nordleute so gut wie gar keine Rolle gespielt hätte. Nur einmal hören wir, dass ein eddisches Heldenlied vor den Ohren eines Königs und seines Heeres erklingt: es ist das alte Bjarkilied, durch dessen Vortrag Thormod am Morgen vor der Schlacht bei Stiklastaðir König Olafs des Heiligen Heer zum letzten Kampfe weckte¹.

So wenig wir auch aus den Geschichtsquellen erfahren, eins können wir über die Verfasser der Eddalieder dennoch sagen: sie müssen im grossen und ganzen denselben Bevölkerungsschichten entstammen wie die Träger der Skaldendichtung. Diese gingen aus dem Grossbauernstande hervor; dazu tritt gelegentlich auch einmal ein Jarl oder König in ihre Reihen. Vornehmlich dem Stande der Grossbauern müssen wir aber auch die Schöpfung und Erhaltung der Eddalieder zuschreiben. Denn diese Dichtungen sind keine Erzeugnisse des niederen Volkes: es weht ein herrenhafter Geist in ihnen, und stets sind es die Vornehmen und Führer, die diese Dichtung im Auge hat; der kleine Mann und der Knecht spielt hier keine Rolle. Am norwegischen Königshofe scheint freilich wenigstens im elften Jahrhundert der eddische Stil weniger geschätzt worden zu sein als der skaldische: »das ist ein schlechtes Gedicht, ich will ein besseres machen« sagte der königliche Dichter Harald der Gestrenge, als er auf seiner letzten Heerfahrt in England eine lose Strophe eddischer Art gesprochen hatte; und er verwirklichte sogleich seine Absicht

¹ Wenn von Þórhallr veidimaðr berichtet wird, dass er in Grönland eine þórsdrápa gedichtet, und von Þórvaldr veili, dass er in einem neuen Versmass eine steflose Drapa geschaffen habe, die die Geschichte von Sigurd dem Fafnirstöter behandelte, so wird es sich in beiden Fällen wohl um skaldische Gedichte handeln, die Stoffe aus der Götter- und Heldensage zum Gegenstande hatten, wie Eilifs þórsdrápa und die ersten Gesätze des Háttalykill.

mit einem Gesätz in künstlichem Skaldenstil. Von einem Gegensatz zwischen þulr und Skald, wie ihn Müllenhoff vermutet hatte und wie ihn neuerdings auch Neckel annimmt, spüren wir jedenfalls in geschichtlicher Zeit, seit den Tagen Haralds Schönhaar, nichts mehr¹. Sind es also dieselben Bevölkerungsschichten, die in Norwegen und später in Island die beiden Dichtungsarten pflegten, so werden wir bei der immerhin begrenzten Zahl der hierfür in Betracht kommenden durch besondere Dichterbegabung ausgezeichneten Personen vermuten können, dass es mindestens zum Teil auch dieselben Männer gewesen sind, die sich der Pflege der eddischen wie der skaldischen Dichtung widmeten. Hiernach könnte es scheinen, als ob man hoffen dürfte, bei genügender Schärfung des Blicks nicht wenige bekannte Skalden als Verfasser von Eddaliedern wiederzuerkennen. So günstig liegen aber die Dinge leider nicht. Die Kluft zwischen den beiden Stilen, dem eddischen und dem skaldischen, ist leider so gross, dass diesem Unterschied gegenüber die Merkmale des persönlichen Stiles fast verschwinden: wären uns Glymdrápa und Hrafnsmál nicht beide mit dem Dichternamen überliefert, so würden wir auf Grund sachlicher Kennzeichen wohl kaum darauf kommen, beide demselben Verfasser zuzuschreiben. Nur dann vermögen wir heute bei verschiedenen Gedichten die Gleichheit des Verfassers festzustellen, wenn die Gedichte derselben Stilart angehören. Wir haben aber nur zwei Lieder im eddischen Stil, die mit dem Verfasseramen verknüpft sind: es sind die Hrafnsmál Þórbjörns und die Hákonarmál Eyvinds. Von diesen ist das Hakonlied mit keinem Liede der Eddasammlung durch nähere Verwandtschaft verknüpft. Das Rabenlied zeigt dagegen eine solche mit der Atlakviða. Es wird unsre Aufgabe sein, zu prüfen, ob diese Verwandtschaft so eng ist, dass wir beide Lieder demselben Verfasser zuschreiben müssen.

¹ Neckel, Die altnordische Literatur, 1923, S. 84.

2.

Zunächst sollen Wortschatz und Ausdrucksweise untersucht werden.

Beide Lieder zeichnen sich unter den eddischen Gedichten durch eine gewisse Vorliebe für ungewöhnliche Ausdrücke aus; sie nähern sich hierin dem skaldischen Geschmack. Die folgende Aufstellung gibt an, wieviel weder in der eddischen Dichtung noch in der Prosa sonst vorkommende Wörter jedes der beiden Gedichte enthält; als Vergleichsmaßstab sind die Zahlen für je ein andres eddisches und skaldisches Gedicht beigefügt, und zwar für die denselben Stoff wie die Akv. behandelnden Atlamál und die denselben Verfasseramen wie die Hrafnsmál tragende, aber in ausgesprochen skaldischem Stil verfasste Glymdrápa. Als eddafremd sind hier die Wörter gezählt, die sich weder in Gering's Eddaglossar noch in dem Glossar zu Heusler-Ranischs Eddica minora finden, als prosafremd die Wörter, die in Fritznern's Wörterbuch nicht als Prosawörter enthalten sind. An solchen Wörtern enthalten dann:

Atlakviða	51	auf	43	Str.	=	1,19	je	Str.
Hrafnsmál	26	»	22	»	=	1,18	»	»
Glymdrápa	40	»	9	»	=	4,44	»	»
Atlamál	70	»	105	»	=	0,67	»	»

Hiervon kommen nur an dieser Stelle vor (hap. leg.):

Atlakviða	43	auf	43	Str.	=	1,00	je	Str.
Hrafnsmál	19	»	22	»	=	0,86	»	»
Glymdrápa	19	»	9	»	=	2,78	»	»
Atlamál	43	»	105	»	=	0,41	»	»

Die Zahl der Kenninge beträgt:

Atlakviða	13	auf	43	Str.	=	0,30	je	Str.
Hrafnsmál	10	»	22	»	=	0,45	»	»
Glymdrápa	25	»	9	»	=	2,78	»	»
Atlamál	3	»	105	»	=	0,08	»	»

Der Abstand der Akv. und der Hrafnsm. von der Glmd. erscheint noch grösser, wenn man die Art der Umschreibungen

ins Auge fasst: die Glmd. enthält unter 25 Kenningen 5 dreigliedrige, 1 viergliedrige, 2 fünfgliedrige und 1 sechsgliedrige, das Rabenlied nur 3 verhältnismässig einfache dreigliedrige (Hymis hausrofi, Sváfnirs salnaefrar und Friggjar faðmbyggvir), die Akv. überhaupt keine mehrgliedrigen, wenn man nicht etwa Ausdrücke wie rógmalmr skatna und erfivörðr Högna als solche ansehen will, von denen aber hier der zweite überhaupt nicht als Kenning gezählt ist.

Die angeführten Zahlen zeigen, dass Akv. und Hrfnsm. in ihrem Wortschatz einander ziemlich nahe stehen. Noch enger aber erweist sich ihre Verwandtschaft, wenn wir ihre Ausdrucksweise etwas näher ins Auge fassen.

Bei beiden Liedern finden wir auch ausser den Kenningen eine Vorliebe für zusammengesetzte Ausdrücke.

An solchen enthält die Akv.: dróttmegir, valhöll, salhús, mjöðrann, gullskálin, þreftönn, harðmóðugr, líðskjálfir, suðrþjóð, sessmeiðr, harmbrögð, rosmufjöll, baldriði, geir-Niflungr, rógmalmr, valbaugr, hvélvagn, rógþorn, þýshöll, suðrhallr, hvílbeð, dólgrognir, heiptmóðr, vapnsöngr, niðfarinn, skírleitr, valbráðr, guðvefr, gaglbjartr, hélfúss.

Aus den Hrfnsm. sind zu nennen: bringberendr, afaraudugr, frángleitr, glæhvarmr, kverkvitr, vinbjörg, höstjaðr, eiðbróðir, framlyndr, eldvelli, kynstór, auðlagðr, framráðr, sesspilja, austkylva, mjöðdrykkja, dramblátr, drykkjumól, valdreyri, féggjafall, iþróttarmaðr, rógbirtingr, kunnleikar, vígdjarfr, áraeðismaðr, skilviss, örgáti, haeldraepr.

An Entlehnung ist hier nicht zu denken; nur wenige Ausdrücke finden sich, bei denen man eine unmittelbare Nachahmung vermuten könnte. Es ist vielmehr die ganze Art der Wortbildung und Anschauungsweise, die in beiden Liedern auffallend übereinstimmt.

Zahlreich sind in beiden Gedichten die individuell bezeichnenden und vielfach malerischen Beiwörter.

In der Akv. finden wir: silfrgylt soðulklaeði, serkir valrauðar, mar inn melgreypi, ulfar gamlir gránvardir, birnir blak-

fjallir, líðskjálfar djúpir, bleikar skildir, geir gjallandi, sólheiðr dagr, sax slíðrbeitr, náir nauðfólvar, veltanda vatn, sól suðrhöllr, jór eyrskár, gyltr kálkr, óskálir vínhoðgar, gumar gransíðir, jøfurr neffóltr, hjortu hraedreyrug, broeðr berhardír, skírr málmr, hønd helfús, forntimbr.

Auch hier haben die zusammengesetzten Wörter einen starken Anteil. Ebenso bei den Hrfnsm.: mey hvíta haddbjarta, djúpar kjólar, roðnar rangar, tjorgaðar árar, drifnar tjaldar, ginandar høfðir, grafnar tinglar, hilmir inn halsdigri, eineygr faðmbyggvir Friggjar, feldar rauðar ok fagrrendaðar, sverðar silfrvefðar, serkjar hringofnar, gyltar andfetlar, grafnar hjálmar, hringar handbaerir, hundr eyrarlauss.

Die Aehnlichkeit im Wortgebrauch und in der Wortbildung ist auch hier ganz unverkennbar. Eine so nahe Verwandtschaft in diesem Punkte dürfte sich kaum zwischen zwei andern eddischen Gedichten zeigen.

Neckel hat (Beiträge zur Eddaforschung S. 161) darauf hingewiesen, dass in der Akv. Neigung zur Doppelvariation, zur gleichzeitigen Variation zweier Begriffe, auftritt, z. B.:

Rín skal ráða rógmálmi skatna,
á svinn, áskuuna arfi Níflunga

oder

Leiddu landrogni lýðar óneissir,
grátendr, gunnhvata . .

Aehnlich aufgebaut sind Str. 35, 3—5 und Str. 17, 3—6. Auch in dem Rabenliede finden wir ähnliches:

Hreyfðisk inn høsfjadrí, ok af hyrnu þerði,
arnar eiðbróðir, ok at andsvorum hugði

oder:

grenjuðu berserkir, guðr var þeim á sinnum,
emjuðu ulfheðnar, ok isorn dúðu.

Vergleichbar ist auch Str. 21, 1—6 Akv.

Hjarta skal mér Høgna i hendi liggja,
blóðugt, ór brjósti skorit baldriða,
saxi slíðrbeitu, syni þjóðans.

sich die Rosse im Hof, und Gudrun tritt mit dem goldenen Kelch in der Hand vor die Tür; dann klirren drinnen die Becher, das Gespräch der schnaubbärtigen Hunnen erfüllt die Halle — derartiges hat höchstens in der *Völuspá*, bei der Schilderung des Weltunterganges, oder im ersten Helgilied eddische Gegenstücke.» Noch bessere Gegenstücke aber findet es bei dem im eddischen Stil verfassten Rabenliede. Da kommen die Schiffe von Osten mit klaffenden Häuptern und geschnitzten Steven, sie tragen Helden mit weissen Schilden und westländischen Spiessen, es brüllen die Berserker und schütteln das Eisen, die Verwundeten strecken aufwärts den Buckel und kielwärts den Kopf. In der Königshalle aber treibt Andad Possen mit einem ohrenlosen Hund, und der König lacht, während andre Gaukler mit lohenden Bündeln um den Leib Brände durch die Flammen tragen.

Die Redeeinführung (*kvað*) zeigt bei beiden Liedern Verwandtschaft. Da die Hrfnsm., abgesehen von dem Eingangsteil, ein reines Redegedicht sind, so kommen Redeeinführungen nur für diesen Teil in Frage, während in den späteren Teilen die Wechselrede einführungslos ist. Im Eingangsteil haben wir aber die im allgemeinen für die ältere Dichtung bezeichnenden längeren Einführungen, beidemal von vier Zeilen (2, 5—8 und 4, 1—4). Einführungen von derselben Länge zeigt in vier oder fünf Fällen auch das Attilied. In Akv. Str. 2, 5—8 und 9, 5—8 finden wir ebenso wie in Hrfnsm. das in der Redeeinführung weniger gebräuchliche *kveðja*; dazu kommen dann noch zwei oder drei Fälle, wo, ähnlich wie Hrfnsm. 4, 1—4, ein direkter Ausdruck für »sprechen« fehlt, nämlich Akv. 15, 1—4, ferner 33, 1—4 und wohl auch 29, 6—8 (diese Str. ist verstümmelt). Im übrigen zeigt auch das Attilied eine Neigung zu einführungsloser Rede (Str. 8, 17, 21, 28). Bedenken wir, dass es sich um zwei Lieder recht verschiedener Art handelt: bei der Akv. um ein Heldenlied in der Form des doppelseitigen Ereignisliedes, bei den Hrfnsm. um ein Preislied in der Form des, abgesehen vom Eingang, einseitigen Situationsgedichts, so müssen wir auch hier eine bemerkenswerte Verwandtschaft anerkennen.

Schon öfters ist darauf hingewiesen worden, dass in der Akv. mehr als sonst in irgend einem Eddaliede der Dichter hervortritt und seiner Bewunderung für seine Helden in preisenden Wendungen Ausdruck gibt. Man nehme die Stellen:

Kvaddi þa Gunnar, sem konungr skyldi (9, 5—6)...	
Svá skal froekn	fjándum verjaz (19, 5—6)... ¹
	Svá skal gulli
froekn hringdrifi	við fira halda (31, 10—12)...
	Ferr engi svá síðan
brúðr í brynju,	broeðra at hefna! (43, 4—6).

Diese Hinneigung zum preisliedhaften Ausdruck erklärt sich einfach, wenn wir annehmen, dass ein in der Abfassung von Fürstenliedern geübter Hofskalde der Verfasser des Atliliedes ist.

Wie sind diese zahlreichen Übereinstimmungen zu deuten? Zunächst könnte man an Beeinflussung des einen Dichters durch das Werk des andern denken. Aber schon bei der Betrachtung des Wortschatzes wurde darauf hingewiesen, dass kaum ein Ausdruck auf Entlehnung hindeutet. Noch weniger genügt — das können wir jetzt schon sagen — die Annahme gleicher Entstehungszeit: so ausgesprochene, scharf sich abhebende zeitliche Stilstufen weist weder die eddische noch die skaldische Dichtung auf. Es ist eine tief wurzelnde innere Stilverwandtschaft, die wir zwischen den beiden Gedichten finden. Entweder muss der eine Dichter sich auf das innigste in den Stil des anderen hineingefühlt haben, vielleicht sein Schüler gewesen sein, oder beide Lieder sind derselben Dichterpersönlichkeit entsprungen. Um diese Frage zu entscheiden, ist aber eine noch genauere Untersuchung nötig.

¹ Die im Text folgende Lücke kann im Anschluss an die Vølunga saga etwa in folgender Weise ergänzt werden:

sem Hogni varði	Húna ofriki.
Fengu Hognar	ok í fjötur settu;
kvámu Hunar	á hendr Gunnars.

3.

Geprüft werden soll jetzt das Versmass der beiden Lieder und das Verhältniß des Strophenbaues zum Satzbau.

Das Atlilied ist in einem unregelmässigen Redeton (málahátt) gedichtet; das Rabenlied verwendet denselben unregelmässigen Redeton und das Spruchgesätz (ljóðahátt). Die Benutzung eines anderen Versmasses hat natürlich für die Frage nach der Dichterpersönlichkeit nichts zu sagen: wie ein Blick in die erhaltene Skaldendichtung zeigt, hat es wenige Dichter gegeben, die sich in allen ihren Gedichten immer desselben Versmasses bedient haben; und auch der Wechsel der Strophenform innerhalb desselben Liedes steht nicht einzig da. Vergleichen können wir hier natürlich nur die Malahattstrophen der beiden Lieder; bei diesen aber zeigt sich in der Behandlung der Metrik eine nahe Verwandtschaft. In beiden finden wir von mager gefüllten viersilbigen Zeilen bis zu den schwersten in der mündlichen germanischen Stabreimdichtung überhaupt vorkommenden Füllungen alle Stufen vertreten. Man halte nebeneinander:

Akv.: Atli sendi árá til Gunnars...¹

Hrfnsm.: eyrnalausum, ok jöfurr hloegir...

und andererseits:

Akv.: Vøll léts ykkar ok mundu gefa...

Akv.: ok frá mórði þeira Gunnars komnir váru ór myrkheimum...

Hrfnsm.: Kunna hugðak þik konung mundu...

Hrfnsm.: At berserkja reiðu vilk þik spyrja...

Von den übrigen Eddaliedern kommen nur die Hamðismál dieser Buntheit der Füllung und dem damit verbundenen

¹ Nicht zutreffend ist es, wenn Magnus Olsen Arkiv N. F. Bd. 24 S. 276 schreibt: "én og samme mand kan ikke i str. 1 først have digtet to linjer i fornyrdislag og derpaa resten af strofen i malahatt". Ist M. O. hier nicht derselben Gefahr des Apriorismus erlegen, vor der er mit Boer die Berliner Schule warnt? Warum soll derselbe Dichter nicht in der Akv. viersilbige und mehrsilbige Zeilen mischen, wie er es in den Hrfnsm. tut? Sind denn die älteren Heldenlieder strenger in der Silbenzählung als die Preislieder?

Wechsel des Rhythmus nahe, und dieser Umstand sowie die in dem Hamdirliede auftretende »Häufung von Methaphern« hat Mogk dazu geführt, die Hm. demselben Dichter zuzuschreiben wie die Akv. und, da er an den grönländischen Ursprung dieses Gedichts glaubt, auch die Hm. nach Grönland zu versetzen¹. Wir werden bald sehen, dass die Hm. von der Akv. in anderer Beziehung sehr weit abstehen, viel zu weit, als dass für beide Lieder derselbe Verfasser in Frage kommen könnte; dass grönländischer Ursprung der Akv. ausgeschlossen ist, dürfte schon jetzt klar sein.

Das Verhältnis zwischen Satzbau und Strophenbau hat Neckel für die Mehrzahl der Eddalieder und einige Skaldengedichte in scharfsinniger Weise untersucht. Wir sind daher in der glücklichen Lage, die von ihm herausgearbeiteten Begriffe und die Ergebnisse seiner statistischen Berechnungen einfach übernehmen zu können, und brauchen diese nur auf das Rabenlied auszudehnen, das Neckel nicht in den Kreis seiner statistischen Untersuchungen gezogen hat. Berücksichtigt werden können hierbei jedoch nur die Malahattstrophen der Hrfnsm., da die im Spruchesatz verfassten unter anderen Bildungsgesetzen stehen.

Feste Bindung zwischen zwei Langzeilen nehmen wir mit Neckel an, wenn die erste Langzeile ohne die zweite inhaltlich und grammatisch unvollständig wäre, so beispielsweise gleich in der ersten Halbstrophe des Rabenliedes:

Hlýði hringberendr, meðan frá Haraldi
seggik odda íþróttir, inom afaraudga.

Als lose Langzeilenbindung bezeichnen wir die Anknüpfung der zweiten an die erste Langzeile durch Zusätze oder durch Variation, z. B.:

Hreyfðisk inn hösfjadrí ok af hyrnu þerði,
arnar eiðbróðir, ok at ansvorum hugði...

Von einer losen Langzeilenbindung sprechen wir aber nur, wenn

¹ Gesch. d. norw. isl. Literatur, 2. Aufl. 1904, S. 655 (101).

die zweite Langzeile gespalten ist und die Bindung nur deren erste Hälfte als einheitliches ganzes umfaßt. Ist die ganze zweite Langzeile als ein Zusatz oder eine Variation der ersten angefügt, so bezeichnen wir sie als bindingslos; eine Ausnahme machen wir nur, wenn eine derartige Verknüpfung über die Helminggrenze hinausgeht (Str. 17 des Rabenliedes), da die Ueberschreitung der Halbstrophengrenze immer etwas ungewöhnliches ist.

Die Strophen und Halbstrophen des Rabenliedes im Redeton ohne die m. E. unechte Str. 14 enthalten 68 Langzeilen. Es finden sich hier 12 feste Langzeilenbindungen; diese machen also 17,6 v. H. aus¹. An losen Langzeilenbindungen finden wir 9, also 13,2 v. H.² Die Langzeilenbindungen überhaupt betragen somit 30,8 v. H. der vorhandenen Langzeilen. Sehen wir nun, wie sich das Rabenlied hiernach in die von Neckel aufgestellten Zahlentafeln einreihet³.

A. Feste Langzeilenbindung.

1. Þrymskviða	0— 0	v. H.
2. Vegtamskviða	0— 0	v. H.
3. III. Gudrunlied	0— 0	v. H.
4. Rígsþula	2— 1	v. H.
5. Hunnenschlachtlied	2— 2	v. H.
6. Atlamál	14— 3,7	v. H.
7. Völuspá sk.	2— 4	v. H.
8. Hyndluljóð	6— 4,8	v. H.
9. Kurzes Sigurdlied	16— 5,7	v. H.

¹ Als feste Langzeilenbindungen sind gezählt: Str. 1, 2—3; 2, 2—3; 2, 6—7; 7, 2—3; 10, 2—3; 11, 2—3; 11, 6—7; 12, 2—3; 13, 2—3; 13, 6—7; 15, 2—3; 21, 8—9. Strophenzählung nach Finnur Jónssons Skjaldedigtning.

² Als lose Langzeilenbindungen sind gezählt: Str. 4, 2—3; 4, 6—7; 5, 2—3; 5, 4—5 (Helminggrenze!); 6, 2—3; 9, 2—3; 13, 4—5 (Helminggrenze!); 17, 4—5 (Helminggrenze!); 23, 1—2. Man könnte schwanken, ob Str. 19, 7—8 hierher zu rechnen wäre; sie ist hier nicht mitgezählt, da 19, 4—11 wohl besser als nur ein Helming aufzufassen ist.

³ Beiträge zur Eddaforschung, 1908, S. 27, 28. Die Zusammenstellungen sind hier mit freundlicher Genehmigung Neckels aufgenommen.

10.	<i>Völundarkviða</i>	10— 6 ₃	v. H.
11.	Helgis Tod	7— 7	v. H.
12.	I. Gudrunlied	9— 8	v. H.
13.	Grottasöngur ..	7— 8	v. H.
14.	Hamðismál	9— 8 ₄	v. H.
15.	Oddrúnargrátr	12— 9	v. H.
16.	II. Gudrunlied	16— 9	v. H.
17.	Helg. Hjórv.	11—11 ₂	v. H.
18.	Hervorlied.....	14—12 ₃	v. H.
19.	<i>Völuspá</i>	33—13	v. H.
20.	Gripisspá	28—13	v. H.
21.	Brot	11—14	v. H.
22.	Guðrúnarhvöt	13—15	v. H.
23.	Vikarsbálkr	20—15	v. H.
24.	Hroklied	16—15	v. H.
25.	Erstes Helgilied	37—16 ₃	v. H.
26.	<i>Atlakviða</i>	31—17 ₆	v. H.
26a.	<i>Hrafnsmál</i>	12—17 ₆	v. H.
27.	Innsteinlied	20—20 ₈	v. H.
28.	Hymiskviða	32—21	v. H.
29.	Helreið	12—22	v. H.

B. Langzeilenbindung überhaupt.

1.	<i>Þrymskviða</i>	5— 4	v. H.
2.	III. Gudrunlied	2— 5	v. H.
3.	Atlamál	30— 8	v. H.
4.	<i>Vegtamskviða</i>	6— 9 ₅	v. H.
5.	Rígpula	20—10 ₅	v. H.
6.	Hyndluljóð	15—10 ₇	v. H.
7.	<i>Völuspá sk.</i>	6—12	v. H.
8.	Hunnenschlachtlied	14—14	v. H.
9.	<i>Völundarkviða</i>	25—16	v. H.
10.	Kurzes Sigurdlied	46—16	v. H.
11.	I. Gudrunlied	17—16	v. H.
12.	Oddrúnargrátr	21—16	v. H.
13.	Brot	13—17	v. H.
14.	Helgis Tod	19—18 ₆	v. H.
15.	Grottasöngur	17—19	v. H.
16.	Helg. Hjórv.....	19—19 ₄	v. H.
17.	Gripisspá ..	42—19 ₈	v. H.
18.	Hamðismál	23—21 ₅	v. H.
19.	Hroklied	25—22 ₃	v. H.
20.	Guðrúnarhvöt	19—23 ₄	v. H.
21.	I. Helgilied	54—23 ₅	v. H.

22. Hervorlied.....	27—23,7 v. H.
23. Völuspá.....	63—24,2 v. H.
24. II. Gudrunlied.....	45—25 v. H.
25. Innsteinlied.....	26—27 v. H.
26. Hymiskviða.....	42—28 v. H.
27. Helreið.....	15—28 v. H.
28. Vikarsbálkr.....	39—29,3 v. H.
28a. Hrafnsmál.....	21—30,8 v. H.
29. Atlakviða.....	55—31,3 v. H.

Das Ergebnis ist gradezu verblüffend: es zeigt sich eine ganz überraschende Uebereinstimmung zwischen beiden Liedern in der Häufigkeit und Art der Langzeilenbindung. Wenn diese in der Aufstellung A sogar bis in die Dezimalstellen geht, so ist das natürlich Zufall: eine einzige verlorene Strophe kann ja den Hundertsatz schon ein wenig beeinflussen. Eine ähnliche Behandlung der Langzeilenbindungen zeigen nur die Lieder Vikarsbalk, Insteinlied, Hymiskviða und Helreið; diese stehen aber, wie wir noch sehen werden, in andrer Beziehung weit ab von unseren beiden Gedichten. Das Hamdirlied aber, das sonst in mancher Hinsicht Aehnlichkeiten mit der Akv. aufweist, zeigt in der Langzeilenbindung ein durchaus andres Stilgefühl. Akv. und Hrafnsm. stehen hinsichtlich der Langzeilenbindung auf dem äussersten Flügel der eddischen Dichtung.

Um ein vollständiges Bild von den Bindungsverhältnissen zu erhalten, haben wir jetzt die Bindung der beiden Kurzzeilen ins Auge zu fassen, aus denen die Langzeile sich zusammensetzt. Wir bezeichnen sie mit Neckel als Cäsurbindungen. Die Tabelle C verzeichnet die Häufigkeit fester Cäsurbindungen, die Tabelle D in absteigender Reihe die der bindungslosen Cäsuren. Die Abweichungen zwischen beiden Aufstellungen rühren von der wechselnden Häufigkeit der losen Cäsurbindungen her¹. Das Rabenlied weist 7 feste Cäsurbindungen gleich 10,8 v. H. und 29 lose Bindungen also 35 Cäsurbindungen überhaupt gleich 53 v. H., mithin 32 gleich 47 v. H. bindungslose Cäsuren auf.

In die Tabellen reiht es sich damit folgendermassen ein:

¹ Neckel a. a. O. S. 29—31.

C. Feste Cäsurbindung.

<i>a.</i>	<i>Hrafnsmál</i>	7—10, ³	v. H.
1.	Atlamál	65—17	v. H.
2.	Rígsþula	63—35	v. H.
3.	<i>Atlakviða</i>	64—36	v. H.
4.	Hamðismál	40—37	v. H.
5.	Hunnenschlachtlied	46—46	v. H.
6.	Grottasongr	44—48	v. H.
7.	Hervorlied	56—49	v. H.
8.	Völundarkviða	79—50	v. H.
9.	Hyndluljóð (mit Vsp. sk.)	98—51	v. H.
10.	II. Gudrunlied	91—52	v. H.
11.	Völuspá (ohne die þulur)	131—53	v. H.
12.	Vegtamskviða	30—53	v. H.
13.	Helg. Hjörv.	56—57	v. H.
14.	Gripisspá	121—57	v. H.
15.	Hroklíed	63—59	v. H.
16.	I. Helgilíed	136—60	v. H.
17.	Brot	45—60	v. H.
18.	Helgis Tod	61—61	v. H.
19.	Helreið	34—63	v. H.
20.	Víkarsbálkr.	83—63	v. H.
21.	Oddrúnargrátr	79—63	v. H.
22.	Guðrúnarhvöt	56—63, ⁵	v. H.
23.	I. Gudrunlied	72—65	v. H.
24.	Þrymskviða	85—66	v. H.
25.	Innsteinlied	66—68, ⁵	v. H.
26.	Kurzes Sigurdlied	195—69	v. H.
27.	III. Gudrunlied	30—75	v. H.
28.	Hymiskviða	115—76	v. H.

D. Bindungslose Cäsur.

1.	Atlamál	306—80	v. H.
2.	Rígsþula	106—58	v. H.
2 <i>a.</i>	<i>Hrafnsmál</i>	32—47	v. H.
3.	<i>Atlakviða</i>	71—41	v. H.
4.	Völuspá	82—33, ⁵	v. H.
5.	Hervorlied	37—33	v. H.
6.	Hamðismál	34—32	v. H.
7.	Völundarkviða	47—29	v. H.
8.	Hunnenschlachtlied	29—29	v. H.
9.	Grottasongr	27—29	v. H.
10.	Vegtamskviða	16—28	v. H.

11.	II. Gudrunlied	49—28	v. H.
12.	Hyndluljóð (mit Vsp. sk.)	51—26	v. H.
13.	Grípisspá.....	56—26	v. H.
14.	Víkarsbálkr.....	27—20	v. H.
15.	Hymiskviða	29—19	v. H.
16.	Innsteinlied.....	18—19	v. H.
17.	Helg. Hjórv.	19—18, ⁵	v. H.
18.	Helgis Tod.....	17—17	v. H.
19.	Brot.	12—16	v. H.
20.	Guðrúnarhvót	14—16	v. H.
21.	Helreið	8—15	v. H.
22.	III. Gudrunlied	6—15	v. H.
23.	I. Helgilied.....	32—14	v. H.
24.	Kurzes Sigurdlied	38—14	v. H.
25.	Hroklied	14—13	v. H.
26.	Oddrunargrátr	16—13	v. H.
27.	Þrymskviða	16—12, ⁵	v. H.
28.	I. Gudrunlied.....	12—11	v. H.

Was lehren uns diese beiden Aufstellungen? Das Rabenlied ist merklich ärmer an festen Cäsurbindungen als das Atlilied, so dass sich hier zwei andre Gedichte, die *Atlamál* und die *Rígsþula*, die in der Tabelle A weit ab auf dem entgegengesetzten Flügel stehen, zwischen unsre beiden Lieder schieben. An Langzeilen ohne grammatischen Einschnitt ist also das Rabenlied am ärmsten von allen eddischen Gedichten. Was es aber hierin zu wenig hat, holt es durch grössere Häufigkeit der losen Cäsurbindungen wieder ein, so dass es in der Tabelle D wieder dicht neben die Akv. tritt. Von den übrigen Liedern rücken in beiden Fällen die *Hamðismál* unsern beiden Gedichten näher; weit aber entfernen sich von ihnen *Helreið*, *Víkarsbálkr* und *Hymiskviða*, dadurch deutlich ihr abweichendes Stilgefühl kennzeichnend.

Auf Grund dieser Aufstellungen können wir sagen: den Bindungsverhältnissen nach stehen Atlilied und Rabenlied einander so nahe wie keine zwei eddischen Gedichte sonst. Keine anderen Lieder sind in den Tabellen so unzertrennlich wie sie; nur das Hroklied und das I. Helgilied kommen ihnen hierin nahe. Da diese beiden Lieder sich aber mehr auf den mittleren Plätzen bewegen, ihre Bindungen also dem allgemeinen Durchschnitt näher stehen, ist bei ihnen der Schluss auf ein besondres,

nur hier auftretendes dichterisches Stilgefühl nicht in demselben Masse erlaubt wie bei *Akv.* und *Hrfsnm.*, ganz abgesehen davon, dass sich *Hroklid* und *Helgilid* in anderen Beziehungen, z. B. hinsichtlich des Gebrauchs der *Kenninge*, weit von einander entfernen.

Wir wollen jetzt in Anschluss an *Neckel* aus unseren Tabellen noch einige weitere statistischen Folgerungen ableiten¹. Zunächst fragen wir uns, wie sich die *Langzeilenbindungen* zu den *Cäsurbindungen* verhalten, ob und wieweit also die Bindungen innerhalb der *Langzeile* häufiger sind als die Bindungen der *Langzeilen* untereinander. Wir finden denn bei dem *Rabenlied* 21 *Langzeilenbindungen* und 51 *Cäsurbindungen*.

E. Verhältnis der *Langzeilenbindungen* zu dem *Cäsurbindungen*.

1. <i>Atlakviða</i>	55 : 105 — 52 v. H.
1 a. <i>Hrfsnmál</i>	21 : 51 — 41 v. H.
2. <i>Atlamál</i>	30 : 76 — 39 v. H.
3. <i>Völuzpá</i>	63 : 164 — 36 v. H.
4.—27.	
28. <i>Þrymskviða</i>	5 : 113 — 4 v. H.

Auch hier wieder stehen *Atlilied* und *Rabenlied* nebeneinander, auch hier wieder auf dem äussersten Flügel der *eddischen Dichtung*.

F. Verhältnis der festen *Langzeilenbindungen* zu den festen *Cäsurbindungen*.

a. <i>Hrfsnmál</i>	12 : 7 — 171 v. H.
1. <i>Atlakviða</i>	31 : 64 — 49 v. H.
2. <i>Helreið</i>	12 : 34 — 35 v. H.
3. <i>Innsteinlied</i>	20 : 66 — 30 v. H.
4.—27.	
28. <i>Þrymskviða</i>	0 : 85 — 0 v. H.

Die schon bemerkte geringe Zahl der festen *Cäsurbindungen* des *Rabenliedes* prägt sich hier auf deutlichste aus. Das *Rabenlied*

¹ *Nackel* a. a. O. S. 33—35.

ist das einzige eddische Gedicht, das weniger feste Cäsurbindungen als feste Langzeilenbindungen hat¹. Aber auch hier steht es unmittelbar neben dem Atlilied, auch hier wieder mit diesem auf dem äussersten Flügel.

Endlich wollen wir die beiden Lieder noch nach dem letzten der von Neckel untersuchten Merkmale prüfen, nach dem Merkmal der Spaltung. Eine solche liegt vor, wenn zwei eng zusammengehörige Wörter, wie Hauptwort vom attributiven Genitiv oder vom Eigenschaftswort, oder zusammengesetzte Zeitwörter durch den Langzeilenschluss oder Halbzeilenschluss von einander getrennt werden.

Das Rabenlied weist eine Kurzzeilenspaltung auf (Str. 15, 3—4; S. 8) und drei Langzeilenspaltungen: Str. 2, 2—3²; 13, 6—7; 21, 8—9. Was die Art der Spaltungen betrifft, so weisen alle Eddalieder Cäsurspaltungen auf, Langzeilenspaltungen dagegen nur etwa die Hälfte (Neckel, Beiträge zur Eddaforschung S. 34). Auch bei diesen Liedern überwiegen meist die Cäsurspaltungen. Nur bei fünf Gedichten haben die Langzeilenspaltungen die Mehrzahl:

Atlamál.....	4	Langzsp. gegen 3 Cäsursp. —	1,88
Innsteinnl.	4	» » 3 » —	1,88
Guðrúnarhv.....	4	» » 2 » —	2
<i>Atlakviða</i>	2	» » 1 » —	2
<i>Hrafnsmál</i>	3	» » 1 » —	3

Wieder finden wir unsre beiden Lieder nebeneinander auf dem Aussenflügel!

Wir sehen also das schon aus den Tabellen A—D gewonnene Ergebnis bestätigt: in der ganzen eddischen Dichtung gibt es keine zwei Lieder, die der Gesamtheit der Bindungsverhältnisse nach eine so enge Verwandtschaft zeigen wie die *Hrafnsmál* und die *At-*

¹ Wegen der Erklärung dieser Besonderheit s. S. 123.

² *verar né vóro / þekkir svá inni fránleitu..* Zieht man *þekkir* zur vorhergehenden Zeile, so liegt keine Spaltung vor; dann wäre das Zahlenverhältnis genau dasselbe wie bei *Akv.*

lakviða. Wenn man irgend ein Eddalied in zwei beliebige Teile zerschnitt und diese einzeln untersuchte, so könnte die Uebereinstimmung nicht grösser sein. Und was diese Uebereinstimmung als besonders auffallend erscheinen lässt, ist der Umstand, dass es sich bei den meisten Merkmalen nicht um Durchschnitterscheinungen sondern um Grenzfälle handelt, um Fälle, die ein von dem Durchschnitt der Eddalieder stark abweichendes Stilgefühl erkennen lassen.

Diese zahlenmässigen Untersuchungen sind nun noch in einigen Richtungen zu ergänzen.

In der Atlakviða zeigt sich verschiedentlich eine Neigung zum Hakenstil: hierher gehören Str. 14, 31, 41 und 42, von denen allerdings 14 stark beschädigt und vielleicht erst später in die Akv. hineingekommen ist¹. In den Str. 14, 31 und 41 fehlt ausserdem jede Helminggrenze. Ein so ausgeprägter Hakenstil tritt uns im Rabenliede nicht entgegen; aber wir finden doch ähnliches. Dahin gehört einmal die häufige feste Bindung der zweiten Kurzzeile an die dritte, so dass der Helming, nach Kurzzeilen gezählt, sich in der Form 1—2—1 aufbaut (Str. 1, 2—3; 2, 2—3; 11, 6—7; 12, 2—3; 13, 6—7; vgl. dazu Akv. Str. 8, 2—3; 15, 6—7; 41, 6—7). Sodann zeigt auch das Rabenlied mehrfach eine Ueberschreitung der Helminggrenze, wenn auch nicht in so rücksichtsloser Art wie die Akv. (Hrfsn. Str. 5, 13, 17).

Nicht selten finden wir in der Akv. eine mühsame Füllung der Helminge: »man sucht mit einem Inhalt, dessen natürliches Gefäss eine, höchstens eineinhalb Langzeilen wären, einen viel weiteren Rahmen zu füllen» (Neckel).

Atli lét lanz síns á vit
jó eyrskáan aptr frá mórði.

Die Kurzzeile 2 ist hier überflüssig. Ähnlich Akv. 33,6 (i þinni hollu); 30, 4; 38, 10 (þás hon við Atla gat). Im Rabenliede vergleicht sich hier unter andern:

¹ Stand sie ursprünglich in den Hamðismal? Vgl. unten S. 131.

Freistuðu ins framráða, es þeim floeja kendi,
allvalds austmanna, es byr at Útsteini...

wo die letzte Kurzzeile ein recht trockenes Anhängsel ist oder der Helming wird durch Attributivhäufung gefüllt:

Ulfar mumu ráða arfi Niflunga,
gamlir, granvardir, ef Gunnars missir...

und ebenso im Rabenliede:

Frá málum munk segja, þeims ek mey heyrði,
hvíta, haddbjarta, es við hrafn doemði.

Hierher gehört auch die schon erwähnte Neigung beider Lieder, die Strophen durch Aufzählungen aufzufüllen.

Hingewiesen sei endlich noch darauf, dass sich Rabenlied und Attilied in gleicher Weise von der achtzeiligen Normalstrophe entfernen, eine Eigenschaft, die sie jedoch mit manchen anderen älteren Eddaliedern und auch mit einigen Skaldengedichten teilen¹.

4.

Wir finden also, mögen wir unsre beiden Gedichte betrachten, von welcher Seite wir wollen, gemeinsame Stilmerkmale, die sie miteinander verknüpfen, die andererseits sie von der Mehrzahl der übrigen eddischen Gedichte abrücken lassen. Kann diese auffallende Gleichartigkeit durch Nachahmung erklärt werden?

Die Frage stellen heisst sie verneinen. Der Nachahmer müsste schon die betreffenden Abschnitte in Neckels Studien aufs genaueste durchgearbeitet haben, wenn es ihm gelingen sollte, nur in der Behandlung der Bindungen seinem Vorbild so nahe zu kommen, wie die beiden Lieder einander tatsächlich stehen. Wir haben Beispiele von wirklicher Nachahmung; da erhalten wir aber ein ganz anderes Bild. Die Vegtamskiða hat die Þrymskiða im Stile nachgeahmt; und Gunnar Vígfússon ist dadurch veranlasst worden, beide Lieder demselben Verfasser

¹ Vgl. Erik Noreen, Studier i fornvästnordisk diktning S. 18 ff., Uppsala Universitets Årsskrift, 1921.

zuzuschreiben, eine Vermutung, der auch Finnur Jónsson zuneigt¹. Aber in unsrer Tabelle C steht die Vegtamskiða an 12, die Þrymskiða an 24, in Tabelle D die Vtkv. an 10, die Þrkv. an 27 Stelle. Der Verfasser der Vtkv. hatte eben Neckel noch nicht gelesen, und daher ist ihm die Nachbildung des Stiles bei den Bindungen nur in ganz bestimmter Richtung gelungen, wie ein Vergleich der Tabellen A und B einerseits mit C und D andererseits zeigt. Es kommt noch eins hinzu. Beruhten die Aehnlichkeiten auf Nachahmung, so würde sich diese, nach allem, was wir sonst von der nordischen Dichtung wissen, in Entlehnungen des einen Gedichts aus dem andern zeigen: Wörter und Wortgruppen, bestimmte Beiwörter, Stäbe, vielleicht ganze Zeilen oder Zeilengruppen müssten sich in beiden wiederfinden. Beispiele hierfür bieten sich massenhaft in der nordischen Dichtung: es sei nur an Vtkv. 1, 1—6 (nach Þrkv. 14), Am. 37, 5—8 (nach Hrfnsm. 17), die Entlehnungen der Ghv. aus den Hm. und die mannigfachen Entlehnungen Eywinds des Skaldenverderbers hingewiesen. Hiervon findet sich in unsern beiden Liedern nichts: die Aehnlichkeit ist hier überhaupt keine äusserliche, die auf Nachahmung beruhen könnte, sondern eine innerliche, in demselben Stilgefühl wurzelnde. Dass der Gedanke eines gleichartigen Zeitstils nicht zur Erklärung ausreicht, ist schon betont worden. Eine hinreichende Erklärung findet die Verwandtschaft der beiden Lieder nur, wenn wir annehmen, dass sie dem Stilgefühl derselben Person entsprossen sind, dass es der Dichter des Rabenliedes gewesen ist, dem wir das Lied vom Burgundenuntergang verdanken.

Damit soll nun aber nicht gesagt sein, dass jede Wendung, jede Zeile des alten Atliliedes dem Dichter des Rabenliedes entstamme. Zweifellos hat er ein vorhandenes Lied benutzt, aus dem er manchen Ausdruck, manche Zeile, ja vielleicht ganze Strophen übernommen hat. So hat seine Schöpfung von vor-

¹ Gunnar Vigfússon, Corpus poeticum boreale Bd. I S. 181; Finnur Jónsson, den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, 2. Aufl. Bd. I S. 150.

neherein eine gewisse Buntscheckigkeit aufgewiesen. Aber auch die folgenden Jahrhunderte sind nicht spurlos an ihr vorübergegangen. Dennoch hat er dem Gedicht im ganzen seinen persönlichen Stil so stark aufgeprägt, dass es von diesem beherrscht wird und dass dieser Stil auch durch die späteren Aenderungen oder Zusätze (Str. 28, 3—6) nicht zerstört worden ist.

Die Quellen schreiben das Rabenlied dem Hofskalden Haralds Schönhaar Thorbjörn Hornklofi zu. Diese Ueberlieferung ist mannigfach gestützt und auch bisher kaum angefochten worden. Nur Neckel äussert gelegentlich einen leisen Zweifel¹. Bei ihm ist dieser ganz erklärlich. Neckel, dem wir eine eingehende und scharfsinnige Untersuchung der Akv. verdanken, glaubte in diesem Gedicht sechs verschiedene Schichten sauber wie die Häute der Zwiebel voneinander abtrennen zu können. Von den Aehnlichkeiten zwischen Akv. und Hrfnsm. ist ihm manches aufgefallen; er hätte sicher alles bemerkt und damit das Ergebnis dieser Untersuchung vorweggenommen, wenn er das Rabenlied in den Kreis seiner planvollen Prüfungen hineingezogen hätte. Diese Aehnlichkeiten fielen ihm nun besonders bei den Gesätzen auf, die er der vierten und umfangreichsten seiner sechs Altersschichten zurechnet. Diese Schicht, die er für jung hält, setzt er in das zwölfte Jahrhundert; und so taucht bei ihm der Gedanke auf, ob nicht das Rabenlied ebenfalls dieser späten Zeit angehöre. Diese Vermutung ist aber abzulehnen. Für die Echtheit des Rabenliedes spricht erstens die anschauliche Schilderung der Schlacht und namentlich des Lebens und Treibens am Hofe Haralds: woher sollte dies wohl ein Dichter des elften oder zwölften Jahrhunderts entnommen haben? Zweitens fehlen hier verschiedene Merkmale, die sich in der jüngeren Preislieddichtung zeigen: zahlenmässige Angaben über die Regierungszeit, die Stärke der Streitkräfte und dergleichen finden sich hier nicht, während sie in den Gedichten des elften und mehr noch des

¹ Beiträge zur Eddaforschung S. 451. Gegen Neckel auch Magnus Olsen Ark. Bd. 24 S. 276.

zwölften Jahrhunderts sehr beliebt sind¹; ebenso fehlt im Rabenliede der mansöngr, die Anrede einer Frau, die in den jüngeren Gedichten häufig auftritt. Schwerer noch wiegt folgendes: von den erhaltenen eddischen Preisliedern (Hrafnsmál, Eiriksmál, Hákonarmál und wohl auch das Walkürenlied) steht das Rabenlied auf der ältesten Entwicklungsstufe. Die Form des reinen Redegedichts, die das Eiriklied und das Walkürenlied zeigen, ist hier erst unvollkommen durchgeführt. Die Odinsmythologie ist mit dem Auftreten der Walküre erst in ziemlich äusserlicher und für den Hauptinhalt des Gedichts unwesentlicher Weise hereingezogen, während in den andern genannten Liedern der mythologische Gehalt zum Kern der Dichtung gehört. Fragen wir uns, wie das gemeingermanische Preislied ausgesehen haben mag, so kann uns das Rabenlied am besten eine Vorstellung davon geben.

¹ Tindr Hallkelsson, Drapa auf Jarl Hakon (etwa 987) Str. 4 (25 Schiffe); Hallfrøðr vandraeðaskáld, Óláfsdrápa (996) Str. 1 (12 Jahre alt); Þórmóðr kolbrúnarskáld, Þorgeirsdrápa (etwa 1025) Str. 1 (15 Jahre alt), 7 (3 Männer getötet), 12 (Steven gegen 40 Mann verteidigt), 15 (13 Männer getötet); Sigvatr, Erfidrápa Ólafs helga (1040) Str. 21 (Olaf herrschte 15 Jahre), 22 (20 Schlachten): Arnórr Jarlaskáld, Þorfinnsdrapa, Str. 5 (15 Jahre alt), 6 (5 Schiffe und 11 Schiffe); Þjóðólfr Arnórsson, Magnúsflokkur (etwa 1045) Str. 4 (70 Schiffe), 15 (7 Schiffe), Sexstefja (etwa 1065) Str. 1 (15 Jahre alt), 2 (80 Burgen), 7 (18 Schlachten), 16 (mindestens 70 Schiffe), 18 (3 Jahre); Markús Skeggjason, Eiriksdrápa (etwa 1104) Str. 25 (5 Kirchen), 30 (14 Schiffe); Gísl Illugason, Erfikvaedi (etwa 1104) Str. 17 (15 Bezirke); Haldórr skvaldri Útfarardrápa (etwa 1120) Str. 1 (8 Schiffe); Þórarinn stutfeldr, Stutfeldardrápa (etwa 1120) Str. 2 (60 Schiffe); Ívarr Ingimundarson, Sigurðarbólkr (etwa 1140) Str. 36 (30 Schiffe) 44 (18 Schiffe); Einarr, Geisli (1153) Str. 14 (Herrschaft 15 Jahre), 25 (12 Monat und 5 Tage), 55 (ein halbes Fünfhundert Krieger). — Bezeichnend ist, dass die zeitgenössischen Gedichte über die Schlacht bei Svold, Halfreds Ólafsdrápa (Erfidrápa), Haldors Eiriksflokkur und Skuli Thorsteinsons Rückblicksgedicht keine Zahlenangaben über die Stärke der beteiligten Flotten enthalten, dass dagegen das „geschichtliche“ Preislied des zwölften Jahrhunderts über dieselbe Schlacht, Hallar-Steins Rekstefja, genau die Zahl der Schiffe angibt, die an jeder einzelnen Kampfhandlung teilgenommen haben (11, 15, 60 und 5 Schiffe).

Die Gattung des eddischen Preisliedes verschwindet mit dem Anfang des elften Jahrhunderts; dass ein solches Gedicht und noch dazu eins von dieser, auch in metrischer Beziehung, altertümlichen Art noch im zwölften Jahrhundert entstanden sein solle, ist schwer denkbar. Doch genug hiervon! Die Beweislast liegt schliesslich nicht dem ob, der für die Echtheit dieses Liedes eintritt, sondern dem, der einer gut begründeten Ueberlieferung entgegentritt. Neckel hat hier richtig gesehen aber falsch geurteilt: was er als die vierte Schicht bezeichnet, zeigt in der Tat genau denselben Stil wie das Rabenlied, aber nicht deshalb, weil es ein junges Erzeugnis sondern weil dies der persönliche Stil Thorbjörns ist.

Wir können es also mit hoher Wahrscheinlichkeit aussprechen: Thorbjörn Hornklofi, der Hofskalde Haralds Schönhaar, hat das Rabenlied gedichtet; derselbe Thorbjörn Hornklofi ist auch der Verfasser des Alten Atliliedes.

5.

Wenn noch kürzlich von verschiedenen Forschern hervorgehoben wurde, dass uns von keinem einzigen Schöpfer eines Eddaliedes der Name bekannt sei¹, so ist diese Unkenntnis an einem einzelnen Punkte jetzt überwunden. Dennoch dürfen wir uns, wie schon gesagt, die Verfasserschaft Thorbjörns nicht so denken, als ob er das alte Atlilied nur auf Grund allgemeiner Sagenkenntnis ganz neu geschaffen habe. Das verbieten schon einige weitgehende Uebereinstimmungen mit deutscher Sagenüberlieferung; man denke nur an die Trutzrede des letzten Nibelungen! Thorbjörn hatte ein Vorbild — eine Vorlage können wir es bei mündlicher Ueberlieferung nicht gut nennen —

¹ "Ikke ét Forfatternavn kendes" Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, zweite Aufl. 1920, Band I S. 80; "Og vi vet ikke navnet paa en eneste av dem som skapte disse langt virkende kvad!" Frederik Paasche, Norsk Litteratur Historie, 1923, Band I, S. 34. Diese beiden Verfasser halten hiernach den Versuch von Alexander Bugge, Arnor Jarlaskald als Dichter des ersten Helgiliedes nachzuweisen (Edda Ld. I S. 350 ff.), nicht für geglückt.

das unmittelbar oder mittelbar auf deutsche Heldendichtung zurückging.

Ist anzunehmen, dass es ein deutsches, ein fränkisches Lied sei, das Thorbjörn benutzt hat? Allgemeine Erwägungen sprechen dagegen: von der Mitte des neunten bis gegen Ende des zehnten Jahrhunderts, also auch in der Zeit, wo unser Skalde wirkte, waren die Verbindungen zwischen Skandinavien und den sächsischen und fränkischen Ländern lockerer als in den Jahrhunderten vorher und nachher; die Beziehungen waren meist feindliche (Neckel, Beiträge zur Eddaforschung, S. 213 ff.). Nun ist es nicht ausgeschlossen, dass Heldenlieder auch zwischen feindlichen Völkern, etwa durch Kriegsgefangene, übertragen werden; wahrscheinlicher ist aber die Vermittlung in Zeiten friedlichen Kulturaustauschs. Es kommt hinzu, dass Bragi der Alte die *Hamðismál* oder eine der jetzigen Fassungen nahestehende Vorstufe dieses Liedes gekannt hat. Da er Hamdir und Sörli als *Jónakrs synir* und als *Gjúka niðjar* bezeichnet, hatte diese seine Quelle die Verbindung zwischen der Schwanhildsage und der Sage vom Burgundenuntergang von ihrer Seite aus hergestellt. Ein Heldenlied vom Burgundenuntergang muss also zu Anfang des neunten Jahrhunderts in Skandinavien bekannt gewesen sein; und wir dürfen vermuten, dass dieses die Quelle Thorbjörns gewesen ist. Endlich zeigt ein Wagen aus dem Oseberggrab eine Schnitzerei, die höchst wahrscheinlich Gunnar in dem Schlangenhofe darstellt¹. Das Oseberggrab ist das Grab der Königin Åsa, der Grossmutter Haralds Schönhaar. Es wird in die Zeit von 835—850 gesetzt², ist also älter als das Raben-

¹ Abgebildet ist die Schnitzerei bei Frederik Paasche, a. a. O. S. 25. Nach dem Stil des Wagens wird vermutet, dass er die Nachbildung eines vielleicht 200 Jahre älteren sei (Paasche a. a. O. S. 26). Trifft dieses zu; so müsste die Sage vom Burgundenuntergang schon Ende des 7. Jahrhunderts in Norwegen bekannt gewesen sein. Eine Abbildung des ganzen Wagens, bei der aber die Schnitzerei nicht so deutlich erkennbar ist, ist auch enthalten in der Veröffentlichung *Osebergfundet*, Bd. I, S. 59, Kristiania 1917.

² A. W. Brögger, *Osebergfundet*, Band 1, S. 152; A. W. Brögger, *Osebergdronningen*, *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 1919 S. 225 ff.

lied, das, wie wir noch sehen werden, wahrscheinlich auf 872 anzusetzen ist. Wir müssen also annehmen, dass Thorbjörn nicht ein deutsches sondern ein nordisches Lied benutzt hat. Doch muss dieses dem fränkischen Vorbild noch recht nahe gestanden haben. Dafür spricht das deutliche Auftreten eines ausgeprägten Hakenstils an verschiedenen Stellen des Atliliedes, eine Stilform, die der nordischen Dichtung sonst fremd, in der südgermanischen aber beliebt ist: das von Thorbjörn benutzte nordische Lied muss sie also aus seiner fränkischen Quelle bewahrt haben. So erklärt es sich auch, dass der Hakenstil in dem Rabenliede nicht in dieser Weise erscheint. Mag auch das Stilgefühl unseres Skalden durch die Beschäftigung mit dem Atliliede etwas beeinflusst worden sein, ganz hat es sich dadurch doch nicht ummodellern lassen; so kommt es, dass diese Stilform in dem Rabenliede, wo Thorbjörn ohne Vorbild arbeitete, nicht so ausgeprägt auftritt.

Ausser den Ansätzen zum Hakenstil können wir dem Einfluss der Quelle Thorbjörns noch einige andere Abweichungen des Atliliedes vom Stil des Rabenliedes zuschreiben. Es ist dieses die grössere Häufigkeit fester Cäsurbindung und das sparsamere Auftreten der Kenninge. Dass Thorbjörn im Gegensatz hierzu selbst zu weitergehender Auflösung der Langzeile und mehr zur Verwendung von Umschreibungen neigte, dass das Rabenlied somit hierin etwas weiter geht als das Atlilied, erklärt sich aus seiner Stellung als Hofskalde, der für gewöhnlich in der kenningreichen und die Langzeile ausser Acht lassenden Form des Hoftons (*dróttkvaett*) dichtete.

Wann sind Rabenlied und Atlilied verfasst? Die nahe Stilverwandtschaft beider Lieder macht es unwahrscheinlich, dass das eine etwa ein Jugendwerk, das andere ein Alterswerk unseres Skalden sei; vielmehr werden beide einander zeitlich recht nahe stehen. Eine Einzelheit spricht sogar dafür, dass Thorbjörn gleichzeitig an beiden Liedern gearbeitet hat: anscheinend hat er einen Zug, den er in seiner Quelle vorfand, nicht in sein Atlilied sondern in das Rabenlied übernommen. Das sind die Zeilen,

in denen gesagt wird, die Tatrecken (iþróttarmenn) Haralds seien, wenn es Kampf gelte, entbrannt darauf, an Bord zu eilen

hømlur at slíta	ok árar at sveigja en hái at brjóta.
-----------------	---

Dem entspricht es, wenn es in der Thidrekssaga, die hierin auf das ältere deutsche Epos vom Burgundenuntergang zurückgeht¹, im Kapitel 340 heisst: »Hagen aber ruderte so stark, dass er mit einem Zuge beide Ruder entzwei und die Pföcke abbrach«, ein Zug, der auch im Nibelungenliede wiederkehrt.

Da Thorbjörn im Rabenliede die Kampfthaten, das Zerhauen der Schilde und Rotfärben der Speere, den Berserkern zugebracht hatte, von den anderen Kriegern Haralds aber auch etwas Rühmliches sagen wollte, so griff er zu dem Rudern, steigerte aber diese an sich nicht ebenso reckenhafte Tätigkeit ins Heldenmässige, indem er das heroische Bild aus seiner Quelle übernahm. Dafür liess er dann diesen Zug in seiner Umdichtung des Burgundenliedes weg. Er wollte sich offenbar nicht wiederholen. Dazu aber verlor das Motiv auch an Wirkung, wenn nur ein kleines Ruderboot in Frage kam, weil die Zahl der ausziehenden Burgunden auf zwei Personen beschränkt wurde, eine Neuerung, die Thorbjörn wahrscheinlich nach dem Vorbilde der Hamðismal in sein Atlilied eingeführt hat (s. unten). Aus dem Rabenliede oder aus der neben ihm fortlebenden Quelle Thorbjörns haben dann die Am. unser Motiv aufgenommen und die ganz ähnliche Zeile gebildet

hømlur slítuðu	háir brotnuðu.
----------------	----------------

Hiernach ist es wahrscheinlich., dass Akv. und Rabenlied in demselben Jahre gedichtet worden sind. Welches ist dieses?

Das Rabenlied schildert die Schlacht am Hafrsfjord, die Harald zum Alleinherrscher Norwegens machte. Es wird aber gewöhnlich eine Reihe von Jahren später als diese Schlacht an-

¹ Etwa um 1160, A. Heusler, Nibelungensage und Nibelungenlied, Dortmund 1921, S. 58 ff.

gesetzt, von Finnur Jónsson zehn bis zwanzig Jahre nach ihr. Schauen wir, was uns das Gedicht selbst für Anhaltspunkte bietet! Vergegenwärtigen wir uns einmal den Auftritt, als es zum ersten Male vorgetragen wurde! Thorbjörn Hornklofi tritt Abends in die Königshalle vor Harald und seine zechenden Mannen: »Hört mich, ihr Krieger, erzählen will ich, was ich geschaut habe! Eine Walküre habe ich früh am Morgen gesehen, wie sie mit einem Raben sprach; er hatte blutige Klauen, nach Leichen duftete sein Schnabel, nachts hatte er geweilt, wo Tote lagen.« Der Zeitpunkt des von dem Skalden ersonnenen Gesprächs ist klar: es ist der Morgen nach der Schlacht am Hafrsfjord. Ist nun anzunehmen, dass der Dichter in dieser Weise angehoben hätte, wenn der Auftritt, den er darstellt, zehn oder zwanzig Jahre zurückläge? Viel wahrscheinlicher ist, dass das Lied sehr bald nach der Schlacht vorgetragen worden ist, als der Gedanke an sie noch frisch und lebendig war. Zu beachten ist, dass Harald in dem Liede zweimal »der junge« genannt wird. Wenn diese Bezeichnung sich auch in der Str. 6 auf die Vergangenheit beziehen mag, so liegt doch in Str. 4 die Sache anders. Hier antwortet der Rabe auf die Frage der Walküre, wo er herkomme:

Haraldi vér fylgðum, ungom Ynglingi.

In einer Zeit, wo der Knabe mit zwölf Jahren waffenfähig wurde, konnte Harald zehn Jahre nach der Schlacht, also mit 33 oder mehr Jahren, nicht mehr so genannt werden¹. Nimmt man allerdings an, dass der Skalde alles ganz folgerichtig auf zehn Jahre zurückbezieht, so würde das auch von dieser Bezeichnung des Königs gelten. Sehr einleuchtend ist das jedoch nicht: dann

¹ 33 Jahre ist das Alter, das sich nach der üblichen Zeitrechnung ergibt. Setzt man die Schlacht, wie es einige wollen (vgl. Norsk historisk Videnskap, Kria 1920, S. 76 Anm. 2), 10—15 Jahre später, so wäre Harald entsprechend älter gewesen. — Die Bemerkung Finnur Jónssons (a. a. O. S. 430), das entwickelte Hofleben Haralds setze eine mehrjährige Friedenszeit voraus, ist haltlos: während der Wintermonate hatte man mehr als genug Zeit, sich an Spassmachern zu ergötzen.

müsste dasselbe auch von der ganzen Schilderung des Hoflebens gelten; dass Thorbjörn noch nach so langer Zeit den Gaukler Andad mit seinen Spässen der Verewigung wert befunden hätte, ist aber kaum anzunehmen.

Wie lässt sich aber diese Auffassung mit den Str. 13 und 14 des Rabenliedes vereinigen? Str. 14, die von den zahlreichen mehr oder weniger legitimen Frauen Haralds handelt, die er fortgejagt haben soll, als er die Dänin Ragnhild zur Gattin nahm, passt nicht in das Gedicht hinein: sie ist eher ein Spottverslein als ein Teil eines Preisliedes. Anders steht es mit Str. 13. Diese Str. ist nur in der Flateyjarbók überliefert, wo sie zudem dem Thjodolf von Hvin zugeschrieben wird, und sie ist auch für den Zusammenhang des Gedichts nicht nötig. Obwohl ihre zweite Hälfte verderbt ist, ist aber andererseits erkennbar, dass sie sich dem Stile Thorbjörns einfügt, und sie gibt der Schlachtschilderung einen ganz guten Abschluss. Aber sie setzt die Ehe mit Ragnhild voraus. Hier gibt es drei Möglichkeiten: entweder die Str. gehört, entsprechend der Ueberlieferung, nicht zum Rabenliede; oder Harald hat Ragnhild sehr bald geheiratet, nachdem er durch seinen Sieg Alleinherrscher von Norwegen geworden war; oder aber die Str. stammt zwar von Thorbjörn, ist aber dem Rabenliede erst später eingefügt worden. Die erste Möglichkeit steht ohne weiteres offen. Aber auch die zweite ist nicht unbedingt abzulehnen. Die Berichte der Sagas über Haralds Frühzeit enthalten viele sagenhaften und märchenhaften Bestandteile. Was über die verschiedenen Frauen Haralds und die Verteilung seiner Söhne auf sie berichtet wird, darf der Geschichtsforscher nicht einfach als bare Münze annehmen¹. Hat

¹ Ueber den geschichtlichen Wert zahlreicher Berichte aus Haralds Frühzeit vgl. Sophus Bugge, *Mythiske Sagn om Halfdan Svarte og Harald Harfagre*, Ark. f. n. fil. XVI S. 1 ff., besonders S. 36, 37; ferner Sten Konow, *Harald Haarfagres løfte, Maal og Minne* 1913 S. 1 ff. Dass insbesondere die Angaben der Sagas über Eirik Blutaxt zeitlich nicht miteinander stimmen, hat schon Gudbrandur Vigfússon erkannt, *Om tímatal í Íslendinga sögum, Safn til sögu Íslands* Bd. I, 1856, S. 213 und 313. Ein Teil der Angaben Snorris

Harald Ragnhild schon 872 oder 873 geheiratet und ist, was wir nicht wissen, die Angabe der Heimskringla richtig, dass die Ehe nur drei Jahre gedauert habe, dann kann allerdings Eirik Blutaxt nicht ihr Sohn sein. Denn das liesse sich mit späteren, zuverlässigeren Angaben nicht vereinigen; insbesondere müsste Eirik, als er nach seiner Vertreibung aus York auf einer Wikingsfahrt fiel, 75 Jahre alt gewesen sein (ungefähr 950). Dafür, dass Eirik Blutaxt der Sohn der Ragnhild war, spricht aber der Name ihres Vaters Eirik, falls dieser richtig überliefert ist. Hier ist vieles unsicher. Annehmbar scheint mir aber auch die dritte Möglichkeit. Ein Preislied, das starken Beifall gefunden hatte, ist sicher häufiger vorgetragen worden; sonst hätte es nicht Jahrhunderte lang im Gedächtnis fortleben können. Wenn Thorbjörn beim Hochzeitsfest Haralds mit Ragnhild, als die dänischen Frauen zum ersten Mal auf der norwegischen Metbank sassen, aufgefordert wurde, das Rabenlied vorzutragen, so lag es nahe, dass er dabei die auf die neuen Gäste bezügliche Str. einschaltete: die stolzen Frauen Ragnhilds sollen nicht sagen, dass Harald die Wölfe weniger gespeist habe, als daheim ihre dänischen Männer.

Als wahrscheinlichste Zahl für das Rabenlied dürfen wir daher das Jahr 872 annehmen. Dieselbe Zahl gilt dann auch für Thorbjörns Atlilied.

6.

Noch Finnur Jónsson meinte, das Alter der einzelnen Eddalieder auf wenige Jahrzehnte genau feststellen zu können. Wenn auch seine Ansätze im einzelnen viel Widerspruch fanden, versuchten seine Gegner doch ihrerseits vielfach ähnlich genaue Zeitbestimmungen zu geben. Demgegenüber ist man neuerdings viel zweifelnder und zurückhaltender geworden. Neckel hat darauf hingewiesen, dass die nicht silbenzählenden Edda-

über die Söhne Haralds wird andererseits durch den damals bei der Namengebung geübten Brauch, das Kind nach verstorbenen Verwandten zu iennen, als richtig erwiesen. Vgl. Birger Nerman, *Könung Ragnvald i Ynglingatal*, *Maal og Minne* 1914, S. 65 ff.

lieder in urnordische Zeit zurückgehen können¹. Erik Noreen hat gezeigt, dass von den im Spruchgesetz (*ljóðaháttur*) verfassten Gedichten einzelne die Buggesche Regel über den Vollzeilenschluss auch bei der Uebersetzung ins urnordische nicht oder nur selten verletzen, während andre in zahlreichen Fällen dagegen verstossen². Der Fund der in der älteren Runenreihe abgefassten und nach vorgeschichtlichen Merkmalen auf spätestens 700 angesetzten Inschrift des Eggjumsteines nötigt uns, die Anfangsgrenze des altnordischen um etwa 100 Jahre zurückzusehieben, so dass auch solche Lieder, die eine Uebersetzung ins urnordische aus metrischen Gründen nicht vertragen, noch im achten Jahrhundert entstanden sein können³. Gegenüber den bis vor kurzem herrschenden Anschauungen ist dadurch die Zeitspanne, innerhalb deren die Eddalieder entstanden sein können, ausserordentlich erweitert worden. Kein Wunder, dass da der Verfasser der neuesten Geschichte des altnordischen Schrifttums, Fredrik Paasche, erklärt, wir könnten bei den meisten Eddaliedern zu keiner sicheren Zeitbestimmung kommen sondern müssten uns im allgemeinen mit einem Zeitraum von 200—300 Jahren begnügen⁴.

Wenigstens für ein Eddalied ist diese Ungewissheit nun beseitigt, und wir können von hier aus einige Schritte weiter wagen.

Benutzt ist von dem Dichter der *Akv.* das Hunnenschlachtlied. Wie schon bemerkt, zeigt Thorbjörn eine Vorliebe für Aufzählungen (*pulur*), die sich gleichmässig im Rabenlied wie Attilielied auswirken. Einige Aufzählungen fand er in dem

¹ G. Neckel, *Eddaforschung*, Zeitschrift für deutschen Unterricht, 30. Jahrgang S. 87 ff.; vgl. auch dieses Verfassers neuestes Buch, *Die altnordische Literatur*, 1923, S. 79 ff.

² *Eddastudier*, Upsala Universitets Årsskrift, 1921.

³ Magnus Olsen, *Eggjumstenens Indskrift* S. 122: "Den skarpet optrukne Graense for Edda-Digtene opad i Tiden er gjennembrudt, og den Mulighed er stillet aaben, at vi kan have bevaret saadanne Digte, helt eller delvis, fra 8de Aarh."

⁴ F. Paasche, *Norsk Litteraturhistorie* Bd. I, S. 64, Kria 1924.

höchst altertümlichen Hunnenschlachtliede vor, wo Hlöd in Str. 6 und 7 eine Reihe von Dingen als sein Erbteil fordert und Angantyr ihm in Str. 9—11 statt deren andere anbietet¹. Aus Str. 7 dieses Liedes hat Thorbjörn die noch aus dem Gotenreich am Schwarzen Meer stammenden Gestade des Dnjepr (staðir Danpar) und die Langzeile »hris þat it maera es menn myrkvið heita« übernommen². Der Myrkvið des Hunnenschlachtliedes stammt noch aus der südgermanischen Fassung dieses Gedichts: an anderer Stelle heisst er dort Myrkviðar heidr; heidr bedeutet aber im nordischen nicht Wald sondern »hede, lavt fjaeld« (Finnur Jónsson, Ordbok). Durch diese Entlehnungen hat Thorbjörn sein sonst mehr den Verhältnissen der Wikingerzeit entsprechendes Gabenverzeichnis in Str. 4 und 5 des Atliedes in etwas altertümelnder Weise aufgeputzt, ohne doch den prächtigen Völkerwanderungsstil des Hunnenschlachtliedes erreichen zu können. Eine weitere Entlehnung aus dem Hunnenschlachtliede, die allerdings wohl nicht erst auf Thorbjörn sondern schon auf seine Quelle zurückgeht, dürfen wir erblicken in der Zeile:

Hristisk þoll Húnmörk þars harðmóðgir fóro.

Diese Angabe, dass das ganze Hunnenland bebte, mutet bei nur zwei Reitern seltsam und übertrieben an. Die entsprechende Str. des Hunnenschlachtliedes ist uns bei Saxo in einer nach dessen Art ziemlich aufgeblähten lateinischen Nachdichtung bewahrt (Buch III S. 157 in Holders Ausgabe), wo es u. a. heisst:

Calcibus obtrita tellus subsedit equinis.

Hier, wo der Zug des ganzen Heeres geschildert wird, ist das Erbeben der Erde am Platze. Ebenso passt es in die Quelle Thorbjörns, die wahrscheinlich die Burgundenkönige mit Heergefolge ausziehen liess.

¹ Heusler und Ranisch, Eddica minora, 1903, S. 1 ff. Das Hunnenschlachtlied wird im folgenden nach dieser Ausgabe angeführt, die der in Finnur Jónssons Skjaldedigtning vorzuziehen ist.

² Hierauf hat schon Sophus Bugge hingewiesen (Ark. Bd. I, S. 12 ff.).

Das Hunnenschlachtlied ist also älter als Thorbjörns Atli-
lied. Dass es in seinem Kern viel älter ist, ergibt sich daraus,
dass drei Langzeilen dieses Gedichts (Str. 11, 1—6) im Waltha-
rius des Ekkehard wiederkehren; dieser muss sie aus seiner un-
mittelbaren oder mittelbaren Vorlage, dem verlorenen stabrei-
menden althochdeutschen Walthariliede, übernommen haben, das
sie seinerseits wahrscheinlich aus dem Hunnenschlachtliede, in
dessen deutscher Fassung, entlehnt hat¹. Das Hunnenschlachtlied
stammt also nicht, wie Finnur Jónsson meint, aus dem zwölften
Jahrhundert sondern wird wenigstens 600 Jahre früher anzusetzen
sein². Dass uns von diesem alten Gedicht nur Trümmer be-
wahrt sind, ist freilich klar.

Weiter bestehen Beziehungen zwischen der Akv. und dem
Hamdirliede. Nach dem Vorbild dieses Liedes scheint Thor-
björn die Zahl der ausziehenden Burgunden auf zwei herabge-
setzt zu haben. In dem deutschen Vorgänger wird das schwer-
lich gestanden haben, da Nibelungenlied, Þiðrekssaga und At-
lamǫl sämtlich die Burgundenkönige mit Gefolge ausziehen las-
sen. Dass die beiden Könige eines germanischen Völkerwande-
rungsreichs allein an einen fremden Hof reiten, ist ein ziemlich

¹ Hunc ego mox auro vestirem saepe recocto,
et tellure quidem stantem hinc inde onerarem,
atque viam penitus clausissem vivo talentis.

Vgl. dazu G. Neckel, Das Gedicht von Waltharius manu fortis, Ger-
manisch-romanische Monatsschrift Bd. IX, S. 216. — Auch das oben
erwähnte, nur bei Saxo überlieferte Gesätz des Hunnenschlachtliedes
scheint in dem Walthariliede benutzt zu sein, vgl. Neckel a. a. O.
S. 217, 218.

² Den oldn. og oldisl. Lit. Historie, 2. Aufl. Bd. II, S. 142,
160. Wenn Finnur Jónsson die altertümliche Haltung des Hunnen-
schlachtliedes durch Nachahmung anderer Eddalieder erklären will, so
ist das abzulehnen: wo fände sich in der ganzen altnordischen Dich-
tung etwas, was der Aufzählung der Lebensgüter der Völkerwande-
rungszeit, wie sie uns das Gespräch zwischen Angantyr und Hlöd
bietet, hätte als Vorbild dienen können? Die südgermanischen Be-
standteile im Wortschatz des Hunnenschlachtliedes, auf die Heusler
und Ranisch Edd. min. Einl. S. XIV hingewiesen haben, sind von
Finnur Jónsson nicht berücksichtigt worden.

auffallender Zug. Leichter erklärlich wird diese Neuerung, wenn wir annehmen, dass Thorbjörn, der von den Völkerwanderungsreichen keine anschauliche Vorstellung hatte, dem aber die Verhältnisse nordischer Kleinkönige vor Augen gestanden haben mögen, die Ausfahrt zu zweien aus dem Hamdirliede übernommen hat, wo sie, wie Jordanes zeigt und wie auch die spärlichen älteren deutschen Zeugnisse vermuten lassen, zum alten Sagenbestande gehörte¹.

Entlehnt aus dem Hamdirliede sind vielleicht auch die Zeilen 1—8 der Str. 14 des Atliliedes:

Land sáo þeir Atla	og liðskjálfar djúpar —
Bikka greppar standa	á borg enni hávo —
sal of suðrþjóðom,	sleginn sessmeiðom,
bundnom røndom,	bleikom skjöldom.

Wie wir das Hamdirlied haben, enthält es diese Zeilen zwar nicht; doch scheint sie Saxo grammaticus von seinen isländischen Gewährsmännern im Zusammenhange des Hamdirliedes gehört zu haben². Für die Entlehnung spricht der Name Bikki, der der Burgundensage fremd, in der Ermanarichsage aber heimisch ist. Die angeführten acht Kurzzeilen sind im Atliliede mit den nächsten acht eng verbunden. Im Gegensatz zu ihnen zeigen diese ausgesprochenen Hakenstil; sie scheinen ausserdem vorauszusetzen, dass Gunnar mit Gefolge auszieht (at varða þeim Gunnari, ef þeir hér vitia kvaemi með geiri gjallanda): sie stammen daher wahrscheinlich aus der Quelle Thorbjörns, und sind von diesem mit den acht Zeilen des Hamdirliedes zu einem neuem sechzehnzeiligen Gesätz verbunden worden.

Das Hamdirlied ist also wahrscheinlich von Thorbjörn bei seiner Umdichtung des Atliliedes benutzt worden. Sicher kannte man es damals in besserer und vollständigerer Gestalt als die uns bewahrte, da die Verwitterung des Liedes in den folgenden

¹ Vgl. Jiriczek, Deutsche Heldensagen, Strassburg 1898, S. 68 ff.

² Sophus Bugge, Oplysninger om Nordens Oldtid hos Jordanes, Ark. Bd. I, S. 13, 14: s. auch P. Herrmann, Die Heldensagen des Saxo grammaticus, 1922, Bd. II, S. 577 und die dort Genannten.

350 Jahren bis zur Aufzeichnung stark fortgeschritten sein muss. Deshalb ist es möglich, dass die in Str. 17 der Akv. erwähnten Rosmofjöll Rínar, wie Bugge a. a. O. meint, ursprünglich Rosomonengebirge bedeutet haben und ebenfalls aus dem Hamdirliede entlehnt sind; dass Thorbjörn in geographischer Beziehung nicht wählerisch vorging, zeigen die staðir Danpar¹.

Könnten wir feststellen, dass auch Bragi der Alte in seiner Ragnarsdrapa aus dem Hamdirliede entlehnt hat, so müsste dieses Lied mindestens in das erste Viertel des neunten Jahrhunderts hinaufgerückt werden. Hier betreten wir aber schwankenden Boden.

Einigkeit herrscht zwar im allgemeinen darüber, dass Hamð. 23, 1 Styrr varð í ranni mit Rdr. 3, 5 Rósta varð í ranni und dass Hamð. 23^{2, 3} stukko ǫlskalir, í blóði bragnar lágo mit Rdr. 4^{5, 6} fell í blóði blandinn brunn ǫlskala zusammenhängen²; darüber aber, wer der Geber und wer der Nehmer ist, sind die Meinungen geteilt, und der Wortlaut lässt für diese Stellen keine sichere Entscheidung zu. Der Ausdruck der Rdr. hendr sem foetr of kendusk geht aber anscheinend auf die Zeile Hendr sér þú þína, foetr sér þú þína des Hamdirliedes zurück; hier scheint also Bragi entlehnt zu haben.

Die ziemlich allgemeine Annahme, dass Bragi die Vorgänge anders darstelle als das Hamdirlied, scheint mir nicht notwendig. Wenn es in Ragnarliede heisst, Jörmunrek musste aus einem übeln Traum erwachen, so kann das bildlich gemeint sein: er »träumte« davon, er werde die beiden Brüder kurzer Hand aufknüpfen lassen; aber es kam anders. Die Deutung golfhólkvis sár als Bett ist unsicher: verbindet man hólkvis sár golfs, so

¹ Die Bedeutung "Rotgebirge" passt andererseits nicht schlecht: am Oberrhein kommt viel roter Sandstein vor und ebenso an der Mosel bei Trier. Auch das im rheinischen Schiefergebirge auftretende devonische Schiefergestein zeigt bei Verwitterung häufig eine braunrote Färbung.

² A. M. W. Ranisch; Zur Kritik und Metrik der Hamþismál, Berlin 1888, S. 17.

könnte hólkvis sár (Zuber des Rosses) den Sattel bedeuten und Sattel der Diele den Hochsitz. Die Strophen 4 und 5 des Ragnarliedes würden dann sagen, dass die Brüder gegen den Hochsitz des Königs vordrangen, ihm Füße und Hände abschlugen, so dass er kopfüber hinunter auf den Boden stürzte, wo sich sein Blut mit dem aus den umgestürzten Trinkschalen geflossenen Bier mischte. Wie dieses letzte geschehen sollte, wenn der König, entsprechend der üblichen Auffassung, in seinem Bett überfallen und verstümmelt wurde, ist schwer vorzustellen. Die hier vorgetragene Auffassung ergibt dagegen einen klaren und anschaulichen Vorgang¹.

Dass Bragi sich im Gegensatz zum Hamdirliede Hamdir und Sörli schwarzhaarig vorgestellt habe, geht aus dem Ragnarliede nicht hervor: das Wort hrafnbláar in Str. 3 wird sich eher auf die Rüstungen als auf die Haare der Brüder beziehen; blár in Verbindung mit Waffen ist häufig (vgl. Rdr. Str. 6⁵), und die Brüder waren auf dem Schilde offenbar in Helm und Brünne und wahrscheinlich farbig (Str. 4: »þats fátt») dargestellt. Hiernach ist wahrscheinlicher, dass Bragi entlehnt hat. Für das Hamdirlied gewinnen wir so vermutungsweise die genauere Altersbestimmung: älter als 830. Bestärkt wird diese Annahme durch den Erhaltungszustand des Liedes: es ist zweifellos stärker zersungen als die Akv., hat also in der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts oder später keinen Bearbeiter gefunden, der ihm nach Art Thorbjörns eine neue geschlossene Form gegeben hätte. Umgedichtet ist aber auch das Hamdirlied einmal im Norden: das war, als die Verbindung mit der Burgundensage hergestellt wurde. Wann es gewesen ist, wissen wir nicht; es muss aber eine nicht gar zu kurze Zeit vor der Ragnarsdrapa gewesen sein, da Bragi diese Verbindung in den Umschreibungen Gjúka niðjar und Jonakrs synir ganz selbstverständlich als allgemein bekannt voraussetzt. Wir können daher etwa das Jahr

¹ Text und Deutung der Str. 4 sind nicht ganz sicher (vgl. Ranisch a. a. O. S. 17); hier ist der von Finnur Jónsson hergestellte Text zu Grunde gelegt.

800 als spätesten Zeitpunkt der Entstehung der Hamdismál annehmen.

Diese Erörterungen sind davon ausgegangen, dass die Ragnarsdrapa echt ist. Mir scheint das schon der Stil dieses Gedichts zu beweisen; eine Behandlung dieser Frage würde aber hier zu weit führen.

Wir können also mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit das Alter der hier besprochenen Lieder folgendermassen festsetzen: Atlakviða neuntes Jahrhundert (872); Hamdismál achttes Jahrhundert; Hunnenschlacht (die erhaltenen alten Bruchstücke) sechstes oder, wenn man dieses Lied nicht auf die Schlacht auf den Katalaunischen Feldern sondern, was mir richtiger scheint, auf ältere Kämpfe zwischen Goten und Hunnen am schwarzen Meer und bei den Karpathen bezieht, viertes bis fünftes Jahrhundert.

Marburg (Lahn).

Felix Genzmer.

Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526.

(Forts.).

II.

Thet Nya Testamentit 1526.

1. Sättare och sättarvariationer.

Nya Testamentet (= NT) trycktes omedelbart efter Een nyttvgh Wnderwijsning och var färdigtryckt redan den 15 augusti. Samma sättare, som använts för Wnderw., hava använts även för NT, och de hava fördelat arbetet sinsemellan på så sätt, att de i början satt varannan bok var. NT delas som bekant i två delar, vardera med egen paginering. Den första omfattar evangelierna och Apostlagärningarna, den senare övriga böcker från och med Romarbrevet. Förspråken stå utanför pagineringen med romerska siffror. Samme sättare, som satt senare hälften av Tideboken och första hälften av Wnderw. (Wnderw. I), återfinnes här i förra hälften i Marcus (= Mc.) och Johannes (= Joh.), i

senare hälften i första Corinterbrevet (= 1 Cor.). Den sättare, som använts för förra hälften av Tideboken och senare hälften av Wnderw. (= Wnderw. II), spåras däremot i förra hälften i Matteus (= Mt.), Lucas (= Luc.) och Apostlagärningarna (= Ag.). I senare hälften har han ånyo börjat med Romarbrevet (= Rombr.) och fortsatt med andra Corinterbrevet (= 2 Cor.). Från och med Galaterbrevet äro sättarvariationerna ej så påtagliga, varför språket här gör ett mera enhetligt intryck. Allmänna förspråket överensstämmer närmast med detta senare parti.

Vid redogörelsen för språkbruket i NT har jag i stor utsträckning hämtat mina belägg och sifferuppgifter från N. Lindqvists Studier i reformationstidens svenska. På åtskilliga punkter har jag dock kompletterat dem med egna excerperter.

Olikheten mellan de olika böckerna torde framgå av följande översikter, varvid naturligtvis full sifferöverensstämmelse ej kan väntas.

	<i>kt</i>	<i>ct</i>	<i>cht</i>
Övervägande <i>kt</i> ha Mc.	29	12	6
Joh.	25	7	4
1 Cor.	27	26	6
Övervägande <i>ct</i> ha Mt.	40 ¹	53	7
Luc.	30	66	10
Ag.	18 ²	98	23
Rombr.	6 ³	30	26
2 Cor.	4	vanl.	23.

I övriga partier användes *ct*.

-ogh: *-ugh*.

Endast i Mc. är *-ogh* avgjort övervägande med 27 *-ogh* mot endast 8 *-ugh*. I den med Mc. i andra hänseenden beslätade Joh. är ändelsen i regel *-igh* liksom hos O. Petri, och exemplen med *-ogh* (8 gr), *-ugh* (13 gr) så fåtaliga, att de ej ge något bestämt utslag. Det förefaller sålunda, som om på denna punkt manuskriptet följts tämligen noga i Joh. Den tredje med dessa

¹ Därav *mektogh* etc. 7 gr och typen *wäkte* 6 gr.

² Därav typen *vpwäkt* 12 gr.

³ *vpwäkte* etc.

besläktade boken, 1 Cor., uppvisar 34 *-ugh* mot endast 11 *-ogh*, vilket kan stå i samband med att *-ugh* överhuvud är vanligare än *-ogh* i hela senare hälften. I övriga böcker är proportionen följande:

	<i>ogh</i>	<i>ugh</i>
Mt.	43	50
Luc.	19	49
Ag.	22	41
Rombr.	32	130
2 Cor.	14	38

Därefter är *-ugh* övervägande.

Formerna *schola*, *schal*, *schulle*, *för* — *schul* äro i NT nästan utrensade. Endast i de med Wnderw. II besläktade Ag. (33 gr), Rombr. (3 gr) och 2 Cor. (25 gr) förekomma de mera talrikt.

Stavningen *kl* är i NT representerad nästan endast i de med Wnderw. I besläktade Marcus med exemplen *klår*, *klarligha*, *beklagha* (2 gr), *kleen*, *klädhe* (15 gr) och Johannes med exemplen *klädhe* (3 gr), *klädhnat*, *åklaghare*, *förklara* (5 gr) och *beklaga*. Om övriga former se sid. 140.

I Mc., Joh. och 1 Cor. sakna orden *fulkomna*, *komne* osv. med ett undantag, *kompne* Joh. 10: 8, inskott av *p* mellan *m* och *n*, under det att inskott är regel i Mt. (15 gr), Luc. (4 gr) och Ag. (6 gr), undantagen äro endast: i Mt. *fulkomnat* 26: 54, 27: 9, i Luc. *fulkomnat* 22: 16 och i Ag. *komne* 17: 6, *vskomne* 13: 31. Om övriga former se sid. 170.

Formerna *folgde*, *folgt* med *o* förekomma huvudsakligen i Mc., Joh. och 1 Cor. så fördelade, att Mc. har *o* 9 gr — *ö* 3 gr, Joh. *o* 3 gr — *ö* 3 gr och 1 Cor. *o* 2 gr — *ö* 1 g. Övriga *o*-former äro i Mt. 2 gr gentemot 17 *ö*, Luc. 1 g gentemot 8 *ö* samt i Gal. 1: 13 och U. 14: 9. Det är nog ej heller tillfälligt, att *torst*, *torsta*, *torstogher* äro enrådande i Mt. (5 gr) och i 2 Cor. (1 g), medan *törsta*, *törstoghe* äro genomgående i Joh. (6 gr) och 1 Cor. (1 g).

Liksom *bedhia* i Wnderw. är vanligast i senare hälften, är *tredhie* i NT inskränkt till Mt., Luc. och Ag.

Ordet *fridh* böjes *fridh*: *fredhen* (se sid. 153). Endast i Mt., Luc. och Ag. träffas även enstaviga former med *e*.

Något liknande gäller *skip*: *skepet* (se sid. 155). Under det att Mc. och Joh. ha övervägande *skip*, ha Mt. och framför allt Ag. övervägande *skep*.

Å andra sidan uppvisa Mc. och Joh. ibland former som *bleffuo* Joh. 2: 12, *refuo* Mc. 2: 4, *wredho* Joh. 19: 2, under det att övriga böcker i förra delen endast ha *bliffuo*, *driffuo*, *grijpo*, *riffuo* osv.

öffuer är främmande för båda reformatorerna. Enligt N. Lindqvist s. 75 förekommer denna form emellanåt vid sidan av *offuer*. I själva verket är *öffuer* nästan enrådande i Mc. och Joh. (endast 6 *offuer*) och 1 Cor. samt är vanligt även i Luc. I Ag. går gränsen mellan *öffuer* och *offuer* sid. 185 på så sätt, att på sid. 162—182 *öffuer* träffas 29 gr — *offuer* 8 gr, sid. 185—206 däremot förekommer *öffuer* endast 8 gr — *offuer* 17 gr. Även senare förekommer *öffuer*, t. ex. i Rombr. omkr. 18 gr mot omkr. 12 *offuer*. Från och med 2 Cor. normaliseras *offuer*. I Mt. är *offuer* dominerande (60 *o* — 13 *ö*). Man erinrar sig här osökt fördelningen av *offuer* — *öffuer* i Wnderw.

openbar är liksom i Wnderw. I enrådande i Mc. och i Joh. i avgjord majoritet (15 *openbar* mot 3 *oppenbar* och 1 *vppenbar*). I 1 Cor. träffas det 2 gr gentemot 2 former med *pp*. För övrigt förekommer *openbar* endast ett par gånger i Ag. gentemot 8 *openbar*, vilken senare form är enrådande i Mt. och Luc. liksom i hela senare hälften utom 1 Cor.

geffua är främmande för såväl O. Petri som L. Andreæ, varför det helt säkert härstammar från sättaren. Det är övervägande i alla böcker utom, betecknande nog, de med Wnderw. I besläktade Mc., Joh. och 1 Cor., i vilka manuskriptets *giffua* är så gott som enrådande.

På samma sätt äro Mc., Joh. och 1 Cor. mest konsekventa i bibehållande av manuskriptets *widh*, under det att Mt., Luc. och Ag. gärna ha *wedh*.

nidher, *nidhan* förekomma nästan endast i Mc. (3 gr) och Joh. (5 gr), *sidhan* är likaledes i huvudsak inskränkt till Mc. (8 gr), Joh. (3 gr) och 1 Cor. (en gång), varjämte ett par ströformer förekomma i Luc. (3 gr).

Symptomatiskt är nog ock, att *sc* för *sk* i framljud i förra hälften endast förekommer i Mt., Luc. och Ag., under det att i Mc. och Joh. *sk* är enrådande (se sid. 167).

Skrivningarna *dywr*, *lyws* etc. med *y* för *i* förekomma nästan endast i de med Wnderw. II beslätade Mt. (3 gr), Luc. (8 gr), Ag. (16 gr) och Rombr. (3 gr). För övrigt endast någon sällsynt gång, såsom i Mc. *syön* 8: 13, U. *lyom* 3: 16.

Normalformen *helbrögda* har i Mc. (5 gr), Joh. (8 gr) och Ag. (2 gr) fått lämna rum för *helbregda*.

Pret. plur. av *wara* har i Mc., Joh. och 1 Cor. oftast formen *wåro*, *wåre*, i övriga böcker tvärtom nästan uteslutande *woro*: Mc. 24 *wåro* — 18 *woro*, Joh. 36 *wåro* — 2 *woro*, 1 Cor. 17 *wåro* — 2 *woro*. För Mt. äro siffrorna 2 *wåro* — 10 *woro*, för Luc. 4 *wåro* — 18 *woro*, för Ag. 3 *wåro* — 71 *woro* och för Rombr. 1 *wåro* — 14 *woro*.

Även i frekvensen av *wart* och *wort* spåras olikheten. Mt. har sålunda endast 2 *wart* mot 8 *wort*, Mc. tvärtom 11 *wart* — 9 *wort*, Luc. åter 11 *wart* — 17 *wort*, Joh. 8 *wart* — 3 *wort*, Ag. 14 *wart* — 51 *wort*. Därefter blir *wort* i stort sett den vanliga formen utom i 1 Cor., där dock endast 2 former av vartdera slaget förekomma.

hadhe, *ladhe*, *sadhe* äro normalformer. Dock träffas undantag, som emellertid äro koncentrerade till Mc. och Joh. I st. f. *hadhe* förekommer sålunda i Mc. *haffd(h)e*, *hafde* tillsammans 19 gr, medan för övrigt en dylik form träffas endast en gång i Luc. 22: 53.

lagde är genomgående i Mc. (utom 8: 23, 25) och Joh.; för övrigt förekommer det endast i U. 1: 17.

sagde förekommer i Mc. 29 gr, i Joh. 2 gr, men för övrigt endast i 1 Thess. 4: 7 och Allm. fspr. 2 b.

Olikheten mellan de olika böckerna består även här väsentligen däri, att den ene sättaren sannolikt mera respekterat manuskriptets språkform än den andre, och då de avvikit därifrån, har det ej alltid skett på samma punkter. Då skillnaden mellan dem i NT ej är fullt så skarpt utpräglad som i Wnderw., beror det helt säkert därpå, att NT korrekturlästs strängare än Wnderw., varigenom exempelvis en sådan stavning som *sch* för *sk* nästan helt utrensats även från de partier, som satts av Wnderw. II-sättaren, så att denne förmodligen själv till slut övergivit den. Det parti från Galaterbrevet framåt, som ej längre uppvisar några sättarvariationer, är identiskt med vad N. Lindqvist kallat »normalspråksområdet».

Efter att sålunda ha konstaterat, att samma sättarvariationer förekomma i NT som i Wnderw. och Tidb., anser jag mig ha erhållit en säker utgångspunkt för bedömandet även av en del andra ortografiska och formella egenheter, som NT har gemensamt med dessa båda urkunder.

2. Rester av främmande ortogafi.

Liksom sättarvariationerna försvinna från och med Galaterbrevet, försvinna ugefär samtidigt också åtskilliga rester av främmande stavning, som i stor utsträckning funnos kvar i Tideboken och delvis även i Een nyttwgh Wnderwijsning. Följande företeelser kunna nämnas.

ch för *k l. g* i ord som *kärlech* 1 Cor. 4: 21, *kloche* dars. 4: 10, *klocheetz* dars. 12: 8, *folch* Mc. 14: 43, *calch* 1 Cor. 11: 26, *swacht* 1 Cor. 1: 28, *swacheet* 1 Cor. 1: 25, *aldrich* 1 Cor. 2: 8, som det i partiet före Galaterbrevet träffas enstaka exempel på, försvinna nästan helt i normalspråksområdet.

sch för *sk* i orden *schola*, *schal*, *schul* etc. har behandlats ovan sid. 136. För övrigt förekommer *sch* endast i ordet *schadha* i Mt., Mc., Luc., 1 Cor., 2 Cor., Fil., 1 Tim., 1 Petri och U. samt i *schöta* Rombr. och i *selschap*, *skepzsredschapen*, *schodha*, *schäl*, *wijschipilse* i Ag. Endast ett fåtal exempel härstamma från normalspråksområdet.

Något vanligare är *sch* i ord som *grekisch*, *galileesch*, *pascha*, *päscha*, *spetalesche*, *hebreisch*, *elschadhe*, *iordisch*, *himmelsch*. Exemp-
len äro emellertid även här koncentrerade till partiet före Gala-
terbrevet.

Skrivningar med *kl* för *cl* finnas huvudsakligen i Marcus
och Johannes (se sid. 136). Övriga exempel äro *klädhe* Mt. 26: 65,
klappar Mt. 7: 7, *klappa* Luc. 12: 36, *klippo* Rombr. 9: 33 och
kloo(c)k 1 Cor. (4 gr). Intet exempel är hämtat från »normal-
språkpartiet».

Stavningen *kt* försvinner helt och lämnar rum för *ct* (se
sid. 135).

dh för *d* efter *l* och *n* är det gott om exempel på huvud-
sakligen i evangelierna men även i andra böcker före Galater-
brevet. Därefter användes nästan endast *d*.

th för *t* i svagtonig ställning i ord som *ärith* 'är det', *sätith*,
burith, *fååreth* är mycket vanligt, framför allt i Marcus och Jo-
hannes men även i Lucas (21 ex.); i övriga böcker är det mer
sällsynt, t. ex. i Mt. med endast 4 ex., och i normalspråksom-
rådet torde det i stort sett vara bortrensat.

Även i starktonig stavelse i ord som *nath*, *sither*, *bäther*,
weeth, *loth*, *föther*, *låther* uppträder *th* huvudsakligen i Marcus,
men ej så ofta som i svagtonig stavelse. Även denna stavning
försvinner.

På försvagningen $t > dh$ i ord som *arbetedh*, *aftadh*, *haff-
wedh*, *witnadh*, *sworidh* osv. finnas exempel endast i Marcus (11
gr), Lucas (5 gr), Johannes (6 gr) och 1 Cor. (2 gr).

Om *y* för *i* se sid. 138.

i kvarstår ofta, huvudsakligen i evangelierna och Ag., i
följande ord: Matteus: *sökien* 10: 14 not, *helghia* 12: 32, *helgie* 28: 1
not, *styckiom* 14: 20, 15: 37, *torgiet* 11: 16; Marcus: *styckier* 7: 4,
styckiom 8: 20; Lucas: *torgiet* 7: 32, *torgien* 20: 46, *herbergie* 10: 34,
skökior 15: 30, *sökia* fl. g., *styckiom* 9: 17, *fölgyer* 21: 8, 22: 10, *dyn-
gyona* 14: 35, *sökyandes* 13: 6; Johannes: *styckiom* 6: 12, *sökia* etc.
6: 24, 7: 34 m. fl., *fiskia* 21: 3, *fiskiaden* 21: 10 (jfr dock *fiskiare*
i O. Petris Tänkebok). I Ag. träffas *helg(h)ia*, *helgia* 8 gr, *her-*

berghie 28:7. Formerna äro kända från Tidb. och Wnderw. och torde i NT ha samma ursprung som där. Stavningen *fölgyer*, *dyngyona*, *sökyandes* saknas i Wnderw. men finns i Tidb.

Även några enstaka skrivningar med *sc* i orden *påsca*, *latinisca* i Lucas, *påsca* (2 gr) i 1 Cor., *älsca* i Eph. 2: 4 och *gansca* i U. kunna vara reminiscenser från Tidb., där dylika former äro allmänna.

Relikter från Tidb. äro ock *likamme* Mc. 14: 8, *likamligh* Joh. 11: 13, *likamligha* Col. 2: 9 samt *ecke* för *icke*, som förekommer huvudsakligen i Mt. (o. 20 gr) samt några enstaka gånger i Mc., Luc. och Col. Ej heller *lekawel*, *lekwel*, *lekwel* förekomma i de senare böckerna.

Även över dessa former har sålunda censuren gått fram strängare än i Wnderw., vilket lett till att de i normalspråksområdet nästan helt utrotats. Men ej nog härmed, även åtskilliga former, som sannolikt äro O. Petris, försvinna ganska snart. Dessa behandlas i kap. 4.

Här må även nämnas, att det i teckningen av gammal långvokal råder en liknande utveckling med tydlig tendens till enkelskrivning av vokalen mot urkundens slut. Detta gäller enligt Lindqvist vokalerna

o, *å*, *ä*, *ö* framför *dh*: *bloodh* > *blodh*, *rådth* > *rådth*, *säädth* > *sädth*, *döödh* > *dödth*,

u, *å*, *ö*(?) framför *gh* i ord som *trugh* > *trugh*, *läägh* > *lägh*,
ö framför *n*: *löön* > *lön*.

Å andra sidan förekommer en motsatt tendens till dubbelskrivning av vokal framför *l* av vokalerna *å*, *ä* (< *æ*): *kål* > *kåål*, *jhää*. I alla dessa hänseenden anknyter NT till förhållandena i Wnderw.

3. Svenska dialektformer eller — danismer?

I de föregående kapitlen har jag sökt visa, att samma sättare sannolikt använts för Nya testamentet som för Een nyttwgh Wnderwijsning och Tideboken. Om dessa sättare verkligen varit danskar, såsom ovan hävdats, har man rätt att vänta, att även

i NT trots korrektorn skola ha insmugit sig former, som voro främmande för svenskan eller reformatörerna. Flera sådana former ha behandlats av Lindqvist, som dock bedömer dem annorlunda än jag, i det han betraktar flertalet av dem antingen som västmanländska eller närkiska dialektformer. Endast ett fåtal tillskrivas en lågtysk sättare. De enskilda formerna diskuteras bäst var för sig.

Utom normalformerna *ande*, *band*, *grand*, *hand*, *land*, *sand*, *strand* — *stånda*, *förstånd* träffas på spridda ställen, huvudsakligen i Lucas, Ag. och 1 Cor., några eustaka exempel med *å* av orden *åndar*, *åndom* *åndeligha*, *allahända* (2 Cor.), *båndom*, *stråndenne* (Ag. 27: 40), vilka alla förekomma i partiet Mt. — 2 Cor. utom *båndom* Filem. 1: 10, 13 och *åndar* 1 Petri 4: 16. Lindqvist betraktar dem som dialektala i förhållande till de segrande *a*-formerna och menar (s. 196), att de kunna härleda sig från O. Petri. De torde emellertid alla utom möjligen *bånd* vara främmande för O. Petri, och formen *strånd* synes ej ens ha påträffats i svenska dialekter. Den är främmande även för danskt riks-språk men är känd från Själland (Lis Jac. s. 172). De övriga äro normalformer i danskan under reformationstiden, varför de liksom motsvarande former i Wunderw. helt säkert hava inkommit genom sättaren.

Å andra sidan kvarstår liksom i danskan men mot bruket i NT *a* någon gång huvudsakligen i början (Mt., Mc. och Joh.) i orden *forstand*, *förstandz*, *forstandigheeten*, *vpstanden*, *vpstandilse*, vilka torde vara främmande för reformatörerna men äro normalformer i tidens danska och därför fullt förklarliga som sättarformer.

Framför *ng* står *å* eller *o*. Alla undantagen utgöras av sådana ord, som i tidens danska i regel ha *a*, nämligen *gangom* Joh. 11: 7, *vhgang* Mt. 15: 17, *mang*, *-e*, *-a*, *mangahanda*, *lang*, *-t* Mc. 15: 40, Joh. 5: 35, *langmodugh*, *-e* 1 Thess. 5: 14, 2 Petri 3: 9, *langmodugheet* Gal. 5: 22, Col. 1: 11, 1 Tim. 1: 16, 2 Petri 3: 15. Av dessa förekomma *gang*, *lang*, *mang* i urkundens början och betraktas därför av Lindqvist som dialektformer, utan att dock

någon bestämd dialekt anges som källa. *langmodugh* förekommer huvudsakligen i senare hälften, varför det enligt honom influerats av lågtyskans *lang-*, *lankmodich*. Helt säkert hava de dock alla liksom *förgangne*, *mothgang*, *loffsang*, *angst* i Wnderw. sin gemensamma källa i danskan och hava inkommit i Wnderw. och NT genom sättaren. Då *langmodugh* bibehållits i senare delen, kan det bero på att det även var korrektorns form. Någon svensk dialekt med kvarstående *a* framför *ng* kan väl knappast komma i fråga som källa till dessa former i NT.

Framför *ll*, *ld* står *å*, *o* i orden *hålla*, *fåll*, *kåll*, *wåld*, *ålder*. Även sammansättningar på *-fall*, *-faldig* i ord som *hundradefall*, *enfaldig* etc. ha i regel fått *å*-vokal, t. ex. (*e*)*enfåldug*, *-fållug* etc. Mt. 2 gr, Ag. 1 g, Rombr. 4 gr, 2 Cor. 2 gr, Col., Jac. (*enfålleligha*), Allm. fspr. (3 gr). Dock träffas även (*e*)*enfållugt*, *-ugha* etc. Luc., 2 Cor. (4 gr), Eph., *enfålleligha* Allm. fspr., *mårgfålleligha*, *-it* genomgående (se Lindqvist s. 43). Liksom i Wnderw. torde *å*-formerna sannolikt ha tillhört sättaren och böra i så fall sammanföras med de danska formerna. Lindqvist (s. 43) synes tvärtom mena, att »den i NT svagt markerade senare nysvenska utvecklingen *-fåld*, *-fåldig*» får »tillskrivas inflytande från medelågtyskan. Den uteblivna assimilationen antyder också främmande ursprung». O. Petri har med säkerhet haft *a* i hithörande ord, men i hans tryckta skrifter har detta i stor utsträckning ersatts med *å*, *o*, som sålunda varit tryckeriets form. Hos L. Andreæ är ordet ej belagt.

Formerna *hundradefål* Luc. 8: 8, *tolffål* U. 22: 2, *hundrad(h)e-fålt* Mt. (3 gr), Mc. 10: 30, *sextiyofålt* Mt. 13: 23, *trättyofålt* Mt. 13: 23 synas bäst förklaras utifrån främmande förutsättningar med labialisering av *a* mellan *f* och *l*. I danskan äro dessa former vanliga, och helt säkert böra NT:s mera enstaka former genom sättaren föras tillbaka till danskan, i synnerhet som de uppträda endast i urkundens början. O. Petri har i dessa ord *a*.

Likartad härmed är labialiseringen i *befålningsmennena* 1 Petri 2: 14, som ovedersågligen är av främmande ursprung.

Motsättningen *käll* U. 3: 15 (2 gr), 16 — *kalt* Mt. 10: 42 är helt i överensstämmelse med danskt språkbruk. Lindqvist hänför *käll* till de västmanländska dialektdragen i NT och anser det sålunda förskriva sig från L. Andreæ men anmärker själv, att det icke har påträffats i Västmanland utan först uppe i Dalarna. O. Petris form är sannolikt *kald* eller *kall*.

Labialisering *wa* > *wo* föreligger i de enstaka *fråvårelsen* 2 Cor. 10: 11, *grundwålen* Ag. 16: 26, *wår* 'var' Ag. 16: 1, *wordher* Luc. 17: 25, Jac. fspr., Rombr. 3: 28, vilka alla i rikt mått återfinnas i tidens danska men äro främmande för svenskt språkbruk. Särskilt må nämnas pret. *wår* som, skrivet *wor*, är normalform i tidens själländska urkunder. Från reformationstidens danska skribenter må dessutom anföras former som *grunduol*, *aluor*, *swaarede*, *det waarede* m. fl., som äro belysande för de enstaka ströformerna i NT. Om *wort* se nedan.

Andra labialiseringar, som kunna återföras till tidens danska, äro *fåra* 'fara' (jfr da. *faaræ*, rimmande på *daaræ*; Lis Jac. s. 113) och sannolikt *lekoma* Rombr. 12: 1, som kan jämföras med det i tidens danska vanliga *legome*. Lindqvist (med hänvisning till Beckman Studier i utgivna handskrifter s. 124) sätter det i samband med *likoma* i äldre västmannalagen. Att formen emellertid tillhört tryckeriet framgår väl därav, att den ånyo uppdyker i Sacramenten.

Även *klår* 'klar' Mc. 9: 3 föres av Lindqvist till Västmanland, där det dock är belagt endast från Bergslagsmålet. Även det bör emellertid insättas i detta sammanhang, då det återkommer i Sacramenten och Postillan 1528 och sålunda sannolikt härstammar från tryckeriet samt i ä. da. sannolikt kunnat uttalas med å-ljud, då det förekommer som rim till *staar*, *wor* (Lis Jac. s. 113).

oppenbårar, *oppenbåradhe* 2 Cor. 2: 14, 5: 10, *oppenbårilse* 2 Cor. 12: 7 äro sannolikt främmande för reformatorerna. Då de återkomma i Sacramenten, härstamma de sannolikt från tryckeriet, och i så fall är det frestande att även i dessa söka ursprunget till å-skrivningen på danskt område, där en labialise-

ring *-bar* > *-bår* är fullt förklarlig, även om den på grund av ortografiska förhållanden ej kan skriftspråkligt styrkas. Bör möjligen *openbaar* i Tidb. 54 utläsas *openbår*?

Formerna *gordana* Luc. 7: 25, *hordnackadhe* Ag. 7: 51, *word* Luc. 2: 8, *wordadhe* Joh. 12: 5, *wordnat* Col. 9: 24 ha motsvarighet i Tideboken och kunna även de föras tillbaka till danskan, där denna skrivning är mycket vanlig (se Lis Jac. s. 190). Lindqvist (s. 37 f.) anser, att skrivningarna *word*, *wordnat* kunna ange en öppnare och kortare vokal än *gård*. Sedda från den synpunkt, jag här lagt på dessa former, äro de i NT av rent ortografisk natur.

lata växlar i första hälften med *låta*, *läta*, vilka former dock i flertalet böcker äro i bestämd minoritet. Från och med Gal. är *lata* så gott som enrådande. Då L. Andreæ efter 1526 i regel använder *låta* (endast en gång *lata*) och O. Petris former äro *läta*, *låta*, torde *lata* härstamma från sättaren och kan därför sammanställas med da. *lathæ*. Även Lindqvist s. 137 antar på denna punkt inverkan från sättaren. Pret. till *lata* heter i partiet Mt. — 2 Cor. *lot(h)*, *loot(h)*, *lot(h)o* etc. 49 gr, *lät(h)*, *läto* endast 23 gr, *lath* 1 g, *lååt*, *låte*, *låto* 4 gr. I senare partiet däremot träffas *lot* endast i Eph. 1: 20, normalformen är där *lät*. Böjningen *lata* — *lot*, som återfinnes i Tidb., är med säkerhet dansk, då den saknas hos båda reformatorerna.

Det enstaka *hanom* Ebr. 12: 5 erinrar om det danska *hanom*, *hanum*.

krefftugh 2 Thess. 2: 11, Filem. 1: 5, *crefftigheet* Col. 1: 29 hava motsvarigheter i danskan; jfr *kreffter* i Christ. II:s NT Rombr.

I långstaviga ord med bevarad kort vokal förekommer ibland *e* för *i*: *epistel* Rombr. fspr. 1 a, *tett* 'ditt' Mt. 20: 21, *sönderspletradhe* Ag. 2: 3. Här må ock nämnas *wetna* Joh. 18: 37, *wetnesbyrd* Ag. 26: 4, *skeliet* Mt. 25: 32 samt *brenna* 7 gr för *brinna*, vilka alla i danskan äro vanliga men synas vara främmande för reformatorerna. I Tidb. däremot träffas *brenna* för *brinna*. Hos O. Petri finnas visserligen *epistel*, *jngefft*, *besper*, *brenna* men en-

dast sporadiskt i hans tryckta skrifter, varför de sannolikt där ha samma ursprung som i NT. Det är därför mest tilltalande att anse dem som enstaka sättarformer, som undgått granskarens penna. I så fall böra de hänföras till dansk språkmiljö, där de hava talrika motsvarigheter (se Lis Jac. s. 133 ff.). Om övergången *i > e* i kortstaviga ord se nedan sid. 152.

Då ordet *embite* har *i* i Col. 1: 25, 2 Cor. 3: 8, Eph. 3: 1, är det i enlighet med danskt språkbruk, men det användes ock av L. Andreæ; jfr exempelvis *prestembitte* i Christ. II:s NT. — *hemmelriket* Mt. 8: 11 bör bedömas som motsvarande former i Tidb. och Wunderw.

För *silffuer* brukas vanligen *sylffuer*, *sylff*, någon gång i de med varandra besläktade Mt. och Ag. *sölffuer* Mt. 10: 9, *sölffsmedh* Ag. 19: 23. Både O. Petri och L. Andreæ använda *silffuer*, varför *sylff*, *sölff* torde böra hänföras till sättaren. Båda formerna äro vanliga i danskan. Lindqvist betraktar dem som tillhöriga en lågtysk sättare.

Det enstaka *kirknessa* Joh. 10: 22 har sin motsvarighet i Tidebokens *kirke* och torde som detta vara danskt.

Formerna *störkias*, *störkte*, *störkt*, *störkiandes*, *störke*, som förekomma i Luc. 22: 43, Ag. 5 gr, Fp. 1: 14, 1 Thess. 3: 13, 1 Petri 5: 10, betraktas av Lindqvist (s. 198) som västmanländska. De äro dock ej belagda hos L. Andreæ, och då de även äro främmande för O. Petris egenhändiga manuskript, torde de helt säkert liksom motsvarande former i Wunderw. och Tidb. återgå till dansk språkmiljö, där de äro vanliga.

Formen *dörffdes* Luc. 20: 40, Ag. 5: 13 är troligen dansk, då den icke är belagd vare sig hos O. Petri eller L. Andreæ, under det att den är vanlig i danskan. Det är kanske ej tillfälligt, att *dyrffdes* Joh. 21: 12 uppträder i ett parti, som satts av den sättare, som bäst följer manuskriptet, under det att *dörffdes* förekommer i ett parti, som satts av den andre. Lindqvist hänför både *dyrffdes* och *dörffdes* till de västmanländska dialekt-dragen i NT (s. 198).

förstyrde Ag. 9: 21 är det danska *forstyrre* (Lis Jac. 222), och

ohyllt 'ohöjlt' 1 Cor. 11: 5 kan jämföras med *fylge, fyllie, byllie* o. dyl. i de danska reformationsskrifterna.

Formerna *slaar synd(h)er* Mc. 2: 22, *slå synder* Joh. (4 gr), *synderdela* Mt. 24: 50, *synderlaghne* Mc. 5: 4 ha anor från Tideboken och återfinnas i Postillan 1528, varför de helt säkert stamma från tryckeriet och bära då sammanställas med da. *syndenvær, i synder, brynd* och liknande former (se Lis Jac. s. 247). De äro främmande för båda reformatorerna.

Formerna *löffter* Luc. 21: 28, *löfft* Mc. 11: 23 av verbet *löffta* 'lyfta' kunna vara närkiska och i så fall härstamma från O. Petri. Då de i danskan voro ytterligt vanliga, kunna de emellertid ock härstamma från en dansk sättare. Även de genomgående *nöchtern, nöct(e)re* kunna betraktas på samma sätt.

För de enstaka *betörffues, -om* Eph. fspr., 1 Thess. 4: 12, Ebr. 4: 16 och *nödhtörffugt, -igt, -ugheet* Luc., Ag., Fp., Col., vartdera en gång, räknar Lindqvist med en dialektisk övergång *o > ö* framför *r* men även med lågtyskt inflytaude. Då de även uppträda i O. Petris tryckta skrifter, fastän han själv använder *o*-former, äro *ö*-formerna helt säkert tryckeriets. För en dansk sättare voro de också fullt naturliga, då de äro vanliga i tidens danska. På grund av deras fåtalighet har man ej rätt att räkna med att de från NT överförts till O. Petris skrifter.

borttörka, förtörka etc. (11 gr, därav 9 gr i Mc., Luc. och Joh., för övrigt endast Jac. 1: 11, U. 16: 12) uppfattas likaledes av Lindqvist som västmanländska dialektformer. De kunna emellertid ej skiljas från motsvarande former i Wnderw. utan bära bedömas som dessa; se sid. 48.

förlösning(h) Luc. 2: 38, 4: 19, 21: 28, Ebr. 11: 35 är vanligt exempelvis i det danska NT 1524, liksom *söm* 'som' Mt. 21: 9, Rombr. 3: 24, U. fspr. har sina direkta motsvarigheter där. Det enstaka *kömmer* Mc. 13: 36 bör helt säkert ses i samband med *kömpne* i Postillan 1528 och torde alltså ha tillhört tryckeriet. I så fall kan det jämföras med pret. *køm* i Christ. II:s NT 1 Cor. 15.

De enstaka *törghit* Luc. 11: 43 och *sörgesong* Luc. 7: 32 anses av Lindqvist som säkra dialektdrag från Västmanland. De äro

emellertid fullt naturliga även för en dansk sättnare, då båda formerna voro vanliga i tidens danska. Dessutom förekomma de endast i Luc., som överhuvud visar förkärlek för danismer.

Från lågtyskan har upptagits *bönen* Ag. 20: 9, som av Lindqvist hänföres till västmanländskan (s. 198).

Av ord med *ö* för *o* återstå till slut endast *fölkit* Mc. 11: 32, 13: 8, Ag. 7: 17 samt *tölfte* Ag. 12 rubr., vilka av Lindqvist betraktas som västmanländska dialektformer med övergång *o* > *ö* framför kakuminant *l*. Det är dock tvivelaktigt, om detta är riktigt. L. Andreæ's språk anses ju spegla dialekterna i östra Västmanland på gränsen till Uppland, men *ö* framför kakuminant *l* uppträder i Västmanland först längre åt väster och i Bergslagsmålet. I Romfartuna i Västeråstrakten heter det sålunda visserligen *sörg*, *törp*, *törv*, *törr* men *folk*, *golv*, *stolpe*, *holme*, *korg*. Männe inte även dessa enstaka former böra betraktas som sättnarformer, som undgått korrektorns penna. Liksom flertalet danismer träffas de endast i förra hälften. Jfr en skrivning som *föllen* Lucas 11 i Christ. II:s NT.

Ett par påtagliga danismer äro *sön* 'son' Luc. 9: 22, plur. *sönnen* Ag. 7: 15. Även *spönar* Luc. 23: 29, som är belagt i den danska översättningen av H. Susos Gudelig visdoms bog, kan vara danskt.

fördöl(d)t Luc. 8: 17, 18: 34, 19: 42, *fördöld* Mt. 13: 44, *fördöilde* Mt. 13: 44 äro vanliga i danskan.

giörde Mc. 5: 40 kan lämpligen jämföras med danska former som *giörd*, *iörd(e)rig(h)æ*, t. ex. i Lucidarius, vilka av Lis Jac. lokaliseras till Själland (Lis Jac. s. 122). Även i Tidb. förekommer *giört* 22.

fughlen, *-ana* Luc. 13: 34, 12: 24 ha anor från Tideboken och danskan, där de äro normalformer. Även det huvudsakligen i Lucas (14 gr) men för övrigt i spridda delar av NT uppträdande *skula* (Mc., Joh. 4 gr, 1 Cor., Ebr.) kan ha danskt ursprung liksom å andra sidan pret. *skolle* U. 12: 17. Även O. Petri använder dock *skwla* under år 1524.

hohswalar 2 Cor. 1:5, som finns även i Tidb., erinrar om det i tidens danska mycket vanliga *howswalæ*.

hosbondans Mt. 12:26 är i tidens danska ytterligt vanligt. Samma form finns emellertid även hos L. Andreæ. Det enstaka *konnogt* Luc. 8:17 motsvaras i Tidb. av *konukth* 46.

Till danismerna torde helt säkert även böra räknas de enstaka *affbrotten* Mc. 13:2, *förbodhen* Mt. 5:33 not, *vthgoten* Ag. 10:45, *förnommit* Mc. 5:26, vilka äro främmande för reformatorerna men vanliga i tidens danska (se Lis Jac. 130).

Till de västmanländska dialektdragen föras av Lindqvist de enstaka *sputadhe* Mc. 7:33 och *stuppa* Tit. 1:11, 1 Petri 2:15, vilket möjligen är riktigt, fastän de numera träffas först i nordöstra Västmanland; jfr dock även *sputte* Joh. 9:6 i Christ. II:s NT. — *sputadhe*, *sputat* U. 12:15, 16 som av Lindqvist föras hit, ha långt *u*. — *kunstugh* Jac. 3:13 kan vara danskt.

snyppeligha 1 Cor. 12:23, *snyplighit* 1 Cor. 7:36, *snypligheet* 1 Cor. 15:43 äro i danskan vanliga former liksom *ynkar*, *ynkadhe*, *förynkadhe*, vilka i Mt. 14:14, 15:32, Mc. 3:5 uppträda som varianter till *önkadhe*.

De genomgående *kuss*, *kwss*, de enstaka *drukkenscap* Luc. 21:34, *drukkenscap* Gal. 5:21, *drukkenscep* 1 Petri 4:3, *fullest* Rombr. fspr. 5 a äro de normala formerna i danskan. *okuskeet* Rombr. fspr. 2 b, 3 a finns redan i Wnderw.

Den hos reformatorerna ej belagda böjningen *lykia* — *luct* är i danskan den normala, t. ex. i Cod. Esrom. *tillucht* s. 86, *luct* s. 85, hos Christ. Pedersen *lwcthe dørre*, *lwcte dørre*, *luct* osv.

Formen *almusa* Luc. 11:41 förekommer även i O. Petris tryckta skrifter, varför den helt säkert varit tryckeriets. Den återgår till det mnt. *almuse* och kan mycket väl ha tillhört en dansk sättare.

Säkra danismer, som återfinnas i Tideboken, äro *drömma* Ag. 2:17, *drömmar* Ag. 2:17, *försummadhe* Ag. 18:25, *hemmeligheet* Luc. 8:10, *rwmmet* Ag. 6:14, 7:7, 33, *ödherummen* Mc. 1:45, *stemmer* Eph. 5:5. De saknas hos båda reformatorerna men

återfinnas i O. Petris tryckta skrifter, varför de helt säkert stamma från tryckeriet.

Ovannämnda former äro alla (utom *lata*) jämförelsevis sporadiska och av en tillfällig karaktär, varför de mycket väl kunna härleda sig från en dansk sättare. Liksom beträffande de i de föregående avdelningarna behandlade företeelserna kan man även här göra den iakttagelsen, att flertalet av dem äro koncentrerade till partiet Mt. — 2 Cor., under det att i det s. k. »normalspråkspartiet» endast förekomma spridda former av dem. Detta kan även här tolkas så, att kontrollen från och med Galaterbrevet varit strängare än förut, så att endast enstaka, för svenskan främmande former kommit med i det färdiga trycket. Om så är, styrker detta min uppfattning, att dessa former snarare äro dänismer än svenska dialektformer, som tillhört redaktören eller någon av medarbetarna. Man erhåller då också en enhetlig förklaring på dem, som väl överensstämmer med resultatet i den föregående avdelningen om Een nyttwgh Wnderwijsning. Om flertalet av dem varit västmanländska dialektformer, såsom Lindqvist menar, förstår man däremot ej, varför de huvudsakligen förekomma i de delar, som enligt honom ej översatts utan endast språkligt bearbetats av L. Andreæ, såvida icke kanslerns strävan efter en enhetlig språkbehandling i senare delen av NT gått ut även över hans egna uttalsformer.

Om denna uppfattning av ovannämnda formers ursprung är riktig, har man rätt att vänta, att de återfinnas även i övriga skrifter, som utgått från Kungl. tryckeriet. I min avhandling om De starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska och i Arkiv 38 s. 339 ff. har jag sammanställt de viktigaste förändringar på vokalismens område, som O. Petris språk undergått vid tryckningen. Dessa former hava under åren 1526—1530 en mycket enhetlig karaktär, och de överensstämma samtliga med särformerna i NT:s normalspråk. De skrifter däremot, som under senare hälften av 1530-talet utgå från tryckeriet, ha en något annan språklig karaktär, vilket torde bero på ändring i tryckeriets personal.

Lindqvist menar, att likheten mellan NT och O. Petris under 1520-talet tryckta skrifter beror på att dessa rönt inflytande från NT på så sätt, att sättarna vid tryckningen av NT vant sig vid dettas språkform och ortografi och så överfört denna till O. Petris skrifter. Detta har givetvis även i viss utsträckning kunnat ske, dock må fasthållas, att hithörande former återfinnas även i Tideboken och Wnderw., alltså i skrifter, som trycktes före NT, och det är då endast, vad man väntar, när man finner liknande former även i de skrifter, som trycktes efter NT. Att dessa sättarformer där uppträda ganska nyckfullt är helt naturligt. De urkunder, i vilka de äro talrikast, äro Een liten boock om sacramenten och Postillan 1528, om vilken Lindqvist yttrar, att den står i starkt beroende av NT. Det är givet, att Postillaus språkskick direkt kunnat påverkas av NT, då texterna äro hämtade därifrån. Avtrycket är visserligen ej bokstavstroget, men många av NT:s former kvarstå dock, och från texten kunna de ha överförts även till utläggningen av densamma. Den väsentliga förklaringen till likheten torde dock vara den, som angives av översättaren själv i förordet, då han skriver, att »thetta arbete toogs före med hastugheet, och haffuer til euenturs icke så granneligha warit öffuerseedt som thet hadhe behöfft, När then andra postillan vthgår skal ther näst gudz hielp bättre vpseende på wara». Då brådskan både vid sättningen och korrekturläsningen varit så stor, är det helt naturligt, om massor av sättarens egna former kommit med i det färdiga trycket. Detta framgår ock av den rad rena danismer, som där förekomma och som i stort sett äro desamma som i NT, t. ex. *köstelig(h)a* 74, 138 m. fl., *kömpne* 212, *spönan* 282, *dörffdes* 138, *störkia*, *ödhykt*, *synder-sönder* 64, 91 m. fl., *Hoghsvalaren* 124, *brudhgoman* 264, *hälige* 26, *hälolge* 95, *fornemmandes* 44, *hemmel*, *welkor* 24, 250, *grändh* 262, *grändet* 262, *sånden* 136, *wort(t)* 148, 172 m. fl., *befolte* 148, *befolning* 25, *hundradefolt* 235, *törff* 62, 96 m. fl., *nödhtörfft* 262, 308, *nödhtörfftogha* 271, *clåra* 173, pret. *lucta* 64, *lukt* 77, *skönista* 132, *slemista* 168, *ärit* 78 (2), 80, *forstodit* 69, *jdherit* 183, *högesta* 67 osv. Liksom i Tidb., Wnderw. och NT kan man även här

urskilja de partier, som satts av de olika sättarna. På grund av denna brådska vid sättning och korrekturläsning erbjuder Posttilan 1528 en vägledning, då det gäller att avgöra, om en form i NT härrör från sättaren eller L. Andreæ.

4. Övergången kort *i* > *e* i starktonig stavelse.

Väsentligen användande Lindqvists statistik har A. Kock i Arkiv 41 framhållit, att i NT i vissa ord förekommer en växling mellan kort *i* och *e* på så sätt, att *i* står i sluten stavelse, *e* i öppen¹. Även om de föregående kapitlen torde ha visat, att språket i NT ej är enhetligt, varför man ej får bygga alltför mycket på en statistik, är dock regeln ofrånkomlig. Kock drar härav den säkerligen riktiga slutsatsen, att i NT:s språk kan spåras en regel, enligt vilken kort *i* övergått till *e* i öppen stavelse, under det att det kvarstår som *i*, om stavelsen är sluten.

Allmängiltig för NT:s språk kan dock regeln ej vara, men den måste ha tillämpats av någon av de personer, som övat inflytande på språket där, alltså O. Petri, L. Andreæ eller — sättaren. O. Petris språk är lätt att kontrollera, L. Andreæ's är svårare att komma till rätta med på grund av att materialet är för litet. Vad sättarna åter beträffar, tror jag inig ha konstaterat, att de voro danskar, varför vi för deras del ha rätt att gå tillbaka till tidens danska.

nedher — *nidh*. Formerna *nedher*, *nedherst*, *nedhan* äro normalformer i hela urkunden och träffas tillsammans omkring 53 gr mot ett fåtal former med *i*. Dessa senare äro koncentrerade på Mc. (3 gr) och Joh. (5 gr). Däremot heter det genomgående *nidh* med undantag endast i Lucas, Ag. och 1 Cor., där även *nedh* förekommer. O. Petris former äro *nidher*, *nidherst*, *nidh*, L. Andreæ skriver 1524 *nider* (3 gr), först efter 1526 *nedhre* (1530), *nidh* (1529). Dock träffas 1504 ett tidigt *nedan*. I hans skrift om Troona förekommer *nidherlagde* A 2 b, som dock ej är myc-

¹ Jfr även Hesselmanns principiellt hållna Genmäle i Arkiv 41 s. 192.

ket att bygga på. Motsättningen *nedher* — *nidh* kan sålunda svårigen förskriva sig från reformatörerna, utan *nedher* torde ha samma ursprung som motsvarande former i Tideboken och Een nyttwgh Wunderwijsung och sålunda härstamma från sättaren. Lindqvist söker visserligen (s. 146 f.) leda i bevis, att *e*-formerna kunna härstamma från L. Andreæ på grund av skrivningen *nedan* 1504, som antyder, att han haft *e*-uttal i dessa ord, men bevisningen är knappast övertygande. Varför skulle han ha infört *e* i *nedher*, *nedherst*, *nedhan* men bibehållit *i* i *nidh*, då enligt Lindqvists uppfattning kort *i* blivit *e* oberoende av om det stod i öppen eller slutet stavelse? Om däremot formerna äro sättarens, är motsättningen *nedher* — *nidh* fullt klar, då den är vanlig i tidens danska (se ovan sid. 46, där exempel meddelas). Införandet av *nedher* kan ses i samband med att reformatörernas *idher*, *idhra* liksom i Wunderw. ibland ersättas av *edher*, *edhra*, t. ex. Mt. 5:22, 44 m. fl.

Motsättningen *fridh* — *fredhen* (5 gr) är i de flesta böcker fullt genomförd (se Lindqvist s. 55 och Kock anf. st. s. 86), under det att *fredh* uppträder endast i Mt., Luc. och Ag., som gynna de enstaviga *e*-formerna (se ovan sid. 137). Därjämte har det antecknats från U. 1:4. Denna motsättning finns icke hos O. Petri. Hans form är *fridh*, och de fåtaliga, huvudsakligen enstaviga *e*-formerna härstamma sannolikt från en sättare. Hos L. Andreæ är endast det enstaviga *frid* belagt, varför frågan för hans del får stå öppen. För sättarens del är en dylik motsättning fullt förklarlig, då den kan spåras även i danskan. I Christ. II:s NT förekommer sålunda i partiet Gal. — Tim. *frijd*, *frijdzens* etc. 15 gr, *freden(s)* 4 gr och *fridden* endast 1 g. I andra böcker, såsom Rombr., Corinterbrevet, är ställningen densamma. I andra urkunder finnas både *frid* och *fred*, varför man säkerligen har rätt att räkna med olika vanor hos de båda sättarna; därav ojämnheten i olika delar av NT. Jfr även Lis Jac. s. 192, 213, 246. Om originalet haft *fridh* — *fridhen*, skulle sättarens inverkan ha inskränkt sig till att han på 5 ställen ändrat *fridhen* till

fredhen. Den ene sättaren har därjämte även ändrat *fridh* till *fredh*.

Subst. 'sed' heter *sidh* Ebr. 10: 25, *plägsidh* Mc. 15: 8 och som första led i sammansättningar nästan genomgående *sid(h)*, t. ex. *sidwenia*, *-wänia* etc. Endast i Lucas förekommer ett par gånger *setwenia* Luc. 1: 8, 2: 28, 42, vilket kan jämföras med *nedh*, *fredh* i samma bok. I tvåstaviga former heter det *sedhen*, *sedher* etc. 4 gr, *sidhen*, *sidher* endast 2 gr, nämligen Ag. 25: 16, 1 Cor. 11: 16. O. Petris form är *sedh*. Endast i de tryckta skrifterna uppdyker sporadiskt *sidh*, varför denna form är tryckeriets. L. Andreæ skriver *sidwenyu* 1524, men ordet är för övrigt ej belagt hos honom. För sättaren är formen *sidh* mycket förklarlig, framför allt i sammansättningar, då dessa former äro vanliga i tidens danska; se exempelvis Lis Jac. s. 199 eller Christ. II:s NT, t. ex. *siduane* Rombr. 11.

Då *sidhan* i Wnderw. huvudsakligen förekommer i förra hälften och i NT nästan endast i Mc., Joh. och 1 Cor. (samt 3 gr i Luc.), har möjligen även *sedhan* tillkommit under tryckningen. I danskan har dock ordet *i*.

Regeln spåras ock däri, att orden *clokliffnat* 2 Cor. 6: 6, *r(e)enliffnat* 1 Cor. 7: 8, 2 Cor. 6: 6, *skörliffnat* Mt. 15: 19 ha *i*, under det att *leffua*, *leffuerne* genomgående ha *e*. Endast Mc. 16: 12, 1 Cor. 15: 22 kvarstår O. Petris *liffuandes*. O. Petri använder former med *i* i alla orden, L. Andreæ former med *e* av *leffua*, *reenleffuadhe*. Ord, i vilka *i* står i sluten stavelse, finns det ej exempel på hos honom. Lindqvist menar, att *e*-formerna i NT äro kanslerns, vilket är möjligt. Ovan sid. 54 har jag emellertid visat, att motsvarande former i Wnderw. på grund av sin fördelning i urkunden sannolikt äro sättarens, och samma synpunkt kan följaktligen tillämpas även på NT. I så fall kan motsättningen förklaras så, att sättarna ändrat *liffua* till *leffua* i enlighet med sitt eget språkbruk, men låtit manuskriptets *-liffnat* med *i* i sluten stavelse stå kvar. Den senare formen känner jag dock ej från danskan.

Motsättningen *quidh* Joh. 7: 38, Rombr. 4: 19, *qwedhen* Luc.

11: 27, *qwedhar* Luc. 23: 29 kan vara tillfällig, då *e*-formen endast är belagd i Lucas, som även uppvisar exempel med *fredh*, *nedh*, *sedwenia*. O. Petris form är svår att bestämma, då ordet endast förekommer i Postillan 1530 under formen *quedhen* i ett citat från Lucas 11: 27 (se ovan) och i Saligheten under formen *quidh* i ett citat från Joh. 7: 38 (se ovan), varest NT:s former bibehållas. Kanske ger Variarum rerums *qwedh* utslag. Hos L. Andreæ är ordet ej belagt. Från tidens danska känner jag det endast från Dyrerim, där det har formen *quidh* och rimmar med ord på *i*, såsom *thiidh* s. 59, *iidh* s. 87. Då *i*-formen sålunda faktiskt användes som uttalsform i danskan, kan den i NT mycket väl ha tillsatts av sättaren på de två ställen, där den förekommer. Den återfinnes i Tidb.

Växlingen *bidh* — *bedher* är ofrånkomlig. Den senare formen förekommer 42 gr i sg. pres., 11 gr i 2 pl. imperat., *bidher* endast en gång, under det att imperativen (*til*-) *bidh* förekommer 4 gr gentemot 2 *bedh* Mt. 6: 6, Mc. 6: 22. O. Petris former äro *bedh*, *bedher*, och endast undantagsvis träffas i hans tryckta arbeten *bidh*, *bidher*, båda formerna ungefär lika ofta. Hos L. Andreæ äro de ej belagda. Själva formen *bedhia*, som förekommer Mt. 6: 9, Mc. 6: 24, Col. 4: 1, 1 Joh. ep. 5: 14, U. 22: 8, är liksom *tredhie*, som förekommer i Mt., Luc. och Ag. (se sid. 136), främmande för O. Petri. Hos L. Andreæ är ordet ej belagt, men om han var från östra Västmanland, bör hans form sannolikt ha varit *bidhia*. *Bedhia* återgår sålunda sannolikt till den danske sättaren liksom motsvarande form i Tidb. och Wnderw. Under sådana förhållanden kan mycket väl även den 4 gr förekommande imperativen *bidh* härstamma från honom, eller ock kan den liksom *bidher* ha analogiskt bildats till *bidhia* i översättarens språk och sedan av sättaren respekterats.

skip — *skepet*. Växlingen *i: e* i slutet och öppen stavelse är ej fullt genomförd. O. Petris former äro *skep*, *skepet*. L. Andreæ:s form är *skip*. Fördelningen av *i*-formerna i urkunden synes antyda, att de tillhört sättaren. De äro nämligen i viss mån koncentrerade till de med varandra besläktade Mc. med 5

former och Joh. likaledes med 5 former och uppträda där icke endast i sluten utan även i öppen stavelse: siffrorna äro i Mc. *skips* 1 g — *skipet*, -it 4 gr, i Joh. *skip*, *skips* 3 gr — *skipet*, -en 2 gr, under det att i NT för övrigt endast förekomma inalles 12 *i*-former, därav endast en gång i öppen stavelse i Lucas 8: 27, vilken bok saknar *e*-former av detta ord. Även den omständigheten, att *i*-formerna äro koncentrerade till evangelierna och Apostlagärningarna synes tala för, att de tillhört sättaren. I normalspråksområdet finns endast en *i*-form: *skip* U. 18: 19. Om O. Petri översatt evangelierna och Ag., ha manuskriptets former helt säkert varit *skep*, *skepet*, såvida de ej ändrats av L. Andreae. Dessa ha av den ene sättaren ändrats till *skip*, *skipet*, medan den andre nästan endast ändrat de enstaviga formerna, dock icke alltid. I Ag. finnes sålunda *skep*, *skep*- 10 gr, *skepet*, -en etc. 16 gr men *skip*, *skips* endast 4 gr. Om detta beror på att i hans eget språk fanns en dylik motsättning mellan en- och tvåstaviga former är givetvis omöjligt att avgöra. Från danskan känner jag den ej. Om L. Andreae granskat korrekturet, har givetvis formen *skip* bibehållits, då denna även var kanslerns form.

Motsättningen *geffua* — *giff* torde vara illusorisk. Formen *giff* förekommer nämligen nästan endast i de böcker, som i regel även ha *giffua*, nämligen Marcus med inalles 2 *e*-former mot 21 *i*-former och Joh. med likaledes 2 *e*-former mot 27 *i*-former. Därjämte träffas den två gånger i Matteus, som uppvisar 15 andra *i*-former, och en gång i Lucas, vars normala form visserligen är *geffua* men som även uppvisar *giffua*, *giffuer* 3 gr, och 2 gr i Rombr., som även har *giffuer* 2 gr. Å andra sidan förekommer *e* även i sluten stavelse i part. *geffne* Jud. 1: 11, *offuergeffna* Mt. 5: 32 och i imperat. *geff* 8 gr. Såsom ovan visats, är *geffua* främmande för båda reformatörerna, varför det här liksom i Wnderw. måste vara tryckeriets form, under det *giffua*, *giff* äro översättarens former. Därigenom förklaras ock den olika frekvensen av *giffua* hos de båda sättarna.

wedher — *widh*. *Wedher* är normalform och träffas omkring 40 gr mot 8 *widher*, vilka huvudsakligen fördelas på Mc., Joh.

och 1 Cor., de böcker, i vilka O. Petris språkform bäst skimrar igenom. Prep. 'vid' heter i regel *widh*, som blir definitiv form från och med 1 Cor. Parallellformen *wedh* uppträder huvudsakligen i de för *e*-former bekanta Mt., Luc. och Ag. (se sid. 137), vilket tyder på att den är sättarens form. Enligt Kock föreligger här sålunda faktiskt en motsättning *wedher* — *widh*. Formen *widher* i Mc., Joh. och 1 Cor. visar dock, att denna sannolikt var manuskriptets form. Båda reformatorerna skriva ock före 1526 i regel *widher*. O. Petris former i Tänkeboken under 1524 och 1525 äro sålunda *widergöre* 41, *widerpart* 71, *wedertall* 76 (¹⁶/₁₀ 25) och i Wnderw. *wid(h)ertagher* 48, L. Andreæ's former äro *widerlegger*, *widerfaras*. båda från år 1524. Det förefaller därför, som om formen *wedher* hos dem stadgats först under intryck av NT:s språkform. I så fall skulle *wedher* härstamma från tryckeriet och motsättningen *wedher* — *widh* ha uppkommit först vid tryckningen. De danska formerna äro *wedher* — *wid*, *wed*. Då emellertid reformatorerna antagit *wedher* men bibehållit *widh*, kan det bero därpå, att i småord som *widh*, *til* och *väl* ock *mich*, *tich*, *sich* vokalkvaliteten var föga utpräglad på grund av att de i sammanhängande tal ofta voro svagt betonade, varför den traditionella stavningen i dessa ofta förekommande ord bibehölls.

samwit, *samwitz* Ag. 24: 16, Rombr. 14: 20 förklaras på samma sätt som motsvarande former i Wnderw. och Tidb., och då de någon gång även uppträda i O. Petris tryckta skrifter, äro de sannolikt tryckeriets. — *witt* Rombr. 12: 1 och *owittandes* Ebr. 13: 2 kunna jämföras med da. *widæ*, *wid*, *samwittighed*, *wanuittighed* och kunna vara tillfälliga danismer. Det är möjligt, att även *swik*, *swick*, som uppträda Mc. 7: 22, Joh. 1: 47, Rombr. 1: 29, 3: 13 gentemot *swek* i normalspråkspartiet 1 Petri 2: 1, 2, U. 14: 5 samt dessutom en gång (*sweek*) i Mt. 13: 22 bör förklaras utifrån danska förutsättningar. Avledningen *swikligha* har alltid i även i slutet, t. ex. Jac. 5: 4, Tit. 2: 9. *Swick* förekommer även i Wnderw. och (jänte *swigh*) i Tidb. samt är vanligt i O. Petris tryckta skrifter, under det Ärlig skapelse har *sweek*. Danskans

former äro *suigh*, *sweegh*. På grund av sin spridning i urkunden bör *swek* ha varit L. Andreæ's form, under det att det är omöjligt att avgöra, om *swik* stannar från O. Petri eller sättaren.

förnemat Mt. 13: 14, *förnemer* 1 Joh. ep. 5 not 2, *förnemmer* Joh. 3: 3 samt *weterligheth* Ag. 2: 14, 4: 10, som återfinnas i Wnderw., äro normalformer i tidens danska; se ovan sid. 47.

framledhit Ebr. 8: 13, *framledhen* Mt. 28: 1 not, *offuerbleffuen* Joh. 6: 12, *tilscreffuit* Ebr. 13: 22 med *e* trots ändelsens *i* (> *e*) äro sannolikt ej heller reformatorernas former, men i danskan äro de de enda brukliga. Detsamma gäller pret. plur. *bleffuo*, *bleffuom*, *bleffue* Joh. 2: 12, 1 Thess. fspr., 3: 1, Ebr. 8: 8, *refuo* Mc. 2: 4, *wredho* Joh. 19: 2, *vndwekom* Gal. 2: 5, vilka även saknas hos såväl O. Petri som L. Andreæ. Procentuellt förekomma de flesta i Mc. och Joh., vilket ock tyder på att de förskriva sig från sättarna, i det de gymnats mera av den ene än av den andre.

Av översikten torde ha framgått, att växlingen *i: e* i NT med *e* i öppen stavelse, *i* i slutet, ej kan förskriva sig från O. Petri, utan måste härleda sig antingen från L. Andreæ eller de danska sättarna. L. Andreæ's språk är för litet känt, för att man skall kunna avgöra, om han verkligen själv tillämpat en ljudregel, som kan ha givit upphov till en dylik växling. Vid valet mellan kanslern och sättarna är det emellertid ett par faktorer, som synas tala till förmån för de senare. Ett par av *e*-formerna, nämligen *nedher*, *wedher*, synas ha upptagits av L. Andreæ först efter 1526, vartill kommer, att en form som *edher* ej påträffats i hans språk. Ojämnheterna i växelformernas fördelning äro parallella med arbetsfördelningen mellan sättarna, vartill kommer, att flertalet växelformer ha sin fulla motsvarighet i tidens danska. Detta är fallet med *nedher* — *nidh*, *nedh*, *siduane* med *i*, då ordet står som första led i sammansättningar, men annars *sid* eller *sed* samt *seden*, *wedher* — *wid*, *wed*, *frijd* — *fredhen*, *quidh* med *i* i slutet stavelse och rimmande på *tiidh*, *iidh*, samt *skip*. Man kanske ställer sig tvivlande inför tanken, att en sättare verkligen kunnat åstadkomma en så pass regelbunden växling, som här föreligger. De förut behandlade danismerna hava ju alla haft

en mera tillfällig eller sporadisk karaktär och hava ej varit helt genomförda. Härtill må genmålans, att sättarens ingripande ej behöver ha varit så stort, då den ena växelformen alltid överensstämde med hans eget språkbruk. Han behövde sålunda endast på 5 ställen ändra *fridhen* till *fredhen*, på 2 ställen *qwedh* till *quidh*, på 4 ställen *bedh* till *bidh* osv. Att en genomgående ändring av *nidher* till *nedher*, *liffua* till *leffua* etc. är fullt möjlig visas av förhållandena i Wnderw.

Även på denna punkt leder sålunda materialet över till danskt språkområde.

I sin uppsats i Arkiv 41 har Kock framlagt material även från andra urkunder än NT. Detta måste emellertid bedömas utifrån dessa urkunders egna förutsättningar. Jag har här endast haft anledning att ta ståndpunkt till NT:s former.

5. Inhemska variantformer.

Utom de förut behandlade danismerna finns det även en del inhemska variantformer, som huvudsakligen tillhöra partiet Mt. — 2 Cor.¹, under det att de i normalspråkspartiet äro mycket sporadiska eller helt utrensats. En del försvinna för övrigt långt tidigare och uppträda endast i urkundens början.

I framljud framför vokal användes med vissa undantag endast *k* (se nedan sid. 166).

Om man bortser från Mt. med 14 *kr* mot 30 *cr*, har skrivningen *kr* avgjort majoritet med o. 97 former mot 23 med *cr*. I senare delen är tvärtom *cr* huvudform (se sid. 167). L. Andreae har enbart *cr*.

Skrivningen *cht* förekommer ett 100-tal gånger men är i senare delen utrensad.

sk i framljud är normalskrivning i hela urkunden utom i orden *scapa*, *scapare*, *scapilse* (se avd. I sid. 24). I avlednings-

¹ Om ingenting annat nämnes, avse frekvensuppgifterna detta parti.

ändelsen -*skap* är *sk* enrådande i Marcus och Johannes. I de övriga evangelierna och Ag. väga de båda formerna någorlunda jämnt. Från och med Rombr. träffas -*skap* endast 7 gr mot 49 -*scap*. L. Andreaes form är -*scap*.

pening finnes endast i Mt. 10 gr, Mc. 4 gr och dessutom en gång i Ag., *konung* i Mt. 19 gr, därefter inalles blott 8 gr samt en gång i 1 Tim. 2: 2, *wilhonogh* Mt. 3: 4, *hoorkona* Rombr. 7: 3 (2 gr), *löszkonor* Mt. 21: 32, *löskoner* Mt. 21: 32, *sonen*, *soner* är enrådande i Mt. (6 gr) men träffas därefter blott i Mc. 13: 12 och Luc. 15: 12. Om former med dubbelt *n* se sid. 168.

m enkelskrives i *annamandes* Joh. 5: 43, *annamen* Joh. 5: 43, *främände* Mc. 12: 2, Joh. 10: 5 (2 gr). Dubbelskrivet förekommer det däremot i *kommo* 15 gr gentemot *komo* 10 gr. I senare böcker är däremot proportionen 8 *komo* mot 2 *kommo*.

g enkelskrives i *ligiandes* Mc. 6: 36, *lägies* 1 Cor. 10: 27.

t enkelskrives i *yt(h)erst* 20 gr, i senare böcker endast en gång 1 Petri 1: 20, i *yt(h)ermera* 8 gr, i senare böcker endast en gång Ebr. 10: 13, i *ytherligare* Mc. 14: 31, *yterlighare* Rombr. 16: 19, *fatigh* 29 gr, i senare böcker endast 2 gr.

p enkelskrives i *openbar* genomgående i Mc., 15 gr i Joh. och 2 gr i 1 Cor., för övrigt endast ett par gånger i Ag. — *p* dubbelskrives i *tappa* 18 gr, i senare böcker endast en gång i Joh. 2 ep. 1: 8.

fördöm(d)t utan *p*-inskott förekommer endast Joh. 8: 11, Ag. 8: 20; *nemder*, *benemd*, *benämd* utan inskott träffas 6 gr, i senare böcker endast 2 gr, nämligen Allm. fspr. 4 a, b (*förnemda*). — *fulkomna*, *komne* etc. sakna *p*-inskott 26 gr, därav i Mc. (5 gr), Joh. (12 gr) och 1 Cor. (2 gr), i vilka böcker de äro enrådande; i senare delen förekommer *komne* endast Gal. 2: 4, 11.

komber med *b*-inskott förekommer endast i Luc. (2 gr) och Joh. (5 gr), av *somblighe* förekomma ströformer i hela urkunden, t. ex. Mc. (2 gr), Luc. (4 gr), Joh. (3 gr), Ag. 14: 4, 1 Cor. (4 gr), Eph. 4: 11 (3 gr), 2 Thess. 3: 11, 1 Tim. 1: 3.

noghon förekommer i evangelierna och Ag. 38 gr men läm-

nar sedan rum åt *någhon*. Detsamma gäller *wor*, som träffas 29 gr, därav 10 i Luc.

halla, behalla med *a* äro inskränkta till Mt. 3 gr, Luc. 9: 24, Joh. 9: 16. I senare böcker träffas de endast 1 Tim. 5: 22 och Joh. 1 ep. 5: 3.

läta, läter förekomma 10 gr, i senare böcker endast en gång: *läte* pres. konj. Tim. 5: 16.

Framför *nd, ng* skrives å-ljudet oftast *o* i ord som *förstond, stonda, mong, long* osv. I senare böcker överväger *å* (se sid. 117).

Pret. *wart* är jämförelsevis vanligt (56 gr), i senare böcker förekommer det endast 5 gr.

nidher, nidhan förekomma nästan endast i Mc. (3 gr) och Joh. (5 gr), *sidhan* i Mc. (18 gr) och Joh. (3 gr), varjämte ett par ströformer träffas i Luc. (3 gr) och 1 Cor. (1 g).

bodh är i det närmaste enrådande med endast två undantag; i senare böcker träffas däremot *budh* 12 gr. — *reddoghe, -a* har *o* i Mt. (2 gr), Rombr. (4 gr) samt dessutom i Joh. 1 ep. 3 gr, *hoffuud* förekommer endast Rombr. fspr. Om *om-* i sammansättningar se sid. 171.

ö för *y* i *bördh* Mt. 1: 1, *bördugh* Mc. 7: 26, 15: 43, Luc. 23: 51, Ag. 18: 24, *bördha* Mt. 11: 30, *börd'* Mt. 23: 4, *wit(t)nesbördh* Mt. 8: 4, Ag. 14: 17, *witnesbördzens* Ag. 7: 44 synas vara främmande för L. Andreæ; i senare partiet träffas ock *wördning* 1 Thess. 5: 13. — *bröllop* är enrådande i hela urkunden.

Pret. *full, fullo, hug, huggo* med *u* för *ö* äro helt inskränkta till partiet Mt. — 2 Cor.

Formerna *gönst, ogönst, ogönstugh* etc. hava oftast *ö*, t. ex. Luc. 6: 35, Ebr. 3: 10 m. fl., under det L. Andreæ's form är *gunst*.

besynnerliga, som är normalform i hela urkunden, t. ex. Gal. 2: 2, Tit. 1: 10 m. fl., förekommer ej hos L. Andreæ.

folgde, folgt förekomma 17 gr, därav 14 i Mc., Joh. och 1 Cor., i senare böcker endast 2 gr.

söm(p)nen 6 gr. och *törsta, törstoghe* 8 gr äro inskränkta till partiet Mt. — 2 Cor.; därav i Joh. 6 gr, i 1 Cor. 1 g.

För *helbrögda* förekommer några gånger *helbregdu* Mc. (5 gr), Joh. (8 gr), Ag. (2 gr).

kött (6 gr), *köt* (33 gr), *köth* (3 gr) äro avgjort dominerande i partiet Mt. — 2 Cor., parallellformen *kööt* synes däremot vara vanligast i senare böcker.

theres förekommer 188 gr, i senare böcker endast 5 gr, avledningsändelsen *-igh* 75 gr, i senare böcker 4 gr.

Ändelsen i pret. part. av starka verb är *-it*. Dock träffas även enstaka former med *-et* men endast i sådana ord, som hos O. Petri normaliter ha *-et*. I Joh. är t. o. m. vokalbalansen *-it* : *-et* nästan helt orubbad med *-it* mot regeln endast i *kommit* 19: 39, *förnummit* 6: 69, 7: 26, *öffuerwunnit* 16: 33, *stunghit* 19: 37, men *-et* i *komet* 12: 12, (*nedher*) *kommet* 3: 19, 6: 58, *nidherkommet* 6: 41, *hugget* 18: 26, *wordhet* 6: 17, 16: 6, *linnet(h)* 13: 4 samt dessutom liksom hos O. Petri i kortstaviga ord med *a* i stammen: *twaghet* 13: 14, *tageth* 13: 12 och i ord med upptakt: *begripet* 1: 5, *beslutet* 9: 22. För övrigt står i kortstaviga ord alltid *i*. I övriga böcker äro dylika exempel med *-et* ej så vanliga, men de förekomma sporadiskt och äro alltid motiverade enligt lagen för vokalbalans, t. ex. i Luc. *funnet* 1: 30, *fwunnet* 15: 5, 15: 9, 2 Cor. *befwunnet* 1: 14, *vthgraffuet* 3: 7, *vpswolghet* 5: 4, U. *framfaret* 9: 12, Ag. *bundet* 22: 25, *fwunnet* 24: 5, *funnet* 19: 19, *wordhet* 12: 18, *tilkommet* 7: 40, *giffuet* 5: 32, *borttaghet* 8: 33, *linnet* 10: 11, *hollet* 19: 27, *förfallet* 15: 16. Dylika former finnas hos L. Andreae först i brevet av år 1530.

Osynkoperade former som *fadheren* (15 gr), *modheren* (4 gr) och *brodheren* (1 g) äro helt inskränkta till partiet Mt. — 2 Cor.

Plur. av *fadher* heter *fädher* endast Mt. 23: 30, Joh. 4 gr och Ag. 6 gr. — *brödher* är normalform i hela urkunden dock med sidoförmen *brödhra*.

Pret. *haf(f)de* (20 gr), *lagde* (19 gr), *sagde* (31 gr) finnas nästan uteslutande i Mc.

Huvudsakligen i Mc. förekomma *tich* (25 gr) och *sich* (46 gr); för övrigt träffas i partiet Mt. — 2 Cor. *tich* endast 21 gr, i U. 2 gr, *sich* i det förra partiet 14 gr, senare endast en gång i Tit.

än thå (ath) förekommer endast Joh. 11: 25, Rombr. 1: 31, 2: 14, *effter thet* i partiet Mt. — 2 Cor. 14 gr, senare endast 2 Petri 2: 4, *effter thet ath* Joh. 3: 20, Rombr. 8: 20, 1 Cor. 15: 21.

Jämte normalformen *tieniste* förekommer även *tienist*, t. ex. Ag. 12: 19, U. 2: 19, *tienst* Joh. 16: 2, *förtienist* Ag. 3: 12, och jämte *sendningabodh* även *sendebodhet* Joh. 13: 16, *sendebud* Luc. 7: 24.

O. Petris stavning *sack* träffas i Ag. 4 gr och *back* i Luc. 1 g.

Alla dessa former äro mer eller mindre främmande för L. Andreæ och sannolikt även sättarnas språkbruk, under det att de alla överensstämma med O. Petris språk. De vittna sålunda oförtydligt om att O. Petri på något sätt övat inflytande på partiet Mt. — 2 Cor. Samma slutsats drager även Lindqvist, i det han hävdar, att i nämnda parti »jämte huvudredaktören (och tryckaren) kan urskiljas minst ännu en persons språk, nämligen O. Petris, främst i Johannes evangelium, Rombr. och 1 Corinterbrevet, i mindre mån i Marcus evangelium och övriga böcker». Om sättet för O. Petris medverkan yttrar sig Lindqvist mera svävande. Han synes dock vara mest böjd för att antaga, att L. Andreæ är den egentlige översättaren, i vilket fall O. Petris former väl skulle ha inkommit vid granskning av manuskript eller korrektur, men han är ej främmande för tanken, att O. Petri kan ha översatt något parti. På frågans dåvarande stadium vill han dock ej säga mer, än att om O. Petri nedskrivit några av böckerna, så har det varit Johannes evangelium, Romarbrevet och 1 Corinterbrevet (s. 183), men om så är, måste man ock antaga, att en senare överarbetning av dessa böcker ägt rum.

Då Lindqvist ifrågasätter, huruvida icke i nämnda parti det funnits även andra medverkande än L. Andreæ och O. Petri, beror det på att han till inhemska variantformer hänför även åtskilliga av de former, som här urskilts som sättardanismer. Om man emellertid frånskiljer dessa, hava de återstående, från »normalspråket» avvikande formerna en mycket enhetlig prägel och överensstämma alla med O. Petris språkbruk, varför någon annan medverkande ej behöver antagas.

Då Lindqvist jämte Johannes ev. och 1 Cor. även framhäver Romarbrevet som den bok, i vilken O. Petris former mest framträda, så beror även det förmodligen på samma omständighet. Granskar man den lista på O. Petris former jag ovan framlagt, så äro de flesta av dessa former till finnandes utom i Joh. och 1 Cor. i Marcus evangelium. I Mc. är sålunda avledningsändelsen *-skap* enrådande liksom formerna *openbar, komne* utan *p*-inskott, huvudsakligen i Mc. träffas *tich, sich, haffde, sagde, lagde, ligiandes*, vartill kommer, att även beträffande de andra formerna Marcus i regel visar samma tendens som Johannes. Denna likhet är för övrigt, såsom visats i kap. 1, sättares verk, i det att just dessa böcker satts av den sättares, som bäst respekterat manuskriptets språkform. Om sålunda O. Petri nedskrivit dessa böcker, kan han mycket väl ha översatt även de övriga, då skillnaden dem emellan är densamma som mellan första och andra hälften av Een nyttwgh Wnderwijsning. Själva denna parallellism med Wnderw. talar för övrigt i sin mån för att O. Petri verkligen översatt partiet Mt. — 2 Cor. i NT, ty om hans former inkommit i NT först i korrekturet, blir denna parallellism oförklarlig.

Å andra sidan kan det förefalla betänkligt att på grundval av ovannämnda former vilja sluta till att O. Petri är den egentlige översättaren, då åtskilliga av dem äro rätt sporadiska och flera till antalet underlägsna de motsvarande parallellformerna. Lindqvist menar också, att om O. Petri översatt något parti, har detta sedan språkligt överarbetats av huvudredaktören. Denna uppfattning sammanhänger på det närmaste med hans syn på normalspråket såsom väsentligen L. Andreæspråkform. Frågan om huruvida en dylik utrensning av en författares särformer under tryckningen, som här måste ha skett, om O. Petri är den egentlige översättaren, är möjlig, kan emellertid besvaras med en hänvisning till Wnderw., där förhållandena äro likartade med part. Mt. — 2 Cor., endast med den skillnaden att vissa av dubblettformerna här äro vanligare än i Wnderw.

Även från en annan utgångspunkt kommer man till det

resultat, att O. Petri på något sätt deltagit i själva översättningsarbetet. I kap. 3 av sin avhandling har Lindqvist närmare redogjort för den förändring, O. Petris ortografi undergått under åren 1524—1526, sådan den framträder i Stockholms stads tänkebok under dessa år. Denna förändring beror enligt Lindqvist på »inflytande från språket i den under tryckning varande översättningen av Nya Testamentet». O. Petri måste sålunda på det närmaste ha följt gången av översättningsarbetet. Då emellertid flera av dessa förändringar i O. Petris språk ägde rum redan år 1525, under det tryckningen av NT påbörjades först i början av år 1526, måste han på något sätt ha deltagit i översättningsarbetet redan före själva tryckningen. Även på denna väg är det emellertid svårt att avgöra, vilken roll han därvid spelat. Flertalet av de förändringar, som under åren 1524 och 1525 genomföras i hans ortografi, äro sådana, att den nya formen kan ha övertagits från L. Andreæ, såsom också Lindqvist antager, att det skett. Dit hör förändringen av *skule* > *skole*, *wijd* > *widh*, vartill kunna läggas den av Lindqvist ej anförda *kl* > *cl* och införandet av stavningar som *boodde* (¹³/₂ 1525), *leddes* (⁸/₄ 1525), *tenkieboock* (⁵/₄ 1525). Vissa andra äro emellertid svårare att motivera på så sätt. Då *wore* (²⁹/₄ 1525) ersätter *wa(a)re*, kan det ännu bero på inflytande från L. Andreæ, fastän hans form är *woro* och sålunda ej helt motsvarar O. Petris nya form, men då han utbyter *war* mot *wor*, fastän L. Andreæ själv under åren 1524 och 1525 lika ofta använder *war* som *wor* och själv efter 1526 övergår till *wår*, eller då han ersätter *na(a)ghon* med *noghon*, fastän L. Andreæ aldrig använder denna form, blir frågan mera invecklad. Kanske är det ej tillfälligt, att *wor* i Tänkeb. första gången uppträder i samband med ett där avskrivet brev från Gustav Vasa, i vilket denna form förekommer 4 gr (s. 55 d. ⁵/₄ 1525). Och då nu *wor* och *noghon* ej så sällan träffas i början av NT, måste man därav sluta, att O. Petri spelat en rätt väsentlig roll vid översättningsarbetet. Huruvida det varit som granskare eller översättare kan däremot ej heller på denna väg avgöras. A priori förefaller det emellertid osannolikt, att O. Petri

skulle uppträda som granskare av sin chefs arbete. Den motsatta arbetsfördelningen vore den naturligare.

5. »Normalspråket»

I sin ofta nämnda avhandling har Lindqvist s. 85 ff. sammanfattat »de viktigaste enhetlighetsdragen hos Nya testamentets normalspråk». Detta s. k. normalspråk slår fullt igenom från och med Galaterbrevet och når enligt Lindqvist sin mest helgjutna och karakteristiska gestalt i Ebreerbrevet, Uppenbarelseboken och framför allt Allmänna förspråket (s. 89). I sin karakteristik av detta normalspråk upptar Lindqvist om varandra dels sådana former, som äro normalformer och i det närmaste genomgående i hela urkunden, dels ock sådana som i partiet Mt. — 2 Cor. uppträda endast som växelformer och först i senare delen helt eller delvis slå igenom. De former, som äro konstanta i hela urkunden, äro i regel gemensamma för båda reformatorerne och kunna därför ej ge någon säker ledning vid bedömandet av normalspråkets särart. De utelämnas därför i den följande översikten, där endast dubblettformerna och sådana genomgående former, som äro främmande för någon av reformatorerne, behandlas. Beläggställen och frekvensuppgifter äro i de flesta fall hämtade från Lindqvists avh. Då framställningen går ut på att visa, att dessa särformer i regel anknyta till dubblettformerna i Een nyttwgh Wnderwijsning och Tideboken, följer jag den ordning, som förut använts.

Konsonanter.

I början av ord framför vokal skrives *k*-ljudet i regel med *k* liksom i Tidb. och Wnderw. utom i lånorden *camel*, *camare*, *calk* (men även *kalken* Luc.), i vilka latinets stavning bibehållits; jfr omdömet om *calk* i Förspr. »*calk*, för thet oordhet calix på latina». Skrivningen med *c* i *cors*, *corss*, *corsit* etc., bekant från Tidb., är koncentrerad till de 4 sista sidorna (156—161) i Johannes ev., där den uppträder icke mindre än 17 gr, under det att den i hela urkunden för övrigt möter endast 4 gr (Mc. 15: 13, 1 Cor. 2: 7 not, Eph. 2: 16 och U. 11: 8). Detta tyder på att

den härstammar från sättaren. Övriga exempel med *c* äro mycket sporadiska och nästan helt inskränkta till »normalspråkspartiet»: *casta* Rombr. (3 gr), *bortcastelighet* 1 Tim. 4: 4, *förcastadhe* Col. 1: 21, *bortcastat* 1 Petri 2: 7, *förcortandes* Rombr. 9: 27, *förcoffrandes* Eph. 4: 16, *förcoffra* 1 Petri fspr., *förcoffrar* Rombr. fspr. Segrande form blir *c* aldrig. L. Andreae skriver *cort* (2 gr).

Intervokaliskt föreligger en växling *k* — *c* i orden *lecawel*, *lecauwäl*, *lecamen* och *predica*. Av dessa är *lecawel* (-wäl) jämförelsevis sällsynt och förekommer endast 5 gr i senare hälften (1 Cor. 15: 44 not, 1 Tim. 2: 15, Fil. 1: 9, 1 Petri 3: 14 och 2 Petri 1: 13). Även *lecamen* är inskränkt till senare hälften från och med Rombr. och träffas inalles omkring 23 gr mot 11 gr med *k*. I Tidb. är skrivningen *licamen* vanlig. Vanligt och i senare hälften enrådande är ock *predica*. För övrigt finnes endast *förne-cadhen* Ag. 3: 13.

I hela urkunden är *cl* normalstavning utom i Mc. och Joh. (se sid. 136). För övrigt förekommer *kl* endast i Mt. *klädhe* 26: 65, *klapper* 7: 7, Luc. *klappar* 12: 36, Rombr. *klippo* 9: 33 och 1 Cor. *kloo(c)k* 4 gr. Båda reformatorerna ha fr. o. med 1525 *cl*, varför *kl* torde ha tillkommit vid tryckningen. Skrivningen *cl* är sålunda intet karakteristikum enbart för »normalspråket».

Om man undantager *creatur*, fanns *cr* i Wnderw. endast i orden *crona*, *cropp*, *cringh*. Partiet Mt. — 2 Cor. erinrar i detta hänseende i hög grad om Wnderw., i det även här *kr* är i avgjord majoritet utom i Mt. med 14 *kr* mot 30 *cr*. Om man bortser från Mt., äro siffrorna för hela partiet omkr. 97 *kr* — 23 *cr*. I »normalspråkspartiet» är tvärtom *cr* huvudform utan att dock helt uttränga *kr*. I U. är sålunda proportionen 27 *cr* — 12 *kr*. L. Andreae skriver enbart *cr*.

Om växlingen *cht* — *kt* — *ct* se sid. 135.

I orden *skadha*, *skara*, *skodha* är den normala skrivningen *sk*; liksom i Wnderw. utbytes däremot *sk* ofta mot *se* i orden *förscaupa* 2 Cor. (2 gr), *scapat* Col. 1: 16, 1 Tim. 4: 4, *scapare* 1 Petri 4: 19, *scapilse* Ebr. 4: 3. Andra exempel med *sc* äro endast *scadhandes* Ag. 27: 22, *scadha* 2 Cor. 7: 9, Phil. (3 gr), U. (4 gr) samt

scara Ebr. 12: 22, *scolom* 2 Cor. 11: 21 not, *scorpioner* U. (2 gr). Flertalet exempel finnas i senare hälften, och tillståndet erinrar i hög grad om förhållandena i Wnderw.

I avledningsändelsen *-skap* är skrivningen med *sk* enrådande i Marcus och Johannes, i de båda övriga evangelierna och Ag. väga skrivningarna *-skap* och *-scap* någorlunda jämnt. Från och med Rombr. är däremot *-scap* normalform, och detta parti uppvisar inalles 49 *-scap* mot endast 7 former med *-skap*. Normaliseringen är sålunda väsentligen genomförd redan från och med Rombr. O. Petris form är *-skap*, L. Andreæ's genomgående *-scap*, sättarens åtminstone alternativt *-schap* att döma av Tidebokens former, som strövis återfinnas i Ag. (se sid. 139).

Om *sc* inuti ord se sid. 141.

n dubbelskrives i orden *penning*, *konnung*, *honnogh* (Luc. 1 g, U. 2 gr), *willhonnogh* (Mc. 1 g) och *sonnen*. Alla undantagen utom ett (*konung* 1 Tim.) tillhöra partiet Mt. — 2 Cor. Det enstaka *hoorkonnor* Jac. 4: 4 motsvaras likaledes i detta parti av former med enkelt *n*. Av dessa ord förekommer endast *penning* i Tidb. och Wnderw.

m dubbelskrives i orden *anamma*, *fremmande* med några enstaka undantag i Joh. och Mc. Dessa liksom de mindre allmänna *lecamme*, *lekanne*, *likanne* (10 gr) fortsätta Tidebokens och Wnderw:s former.

Om man undantar Mt., som har 15 *kommo* mot 10 *komo*, är i hela NT formen *komo* något vanligare än *kommo* framför allt från Galaterbrevet framåt, där proportionen är 8 *komo* gentemot 2 *kommo*. Den senare formen saknas i Tidb., där ordet även i pres. skrives med enkelt *m*. I Wnderw. är formen överhuvud ej belagd.

g dubbelskrives i *liggia*, *leggia*, *byggia*, *ryggia* med två undantag: *ligiandes* Mc. 6: 36, *lägies* 1 Cor. 10: 27.

t dubbelskrives i *ytterst* 9 gr i partiet Mt. — 2 Cor., 16 gr i normalspråksområdet. Motsvarande siffror för parallellformen *yt(h)erst* äro för det förra partiet 20 gr, för det senare endast en gång 1 Petri 1: 20. — På samma sätt heter det i normalspråks-

området *yttermera* (4 gr), *ytermera* endast en gång Ebr. 10: 13. I partiet Mt. — 2 Cor. är däremot *yt(h)ermera* genomgående (8 gr), liksom *ytherligare* Mc. 14: 31, *yterlighare* Rombr. 16: 19. — *sitter* är genomgående med ett undantag *sither* Mc. 14: 32, *sätter*, *setter* träffas 7 gr spridda i hela urkunden, *säter* 11 gr, därav en gång i Allm. fspr. 2 a.

Samma utveckling kan konstateras vid *fatigh* — *fattigh*, i det formen med enkelt *t* förekommer i partiet Mt. — 2 Cor. 29 gr, därefter endast 2 gr; formen med dubbelt *t* däremot har sitt centrum i det senare partiet med 8 former mot endast 5 i det förra. *Fattig*, som förekom redan i Tidb. och Wnderw., är även L. Andreaes form. — *trätta*, *tretta*, *trättodrygher* med dubbelskrivet *t* äro enrådande. Alla formerna med dubbelskrivet *t* utom *yttermera*, *ytterst* återfinnas i Wnderw. och Tidb.

Formen *tappa* förekommer i partiet Mt. — 2 Cor. 18 gr, därefter en gång i Joh. 2 ep., det kortstaviga *tapa* däremot i det förra partiet endast 7 gr, i det senare 6 gr.

Om *oppenbar* — *openbar* se sid. 137. L. Andreaes form är *vppenbar*, vilken förekommer någon gång, t. ex. Joh. 3: 21.

Småorden *till*, *skall*, *itt*, *vpp* såväl enkelt (t. ex. Luc. 8 gr, Joh. 4 gr) som i sammansättningar (t. ex. Luc. 2 gr, Mt. 17: 24) hava ofta dubbelskriven konsonant liksom alltid *vppå*. Bland övriga småord må nämnas *effter*, *thå*, *och*. Båda reformatörerna skriva *til*, *skal*, *it*, *epter*, O. Petri *vpå*, L. Andreae *tåå* och före 1526 *oc*.

Inskott av konsonant.

Mellan *m* och *t* inskjutes i regel *p* i orden *benemp(d)t*, *skempt*, *iempte*, *ojämpt*, *fördömp(d)t*, vilka alla äro normalformer i danskan (se sid. 45). Undantag: *fördöm(d)t* Joh. 8: 11, Ag. 8: 20. Däremot saknas *p* i *hemta* utom en gång *hemptes* Mt. 13: 40.

dömpde, *fördömpde* få kanske ej räknas till normalspråket, då de förekomma huvudsakligen i Luc. (4 gr) och Ag. (2 gr), under det att de i normalspråkspartiet träffas endast 1 Petri 4: 6 och Jac. 2: 12. De återfinnas i Wnderw. På grund av deras

spridning i urkunden vill man snarast räkna dem till sådana former, som ogillats och därför utrensats.

hempd har i partiet Mt. — 2 Cor. alltid *p*-inskott (4 gr), i normalspråkspartiet träffas dels *hempden* Ebr. 10: 30, dels *hemden* 1 Petri 2: 23.

nempde, *benempd* ha *p*-inskott utom 6 gr i förra partiet och 2 gr i normalspråkspartiet, nämligen Allm. fspr. 4 a, b; *benempd* är L. Andreæ's form; orden *hemd* och *dömd* äro ej belagda hos honom.

Mellan *m* och *n* inskjutes *p* i *fampn*, *hampn*, *nampn*, *hempnas*, *nempnas*, *sompn*, *sompnogha*, *ympnogh*. Undantag utgöra endast *sömn(en)* Joh. 11: 11, 13, *ymnogh* Fp. 1: 26. Däremot heter det alltid *remna* och i regel (*aff*)*somnadhe* (7 gr); *sompnadhe*, -*at* endast Luc. 8: 23, 1 Cor. 7: 39. Även O. Petri skriver *fampn*. *hampn*, *nampn*, *sömpn*, *remna* men *ymnigh*; *hempnas*, *nempnas* finnas ej i Tänkeb. före 1526. Av större vikt är växlingen *fulkomna*, *komne* — *fulkompna*, *kompne*, som delvis behandlats redan sid. 136. I partiet Mt. — 2 Cor. finnas former med *p*-inskott 29 gr, utan inskott 26 gr, i senare delen äro *fulkompna*, *kompne* nästan enrådande. Formerna återfinnas i Tidb. och Wnderw.

Vokaler i starktonig ställning.

någhon, som införts redan i Wnderw., växlar i evangelierna och Ag. med *noghon* (38 gr) men är för övrigt enrådande.

wår, som införts i senare hälften av Wnderw., är likaledes normalform, under det att *wor* förekommer endast inalles 29 gr (därav 10 i Luc.).

holla, *beholla* förekomma i partiet Mt. — 2 Cor. ej mindre än 75 gr gentemot *hålla*, *behålla* 15 gr. I senare delen däremot äro motsvarande siffror *holla*, *beholla* 5 gr, *hålla*, *behålla* 39 gr. — Samma utveckling kan spåras i ordet *wåld*, som i partiet Mt. — 2 Cor. skrives med *o* 5 gr, med *å* endast 2 gr. I normalspråkspartiet äro *wåld*, *wåll* enrådande. Formerna med *å* äro införda redan i Wnderw. Även *fåll* och *foll* växla i evangelierna. Därefter är ordet ej belagt.

Framför *nd* växla *o* och *å* i orden *förstånd*, *stånda*, så att

i partiet Mt. — 2 Cor. förekommer *o* 54 gr — *å* 41 gr, i senare delen däremot förekommer *o* endast en gång — *å* 13 gr. — Även i orden *mång*, *wrång*, *lång*, *gång*, *gånga* växla *o* och *å* i olika proportioner för de olika orden och i olika partier, tills i normalspråkspartiet *å* blir i det närmaste enrådande i dem alla.

Pret. plur. *woro* är normalform i hela urkunden, under det *wåro* träffas huvudsakligen i Mc., Joh. och 1 Cor. (se sid. 138) samt dessutom inalles endast 12 gr, vartill komma *waro*, *ware* inalles 5 gr. Formen med *o* kan ha utgått från reformatorerna, under det att *å*-formen sannolikt var tryckeriets.

Om fördelningen mellan pret. *wart* och *wort* se sid. 138. I Mt. — 2 Cor. träffas *wart* 56 gr — *wort* 101 gr, i senare partiet *wart* 5 gr — *wort* 92 gr.

Om växlingen *låta* — *lata* se sid. 145; *lata* är normalform.

begåra, *begärilse* etc., *e(e)huad*, *e(e)hwadh*, *e(e)huru* etc. äro i NT genomgående. Även *wäl* och *här* äro i det närmaste enrådande.

1 partiet Mt. — 2 Cor. äro *heligh*, *helugh* genomgående med följande undantag: *hälogh*, *hälogt* Rombr. 11: 16, 16: 16, *hällighe* 1 Cor. 5: 7 not, *helligt* 1 Cor. 3: 17. I normalspråkspartiet däremot träffas 15 former med *ä* gentemot endast 8 med *e*.

Om formerna *geffua*, *leffua*, *leffuerne*, *nedhan*, *nedherst*, *weither* och överhuvud växlingen *i* — *e* se kap. 4. Genomgående är *helwite*, som är vanligt redan i Tidb. och Wunderw.

sylff, *sylffuer*, *sölff* ha behandlats sid. 146 bland danismerna.

Jämte det vanliga *bodh* träffas även *budh* inalles 14 gr, därav 12 gr i normalspråkspartiet. Nästan genomgående är även *red-dughe* med biformer med *o* endast i Mt. (2 gr), Rombr. (4 gr) och Joh. ep. 3 gr. Genomgående (jfr dock s. 161) är även *huffuudh* med *u*. Nästan genomgående med jämförelsevis få undantag i partiet Mt. — 2 Cor. är ock *vm-* i sammansättningar som *vmskära*, *vmsorg*.

truldom, *-karl*, *-karen* Ag. 13: 6, 8, Gal. 5: 20, U. 9: 21. 18: 23, *trullarom* U. 21: 8 växla med *trolldom* Ag. 8: 9, *trollarom* U. 22: 15. Att *u* här skulle vara tecken för öppet *ö*-ljud, som Lindqvist antar s. 160, är väl knappast sannolikt, i synnerhet som enligt

Hammarstedt¹ *trulla* ännu på 1880-talet i södra Fjärdhundra hade *u*-vokal.

Participerna *drucken*, *hulpen* och lånordet *dubbel* ha nästan enbart *u*, under det att *openbar* och *jomfru* ha *o*.

Av orden *byrdh*, *byrdha*, *witnesbyrdh* finnas sidoformer med *ö* endast i evangelierna och Ag. (10 gr) och av *wyrðning* endast i 1 Thess. 5: 13. — Av orden *bryst*, *lyffte*, *byssa*, *lycka*, *skytta*, *flyct*, *tülflyct*, *endalyct* användes i normalspråket *y*-former, under det *nöcter* och *bröllop* enbart ha *ö*.

Part. *full*, *fullo*, *hug*, *huggo* förekomma endast i Mt. — 2 Cor. I normalspråksområdet finnas endast former med *ö*.

Om fördelningen av *folgde* — *fölgde* i förra hälften se sid. 136. I partiet Mt. — 2 Cor. förekommer *o*-formerna inalles 17 gr gentemot 48 *ö*-former. I senare delen däremot träffas endast 2 former med *o*.

sompn(en), *sompnogha* förekomma 8 gr, *söm(p)n* endast 6 gr; alla formerna tillhöra partiet Mt. — 2 Cor. — *torst*, *torsta*, *torstogher* träffas 7 gr, *törsta*, *törstoghe* 8 gr, alla beläggen tillhöra även här det första partiet.

Normalformer i hela urkunden äro *för*, *före*, *tülförenna*, *helbröghda*.

Vokaler i svagtonig ställning.

Liksom i Wnderw. är i ord som *emellan*, *hädhan*, *müdhan*, *tüdhan*, *sedhan*, *vthinna* slutstavelsens vokal *a*. Gen. *theras* växlar i Mt. — 2 Cor. med *theres* (o. 188 gr) men är i senare delen nästan enrådande (*theres* endast 5 gr). Liksom i Tidb. och Wnderw. har *a* införts även i lånord som *testa*, *tülförenna* samt sporadiskt i böjningsformer och sammansättningar som *arbetara* Luc. 10: 2, *röffuara hender* Luc. 10: 30, *syndara* Luc. 13: 2, *tienara* Luc. 19: 13, 15, *(the) våra* Luc. 23: 55, *the båra* Luc. 4: 22, *öghan* Luc. 6: 20, *rikadoma* Luc. 16: 9 not, *kastaskoffuel* Luc. 3: 17, *oliaberghit* Luc. 19: 29, *helsasamt* Tit. 2: 8 (jfr *helsesam* Tit. 2: 11), *claghamål* Col. 3: 13 osv., vilka sannolikt liksom motsvarande former i Tidb. och

¹ A. Isaacsson Om södra Fjärdhunderalands folkmål s. 101.

Wnderw. böra betraktas som indirekta vittnesbörd om danskt inslag i språket.

Liksom i Wnderw. användes i stor utsträckning *i* i ändelserna *-il*, *-ilse*, *-is* samt best. art. *-it* och i pret. part. *-it*.

Avledningsändelsen *-igh* finns nästan endast i partiet Mt. — 2 Cor. (75 gr); för övrigt träffas den endast 4 gr. Normalspråkets ändelse är sålunda *-ugh*. Om växlingen *-ugh*: *-ogh* se sid. 136.

Fördelningen av *u* och *o* i svagtonig stavelse följer lagarna för vokalbalans på så sätt, att *o* alltid står i långstaviga ord, *u* i kortstaviga, utom då stammens vokal är *o*, *ä* eller *e*, allt i enlighet med reformatorernas språkbruk. Liksom hos L. Andreæ har emellertd *o* någon gång i kortstaviga ord gjort intrång på bekostnad av *u*, så att man finner former som i Luc. *ladhor* 12: 18, *ladho* 12: 24, *bergxskriwonar* 23: 30, *tiughonde* kapitelrubriker, i Mc. *smulor* 7: 28, *gatonar* 6: 56, 1 Tim. *snaro* 2: 26, *snaron* 6: 9, Gal. *närvaro* 2: 14, i 2 Cor. *fråwarone* 10: 1, osv.

Synkope av vokal föreligger i *fadhren*, *modhren*, *brodhren*. Osynkoperade former träffas endast i partiet Mt. — 2 Cor., därav *fadheren* 15 gr, *modheren* 4 gr, *brodheren* 1 g. I plur. äro formerna *fädhrena*, *fädhrena*, *brödhren*, *brödhrerna* genomgående med följande undantag: *fädherna*, *-ar*, *-enes* etc. 8 gr, därav 4 gr i normalspråksområdet, *brödhrerna* 4 gr i Mt., Joh. och 1 Cor.

Böjningsformer.

Plur. av *fadher* heter i regel *fädhra* (*fädhres* Ag. 7: 32); undantag härifrån finnas endast i Mt. 23: 30, Joh. 4 gr och Ag. 6 gr: *fädher(s)*. Plur. av *brodher* heter däremot i regel *brödher*, endast undantagsvis *brödhra*, nämligen Mt. 12: 46, 49, Mc. 5 gr, Luc. 5 gr, Ag. 12 gr, Gal. 2: 4, Gal. 1: 2, 1 Tim. 5: 1, 6: 2, U. 6: 11, 22: 9. L. Andreæ's former äro *brödhre*, *brödhra*, danskans *fädhre*, *brödhre*.

hadhe, *ladhe*, *sadhe* hade genomförts redan i Wnderw. II, och spridda exempel på dem funnos redan i Wnderw. I. Förhållandet är detsamma i NT med *haffde*, *lagde*, *sagde* endast i de partier, som satts av Wnderw. I- sättaren, dvs. Mc. och Joh. Detta tyder på att sättarna spelat en roll för deras införande i NT. Hos L. Andreæ är endast *hadhe* belagt.

Om böjningen *wart: wort* se ovan.

mich, tich, sich — *migh, tigh, sigh*. De förstnämnda formerna tillhöra huvudsakligen partiet Mt. — 2 Cor. Proportionen i de olika böckerna är något olika. Bäst bevaras *mich*, som är normalform i Mt. — Luc. med inalles endast 3 *migh*, därav 1 g i Mt., 2 gr i Luc. Först med Joh. börjar *migh* på allvar bli vanligt. Proportionen framgår av följande siffror: Joh. har 110 *mich* — 125 *migh*, Ag. 53 *mich* — 38 *migh*, Rombr. 10 *mich* — 27 *migh*, 1 Cor. 13 *mich* — 14 *migh*, 2 Cor. 20 *mich* — 36 *migh*. Därefter förekomma endast enstaka former av *mich*, inalles 20 gr.

Någon annan bild visa *tich* och *sich*, som äro vanliga endast i Mc., som har 25 *tich* — 30 *tigh*, 46 *sich* — 56 *sigh*. För övrigt förekomma av dessa endast spridda former, av *tich* inalles 23 gr, av *sich* 15 gr. L. Andreæ's former äro *mich, tigh, sigh*; endast en gång 1530 förekommer *migh*, som kan stamma från NT. Tidebokens normalformer äro *mich, tigh, sigh*, dock träffas även *migh, tik, sik, mic* o. dyl. Sättarnas skrivformer ha sålunda kunnat vara *migh, tigh, sigh*. Endast *tigh, sigh* skulle sålunda ha varit gemensamma för dem och L. Andreæ, under det att de ha olika former av *migh*. Därav skillnaden i behandlingen av dessa pronomen i NT.

Enskilda ord.

I st. f. *tien(i)st* skrives i NT ofta *tien(i)ste* (Lindqvist s. 175) liksom hos L. Andreæ.

sanning för *sannind* förekommer likaledes som parallellform i Tidb. och Wnderw.

Så är även förhållandet med *icke* för *ej* utom i förbindelserna *ey heller, ey allenast*.

sendningabodh Rombr. 15: 8 not, Jac. 2: 26, *sendningabudh* Eph. 6: 20 erinra om L. Andreæ's *senningebode* 1524 men också om danskans bruk att skriva *ndn* i st. f. *nn, nd*, t. ex. *sandning* jämte *sanning, hendnes* jämte *hendes* och *hennes* i Christ. II:s NT.

Former som *vdi, vdinnen, regenskap* ha redan i Wnderw.

genomgående utbytt mot *vthi*, *vthinnan*, *rekenskap*, liksom *oghan* mot *offuan*.

O. Petris *än thå ath* har liksom ofta redan i Wnderw. blivitt *än doch*, *en doch* eller *än dogh (ath)*, det senare fl. g. i Ag., t. ex. 14: 17, 17: 27, 30, *effter thet* ersättes av enbart *effter* (vilket även förekommer i danskan).

vthaff, *affstadh* för *aff*, *åstadh* finnas likaledes i Wnderw.

Nästan samtliga ovannämnda former återfinnas sålunda i Wnderw., och »normalspråket», på detta sätt fattat, kan betraktas som en fortsättning av parallellformerna i denna urkund och kan bedömas som dessa. I vissa fall stå sålunda normalspråkets former i direkt strid med kanslerns. Detta gäller

stavningen av småorden *effter*, *thå*, *wål*, *till*, *skull*, *itt*, *vpp* samt *nytt*, *-doom* för *-dom*;

stavningen av orden *förstånd*, *stånda*, *mång*, *lång*, *gång* med å framför *nd* och *ng*;

lata i stället för *låta*;

geffua för *giffua*, *sylff*, *sölff* för *silffuer* och *bröllop* för *brullop*;

vm- för *om-* i sammansättningar samt *jomfru*, *oppenbar* för *jumfru*, *vppenbar*.

I andra fall uppträda normalspråkets former hos L. Andréæ först efter 1526, varför han kan ha upptagit dem från NT. Dessa former ha behandlats ovan sid. 59. Även dessa söker Lindqvist härleda från L. Andréæ på så sätt, att han i folklighetens intresse skulle ha övergivit egna invanda och traditionella skrivformer och för NT:s räkning infört ett slags nystavning, såsom då han ändrat *nider* till *nedher*, *holla* till *hålla*, *for* till *för*, *hwat* till *hwadh* osv. I ett fall som *geffua* skulle han genom order åt sättaren ha infört en form, som han ej själv genomfört i sina egenhändiga skrivelser. Å andra sidan skulle han tillåtit en form som *lata*, trots att han själv skriver *låta* och trots att den står i strid med ljudenligheten.

Liksom i Wnderw. synes även i NT frekvensen av vissa former stå i samband med de olika sättarnas individuella språkbruk och sättarvanor, i det den ene sättaren bättre följt manu-

skriptets språkform än den andre. Dessa variationer, som återfinnas i Wnderw., ha behandlats ovan i kap. 1, som jag hänvisar till. Det är givetvis en viss sannolikhet för att även de former, som äro underkastade dylika variationer, liksom i Wnderw. härstamma från sättarna.

En del former slutligen äro L. Andreæes särformer. Hit höra *konnung*, *honnogh*, *konna*, *sonnen* med dubbelskrivet *n*, *huf-fuudh* med *u*, pret. plur. *komo* med enkelt *m*, sannolikt *ytterst*, *ytterligare*, *yttermera* med dubbelt *t*, *fadhren*, *modhren* med synkoperad mellanvokal, som dock finnas även i Tidb. och Wnderw., böjningen (*wij*) *föra*, *bidhia* med *a* som ändelse i första personen plur. och möjligen en del andra, såsom *helbröghda*(?), *sputta*(?), vilka visserligen ej äro belagda i hans skrifter men som återfinnas i Tidb., vars eget språk kan representera en dialekt, som står nära L. Andreæes egen. Att i detalj uppdraga gränsen mellan kanslerns språk och sättarens låter sig givetvis ej göra, i synnerhet som bådas språkbruk på många punkter tycks ha sammanfallit, såsom visats i avd. I.

6. Nya testamentets dialektala karaktär.

I brist på jämförelsematerial från L. Andreæes språk har Lindqvist sökt stödja sin hypotes, att NT:s normalspråk härstammar från kanslern, med att påvisa, att åtskilliga av NT:s former låta lokalisera sig till östra Västmanland, och tror sig kunna fastslå, »att östra Västmanlands dialekt därigenom har spelat en hittills förbisedd, synnerligen viktig roll för det nysvenska riksspråkets utveckling». Lindqvist framhäver själv vissa svårigheter, som denna hypotes laborerar med, i det att några av de specifikt västmanländska dragen numera träffas först på gränsen till västra Västmanlands mål och i bergslagsmål. Han tänker sig emellertid, att de förr kunnat ha större utbredning åt söder än nu samt att L. Andreæ själv kan ha utgått från en sådan gränstrakt, fast han under sin skoltid i Västerås tilllegnat sig östra Västmanlands dialekt.

Det är givet, att min uppfattning av normalspråkets karaktär knappast är förenlig med denna syn på det grundläggande språket i NT, och själv bedömer jag också åtskilliga av de drag, som av Lindqvist uppfattas som västmanländska, på annat sätt.

I kap. 6 sammanfattar Lindqvist i 17 moment de dialektala dragen i NT. Av dessa äro dock följande icke speciellt västmanländska utan finnas också i O. Petris språk.

»Urspr. lång vok. + lång konsonant bibehålles i vissa ord, särskilt pret. och partic. av typerna *leedde, boodde*». Företeelsen finnes numera visserligen i Uppland och Dalarne men ej i Västmanland, varför man får antaga, att den i början av 1500-talet haft större utbredning än nu. Båda skrivningarna ha emellertid som skrivformer upptagits av O. Petri redan i början av 1525, varför de i NT delvis kunna härstamma från honom.

»Efter urspr. lång vokal bibehålles *m* som kort. Typ: *time*. Efter urspr. kort vokal förlänges *m*. Typer: *gammal, himmel, lemme*». Samma regel gäller för O. Petris språk. En olikhet finns dock, i det att pret. *komo* hos honom har formen *kommo*.

»Urspr. kort vokal + kort konsonant bibehålles åtminstone i inljud, då vokalen är annan än *a, ä*, och konsonanten *k, p, t, (n)*. Typer: *wiku, skipit, heta*. Även i slutljud torde samma förhållande råda». Samma regel iakttages av O. Petri.

»*a* har övergått till *å* framför *ld*. Typer: *hålla, fåll, ålder (åller)*». Samma regel iakttages av O. Petri med undantag av att *hålla* hos honom heter *halla*. Något dialektalt särmarke är naturligtvis icke formen *hålla*. Mot bruket i Västmanland har NT *å* även i *kåll*, vilket sannolikt här är en danism (se kap. 3).

»*a* har ej övergått till *å* framför *nd*. Typer: *ande, hand, sand*». Regeln finnes även hos O. Petri. Formerna *ände, bånd*, vilka enligt Lindqvist kunna härleda sig från O. Petri, äro danismer.

»*a* har övergått till *å* framför *ng*. Typer: *lång, mång*». Så även hos O. Petri.

»Växlingen *i — e* följer i huvudsak de uppsvenska reglerna. Typer: a) *til, nidh, widh*,

b) *ögnableck, lenn, skeen, swe(e)k*. Däremot *bidh, fridh, qwidh, sidh, sidhwänia, plägsidh, skip, swi(c)k*,

c) *geffua, hete, leffua, nedhan, sedhan, wedher, weta, embete, bedher, -as*, men däremot *idher*.

d) *himmel, helwite, sidugh, wiku, bliffuo, bliffuit, giffruit*.

e) *bidhia, tilbidia, sitia, skilia, tridhie*.

f) *förnedhra, seghlet, seglde, remna* (men däremot *witna*), *framledhne, geffne, screffna* (men oftare *gifne*) etc.

I ursprungligen långstaviga ord av annan typ än de i e) och f) nämnda orden har normalspråket genomgående *i*. — Reglerna iakttagas i stort sett även av O. Petri, fastän han i enskilda ord använder andra former än NT. NT:s språkskick har emellertid i mycket reglerats av den danske sättaren, och någon speciellt västmanländsk karaktär har språket i NT ej på denna punkt (se ovan kap. 4). Även *brenna* för *brinna* torde ha danskt ursprung.

»Beträffande växlingen *y — ö* gälla också de uppsvenska reglerna. Som exempel må det vara tillräckligt att här nämna *nykit, nykil, nytia, flytia*, men *dölia, fölia*». Detsamma gäller för O. Petris språk.

Framför *rd* kvarstår *y* i *byrdh, byrdhug, inbyrdhes, witnessbyrdh, wyrda, wyrdning* men har övergått till *ö* i *skörd*. Även häri ser Lindqvist ett västmanländskt dialektdrag, och själv har jag i Arkiv 36 s. 71 ställt mig på samma ståndpunkt under hänvisning till de regelbundna *y*-skrivningarna hos Peder Månsson. Sedan det emellertid av E. Smedberg uppvisats, att denne Peder Månsson icke är född i Tillberga, såsom förut allmänt antagits, utan i Jönköping, förfaller denna jämförelse med hans språk, och då dialekten i Finland och Uppland säkert redan på 1400-talet genomfört *ö* i dessa ord (se ovannämnda uppsats s. 72), är det all sannolikhet för att så varit fallet även i Västmanland. De nämnda *y*-formerna ha helt säkert annat ursprung.

»NT:s ändelse i best. pl. mask. hos substantiv är *-ana(r)*, eller *-ena*, ofta *-ane(r)*, *-ener*. Typer: *gerningana, hestaners*». Förhållandet är detsamma hos O. Petri endast med den skillnaden,

att *-ener* hos honom är vanligare än i NT. Ändelsen *-aner* är för övrigt mycket sällsynt i NT, liksom hos O. Petri.

Följande former torde hava varit sättarnas normala uttalsformer, varför det är osäkert, om de i NT äro västmanländska dialektformer.

Pret. *wort* är belagt endast från Västanfors, alltså på gränsen mot Dalarna, men det är ju möjligt, att det tidigare haft större spridning än nu. Omöjligt är det emellertid ej, att det i NT delvis kan ha danskt ursprung. Ojämnheten i dess uppträdande talar i någon mån härför, i det att *wort* är relativt sällsyntare i Mc., Joh. och 1 Cor. än i övriga böcker. Att ett svenskt *wart* vid tryckningen i stor utsträckning kan ha utbytts mot *wort* framgår däraf, att reformatorernas böjning *läta, lata* — *lät* på icke mindre än 49 ställen i partiet Mt. — 2 Cor. ändrats till *lata* (*läta*) — *lot*, under det att *lät* bibehållits endast 23 gr.

Formerna *fölkit, sörgesong, tölffte, törghit, -törff-* och *törkar* äro enligt min mening danismer (se kap. 3), så mycket mer som i östra Västmanland o kvarstår framför kakuminalt *l*.

Avledningsändelsen *-ugh* hos adjektiv förskriver sig i NT delvis från sättaren, vilket framgår av dess fördelning på de olika sättarna.

Formerna *klår* och *lekoma* äro likaledes danismer (se kap. 3). Även *når* 'när', som ej finnes hos reformatorerna, kan ha danskt ursprung.

Härefter återstå endast följande moment, som möjligen tyda på västmanländskt ursprung:

De enstaka *stuppa, sputta*, vilka dock numera endast finnas i nordöstra Västmanland.

Formerna *följde, följt* med *ö* (jfr ä. da.) men *sompn, torst* med *o*. *truldrom, trulkarl, trulkaren, trullarom* med *u*, som i uppländska dialekter kvarlevat ända till modern tid. L. Andree själv skriver dock en gång *trölle*.

Dubbelskrivet *n* i *honnogh, konnor, sonnen* representerar ett uttal med lång konsonant, som är spritt utom i Västmanland även i västra Uppland.

Av den föregående analysen av NT:s språk torde ha framgått, att det är ytterligt svårt för att ej säga omöjligt att påklistra det någon bestämd dialektisk etikett, då det är sammansmält av ingredienser från olika håll. Flertalet av dess former äro gemensamma för både O. Petri och L. Andreæ, andra härstamma säkerligen från danskan, en del överensstamma med särformerna i O. Petris språk, andra med L. Andreæ:s särformer. Överhuvud torde man ej alltför starkt böra urgera dess »uppsvenska» grundkaraktär, då åtskilliga av normalspråkets former, såsom *tapa, fädhra, tieniste, lata* och andra, ej kunna vara mellansvenska och det med ett undantag (Joh. 20: 11) genomgående *grät* snarare vittnar om »medelsvenskt» än »uppsvenskt» ursprung.

7. L. Andreæ och Nya testamentet.

Att L. Andreæ haft ett betydande inflytande på NT:s språk framgår evident av Lindqvists avhandling, liksom av framställningen ovan.

Såsom förut visats, råder det emellertid en viss skillnad mellan partiet Mt. — 2 Cor. och övriga böcker, »normalspråksområdet». Skillnaden består huvudsakligen däri, att i det senare partiet sådana former nästan helt utrensats, som kunna betraktas som rena danismer eller tillskrivas O. Petri, varför normalspråksområdet fått en mera enhetlig karaktär än de föregående böckerna. Någon radikal skillnad mellan de båda partierna finns sålunda ej, det är endast en gradskillnad, ej en artskillnad mellan dem, och övergången är ej heller skarpt markerad, i det vissa av normalspråkets former slå igenom mycket tidigare än andra (se Lindqvist s. 90 och kap. 5 o. 6 ovan). Nu visar det sig emellertid, att flertalet av de segrande formerna äro sådana, som äro gemensamma för sättaren och L. Andreæ efter normaliseringen av hans språk 1526. Pret. *lot*, som i partiet Mt. — 2 Cor. förekommer icke mindre än 49 gr gentemot *lät* 23 gr, rensas sålunda bort, under det att pret. *wort*, som var L. Andreæ:s (alternativa) form, normaliseras. Själva normaliseringen kan ha tillgått

så, att de påtagliga danismerna eller inkonsekvenserna ha blivit strängare efterhållna. På åtskilliga punkter normaliseras emellertid även former, som äro främmande för L. Andreæ speciella språkbruk, såsom då småorden *till, itt, thå, effter* stavas annorlunda än hos L. Andreæ, eller då kort *å*-ljud stavas med *å* framför *nd* och *ng* eller *lata* blir normalform, under det L. Andreæ använder *låta*. På andra punkter har L. Andreæ antagit sätta-rens form, såsom då han utbyter *holla* mot *hålla*, *nidher* mot *nedher*, *war*, *wor* mot *wår*, *nagon* mot *någhon* osv., vilket lett till större enhetlighet även i hans eget språk. Även i sådana fall kan han ha sett till, att konsekvens iakttagits även vid tryckningen. I några fall åter kan han ha genomfört sina egna former mot sätta-rens, såsom då *sonnen* stavas med *nn*, *huffuudh* med *u* osv. Något ingripande på annat sätt än i korrekturet behöver emellertid under sådana förhållanden ej antagas.

Man kan emellertid gå ännu ett steg. I sitt bekanta brev till ärkebiskop Olof i Trondhjem faller L. Andreæ yttrandet, att han hoppas, att »vår översättning» av NT »in prologis et glossellis» icke skall innehålla något, som väcker anstöt. Av yttrandet framgår, att L. Andreæ känt sig ansvarig för den svenska översättningen, och det förutsätter kanske, att han granskat den redan i manuskript. Då nu O. Petri redan i början av år 1525 tagit intryck av kanslerns språk (se kap. 5), ledes man till den slutsatsen, att ett samarbete mellan kanslern och hans litteräre medhjälpare ägt rum redan före tryckningen av NT, och därmed äro vi inne på frågan, hur detta samarbete gestaltat sig.

Lindqvist, som med bestämdhet hävdar, att L. Andreæ är huvudredaktör och den språkligt bestämmande, yttrar sig i själva översättningsfrågan mera försiktigt. Mest synes han dock vara böjd för att antaga, att L. Andreæ är den egentlige översättaren, och med bestämdhet tror han sig kunna fastslå, att L. Andreæ själv »språkligt formulerat» (dvs. översatt och nedskrivit) normal-språkspartiet: Galaterbrevet — Uppenbarelseboken och Allmänna förspråket. I så fall skulle väl O. Petris former ha tillkommit vid granskning av manuskript eller korrektur och hans roll skulle

sålunda reduceras till granskarens och korrekturläsarens. Lindqvist håller emellertid även den möjligheten öppen, att O. Petri kan ha nedskrivit vissa böcker, främst då Joh., Rombr. och 1 Cor., men om så är, ha de sedermera underkastats språklig överarbetning av huvudredaktören.

Lindqvists ståndpunkt i frågan om översättaren står i närmaste samband med hans uppfattning av normalspråket såsom en skapelse av L. Andreæ. Med den uppfattning av normalspråket, som här framlagts, framträder emellertid ännu en möjlighet. Likheten mellan språket i Wnderw. och partiet Mt. — 2 Cor. i NT visar, att O. Petri mycket väl kan ha översatt detta parti och att det under tryckningen kan ha erhållit sin nuvarande gestalt, och då normalspråkspartiet endast innebär en konsekvent utveckling av de principer, som tillämpats redan förut i Wnderw. och förra delen av NT, är det kanske ej omöjligt, att han kan ha översatt även detta, fastän hans *särformer* vid tryckningen nästan helt dukat under för sättarens och L. Andreæ's delvis överensstämmande former.

8. Allmänna förspråket.

Den i föregående kapitel framställda möjligheten, att O. Petri kan vara översättaren även till normalspråksområdet, fastän hans *särformer* där äro mycket sporadiska, kan i förstone förefalla så osannolik, att den knappast är att räkna med trots den förklaring av språket i normalspråksområdet, som ovan givits. Rent a priori kan det ju tyckas, som om L. Andreæ, vars språk så nära överensstämmer med normalspråket, också bör vara översättare. Om man sålunda skall ha rätt att räkna med att O. Petri översatt hela NT, måste det visas, att hans språk verkligen vid tryckningen kunnat undergå en så genomgripande förändring, som här måste ha skett.

Denna fråga sammanbänger med frågan om vem som skrivit Allmänna förspråket, eftersom detta företer samma språkliga typ som normalspråksområdet och författaren till företalet

utan tvivel även är den, som haft hand om själva översättningsarbetet, att döma därav, att han i företalet anhåller, att den läsare, som »rett förstånd haffuer», må rätta sådant, som översättaren eller tryckaren icke utfört så skickligt, »som thet sigh boorde», »j hwilko tolken intit räknar sigh wara skeedt för när, vthan bedher ther om». Så skulle knappast någon annan än översättaren själv uttrycka sig.

Olika meningar ha uttalats om vem som skrivit företalet. Under det Schück däri tror sig igenkänna O. Petris stil, hävdar Lindqvist med bestämdhet, att det måste ha skrivits av L. Andreæ och att det är ett fullkomligt misstag att påstå, att stilen där är O. Petris.

Lindqvist stöder sig huvudsakligen på orden *effter*, *endoch*, *icke*, *vthaff*, ställda mot O. Petris *epther thet, än thå (ath), ey* (jämta *icke*) och *aff* samt för övrigt på språkets likhet med normalspråket överhuvud. Förspråket är, menar han, det sista som skrivits, sedan normalspråkets principer äro fullt klara.

Det är riktigt, att Allm. förspråket i språkligt hänseende är jämfäst med det s. k. normalspråkspartiet, men därav följer ej, att det *nedskrivits* efter de principer, som där tillämpats, det visar endast, att det tryckts i samband med eller rättare efter detta parti, vilket indirekt framgår därav, att det har egen paginering. Paralleller härtill äro vanliga. Detta är fallet med innehållsförteckningen i Een nyttwgh Wnderwijsning att döma av formerna *shal*, *schulle*, *sedhan*, som förekomma (nästan) endast i senare delen; det är ock fallet i Postillan 1528, varest inledningen språkligt sett överensstämmer med sista partiet. Allmänna förspråket kan sålunda liksom normalspråkspartiet för övrigt ha erhållit sin nuvarande gestalt under tryckningen. I detsamma förekomma emellertid vissa former, som äro främmande för »normalspråket» och sannolikt härstamma från O. Petri: *vpswolghit* 1 a, *fyllest* 5 a, *bodhskap* 2 a, *enfalleligha*(?) 4 b, *vmskärelse*, *vmskära*(?), *sagde* 2 b, *helwetit* 2 b, *helwetet* 3 a, *vm-bära*(?) 3 b, *somblighe* 4 a, b, *förnemda* (utan *p*-inskott) 4 a, b, *bessynnerligha* 5 b, *wordhet* 6 a, *förtienist* 4 a. Vissa av de ord, som

enligt förspråket nybildats för NT eller för första gången där upptagits i svenskan, omhuldats ock av O. Petri, såsom *förgeffues* i st. f. *om suss*.

Härtill kommer, att författaren till Förspråket liksom O. Petri visar förkärlek för omvänd ordföljd efter *och*, som förekommer 12 gr, under det att rak ordföljd träffas endast 6 gr, vilket frapperar så till vida, som i NT för övrigt i regel användes rak ordföljd i denna ställning.

Viktigare är, att innehållet och kompositionen i ett par av O. Petris böcker på det närmaste ansluta sig till förspråket. Detta är fallet med kapitlet Om Troona i Een nyttwgh Wnderwijsning, vilket ej finnes i Luthers Betbüchlein utan är O. Petris egen inledning till trosartiklarna, samt Om Gudz ordh och meniskios bodh.

Kapitlet Om Troona behandlar sålunda först det gammaltestamentliga löftet om Kristi födelse. I Förspråket utvecklas inledningsvis, vad som menas med evangelium och det Nya testamentet, varefter författaren även där övergår till att omtala de gammaltestamentliga förutsägelserna. Därvid citeras på båda ställena först Guds ord till Adam i Genesis 3 »jach wil setia fiendscap emellan tigh och quinnona» etc., därefter hans ord till Abraham Genesis 22 »Uthi thine sädh skola al slecte på jordhenne welsignat warda» etc. samt till slut hans löfte till David. Tolkingen av det förstnämnda bibelstället om kvinnans säd och ormen är ock identisk på båda ställena. I Troona heter det: »hennes sädh skulle sönder slåå hans (dvs. ormens) hoffwd, merkiandes ther medh Christum — — — — theras (dvs. mannens och kvinnans) affödho then komma skulle, som ormens hoffwd som är syndhen, sönder slåå skulle, och the ther medh then plågha, som effther syndena folgde, som är dödhen, och helwite vndwijka motte». I Förspråket lyder motsvarande ställe: »Christus är thenne quinnonas sädh eller affödha, huilkin dieffuulenom hans huffuudh, thet är, syndena dödhen och helwite söndercrossat haffuer».

I Troona behandlas därefter evangeliets innebörd, att Gud

sände sin son hit ner för att frälsa oss. »Thetta haffwer gud giordt medh sin son för våra skuld, och gaff så Apostlana beffalingh ath the skulle gåå wtt j menigha werldena och predica och göra itt anskrij för all creatwr huilken stoor nådh och barmhertugheet gudh hadhe giordt medh menniskione och såådana predican och anskrij är thett scriffthen kallar euangelium thett är itt gott bodhskap och huilken — — — — som ther säther troo til, och förläther sich ther vpåå ath gudh haffwer såådana nådh giordt medh honom han bliffwer aff ffadhrenom medh then helgha anda inplantat j Christo» etc. Motsvarande parti i Förspråket börjar: »Så see wij nw ath icke är meer än it Euangelium, så som och icke är meer än en Christus, effter thet Euangelium icke annet är eller wara kan vtan en predican eller förkunning om Christo gudz och Daudiz son, sannom gudh och menniskio, then för oss medh hans dödth och vpståndelse alla menniskiors synd, dödhen och helwetet offuerwunnit haffuer the ther troo vppå honom» etc.

Därefter skildras i båda, hur den rätta tron »brister vth och bewisar sigh» i goda gärningar och i kärlek till nästan.

Denna överensstämmelse i tankegång och plan kan knappast vara tillfällig. Direkt bevisande för ett nära samband mellan de båda böckerna är den dock ej, då denna del av Förspråket översatts från Luther.

På andra ställen saknas emellertid ej en autydan till verbal överensstämmelse mellan företalet och Wnderw.

I NT heter det sålunda: »Och är Euangelium it grekiskt oord, lydhandes så mykit som it gott budhscap, godh nymäre, godh ny tidhende, gott anskrij», i Wnderw. (s. 28): »och såådana predican och anskrij är thett scriffthen kallar euangelium thett är itt gott bodhskap».

I NT förklaras »kyrka» så: »Kyrkia, Ther thetta oordhet Ecclesia ståår på Grekisko och Latinisko är stundom satt kyrkia och stundom försambling, doch merkes ther icke annat medh än försambling, samqwend, eller menegheet, ändoch nw vpkommit är, ath man brukar thet oordhet för templet, ther aff, ath församblingen

pläghar ther skeep. I Wnderw. (s. 43) heter det: »och är merkian-
des ath j then helgha scriffth stäär offta itt grekest oord thet och
latinisk är, som heter ecclesia, thet merker försambling eller
samqwendt — — — »och (s. 46) »Nw effther thet ath christna
menniskior — — — bygde sich almenneligh hws, ther kyr-
kian eller församblingen pläghadhe loffwa och prijsa gudh vthi
och höra hans oord, kom thet såå vpp medh tijdhen ath såå-
dana hws begyntes ath kallas kyrkia, effther thet kyrkian för-
sambladhes ther».

Med tilltalande anspråkslöshet förklarar författaren till före-
talet, att det icke är »förbudhit ath hwar någhot finnes här
vthinnan förseet wara, antigen aff tolkenom eller aff prentare-
nom, thet icke så skickeligha stäär som thet sigh boorde, ath
thå then som rett förstånd haffuer må thet retta, j hwilko tolken
intit räknar sigh wara skeedt för när, vthan bedher ther om.
Doch ath man j slijke rettilse icke förhastugh är, vthan offuer-
wäghe först granneligha huadh saak tolken kan hafft haffua ther
till ath han så satt haffuer». Med snarlika ord manar författaren
till Wnderw. läsaren, att allt sådant, som kristna menniskor böra
veta, »granneligha offwerläses, och retteligha begrundas, och om
såå hende ath någhot her vtinnau funnes thet ecke strax faller
tich j sinnet för titt oförstånd schul, eller ther aff ath tw till
äwentys ecke mykin vnderwijsning wan är om sådana stycker,
såå war ecke förhastugh til ath föracta thet, vtan see vpå the
fåå oord som j bredderna stå» etc. Det är icke det enda ställe,
där O. Petri riktar en dylik uppmaning till läsaren. I »Swar
vppå jtt ochristelighit sendebreff» slutar han ungefär på samma
sätt, att »huar såå funnet worde medh sanningen, ath jach (aff
menniskio skröpeligheet) jcke hadhe såå drabbat rätt j all stycke
som iach gerna giordt hadhe, wil jach thåå altijdh wara huar
och en Christen menniskio, som jtt bätre förstånd haffuer, vnder-
dånigh, och läta mich rätta». Men han tillägger ock: »Doch
förhoppes mich ath samma min scriffuelse äre såå medh then
helga scriffth bewisat, ath the wel skole medh sanningene bliffwa

beståndandes, ää huru monge the wara kunne som ther om dömandes wordhe».

I detta sammanhang må ock eriurras om att »Fader wår» och »Magnificat» i Wnderw. ha samma formulering som i NT.

Även boken »Om Gudz ordh och menniskios bodh och stadgar» ansluter sig på det närmaste till den lilla utvecklingen om »Menniskors läro» i den av översättaren själv författade delen av Förspråket. Först varnas mot den vantolkningen, att härmed skulle avses de bud och stadgar »som werdzlig offuerheet gör och lydha på thet vthwertes regimentit, ty *them är man plichtugh ath lydha widh synd*». I »Gudz ordh och menniskios bodh» framhäves, att sådana stadgar som biskopar och prelater göra för att det skall »skickeligha tilgå» i den kristna församlingen »och sådana stadgar äre menniskio stadhgar *them man är plichtig at halla widh synd til görandes*» (s. 540).

Därefter omtalas i Förspråket sådana stadgar, »som biwdhas vppå vthaff någhon menniskio, icke till thet vthwertes regimentet, *vta biwdhas vppå såsom en gudz tieniste*, eller såsom en godhgerning för gudh, *thet doch gudh aldrigh budhit haffuer*. Sådana menniskio budh straffar offta scrifften och sägher, att *thet är en fåfeng gudz tieniste*». I »Gudz ordh och menniskios bodh» heter det (sid. 534): »Och är merkiandes at thet kallas menniskiors lerdom — — — ther noghor menniskia, påue, biscop eller hoo thet wara kan tagher sigh före och gör ther *bodh vppå som gudh jntit budhit haffuer*, eller forbiwdher thet som gudh jntit förbudhit haffuer, j then acht och mening at thet *skal wara gudhi til wilia och tjänest*, så at ther medh skal göras eller vprettas *een besynnerlig gudz tienist*, then *gudh sielf tilförena jntit budhit eller befulat haffuer*.» Och sid. 542 heter det: »Såå göra och monge än nw the ther tagha påwas och biscopes *bodh som gudh intit budhit haffuer*, och göra ther epter, jcke j then acht at the wilia tiena theras nästa ther medh, vta j then acht och mening at the skola wara gudhi kärare när the sådana halla, än när the thet icke hölle, men *sådana är alt fåfeng gudz tienist*».

Förspråket säger: » — — — — ty *intit är synd, vthan thet gudh förbudhit haffuer*, och *intit är godh gerning vthan thet gudh oss budhit haffuer*, doch hender ath man syndar när man icke håller samma stadgar, som är thå man troor sigh wara plictugh för gudhi ath man skall hålla them, gör man thå ther emoot, så är thet synd, ty alt thet som icke är aff tronne, thet är synd». I »Gudz ordh och menniskios bodh» heter det (s. 539): »Gudh wil allena — — — — regera menniskiones siel och samwet medh sin helga oord, så at när menniskian gör epter gudz bodh thå gör hon wel, men när hon gör ther emoot, thå syndar hon, Och ther medh segs *jntit wara godh gerning medh mindre hon skeer epter gudz bodh och befalning, och ey heller segs noghot wara synd, medh mindre thet skeer emoot gudz bodh och befalning*, så at menniskiones samwet skal allenast wara forpflichtat och bebundet till gudz bodh, och ther regera sich epter, *halla thet allenast för godha gerning som gudh biwdher, och thet för synd som han forbiwdher*».

Även här är tankegången på de båda ställena fullt identisk och i »Gudz ordh och menniskios bodh» ställvis uttryckt med ord, som röja en direkt anklang av formuleringen i Förspråket.

En sådan verbal överensstämmelse föreligger ock sid. 540:

» — — — — ther före seger han (dvs. Gud) och sich wara nijtisk, såsom en man är nijtisk om sina hustru och ey må lijdhä at hon befattar sich medh en annan man». Förspråket skriver: »Och är nijt thå man elskar någhon deel medh otolugheet, och eendels medh haat och wredhe, såsom thå man haffuer sin hustrw kää, och är doch altijdh illa till fridz medh henne, ther aff atb han icke kan lidhä någhon annan lika medh sigh j then kerleken».

Till slut må ock nämnas, att författaren till Allm. förspråket ställer i utsikt en »vthtydhilse» på Nya testamentets böcker: »Doch effter icke hwar man haffuer ther tilfelle till ath så öffua sigh j scrifftenne, ey heller haffua alle lijka skarpt förstånd, wardhä wäl nest gudz hielp framdeles vthgångandes någhor ytterna vthtydhilse, på förnemda nya testamentzens böker».

Härmed kan väl knappast avses något annat än Postillan. Självva formuleringen »nest gudz hielp» var väl ett vanligt talesätt; dock är det kanske ej tillfälligt, att O Petri använder samma formel på tvenne ställen i liknande sammanhang, nämligen i Wnderw., där översättningen av NT utlovas, och i Postillan 1528, där han ställer i utsikt en ny Postilla.

Även om dessa inre bevis vart för sig icke äro avgörande, torde de dock tillsammantagna vara av ett visst värde. Särskild vikt bör därvid läggas på likheten med Wnderw., som skrevs och trycktes, då NT endast förelåg i manuskript. Rent psykologiskt är det ock mest tilltalande att tänka sig, att de båda större böckerna vuxit fram ur det kortfattade företalet till NT. Båda behandla för reformationen grundläggande tankar, och de ordalag, som en gång använts i företalet, ha lekt författaren i hågen, då han tagit sig för att behandla samma frågor mera utförligt.

Men om O. Petri verkligen skrivit Förspråket, följer därav rätt vittgående konsekvenser, i det att det visar, att O. Petri trots språket i normalspråkspartiet verkligen *kan* ha översatt även detta parti.

I sin grundliga undersökning av »Källorna till 1526 års öfversättning af Nya testamentet» har E. Stave visat, att det med hänsyn till inflytandet från Luther råder en viss olikhet mellan evangelierna och Apostlagärningarna å ena sidan och breven i allmänhet å den andra, vilket torde bero på det olika innehållet i dessa båda huvuddelar. Inom dessa partier finns det emellertid även variationer, så att de olika källorna övat olika starkt inflytande på olika delar, vilket enligt Stave kan tyda på att det funnits flere översättare. Hur härmed förhåller sig är svårt att säga. Språket självt kräver emellertid icke ett dylikt antagande, då de i NT förekommande formerna sannolikt torde kunna hänföras till O. Petri, Laur. Andreæ eller tryckeriets personal. Förspråket självt talar ock endast om »tolken», ej om »tolkarna», vilket man nog skulle väntat, om olika partier självständigt översatts av olika personer. Att det samtidigt talas om »präntaren» ej »präntarna», fastän faktiskt två sättare kunnat

konstateras, står i överensstämmelse även med modernt språkbruk. Har det sålunda funnits flera översättare — och därpå tyder kanske Messenius uttalande, att arbetet utförts av O. Petri och hans kamrater —, så ha dessa endast varit underordnade medhjälpare, och deras språkform synes ha helt undertryckts.

Om man sålunda får ta översättaren på orden, då han talar om tolken i singularis, skulle själva översättningsarbetet ha omhänderhaft av *en* man (vilket icke utesluter, att han kan ha haft medhjälpare), och denne kan icke ha varit någon annan än O. Petri eller Laur. Andreæ. Till förmån för den förre talar Allmänna förspråket, till den senares fördel den större likheten mellan hans språk och normalspråket, vilket dock, såsom ovan visats, ej behöver innebära, att han själv formulerat det. Så mycket kan emellertid sägas, att kanslern såsom den för verket ansvarige sannolikt både i manuskript och korrektur underkastat arbetet en ingående granskning, men i så fall måste O. Petri ha som översättare deltagit i arbetet.

9. De samtida vittnesbörden om översättaren.

De historiska vittnesbörden om översättaren av NT hava behandlats av Schüek, Öfversättaren af thet Nyia Testamentit af år 1526 (1891) och i Historisk tidskrift 1894, och av Aksel Andersson i Inledn. till Een nyttwgh Wnderwijsning i Skrifter från Reform.-tiden 3, och några nya dokument hava sedan ej anträffats. De viktigaste av dessa dokument äro de, som härstamma från reformatörerna själva.

O. Petri har i slutet av Een nyttwgh Wnderwijsning ett uttalande, genom vilket han hänvisar läsaren till den heliga skrift själv, »huilken scriffit besynnerligha thet nyia testamentit, tw och näst gudz hielp få schal på wårt swenst mål, innan en kort tijdh». Ordalagen äro delvis desamma som han använder i företalet till Postillan 1528, när han lovar, att »När then andra postillan vthgår skal ther näst gudz hielp bättre vpseende på wara». Liksom i Postillan kunna orden i Wnderw. knappast

tolkas annorlunda än som ett direkt löfte från O. Petris sida, att genom hans försorg NT snart skall bli tillgängligt för allmänheten på svenska. De innebära något mera än endast ett meddelande, att det var honom bekant, att NT snart skulle utkomma, såsom Steffen tolkar dem, i synnerhet som ett större parti av Wunderw. faktiskt på det närmaste sammanfaller med innehållet i Förspråket.

Situationen kan ha varit denna. När O. Petri från Strängnäs förflyttades till Stockholm som litterär medhjälpare till konungen och kanslern vid reformationsverkets genomförande, fick han först och främst i uppdrag att åstadkomma en översättning av Nya testamentet och att utgiva en programskrift för reformationen. Allteftersom översättningsarbetet framskred, förelades det kanslern till granskning, varvid han såg till, att ingenting, som kunde väcka anstöt, däri fick plats (se L. Andreæ's brev till ärkebiskop Olof). Han kan då ock ha gjort ändringar eller framställt anmärkningar, som lett till ändringar i översättningen o. dyl. (obs.! ändringarna i O. Petris ortografi år 1525). Tryckningen övervakades i korrekturet av kanslern själv, som inför konungen hade ansvaret för reformationsverkets genomförande. Chef och ansvarig för översättningen var sålunda L. Andreæ, som på konungens anmodan föranstaltat densamma. Hans medhjälpare därvid och den egentlige översättaren kan ha varit O. Petri (se hans eget uttalande i Wunderw.). Under sådana förhållanden förstår man lätt L. Andreæ's uttalande i brevet till ärkebiskop Olof i Trondhjem, där han på tal om den danska översättningen av Nya testamentet säger: »Spero tamen nostram translationem castigationem esse... Verum continere videtur in prologis et glosellis nonnichil scandali, a quo temperavimus nos in translatione nostra neminem libenter offendentes». Det är chefen, som talar om »vår översättning», dvs. min och mina medarbetares i motsats till den strax förut utkomna danska. Det behöver icke innebära, att han själv var den egentlige översättaren.

Och då Johannes Magni mot L. Andreæ riktar beskyllningen, att han »sanctissimum Christi evangelium passim et in plurimis

locis corruptit», så är det alldeles detsamma, som då i våra dagar en ansvarig minister får bära ansvaret för den proposition han framlagt, fastän den ej i första hand utarbetats av honom själv personligen utan av sakkunniga, som han tillkallat, eller hans underlydande i departementet.

På så sätt tolkade innebära dessa uttalanden, som av Steffen anföras som bevis för att L. Andreæ är den egentlige översättaren, ingenting annat, än att han varit uppdragsgivaren och chef för arbetet, och de stå i full samklang med det resultat, den språkliga analysen lett till.

Vad man i själva översättningsfrågan har att hålla sig till är sålunda dels O. Petris eget uttalande i Wnderw., dels uppgifter i sekundära källor, såsom Messenius och Chytraeus, och dessa angiva direkt, att O. Petri är översättaren. Vad som gjort, att man ej velat godtaga deras uppgifter, är framför allt, att språket i NT ej överensstämmer med O. Petris språkbruk, men om den uppfattning angående uppkomsten av NT:s språkform, som här framlagts, kan godtagas, torde även denna svårighet vara undanröjd, och i så fall torde man ej längre ha skäl att betvivla deras utsago. Det råder då ej heller någon motsättning mellan de olika källornas uppgifter.

Lund.

Johan Palmér.

19.4.1926.

Nogle bemærkninger om behandlingen af sprog og form i eddadigtene.

Eddadigtene er stadig en kilde til forskellige meninger og opfattelser snart sagt i enhver henseende. Den samme strid om deres — ialfald flere enkeltes — alder vedvarer. Om deres hjem kan man ikke blive enig. Om den kritiske behandling af de enkelte digte er der meget afvigende meninger, og endelig er der strid om, hvilken sproglig-metrisk dragt de skal gives i.

Det er dette sidste, der skal gøres til genstand for betragtning i de efterfølgende linjer. En særlig anledning til denne er følgende udtalelse af A. Heusler i hans anmeldelse af R. C. Boers eddaudgave i Arkiv XLI, 282: »Auch die bei B. so beliebte anklage: die gegnerische ansicht sei 'das product vorgefasstes meinungen', möchte der referent im falle der fünftypenlehre dahin wenden: die jahrzehntelange entwicklung der Sievers'schen theorie ging über eine stufe, wo die silbenzählung überschätzt wurde, und auf diese stufe stellten sich die genannten herausgeber. Sievers selbst ist ja längst darüber hinweg; aber seine anhänger blieben zurück; zb. F. Jónsson bekennt 1920 noch ganz die auffassung von vor 40 jahren». Udtalelsen er ikke helt klar; det får nu være det samme. Mit standpunkt 1920 og endnu 1925 er den, at jeg betragter Sievers' femtype-system, som han fremsatte i sit Tübingerprogram — ganske vist for 40 år siden — for fuldgyldigt for den gamle nordiske digtning. At det er så gammelt kan dog i og for sig ikke være fældende. Verners lov f. eks. er 10 år ældre og jeg har endnu ikke set nogen indvending imod den af den grund. Faktum er jo uomstødelig dette, at der næppe er en linje i den gamle digtning, som ikke kan henføres til én af de 5 typer eller 6 typer,

når 3-stavelser linjer medregnes, ihvertfald når bortses fra det enestående versemål ljóðahátr. Det er ganske vist så, at 4-stavelserlinjer og 5-stavelserlinjer kan findes sammenblandede indenfor et vers (i fornyrdislæg f. eks.), og der har man mulig gået for vidt i at ville foretage rettelser. Men de 5 typer bliver stående, og de er udmærket praktiske hjælpemidler. I dem findes virkelig forenet hensynet til stavelsernes længde (kvantitet) og den naturlige udtale med hensyn til ordaksenten, forsåvidt som man kan vide, hvorledes denne har været, men derom savner vi ikke fortrinlig vejledning. Det er vistnok så, at Sievers helt har opgivet sin tidligere opfattelse og i dens sted sat en anden. Forudsat, at denne nye opfattelse måtte anses for at være gyldig og bevislig rigtig, måtte vi selvfølgelig akseptere den. Jeg sigter her naturligvis til hans nye klangteorier, som skal være afgørende for den rigtige læsning af verstekster og ikke blot det, men også af afgørende betydning for ægte og uægte dele af tekster, være sig poetiske eller prosaiske. At denne disse teoriers betydning har vakt tvivl hos mange, er efter min mening ganske naturligt. Sievers' egen læsning er — efter min opfattelse — i mange henseender fuldkommen uantagelig. For blot at tage et eksempel; når Sievers nu læser:

Bár hann hāna bjóri
þviat hánn betr kúnni,

d. v. s. med hovedbetoning på *hann* (l. 2) og (naturligvis) på *kunni*, hvoraf følgen er at *betr* bliver svagt eller ubetonet, strider dette imod enhver naturlig fremsigelse; *b* i *betr* er hovedstaven, der absolut må høres (herom nedenfor), hvorimod *hann* bliver ubetonet. Jeg tør påstå, at aldrig er denne linje bleven udtalt som Sievers vil.

Ganske det samme gælder linjer som

Báldr's bróðir vas
óf borinn snémma.

Enhver naturlig fremsigelse betoner her *bor-*, men ikke *of*, og atter her er *b* hovedstaven.

For mig er den unaturlige betoning og — som følge deraf — den unaturlige oplæsning af afgørende betydning.

Hvad det andet punkt angår, adskillelsen af ægte og uægte stykker, er en tvivl dér apriori fuldtud naturlig på grund af sagens uforståelighed i og for sig. Men her er det jo en overmåde let sag at komme til erkendelse af, hvor meget metoden har at sige. Der er ikke andet end foretage ganske simple forsøg, stille flere metrisk ensartede vers (strofer) eller prosastykker af vitterlig forskellige forfattere sammen til et hele, og så undersøge dem ved hjælp af metoden. Hvis resultatet blev, at dette konglomerat rigtig blev udskilt i sine enkelte bestanddele, var metodens rigtighed og pålidelighed bevist; hvis ikke, ja så behøver man ikke at formulere resultatet nærmere.

Nu er dette eksperiment gjort (måske flere gange). Jeg behøver ikke andet end henvide til en lille pjece, forfattet af en mand, der er Sievers overmåde gunstig. Det er dr. phil. W. Nowack; i »Die schallanalytische methode von Eduard Sievers. Darstellung und Kritik» (1924). Han meddeler (s. 45), at H. Lietzmann har sammenstillet sætninger fra 8 græske forfattere til et hele, isprængte med indskud af ham selv. »Der erfolg der untersuchung, hedder det så, die Sievers und Schanze gemeinsam vorgenommen haben, ist allerdings nach Sievers eigenen worten 'niederschmetternd genug'¹. Sievers und Schanze haben eine ganz andere¹ zerlegung gegeben: Sie nehmen '3 haupt-schichten' an, deren abgrenzung nur zum geringsten teile¹ mit einigen tatsächlich vorhandenen schnitten übereinstimmt».

Det her anførte trænger ikke til nogen nærmere omtale. Det hele er klart nok. Forsøget viste, at metoden svigtede ret grundig. Og vilde det have været anderledes om f. eks. vers af forskellige skjalde var bleven sammenstillede på lignende måde? Er det da ikke naturligt, at man nærer og har lov til at nære mistillid, både til den »nye» metrik og tekstkritik? Jeg mener jo.

¹ Udhævet her.

På den anden side er 5-typesystemet ligesåvel begrundet nu som for 40 år siden. Det gælder for det første fuldt ud for skjaldekvadene. Tager man et eller andet vers, ligegyldig hvilket, vil det vise sig, at det passer fortræffelig, f. eks. dette, der skrives her som det ser ud i ét hds.:

póttá ek þá er átti	20 200
ár sagt er þat váru	220 0
hæfr í hlakkar drífu	20 20
hyrtunnum vel gunnar	220 0
nú vilja mik mínir	220 0
minst dyljum þess hylja	220 2
þat hefik sótt í sléttan	200 20
Saurbœ frændr auri	22 2

L. 1—4 findes også i andre hds.; varianter derfra er metrisk ligegyldige. I sidste linje findes kun 3 stavelser. At dette ikke er det oprindelige er givet. Her bør der af sproghistoriske grunde, støttede af metrum, læses *frændr*. I 1. linje at læse *þá er*, er metrisk muligt (opløsning); Sievers vilde i gamle dage — og vi, der er gammeldags endnu — læse *þás*; dette og lign. kommer jeg senere tilbage til.

Anderledes er det ikke med eddavers, der jo så at sige kun findes i ét håndskrift. Men her findes, det må indrømmes, en mindre regelbundethed i stavelsernes antal i linjen (i fornyrdislag og málahátt); men det forandrer intet i sagen, at der f. eks. findes 5-stavelleslinjer eller enkelte gange 3-stavelleslinjer i digte i fornyrdislag, eller 4-stavelleslinjer i málahátt, eller enkelte gange 6-stavelleslinjer. Grundtyperne er der alligevel og de passer udmærket.

Kun derom kan der strides, hvor vidt man tør gå i at »rette« håndskriftets (-ernes) skrivemåde fra 13. og 14. årh. i vers fra 9—11(12.) årh. efter den simpleste (og strængeste) form for grundtyperne, efter et »normalskema«. Det var jeg og B. Symons, der først gjorde det i en større målestok, nemlig i udgaverne af eddadigtene.

I modsætning dertil stillede Heinzel-Detter sig, der fulgte håndskriftet (codex regius) så at sige i et og alt, både

hvad »retskrivning» og »textkritik» angår. Egenlig udøvede de ingen som helst tekstkritik, men slugte alle de urigtigheder, hds. faktisk har, og hellere end at rette søgte de de mest hårtrukne og umulige (sproglige) tolkninger.

På et lignende standpunkt m. h. t. »retskrivningen» stillede G. Neckel sig (udg. 1914), »möglichst treu nach der überlieferung»; Neckel har ud fra hds. selv søgt at finde »sprachliche normen». Af »metriske» grunde er »sjældnen noget ændret»; dog »opløses kontraktioner, når metrikken syntes at kræve sligt». Her erkendes dog altså, at der er noget, der hedder metrik. Betegnende nok hedder det: »Mehr als die textkritik aus der metrik kann die metrik aus der überlieferung lernen». Denne sætnings rigtighed er nu efter min mening mere end tvivlsom. Den sidste del deraf er dog uomstødelig rigtig, ti den videnskabelige metrik (Sievers' metrik) er netop helt igennem bygget på — overleveringen og uddraget deraf. Jeg kommer senere tilbage til dette punkt. Jeg skal i øvrigt ikke dvæle ved Neckels »retskrivning», men kun pege på den åbenbare inkonsekvens, der ligger i »at opløse kontraktioner», når metrikken kræver det, og ikke foretage kontraktioner (det modsatte), når metrikken synes at anbefale dette.

Endelig er der R. C. Boer, der i sin udgave indtager en lignende stilling til spørgsmålet som G. Neckel. Også Boer synes at anerkende »metriske regler», ti han taler (s. LXXV) om »eine gut begründete metrische regel». Rigtignok forklarer han, såvidt jeg kan se, ingensteder, hvad han forstår herved¹. Derimod siger han, at »die metrischen schemata, welche den dichtern dabei aufgedrängt² werden, sich gar nicht aus den gedichten selbst ergeben, sondern das product vorgefasser² meinungen sind». Mod denne udtalelse må der på det bestemteste protesteres; der er ikke tale om »forudfattede» meninger; Sievers' metrik grunder sig, som vitterligt er, på versene selv; grund-

¹ I sin bog om metrikken aksepterer Boer Sievers' typer ADE, men opfatter BC anderledes. Han antager (i eddavers) to 'hebungen'.

² Udhævet her.

typerne er udledede direkte af dem. Boers opfattelse af BC-typerne spiller i så henseende i virkeligheden en underordnet rolle; de bliver BC inddelte på en lidt anden måde; rytmen bliver, så vidt jeg skønner, den samme.

Det er af alt dette klart, hvorledes jeg må se på en udtalelse som den følgende af Boer (s. LXII): »Es ist nun klar, dass je nachdem es allgemeiner anerkannt wird, dass sowol Müllenhoffs kritische constructionen wie Sievers metrisches system verfehlt sind, jene ausgaben (o: min og Symons og fl.)» osv. Det er det sidste punktum, jeg her særlig sigter til. Hvad Müllenhoffs »kritiske konstruktioner» angår, skal jeg ikke her komme ind på hans behandling af digtene; der var meget godt deri, men også meget, som var mindre heldigt eller urigtigt. Overfor ham har jeg fra først af været ret selvstændig (hvad Völuspá angår, mener jeg endnu, at han i det hele og store har set rigtigt). Men man havde ikke ventet en altfor stræng dom af en mand, der har lavet sådanne »konstruktioner» som prof. Boer har gjort i sin behandling af Völuspá. Med rette mener Heusler at kunne sige (i den nævnte aumældelse s. 283): »Darin teilt B. die denkweise Müllenhoffs: der begriff der *interpolation* ist ihm ein mächtiges apriori. Textkritiker sein heisst interpolationen herausfinden».

II.

Jeg har i min tolkning af Hávamál søgt at give versene i den sprogform, jeg mener man med nogenlunde sikkerhed kan fastslå for det 10. århs vedkommende. At forsøget er berettiget, vil ingen driste sig til at nægte. Her er der ikke så lidt, der tjæner til vejledning, andet end »metrikken». Den kan man naturligvis heller ikke se bort fra. Der er runeindskrifter, som skönt ikke meget givende dog indeholder flere vigtige fingerpeg. Der er almindelig sproghistorie. Der er skrivemåder i de ældste isl. håndskrifter, og der er endelig selve håndskrifterne af eddadigtene, som man på visse punkter har været for lidet opmærksom på.

Vi har bemærket, at Neckel erkender berettigelsen af at indsætte tostavelserformer istedenfor former, der i 13. årh. (eller før) var bleven énstavede (former som *bláan*, *séa* og lign.); dette er aldeles utvivlsomt rigtigt; det er en sproghistorisk kendsgerning. Denne utvivlsomme virkelighed lukker Boer øjnene for. Han skriver f. eks. *á dýr sjá*, *auðins fjár*, hvor den rigtige form åbenbart er *á dýr séa*, *auðins féar*. Hertil var der måske ikke noget at sige, hvis B. helt igennem holdt sig til cod. reg. Men det gør han ikke. Det er ikke til at se, hvorfor han f. eks. ændrer hds.s *sógöru* til *svágöru*, men skriver med hds. f. eks. *hotvetna* og lign.

Når der dadlende tales om vilkårlige afvigelser fra håndskrifterne for at få det metriske system til bedre at passe, sigtes der hovedsagelig til de bekendte sammentrækninger, især af verbet (*es — s*) og relativet (*es — s*), *pás*, *sás* og lign. samt den enklitiske brug af *ek* ('k). Boer siger (s. LXXIV), at den formalistiske kritik ofte lægger for megen vægt på hvad der er »nebensächliches«. Bortset fra, at der kan være delte meninger om, hvad der er »bisag«, kan man med rette sige, at når det gælder om at få digtenes mest oprindelige historiske form frem, er intet en bisag. Men B. kan naturligvis sige, at for ham er den oprindelige form ligegyldig. Det har han lov til, men derfor har han ingen påkrævet grund til at laste den nævnte stræben. Han ytrer, at der er talløse tilfælde hvor det er ligegyldigt om man læser *pá er Ýmir* (sic) *byggði* eller *pás Ý. b.* Ja, metrisk set, er dette fuldkommen rigtigt; det kan ikke nægtes; *pá er* kan godt være »opløsning«; men er det sproghistorisk ligegyldigt?

Jeg skal her i sammenhæng optage sagen i dens helhed, uagtet jeg kunde henvise til min bog om Norsk-isl. sprog- og kulturforhold s. 266 ff., jfr. Arkiv XXVII, 367 ff.

Jeg henviser dér til sådanne uomtvistelige sammentrækninger, hvor et enstavelserverbum + 'k, 's danner rim. *sék* : *búk-*, *leik-*, *hykk* : *stökkv-* : *flokk-* : *rekk-*, *vask* : *hask-* osv., *pás* : *Frís-*, *þars* : *hers-*, *sás* : *ræsi*, *nús* : *vís-*, *hvés* : *krús-*; fra senere tid: *ær* : *svær-* (Skj.-digtn. A I, 652). Allerede dette er et ret betydnings-

fuldt fingerpeg. Men vi skal nu se nærmere på overleveringen selv, idet det bemærkes, at i det 13. årh. — for ikke at tale om senere tider — har den daglige talebrug i det hele og store været den at udtale *ek* og *er* uden enklise; det viser håndskrifterne klart. Hvis der da findes eksempler på enklise, kan det ikke være skriversnes dagligsprog.

Hos Are frode — Íslbók, i afskrifter af et meget gammelt håndskrift — findes formerne *syndak*¹, *jókk* (hds. *jocce* ved fejl-læsning af sidste c), *vask*, *heitek* (hds. *heiter*, ligeledes ved fejl-læsning af c). Ellers findes *ek* 6 gange i hds.; ét sted står det foran verbet, éngang i et citeret vers (hvor det utvivlsomt har stået i enklise), ét sted står det foran verbet og er betonet; rimeligvis har Are brugt ordet enklitisk de andre steder.

I Stockholms-homiliebogen er forholdet følgende (se Larsson: Ordförrådet): *emk* (6 gg), *berk*, *baupk*, *heith*, *stentk* (man mærke t), *kømk*, *áttak*, *trúek*, *megak* (med *ek* foran), *ætlak*, *brennak*, *gangak* (2 gg), *hefek* (5 gg), *ætlapak*, *fæddak*, *klæddak*, *sættak*; i forbindelse med nægtelsen *a*: *hefta ek*, *vetka ek*; disse sidste er ikke mindst mærkelige. — I 237 findes *førek*. — I 645: *emk* (5 gg), *vask*, *kømk* (med *ek* foran), *baþk* (ligel.), *hefik*, *gerek*, *hafþak*; svækket til -g: *frétag*, *ætlag*, *bopag*. — I Plac.: *mák*, *mæltak*. — I Grg. brudst.: *lǫsek*. Hertil kommer en del eksempler, som findes anførte i Frumpartar (s. 231—32) fra 623, 625, 656 C, 677 og der kunde sikkert anføres langt flere (f. eks. fra Morkinskinna: eks. s. 30 nederst; jfr *munkat ek* s. 50). Det bør fremhæves, at intet af alt dette kan bero på nogen tradition fra 10. (11.) årh., da der er tale om originale skrifter fra 12. årh. eller oversættelser (fra samme tid). I norske indskrifter fra 10. årh. og deromkring findes intet eksempel på *ek* overhovedet. I de ældre indskrifter findes det som bekendt adskillige gange føjet til verbet (*haiteka*).

Hvad *es* (relat.) angår, findes det enklitisk langt sjældnere overhovedet i den prosaiske litteratur end *ek*. Således aldrig hos

¹ Jeg bemærker éngang for alle, at jeg normaliserer de anførte ord og skriver altid 'k (for c og k i hdss.)

Are. I de ældste håndskrifter (se Ordförrådet) findes det i følgende tilfælde: i Rímb. (1812): *pærs, huártz*; i Homil.: *pars* (15 gg), *þats* (*þatz*; 17 gg), *þanz, hvárts* (*z*; 5 gg); — i 645: *pars, huars* (2 gg); — i Plac.: *þanz, þeirs, þeims* (2 gg). I denne forbindelse skal mindes om, at *þans* findes på Egá-stenen, *huas* på Glemminge-st., *[sa]s*(?) på Sønder Vinge-st., *hins* på Karlevi, og at Eggjum-st. har *ni s* (= *es* verb.). I andre håndskrifter vil man finde eksempler på sammentrækninger (f. eks. i Morkinskinna osv.). I daglig tale har denne sammentrækning været allerede i 12. årh. langt sjældnere end den af *ek*, i det 13. er den vist gået helt ud af sproget.

Jeg kommer nu til et håndskrift, som må siges at have en stor betydning for spørgsmålet, uagtet det først er skrevet o. 1270, altså i en tid, da de heromhandlede sammentrækninger var forsvundne i daglig tale, og formen *es* afløst af *er* både i skrift og tale; jeg mener selve *codex regius* af eddadigtene. Her er forholdet følgende:

þyrptak, vættak, þagðak, hugðak, svæfik, fák, og med *ek* foran: *vark, hefík, nytak, sék, vink, kennig*, — alt i Háv., foruden følgende med nægtelse: *fanka (ek), stöðvigak, þjargigak*;

emk og *(ek) freistaðak* i Vafpr.;

vark (med *ek* foran) i Grí.;

segjak, myndak, þreyjak, og med *ek* foran: *komk, þikkak*;

med nægtelse: *hykka (ek), emkat (ek)* — alt i Ski.;

barðak (-ag), sættak, varðak, dæmðak, háðak, gladdak og *fylgðag*, med *ek* foran: *sják, hafðak, vark*, med nægtelse: *emkat (ek)* — alt i Hárb.;

viljak (med *ek* foran) i Hym.;

værak, emk, med *ek* foran: *ættak* (bis), *vark, sék*, med nægt.: *(ek) kvæðka, vilkat (ek), munkka (ek)* — alt i Lok.;

mættak (med *ek* foran), i nægt.: *sáka (ek)* i Þry.;

lagðak, med *ek* foran: *herðak, kunnak, máttak*, i nægt.: *sékka (ek), biðka (ek), þoriga (ek)* — alt i Völ.;

sák (med *ek* foran), i nægt.: *varka (ek)* i Alv.;

sják (med *ek* foran) i Hhund I;

skylak, med *ek* foran: *mák*, *leith*, *hefik*, i nægt.: *munka (ek)*, *myndiga (ek)*, i HHj.;

saddak, *vildak*, med *ek* foran: *myndak*, i nægt.: *varka (ek)* — i Hhund II;

munk, med *ek* foran: *veitk*, *beiddak*, *eflik*, *vissak* (bis), *emk*, i nægt.: *vilkat (ek)*, i Grip.;

hefk, *sják*, med *ek* foran: *hefk*, *segik*, *lág*, *skyldak*, *rauðk*, *sék*, *mundak*, i nægt.: *ákka*, *fanka (ek)* — alt i Fáfñ.;

med *ek* foran: *máttak*, i nægt.: *munka (ek)*, *emka (ek)* i Sigdr.;
ættak i Brot.;

med *ek* foran: *þóttak* i Guðr. I;

mæltak, *vank*, *værak*, *vark*, *sagðak*, med *ek* foran: *vark*, *létak*, *vildak*, *lifðak*, *skyldak*, i nægt.: *varðkat (ek)*, *vilkat (ek)* — alt i Sigsk.;

med *ek* foran: *værak*, *seldak*, *svæfak*, og i nægt.: *vildigak* i Helr.;

næmik, med *ek* foran: *frægak*, *satk*, *þekðak*, *gerðak*, *mundak*, *máttak*, *vil*, *skyldak*, *vildak*, i nægt.: *vildigak*, *gerðiga (ek)*, *máka (ek)*, *munkað (ek)* — alt i Guðr. II;

med *ek* foran: *áttak*, i nægt.: *kalliga (ek)*, *sékka (ek)* i Guðr. III;

hykk, *efnðak*, med *ek* foran: *skyldak*, *fylgðak*, *gerðag*, *gatk*, *sák*, *mák*, *sagðak*, i nægt.: *hnékaþ (ek)*, *máttigak* — alt i Oddrgr.;

med *ek* foran: *lifik* i Akv.;

hugðak, *munk* (ter), *steiktak*, *sagðag*, med *ek* foran: *mælik*, *mættak*, *þóttak*, i nægt.: *vetkaþ*, *mákak*, *mákat (ek)*, *ákka (ek)*, *vilka (ek)*, *knáka (ek)*, *kanka (ek)*, *emka (ek)*, *fanka (ek)* — alt i Am.;

vark, *skyldak*, *hugðak*, med *ek* foran: *sték*, *hugðak*, *gæfak*, i nægt.: *sákað (ek)*, *máttigak* i Ghv.;

i nægt.: *vilkat (ek)* i Hamð.

Man lægge mærke til, at fænomenet findes i så at sige alle digtene.

Det er af interesse at se, hvorledes forholdet er i brudstykket i 748, det er følgende: de 6 eksempler i Hárþ. (*barðag*, *fylgðag*, *sættak*, *varðak*, *dæmðak*, *háðak*) genfindes i 748; ligeledes *segjak* i Skí. og *viljak* i Hym. Men derforuden findes i 748:

deildag i Vafpr. og *sagðak* i Grí., samt *sagðak* i Bdr. (der jo ikke findes i cod. reg.). Denne overensstemmelse mellem de to håndskrifter er naturligvis ikke tilfældig, men går langt tilbage, til et fælles grundlag. Vi kan med sikkerhed slutte, at dette har indeholdt flere eksempler end cod. reg. har, noget man så at sige apriori kunde gå ud fra. Intet var naturligere end at en skriver o. 1270 — for ikke at tale om et senere tidspunkt — kunde opløse former med -k til former + *ek*. Antallet af tilfælde i cod. reg., mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$ af alle der findes (verbum + 'k, ek, efter en løs optælling i Gerings Wörterbuch) er nu i virkeligheden meget stort. Det er forbavsende, at så mange eksempler har kunnet holde sig og redde sig over i en så sen opskrift. At disse 'k-tilfælde ikke hidrører fra den første optegnelse, er givet. De må være meget ældre, ja, hidrøre fra forfatterne selv.

Der forekommer mig nu kun at være én slutning at gøre af alt dette: sammentrækningen af *ek* (enklisten) har været almindelig i det hele i det ældste historiske tidsrum, o: det 9—10(11). årh. Derfor er det historisk berettiget at foretage sammentrækningen i de tilfælde, hvor ikke selvstændigheden af *ek* — af særlige grunde, f. eks. betoning — kræves. Denne slutning er så velunderbygget, at den kan ikke afvises med en overlegen bemærkning om, at vi ikke kan vide, »hvilke former hver enkelt digter har brugt». Nej, men alt tyder med en så stor sikkerhed som muligt på, at sproget har, i den nævnte tid, været meget ensartet. Sammentrækningen har været almindelig ikke blot i vers, men også i daglig tale, ti ellers vilde den ikke have været så almindelig i vers, som vi kan se, at den må have været.

At dette støttes af metrikken og at versene bliver hyppigt eller altid mere flydende, könnere ved sammentrækningen, er ikke uden betydning. I mine øren lyder *namk upp rúnar* langt könnere end *nam ek upp r.*

Jeg går nu over til *es* ('s).

Med hensyn til forekomsten af 's er det ovf. fremhævet, at den er langt sjældnere end den af 'k i håndskrifterne.

Hvorledes det forholder sig med 's i cod. reg. er fremstillet i Skjaldesprog s. 82; det findes i *þats* (s) 8 gg, *þannæ* 6 gg, *þeims* 1 gg, *þeirs* 2 gg, *þærs* 2 gg, *hvars* 9 gg, *þars* 8 gg, *þegars*, *síðans*, *sems* hvert 1 gg, — i alt således 39 gange, hvilket dog ikke er et helt ringe antal; særlig vigtige er de 3 sidste eksempler.

Den historiske udvikling af *es* — *er*, og i forbindelse dermed s-former af verb. *vesa* (*vas*), er heldigvis meget gennemsigtig. I Norge og Island har s-formerne været eneherkende ned til henimod 1100; i Norge gik s da over til r, medens dette skete langt senere på Island. Brydningen ses klart i de ældste håndskrifter. Larssons Ordförr. giver os her et klart billede. Jeg skal ikke her give en udførlig oversigt, blot påpege, at i de ældste hænder af Reykj.-máld. findes udelukkende *es*, i 237 ligeledes samt *vas*, *vese* og *vesom*, i 1812 (Rb.) så godt som udelukkende *es*, men *vera* hyppig ved siden af *vesa* (et par gange), *vas* mange gange ved siden af *var*, der er i flertal. Snorri bruger bægge former; efter 1250 er s-formerne sikkert forsvundne. I Norge er overgangen ældre. I den norske homiliebog findes ikke s-former. Her er overgangen vistnok at datere til tiden o. 1100 eller lidt för. M. h. t. dette punkt har Boer den dristighed at sige (s. LXXII), at der »ikke er den ringeste grund til at afvige fra denne brug [o: at skrive r], selv ikke om man vilde give digtene en ældre form. Ti også i inskriptioner forekommer er, ær er hyppig». Det er den sidste påstand, der bör anholdes. Vel findes *r* — (*r*)-former i enkelte danske og svenske indskrifter, dog ikke i de ældre (med de yngre runer); efter Wimmer findes *iar* (relat.) på Århus-st. II, der af ham sættes til o. 1000; *uar* findes på en sten fra o. 980. I Sverrig synes tilfældet at være noget lignende. I Norge derimod findes udelukkende s-former, undt. i Galteland-indskr., der hører til de yngste og kan ikke være ældre end sidste halvdel af 11. årh. Dette er et så sikkert resultat som noget kan være. Udviklingen (s — r — r) er foregået tidligere i Danmark (og Sverrig) end i Norge (og Island). Vil man altså skrive digte, der formentlig er forfattede i Norge eller Island för — lad os sige — 1050, med de indtil den tid eksisterende sprog-

former, er det absolut berettiget, ja krævet, at skrive *s* i relat. og former af verbet *vesa*¹. Jeg kan henvise til Skjaldesproget s. 92 ff. m. h. t. forekomsten af *s*-former og *r*-former. De eksempler, der findes, er talende nok.

Det er nu hovedsagelig disse ændringer af skrivemåderne i cod. reg., der forandrer versenes udseende som de er dér — bortset fra nogle ordformer jeg straks kommer til. De beror på den fuldkomne sproghistoriske berettigelse til 1) at restituere tastavelserformer som *séa* og lign., *bláar* og lign., til 2) at trække *ek* og *es* sammen med foranstående ord, samt til 3) at skrive *s* i relat. og verbet (*vesa*) allevegne, hvor det etymologisk bør stå².

De ordformer, jeg før sigtede til, er præpositionsformerne: *ept*, *fyr*, *und* i modsætning til adverbial- og postpositionsformerne *eptir*, *fyrir*, *undir*. Det er nu ofte vanskeligt at sige, hvad skriveren har ment med sin forkortelse af *fyr(ir)*; Boer siger meget fortræffelig, at *fyrir* (i udg.) kun da er skrevet, når meningen eller metrum kræver det. Efter Bugges redegørelse (udg. fort. s. XVI) findes *fyrir* 7 gange; deraf er ordet 5 gange adverbium (når man regner *fyrir banna* med), kun på 2 steder står det foran ord, som det styrer. Dette er talende nok.

Jeg har ikke selv gjort optegnelser for dette punkts vedkommende og Gerings ordbog er ikke oplysende. Angående forholdet i skjaldedigtene kan henvises til Skjaldespr. s. 123. *Fyrir* som præpos. foran det styrede ord er næppe ældre end 12. årh.

¹ Når Noreen i sin Grt.⁴ § 473 vil, at relat. *er* findes hos Sighvatr, turde dette være meget tvivlsomt, da det i ulige linjer var tilladt ikke at kræve rim (linjen lyder: *es við Aleifs fyrir*).

² Kuriøst nok har Boer i sin udgave normaliseret *i* og *u* i endelser, tværtimod skrivemåden i cod. reg., der både har *i* og *e*, *o* og *u*; herom kan der henvises til Neckels grundige undersøgelse i Paul-Braunes Beiträge XL. Boer har ret i at normalisere således, men det er egentlig brud på hans principper ellers. Ligeledes normaliserer han med rette *þ* og *ð*. I min udg. 1888—90 skrev jeg *e* og *o* i endelser samt *þ* for *ð*. Jeg böjede mig dengang for redaktørens krav (det var en vis mode at skrive således ad modum de ældste håndskrifter). Jeg har altid fortrudt, at jeg gav efter på det punkt. I min Reykjavik-udg. forlod jeg disse skrivemåder.

(i eksemplet fra Þjóðolfr er *fyrir* postpositivt; det bör udgå). At *fyrir* skrives i håndskrifter fra o. 1300 og derefter, betyder intet.

Det samme gælder *ept*, *eptir* og *und*, *undir*. Det første findes hyppig i runeindskrifter. I de ældre danske er *ept* (*øft*) enerådende; den længste form findes dog allerede i slutningen af 10. årh. (så at sige eneste form i de skånske indskrifter); noget lignende gælder de svenske. Også her vil jeg gøre den betragtning gældende, at udviklingen i norsk-islandsk har været langsommere end hist. Som præp. foran det styrede ord findes *eptir* først i Málsh.-kv. og Merlínusspá (fra o. 1200). I norske indskrifter findes *eptir* på Dynna, Alstad, Vang, Galteland, Skolle-vold, Helleland vestre, hvoraf de fleste er vel fra 11. årh.; *ept* findes på Tu, Klepp, Njæreim, Stangeland. En mængde eksempler fra skjaldekvad findes på *ept* (metrisk krævet). I cod. reg. skrives *ept* en gang (23 24, Skirn.). Boer nævner ikke dette ord.

Endnu klarere er forholdet med *und*, *undir*. *Und* findes (ifg. mine optegnelser) opimod 30 gange. I Skjaldekv. er forholdet det samme. I indskrifter forekommer dette ord så at sige ikke. (Ludgo-st. har *unt* Runv. 171.)

Der er endnu et ord, som det er vanskeligt at komme til afgørende vished om: *um*, *of* — *yfir*. Vanskeligheden ligger deri, at sagahåndskrifterne i reglen skriver *um*, i det det ældre *of* tidlig fortrængtes deraf. Belysende for det håndskriftlige forhold er f. eks. at i Yngl.-tal skriver J, F i reglen *of*, hvor K skriver *um*; dette gælder både præp. og det »udfyldende» *of*. Der kan naturligvis ikke være tale om, at dette *of* er en skriverændring, men det er *um* aldeles ubetinget. Da ordet altid er ubetonet, findes det aldrig i rim. På Rök-st. findes i verset *ub* = *of* (udfyldn.). I cod. reg. findes den mærkelige form *uf* en 5 gange (både som udfyldn. og præp.). Den kan næppe opfattes anderledes end som *of* påvirket af *um*. Af Larssons Ordförr. ses, at *of* findes meget ofte som præp. og adskillige gange som udfyldn., hvorimod *um* som præp. findes kun 2 gg (*umb* som præp. nogle forholdsvis få gange). Dette er meget betydningsfuldt.

Of er identisk med oht. *oba* (jfr. *ofar*, oht. *ubar*, ags. *ofer*), *umb* er osaks., oht. *umbi*, ags. *ymb(e)*. Grundbetydningen i *of* må have været 'over' (ren retningsbetydning), i *umb* 'omkring', men der må have været visse tilfælde, hvor bægge ord kunde bruges i omtrent samme betydning, hvilket forklarer, at de faldt sammen, *of* gik da ud¹. Eksempelvis kunde *syngva um(b) höfði* og *syngva of höfði* betyde reelt ganske det samme. Hvor *um* findes i hdss. i betydn. 'over' (ovenover), er det da utvivlsomt kommet istedenfor (ældre) *of*. For 9—10. årh.s vedkommende (og det 11.s med) vilde det være berettiget at skrive *of* i den betydning, og *um(b)* i betydn. 'omkring, om'. Der kan da naturligvis være enkelte tvivlstilfælde. Det betyder mindre. Det er muligt, at man er gået for vidt i at indsætte *of*. Dog findes der i de ældste hdss. *of*, hvor man bestemt ventede *um(b)*, således f. eks. i *garþr of kirkio* i 237, *ræða of*, *sýna of sik*, *bera vitni of*, *of allan heim*, *of alla tíð*, *gekk of hús innan* og meget mere af den art i Hom. og 645 osv. Det ser altså ud som om *of*, på grund af den nævnte betydnings-berøring, også kunde komme ind for *um(b)*, ligesom det modsatte skete (og sejrede). Efter forholdet i de ældste isl. håndskrifter at dømme skulde man være berettiget til at indsætte *of* i videst muligt omfang. Selvfølgelig er da *yfir* den adverbielle og postpositive form.

Indskrifterne giver ikke mange oplysninger. Når det på Hedeby-st. hedder *sitja um Héðabý*, betyder *um* her 'omkring', rent lokalt, altså netop hvad man ventede. *Of* er udfyldende i de indskrifter, der anføres i Runverser; her findes *um* også således. Ellers i betydn. 'omkring' og i forbindelser som *búask um* (*umb* findes ikke dér). I Østergötlands indskrifter (Brate) findes kun det udfyldende *of* (Rök), *um* overhovedet ikke.

Med hensyn til *of*—*um* må det således indrømmes, at der bliver usikkerhed, om man skal indsætte *of* for *um* og i hvilken udstrækning. Nogen større fejl ved at indsætte *of* bliver dog næppe begået.

¹ Jfr. Gebhardt: Beiträge zur bedeutungslehre der altwestn. präpositionen s. 44 f.

Hertil skal en kort bemærkning føjes om formen *umb*; for mig står det som sproghistorisk givet, at den form er den eneste rigtige i det tidsrum, det her drejer sig om, når ordet står adverbialt, altså betonet, samt i sammensætninger. Dette ses også af talrige skrivemåder i de ældste håndskrifter — også metriske regler taler derfor. Jeg henviser til Larsson Ordförr., hvor man kan finde talrige eksempler på bægge dele. Ja, her findes endogså nogle eksempler på *umb* som præp. foran det styrede ord, vistnok ved en overføring.

För end jeg går videre skal jeg nu anføre ét vers, som det ser ud i cod. reg. og som det, efter det her behandlede, vilde se ud, det 1. vers af Völuspá:

Hliods bið ec	vildo at ec ualfarþr
allar kindir	uel fyr telia
meiri oc mini	forn spioll fira
maugo heimdalar	þar er fremst um man.

Efter den her forfægtede opfattelse skulde verset se således ud:

Hljóðs biðk	vildu at Valföðr
allar kindir,	vel fyr teljak
meiri ok minni	forn spjöll fira,
møgu Heimdal(l)ar,	þaus fremst of man.

Den ultrakonservative udgiver vilde nedlægge indsigelse imod denne skrivemåde; først og fremmest vilde han med kraft rette den imod 1. linje *Hljóðs biðk*, han vilde ufejlbarlig sige: »her skal læses *Hljóðs bið ek*; der er intet i vejen for 3-stavelserlinjer, og her får *ek* en betoning, som skal til for at bære forlydsrimet; denne betoning er desuden let forklarlig og forståelig». Således vilde udgiveren ræsonnere, hvis man kun havde cod. reg., og således ræsonnerer han faktisk mange steder, hvor vi kun har denne, også hvor en fejl er åbenbar for alle andre. Heldigvis har vi nu i dette tilfælde en anden opskrift i Hauksbók, der har et ord mere, *helgar*, hvoraf det fremgår, at l. 1—2 skal læses:

Hljóðs biðk allar
helgar kindir,

hvorved sammentrækningen af *bið ek* bliver naturlig og, efter min opfattelse, selvfølgelig. Linjen bliver mere flydende og vellydende; det samme gælder de 2 andre sammentrækninger. At skrive *mank* i l. 8 er ikke nødvendigt, da *ek* særdeles godt kan undværes. Dog har Hauksb. her *ek* foran *fremst*, — et iøvrigt meget lærerigt eksempel, der burde vække tanker og betænkeligheder.

M. h. t. forekomst og brug af pronominer kan jeg henvise til min afhandling i Arkiv XXVII. Hvad jeg dér har udtalt, er min opfattelse endnu.

Der kunde være grund til at drøfte flere enkeltheder som f. eks. -sk som medialendelse. Når alle de ældste isl. håndskrifter så at sige kun kender -sk som medialendelse (hvor der ikke foreligger åbenbare skrivefejl), er det givet, at kun denne form er rigtig, når man vil søge at give digte fra 9—10. årh. den sprogdragt, som hører til de tider¹. Jeg tvivler heller ikke om, at en form som *an* (= *en*) er den eneste rigtige. Man behøver blot at slå op i Larssons Ordförr., for at se forholdets sande karakter. Ligeledes må jeg mene, at *hinn* er den eneste brugte form af ordet som bestemt artikel; jeg henviser til Norsk-isl. sprog- og kulturforhold s. 315. Men det bliver naturligvis nsikkert, hvor gamle de deraf opståede former *inn*, *enn* i og for sig er. Formentlig er de opståede i løbet af det 11. årh.

På et enkelt punkt er man vistnok gået for vidt i sammentrækninger, nemlig i at trække *mik* (*mk*) eller *mer* (*mr*) sammen med verbet. Spørgsmålet er dog ingenlunde let at afgøre, og der findes ikke få former bevarede, der kunde tale for, at sammentrækningen var (i 9. og 10. årh.) mere almindelig end det overleverede lader formode. I cod. reg. findes følgende sammentrækninger²: *létumk* 11 5, *stóðumk* sst., *loggumk* 11 9 — alt i Háv., *verpumk* 14 21 i Vafpr., *brennumk* 17 22 i Grí., *erumk* 31 14 i Lokas., *vorumk* 38 22 i Alvm., *erum* (sål.) 41 3 i Hhund I, *støndumk* 59 28

¹ Jfr danske former som *barþusk*, *kuask* (men *furs* fra 11. årh.), og svenske som *hafsk* (men *endadís*, -*us* på yngre stene).

² Jfr A. Kocks redegørelse i Arkiv XXXV, 56 ff.

i Fáfn., *vorumk* 85 22 i Am., *hvottumk* 90 16 i Hamd. I skjaldekvad findes *hofumk* Steinarr, Þórðr Kolb. (Lv. 5), *hofðusk* Eyv. Hák. 11, *erumk* Egill (Lv. 44, Sonat. 1. 18) og oftere, Bragi (Rdr. 14), Kveldú., *tjáðum* Egill (Lv. 26), *várum* Þór. loft. (Tøgdr. 3), Egill (St. 6), *gafumk* Bragi (Rdr. 7), Egill (St. 24), *försk* Bragi (Rdr. 15), *létumk* Kveldú., *urðumk* Egill (Lv. 27), *fellumk* Glúmr (Gráf. 11), *réttumk* Korm. (Lv. 1), *snertum(k)* Korm. (Lv. 62), Hallbjörn, *rinnumk* Hallfreðr (Lv. 20), *hofum* sm. (Lv. 5), *hnekðumk* Sigvatr (Austrf. 4). Det er af dette klart, at disse former findes hyppigst i 10. årh. I det 11. er det hovedsagelig *erumk*, man finder. Versene til o. 1050 er her undersøgte. Det er og bliver meget tvivlsomt, hvor vidt man tør gå i at indsætte sådanne former; her er et punkt, hvor man vistnok må være ret tilbageholden.

Som etslags tillæg skal her göres en bemærkning om hovedstavens vægt i linjen. Der er i den senere tid fremkommet udtalelser om, at den ikke behøver at stå i et særlig stærkt betonet ord. Dette hævder Boer i sine Studien s. 38 ff. Men hvad han anfører til støtte herfor, er uden betydning. Han forbavses over, at et verbum etsteds ikke er særlig stærkt betonet, medens det et andet sted (på samme plads i linjen) er så stærkt betonet, at det kan bære hovedstaven. Når i en linje som *drekkr mjoð Mimir* hovedvægten falder på *mjoð Mimir*, og *drekkr* er lidet eller ikke betonet, så skulde følge deraf, at *flygr* i *flygr örn yfir* eller *flygr völl yfir* (hvor *f* er hovedstaven) og lign. var ligeså svagt betonet. Sandheden er den, at netop verber er m. h. t. betoning noget, om jeg så må sige, amfibialske. Der er hundreder og atter hundreder af eksempler på, at digterne, efter omstændighederne, kunde forstærke betoningen af dem (og iøvrigt også andre stavelser), så at de fik en hovedbetoning. Jeg skal bare tage et eksempel, jeg tilfældig falder ned på. En skjald siger: *beit hjalma stoð þveita*, her står *beit*, der bærer hovedstaven, ovenikøbet som helrimstavelse (: *þveit*-). Tror man nu,

at *beit* i betoning står tilbage for *hjalma*? Nej. Her er betoningen forstærket. Det kan ikke nytte det mindste at påstå, at i prosa, i daglig tale, vilde *beit* være svagere betonet end *hjalma*. Det vilde det rimeligvis være. Det samme gælder en linje som *hafði jarl of krafða* eller *til Hringstaða iljar* og utallige andre. Anderledes var det ikke i fornyrdislagsvers. De andre linjer, som Boer anfører, er alle misopfattede af ham. *Sá hon þar vaða* (her er talen om stuðill, ikke hovedstav) er *þar* netop betonet, også fra meningens side. *Sér hon upp koma*: her skal *upp* ikke stå »in de heffing» — men det er det ordet gör: *upp* er her, netop ifølge den eneste naturlige udtale, stærkt betonet, ja det stærkest betonede ord i hele linjen. *Sér* skal — krydsrimsviis — rime med *sinni*, men her er overhovedet intet rim. *Upp* og *þáru* er de ubetinget stærkest betonede ord i disse to linjer; ved siden af dem forsvinder de andre, ikke mindst *sér*, der her har sin naturlige, dagligdags svage betoning; s-erne forsvinder som rimende med hinanden. De høres ikke som samhørende — men de ses på papiret!¹ — *Opt ósjaldan | þó hon enn lifir*: *þó* skal her have hovedtone, *enn* (der bærer hovedstaven) en bitone. Jeg påstår det stik modsatte. Netop i en naturlig fremsigelse falder den tungeste vægt på *enn*, ikke at tale om, at meningen kræver dette; det var det der skulde betones, at hun — trods alt — endnu lever. Således er det med alle Boers eksempler. Jeg skal blot nævne ét endnu: *á minn faðir | móðugr ketil*; at *m* i *minn* er stuðill og som sådan hovedbetonet er i virkeligheden hævet over enhver tvivl. Boer siger, at herved bliver meningen »geheel verdraaid». Dette er en uforståelig påstand. »Min fader» er her så inderlig naturligt ifølge sammenhængen; Tyr fremhæver netop ved at betone »min», at det vil blive let eller lettere end ellers at skaffe kedlen tilveje.

¹ Til hvilke horribiliteter denne lære om krydsalliterationen fører, viser f. eks. opfattelsen af *st* i *mikilsti snemma | komk i marga staði*; her skal *st* (i *mikilsti*) rime med *st* (i *staði*)! — Ja, man ser 2 *st* på papiret ikke synderlig langt fra hinanden!

III.

Den anden side af behandlingen af de gamle digte er den tekstkritiske eller konjekturalkritiske, der i og for sig er betydningsfuld, men vanskelig nok. Der er da for det første opdagelsen af selve fejlen; til at opdage den bidrager både indhold og form (mangel af det absolut nødvendige f. eks. forlydsforbindelse; jfr linjer som *kváðu með gumnum | ár komin*; hvis der ikke her manglede forlydsrim, vilde den ultrakonservative næppe ville høre om nogen rettelse i den sidste linje), hvorved metrikken yder god hjælp; i det anførte linjepar har man med rette ment, at der i den sidste linje mangler et ord (stavelse), der begynder med *g*; så blev der indsat et *gót*, der i forbindelse med *ár* skulde udgøre ét ord: *gótár* 'gudernes sendemand'; et sådant ord eksisterer ikke og linjens metriske form taler for en lang stavelse; så indsatte man *gót*; *gót ár* 'gode åringer' tilfredsstillende alt, mening og form, fuldstændig, og dette er nu den almindelig anerkendte rettelse. Boer optager den dog ikke, men erkender, at der mangler noget (jfr hans kommentar, hvor han uden al grund lægger vægt på, at hds. skriver *komin*; Bugge siger (udg. s. XI): »Omvendt bruges tegn, som i regelen betegne dobbelkonsonanter, ofte for enkelte konsonanter». Jfr. Fotot. udg. XXV øverst, og sst. særlig omtalen af *æ*.

At der er mange fordærvede steder i cod. reg. er der ingen der nægter. Følgelig er der også brug for rettelser eller forsøg på sådanne. Det kan ikke hjælpe ved tvungne, helt eller delvis sprogstridige tolkningsforsøg at søge at få mening i det fordærvede eller meningsløse. Det er ligefrem pinligt at læse f. eks. Detter-Heinzels mange forsøg i den retning. På den anden side er det forståeligt, at de ikke få steder, der er 'uhelbredelige' (som f. eks. *erakendi* i *Alvissmál*, *abvrno scior asceiþ* i *Fáfn.* osv.), er afskrækkende; heller ikke kan det nægtes, at flere rettelser er lidet tiltalende eller umulige (f. eks., for kun at nævne et par, Gerings uheldige rettelse af *bagom* i *Alv.* til *baga um (af)*, Boers ubegribelige *eitrhryrheitt* i *Hym.* for *eitt hvarmeitiþ* i *R.*, *eitt hørmeitiþ*

i 748). Man skal nu alligevel ikke lade sig afskrække af uheldige rettelsesforsøg. Det har hverken Neckel eller Boer gjort. Den sidste tilkendegiver sin stilling således: »Konjekterer har kun sjældnen [dette er nu ikke helt rigtigt, ti der er mange konjekterer i Boers tekst; hertil kan også regnes de klammer, der anbringes om ord, der formentlig bør udgå; også dette er konjekturealkritik] fået plads i teksten, og da kun dér, hvor der m. h. t. forvanskningen ingen tvivl syntes at eksistere og forbedringen (rettelsen) tillige havde en stor sandsynlighed for sig». Princippet er fortræffeligt. Det kommer bare an på udførelsen i praxis. Og den er, som sagt, ikke altid heldig.

Jeg har lyst til her at meddele et kuriøst tilfælde, der er vederfare mig selv. Da jeg forberedte udgaven af Skjaldekvadene, hændtes det ved behandlingen af Heilagra meyja drápa, at jeg overså, at digtet, foruden i AM. 721, 4°, også fandtes i 713; først så at sige i sidste øjeblik opdagede jeg, at det også fandtes i det sidste, men forinden havde jeg rettet og konstitueret teksten. Jeg skal meddele resultatet, der formentlig ikke helt er uden interesse og belæring.

I følgende tilfælde manglede der ord i 721: 1 s (*miskunn*), 13 s (*sætum*), 39 s (*logunum*), 55 1 (*sér*), 56 1 (*i*); disse af mig indsatte ord fandtes alle i 713, kun havde jeg i 39 s indsat *logunum* (plur.).

Følgende ord i 721 havde jeg rettet, hvilket alt viste sig at være i overensstemmelse med 713: 6 6 *er* (til *at*), 44 7 *ok* (til *af*), 48 s *á* (til *af*), 56 s *á* (til *sá*), 14 s *þar* (til *þat er*), 17 1 *forn* (til *form*), 35 s *djǫfuls* (til *djǫfull*), 42 2 *þorf* (til *þorp*), 46 4 *rógum* (til *røngum*), 49 s *hiet* (til *lét*). Om flere af disse rettelser kan man naturligvis sige, at de lå temlig nær.

I retning af det rigtige var *glósur* 2 1 til *glósum* (dativ), 713 havde *glósun* (fem., og dativ), *vitar* 7 1 til *vitrar* (altså parallel til *með dygð*), 713 havde *vitru* (subst. fem., parallel til *dygð*), hvilket også lyder bedre.

Urigtige rettelser var følgende: *hirðar hreinnar* 17 s for *ok hirðar hennar* i 713, *dýr* 18 s (indsat efter *var*) f. *fyrst* i 713,

lætur (f. *liet*) 22 1 f. *lét á* 713, *mildust* (indsat efter *þrautir*) f. *margar* (*þrautir*) 713.

Steder, hvor ingen rettelser var foretagne, men hvor det viste sig, at 713 åbenbart havde en rigtigere læsemåde: 10 1 *systrum* : *systrung* 713, 20 5 *hreinar* : *hreinum* 713 (det er dog ikke helt sikkert, om der ikke her foreligger en rettelse i 713, ti uden tvivl kan *hreinar* passe til *benjar*, ialfald vilde næppe nogen udgiver her have vovet at rette 721), 30 5 *væri* : *færi* 713 (heller ikke her vilde nogen falde på at rette *væri*, der i enhver henseende kunde passe), 38 5 *prochus*: her studsede jeg ved dette ord (der måtte opfattes som *procus* 'bejler'), men i betragtning af, at der findes eksempler i disse helgendigte på, at forfatterne indblander latinske ord, turde jeg ikke rette her (*leiða* mente jeg, skönt modstræbende, måtte betyde 'ægte', en latinisme, jfr *ducere uxorem*); men glad blev jeg, da det viste sig, at 713 havde *i porthús* (*leiða i p.* 'indsætte i utugtshus', dette i overensstemmelse med sagaen, legenden); *p^othvs* er simpelthen læst som *prochus*, i det ° over linjen både kan betyde *or* og *ro*; skriveren har vel forstået ordet som jeg, og derved måtte *i* falde bort. Havde jeg nu været så skarpsindig eller gættedygtig, at jeg havde fundet det rette, vilde sikkert indvendinger være bleven gjort mod en så radikal rettelse af noget, der dog var forståeligt; — 47 1 *at* : *lét* 713 (her forstod jeg *setning* som dativ, »ifølge guds bestemmelse», og *at* som et overflødig ord, hvis brug som sådant ikke er ukendt), 58 1 *synarligri*: dette ord fandt jeg meget mærkeligt og mistænkeligt, men jeg kunde ikke finde ud, at det var forvanskning af det simple *sinar dætr* i 713 (en så stærk rettelse vilde man også sikkert have fundet altfor dristig)¹.

Det er klart af dette, at man må være forsigtig, men ikke altfor forsigtig (*varan biðk þik vesa | ok eigi ofvaran* hedder det i Háv.) i den kritiske behandling af de gamle digte.

I august 1925.

¹ Jeg skal ikke gå nærmere ind på de steder, der er urigtige i bægge håndskrifter, og hvor jeg har foretaget rettelser.

Efterskrift. Efter at ovenstående var skrevet er jeg — takket være lektor V. Forchhammers velvilje — bleven bekendt med prof. E. Sievers' 'H. Lietzmann und die schallanalyse', hvori Sievers på den redeligste måde omtaler og erkender de fejl, han og hans medarbejder har begået; han søger at give en forklaring deraf. Samtidig frembæver han med ikke mindre styrke det rigtige, de har truffet.

Finnur Jónsson.

Eddadigtenes samling.

Blandt forskerne er der stadig uenighed om, når eddadigtene er bleven samlede og hvorledes grundlaget for de nuværende håndskrifter har været.

Det visse er, at de to håndskrifter, der haves — det ene, AM 748, 4°, meget brudstykkeagtigt — hidrører fra o. 1270 (codex regius), og fra o. 1300—25 (748). Det sidste er ikke afskrift af det første, men bægge går de bevislig tilbage til samme originalhåndskrift, der altså må være noget ældre end 1270, lad os foreløbig sige fra o. 1250 senest. Herom kan alle være enige. Men var det første samlingshåndskrift af eddadigte fra så sen tid? Det er visse forskere tilbøjelige til at antage. Det mener jeg nu ikke det var, og det kan næppe siges at være uden interesse at tage spørgsmålet op til en samlet behandling. K. Müllenhoff mente i sin tid — hvad der her passende kan bemærkes —, at der oprindelig havde været mindre samlinger, »liederbücher» som han kaldte det, der så senere var bleven samlede til et hele. Dette er naturligvis tænkeligt, men ingenlunde det eneste mulige.

Først og fremmest må det da undersøges, hvilket kendskab der findes til disse digte i tiden før midten af det 13. årh. Hvad der her vil blive fremdraget er ganske vist i det hele ikke noget nyt eller ukendt, men det må dog fremføres samlet.

Der er da først det velkendte sted hos Arnor jarleskjald (V, 24, 1-4 i Skjaldedigtn.), der åbenbart vidner om Vøluspá v. 57:

Sól tér (v. l. mun) sortna,
sigr (v. l. sökkr) fold í mar,
hverfa af himni
heiðar stjörnur,

hos Arnor lyder halvverset således:

Björt verðr sól at svartri (sortna Flat¹),
sökkr fold í mar (lög Flat¹) dökkvan,
brestr erfiði Austra
[allr glymr sjár á fjöllum].

Læsemåden sortna er sikkert sekundær, indkommet ved erindring om Vøluspá. Det er muligt, at v. l. sökkr i Vsp. er oprindeligt og gået over i Arnors vers, men da både regius og Hauksb. har sigr, er det dog vist det ægte; dog kan varianten sökkr være ældre end Arnor. L. 3 hos Arnor er sikkert blevet til under indtrykket af l. 3—4 i Vsp.-verset, selv om meningen ikke helt er den samme. L. 4 hos Arnor er egentlig kun en gentagelse af l. 2.

Så er der de to citater i Fóstbrœðrasaga og Sverrissaga. Det sidste er sikkert historisk nok. Kong Sverre anvender halvverset Fáfnismál 6 4-6 på sig selv.

Verset lyder i cod. reg.:

fár er hvatr
er »hrødaz» tekr
ef í barnœsku er blauðr.

I Sverriss. (Indrebös udg.) læses »hrorna» og »ef hann er [i] bernsku til blautr», i Flat. ligesådan; Eirspennill har »hræraz» og den sidste l. som i de to, dog med »í», og »blauðr», 181 har »hræðaz» og l. 3 som de andre, men dog uden »til». »hræðaz» er = »hrødaz» i reg. (= hrøraz) og det har Sverre sagt; derimod har han vel sagt »í bernsku», og vistnok også »blauðr»; her findes da en variant, idet et mere almindeligt udtryk (»bernska») er indsat istf. et mindre vanligt (»barnœska»). Rimeligvis har han også sagt »til (blauðr)».

Det andet citat — i Fóstbr. — kunde være omtvisteligt. Det er Hávamál 844-6, der anføres som en »kvædling, der er bleven digtet om løsagtige kvinder»; i regius lyder linjerne:

þviat á hverfanda hvéli
váru þeim hjörtu sköpuð
brigð í brjóst um lagit.

I sagaen er »þviat» (naturligvis) udeladt (det er næppe heller oprindeligt); iøvrigt er halvverset éns her; et par hdss. læser dog »er þeim hjarta skapat», men dette er en yngre omdannelse (jfr. Grönl. hist. Mind. II, 320). Der er i og for sig intet til hinder for, at verset er oprindeligt i sagaen, men overskriften behøver ikke derfor at være så gammel, og den, der skrev den, har måske ikke kendt verset i den oprindelige sammenhæng; sikkert er dette dog ikke.

Alle disse 3 citater¹ viser da kendskab til (3 forskellige) eddadigte i 11. og 12. årh. både i Norge og på Island. Men de siger os intet om en samling af eddakvad.

En anden, ikke mindre rigt flydende, kilde for kendskabet til eddadigterne giver os forskellige yngre kvad, der indeholder lån og efterligninger fra (de ældre) eddakvad.

Sådanne lån mærkes allerede ved år 1100. Gísl Illugason har mange udtryk i sit digt om Magnus barfod, der er lånte fra eddadigte; »flaust fagrúin» v. 8 = Hhund I, 31, »sás hamalt fylkði» v. 10 = »eða hamalt fylkja» Reg. 23, »þá vas sókn lokit» = »þá es sókn lokit» Hhund I, 56, »en huginn gladdisk» v. 19 = »þás hugin gladdi» Reg. 18, »hugfullr konungr» v. 7 = Helr. 6, »vanr vásforum» v. 20 † »of vanið vási» Guðr. II, 4. Her synes således kendskab at vise sig til

Hhund I
Reginsmál
Helreið
Guðrúnarkviða II.

¹ Hertil kan føjes et sted hos Illugi Bryndælaskald: . . "helt eiskaldi orms of eldi" beror utvívlsomt på Fáf. 27: "eisköld vilk of etin láta".

Der kan dog altid være tvivl om, hvorvidt udtryk som de to sidst anførte ikke er digterens uafhængige udtryk.

En yngre samtidig af Gísl var Ívarr Ingimundarson (første halvdel af 12. årh.). I hans digt om Sigurd slembe findes følgende formentlige lån eller efterligninger: »hers oddviti» v. 2 = Grip. 41. 52, jfr »fólks o.» HHj. 10, Hhund II, 12, »sás vega þorði» v. 19 = »ok vega þorði» Hhund II, 4, »naddveðrs boði» v. 31 ≠ »naddéls boði» Grip. 23; »herstefnu til» v. 31 ≠ »hjørstefnu til» Hhund I, 13, »vanr vásforum» v. 41 ≠ »of vanið vási» Guðr. II, 4 (jfr Gísl), »þøðfrøkn þøfurr» v. 45 ≠ »brøðir enn þøðfrøkni» Hamð. 28. Her finder vi således kendskab til

Hhund I og II

Guðr.-kv. II

Gripisspá

Hamðismál,

men det må dog bemærkes, at den sidste parallel er ikke helt sikker. Efter dette må da Gripisspá være — det være bemærket i forbigående — ældre end o. 1140, altså fra den første og ikke den sidste halvdel af 12. årh. (som af mig tidligere antaget), hvilket atter har en ikke ringe betydning i det hele; at det er Grip., der skulde have lånt fra Ívarr, er helt urimeligt.

I Røgnvalds og Þórarins Háttalykill findes lån. 3 b handler om, hvorledes hjertet blev skåret ud af Høgne, dette synes at bero på Atlakv. 24, men egenlig verbale overensstemmelser er der ikke udover »skera hjarta ór Atla» ≠ »es til hjarta skáru». 19 a »Hafði Helgi í hjørva gny gedstein glaðan» synes også at bero på Hhund I, 53: »sá hafði hilmir hart móðakarn», selv om der ikke her er verbale overensstemmelser, jfr også v. 54; »grástóð gríðar» v. 20 a = »gránstóð gríðar» Hhund II, 25. Altså kendes her

Hhund I—II

Atlakviða.

I Merlinússpá (fra o. 1200) kan følgende lån og genklange påvises. »spár spakligar» I, 1 ≠ »(fekk) spjøll spaklig ok spáganda» Vspá 29; »vasat á moldu maðr vitrari» I, 2 ≠ »munat

mætri maðr á mold koma» Grip. 52; »því hug trúir» I, 30 † »ef hug trúir» Hym. 17; »koma mildingar málstefnu til» I, 43 † »fara hildingar hjörstefnu til» Hhund I, 13; »þölgjörn höfuð» I, 48 † »hvarfúst höfuð» Helr. 2 (dette dog måske mindre sikkert). I, 51 og 54 beror åbenbart på Vspá 45. I, 59 og 61 beror ligeledes på Vspá 57 (jfr »geisar geimi» med »geisar eimi» osv.). »hers jaðarr» II, 5 = Hhund II, 42, jfr Fáfn. 36 (»folks jaðarr»); »spillir bauga» II, 13 = Fáfn. 32; »ok hans hróðr fara með himinskautum» II, 27 † »þaus hæst fara und himinskautum» Grip. 10; »þá mun hann gjalda grimra ráða» II, 48 † »munt Grimhildar gjalda ráða» Grip. 33; »en vígroða verpr á hlýrni» II, 68 † »verpr vígroða á víkinga» Hhund II, 19. Altså følgende digte:

Völuspá
Hymiskviða
Hhund I og II
Gripisspá
Fáfnismál
Helreið (?).

Alt dette er ikke så helt ringe. Andre vil måske mene, at der er flere paralleler, men på dette punkt må man være forsigtig, hellere tage mindre med. Det er klart, at de genklange (lån), der findes hos skjalde som Gisl og Ívarr — og mulig andre af deres samtidige — kun kan vise kendskab til digtene i mundtlig overlevering; så tidlig har de i hvert fald ikke været optegnede. Anderledes kunde det forholde sig med Gunnlaugr; han viser sig at have kendskab til flere digte end de ældre skjalde; man kunde være fristet til at antage, at han havde haft en samling i skreven form for sig.

I andre absolut tidsbestemte digte vil man næppe finde noget, der med nogenlunde vished kan betragtes som lån fra eddakvad. Det gælder f. eks. Nóregs konunga tal og Hugsvinnsmál¹.

Men der findes andre digte, Fornaldarsagadigtene, der har åbenbare lån fra eddadigtene at opvise, men her står man over-

¹ Jfr H. Gering i hans udg. s. VIII, anm. 3.

for den vanskelighed, at disse digte er usikre med hensyn til affattelsestid, og man må derfor benytte dem med stor varsomhed og kritik.

Her skal kort anføres, hvad der kan påvises af nogenlunde sikre lån og efterligninger. Vspá 8 er nyttet i Qrv. IX, 46¹ (var oss vættegis vant), Vspá 34 i Hálfss. III (sék Hreiðari haptbønd snúin), jfr Gautr. II, 3 (haptbønd sneri), (Vspá 41 desuden i Anon. 1238: rýðr rekka sjöt rauðu blóði); Hávam. 50 i Ragn. XI, 3 (hlýr hvárki mér hold né klæði), Hárb. 40 i Herv. VII, 10 (gnæfar yðr gunnfani), Hárb. 48 mulig i Hæng V, 1 (at uppverandi sólu); Lokas. 21 i Herv. III, 5 (ær ert orðin ok ørvita; jfr i øvrigt Hhund II, 34, Oddrgr. 11); Lokas. 37 i Hálfss. IX, 9 (Bað-at hann í her hapt of grœta né manns konu mein at vinna), Gróttas. 13 i Hálfss. IX, 4, (gengum í gegnum með grá hjálma); Hhund I, 51 i Qrv. IX, 47 (þás benlogum bregða kunnu); Hhund II, 43 i Qrv. IX, 54 (varðk svá fegin fundi þeira sem hungraðir haukar bráðum); Hhund II, 47 i Qrv. VIII, 11 (sem fyr úlfi geit örg rynni); Reginsm. 14 i Herv. III, 11 (sá mun ríkstr alinn und roðuls tjaldi); Fáfn. 42 i Herv. III, 15 (allr er útan eldi sveipinn, om Tyrþing; i Fáfn. om salen); Helreið 3 i Hálfss. IX, 1 (hvert eðli var okkar brœðra); Helreið 10 i Qrv. IX, 14 (hrotgarmr viðar); Guðrkv. I, 26 i Friðþ. I, 12 (þess hefk gangs of goldit); Atlam. 28 i Hálfss. VIII, 3 (yðr munu dauðar dísir allar; dette dog mindre sikkert). Desuden genfindes de ovenf. nævnte eller analoge udtryk som »hólmstefnu til» (Hálfss IV, 1), »(þeims) hamalt fylkja» (Hálfss. VI, 10 jfr. Qrv. IX, 12), »er vega þorði» (Hálfss. IX, 17).

De eddadigte, der her skimtes, er altså følgende:

Völuspá	Reginsmál
Hávamál	Fáfnismál
Hárbarðsljóð(?)	Helreið
Lokasenna	Guðr. kv. I
Gróttasongr	Atlamál.
Hhund I—II	

¹ Alle henvisninger gælder udgaven i Skjaldedigt.

Dette er ikke så lidt og synes endnu tydeligere end det tidligere anførte at tyde på en samling af eddadigte, der har foreligget for Fornaldarsagaversenes forfattere; og disse vers hører ingenlunde til de yngste. Hvis alt dette forudsætter en samling — og det synes mig det rimeligste —, kan denne næppe have været yngre end fra omkr. 1200.

Snorre må antages at have skrevet sin Edda inden 1218 el. omkr. 1220. I Gylfaginning anfører han, som kendt er, flere vers af forskellige, især mytiske, eddakvad, hovedsagelig Vøluspá, Vafþrúðnismál og Grímnismál (som han også oftere benytter uden at anføre vers af dem). Desuden anfører han straks i begyndelsen 1. vers af Hávamál; fremdeles et vers af Lokasenna (dog således at det er sammenblanding af et par vers i Lokas. efter regius), ét vers af Skírnismál, ét af Fáfnismál (13) samt af Vøluspá hin skamma (brudstykke af dette digt er ellers indsat i Hyndluljóð). Hymiskviða har Snorre vist kendt, skönt han intet anfører deraf. Han meddeler to linjer af et ellers ukendt digt, Heimdallargaldr. I Skáldskaparmál anføres Alvissmál (v. l. Alsvinnis-). Grottesangen har han vel også kendt, uagtet optagelsen af digtet i et par hdss. ikke hidrører fra ham. Endelig anfører Snorre nogle vers uden at sige, fra hvilket digt de er tagne; dog må det antages, at de ikke er »løse vers«. Det er Njord-Skade-versene, Gnå-verset, (Loke-)Tak-verset, Vimur-versene (Tor), og Glasisverset ($1/2$). Det er en anselig række af digte, 10 foruden de navnløse.

Det er næppe tænkeligt andet end at Snorre har haft en skreven samling af eddakvad, og at denne i visse henseender har været noget fyldigere end dem, vi har eller kender noget til.

Efter alt dette forekommer det unægtelig sandsynligst, at der ved år 1200 (med rundt tal) har foreligget en optegnelse af disse gamle digte, måske — eller snarest — flere end én, men beroende på en original-samling, der var bleven udvidet af forskellige optegnere. I og for sig var der heller ikke noget imod at tænke sig optegnelsen foregået som Müllenhoff synes at have

tænkt sig, gruppevis, digte i grupper efter en vis indre lighed eller samhørighed.

En sådan virksomhed falder udmærket i tråd med udviklingen af den islandske litteratur i den sidste halv- (eller fjerde-) del af det 12. og begyndelsen af det 13. årh., dette tidsrum, der i en særlig og frodig grad var stofindsamlingens og originalforfatterens tid, i hvilken antikvarisk forskning — dette er ikke for stærkt et udtryk — foregik, hvorom navneremserne (for blot at nævne disse) klart vidner. Udvidelsen af den oprindelige grundstok stemmer ligeledes udmærket med behandlingen af forskellige originalværker, der blev udvidede og forøgede med stof; man tænke f. eks. på et værk som Landnámabók.

Efter alt dette er det næsten uforståeligt, at nogle forskere endnu kan finde en sådan antagelse — der ganske vist ikke kan stringent bevises — for usandsynlig og sætte den første samling til midten af det 13. årh. eller da ikke ret meget før.

Ordningen af digtene i Snorres eksemplar er det umuligt at gøre sig en forestilling om. I 748 er ordningen af de der bevarede digte meget forskellig fra den i reg.; den er:

4. Hárbardsljóð
0. Baldrs draumar
3. Skirnismál
1. Vafprúðnismál
2. Grimnismál
5. Hymiskviða
6. [Völundarkviða; kun den prosaiske indledning]

De foransatte tal viser rækkefølgen i cod. reg. hvor Baldrs draumar mangler, og hvor Lokasenna og Þrymskviða står imellem Hymiskv. og Völundarkv. Rækkefølgen i 748 er åbenbart mindre systematisk end i cod. reg. og kunde netop derved tyde på en mere oprindelig — tilfældig — ordning. I reg. er ordningen anerkendt som meget systematisk (og det ikke blot, hvad de mytologiske digte angår), med én undtagelse: indsættelsen af Völundarkviða imellem Þrymskviða og Alvíssmál. Skulde ikke forklaringen herpå være den, at den, der bragte forlægget ti

cod. reg. i stand (ikke selve dennes afskriver), først har fået fat i Alvissmál efter at have skrevet alt det foregående så at det var ham umuligt, at indføje digtet på et mere passende (systematisk) sted? Da vilde Vølundarkviða have stået netop dér, hvor den kunde ventes, på overgangen fra de mytiske digte til heltetekvadene. En meget vigtig omstændighed er, at 748 har et kvad, som reg. savner. Det kan kun betragtes som et ret sikkert fingerpeg i retning af den anførte antagelse om grundstokkens udvidelse.

Efter at de første optegnelser — ligegyldigt hvad æmnet var — var gjorte, ser man hyppigt, at der foretoges en bearbejdelse, en systematisering, af det allerede nedskrevne, idet da dette udvidedes på forskellig måde. Heri bestod vist Styrmes virksomhed til en vis grad og fremfor alt Snorres storslåede både mytologiske og historiske virksomhed. En sådan bearbejdervirksomhed har utvivlsomt fundet sted, hvad de optegnede eddakvad angår. Herom aflægges codex regius et utvetydigt vidnesbyrd. Jeg har tidligere hævdet, at til grund for ordningen af digtene lå hvad jeg har kaldt sagapricippet. Denne tanke har vundet almindelig tilslutning. Dog må det siges, at dette træder klarest frem i heltedigtene, men dette var kun naturligt, ti af dem var det forholdsvis let at danne en »saga» på vers, d. v. s. stille digtene i den rækkefølge, at de udgjorde led i en sammenhængende og fremadskridende »fortælling» efter den tilknytning mellem de (sagnhistoriske) personer og deres skæbner, der allerede meget tidlig var bragt i stand. Hvor sammenknytningen var lidt vanskelig eller forbindelsen noget tynd, kunde man let bøde derpå. De mytiske digte var derimod ikke således, at de kunde stilles i lignende rækkefølge; dette er dog i altfald éngang sket (Hymiskviða—Lokasenna ved det prosastykke, der findes foran det sidste digt).

Ved siden af det nævnte princip fulgtes et andet, der let kunde forbindes dermed. Det er måske ikke let at finde et passende navn dertil; man kunde mulig bruge et ord som oversigtsprincip. Hvad der menes hermed er stræben efter i spidsen for

enkelte afsnit eller grupper at stille et kvad, der m. h. t. indhold giver en helhed, så fuldstændig og, hvis det ikke er et for stærkt udtryk, alsidig fremstilling, som muligt, modsat de digte, der kun indeholder et (eller mulig flere) optrin af en helts liv. Dette ses allerede klart af, at Völvens spådom er sat i spidsen for de mytiske kvad — fordi det indeholder en fuldkommen oversigt over guders og menneskers, hele verdens, liv og historie i mytisk forstand fra den første urtid til den sene genfødselstid efter ragnarök. Intet digt kunde bedre anbringes dér end netop Völuspá. Derefter følger Hávamál — også fordi det indeholder en oversigt over det menneskelige liv således som dette gennem råd og vis tale skildres af Odin selv. Han forbinder også bægge digte indbyrdes. Herefter kommer de episodiske digte Odinskvadene Vafprúðnismál og Grímnismál — bægge Odinskvad; derefter Skírnismál, for samleren kan der have været vanskelighed med at anbringe dette kvad. Nok så god orden havde det været at lade Hárbarðsljóð — med Odin og Tor som hovedpersoner — slutte sig til de foregående Odinskvad og danne overgangen til de følgende Torskvad, Hymiskviða, Lokasenna, Þrymskviða, der atter alle er episodiske (og Lokasenna kun delvis et Torskvad). Derefter kunde så Skírnismál have stået. (Hvorledes det hænger sammen med Alvissmál, der kommer drattende bagefter, er før forklaret). Mytokronologiske grunde til at Skírnismál står dér hvor det findes er det vist ikke muligt at antage. Her er der vel en tilfældighed, der har rådet. Kan dette betragtes som en støtte for den antagelse, at der først har foreligget gruppesamlinger? I 748 øjnes intet princip m. h. t. rækkefølgen.

Det selvsamme oversigtsprincip kommer — endnu klarere — tilsyne i helttekvadsafdelingen. I denne udgør de 3 Helgekvad en gruppe for sig, og her stilles (det 1.) Helge hundingsbanes kvad i spidsen — det begynder med Helges fødsel og slutter med, at han og Sigrun skal leve sammen — efter alle udståede strabadser — til deres dages ende. Det 2. Helgekvad er mere episodisk og brudstykkeagtigt, Helge Hjörvardssons kvad med

»Hríngerðarmál» er heller ikke noget oversigtskvad i egenlig forstand.

Efter denne gruppe følger den lange række af — efter den gamle opfattelse — historisk sammenhængende digte, om Sigurd fáfnisbane, Brynhild og Gudrun og hvad dermed sammenhænger. Atter her er et oversigtskvad stillet i spidsen, Grípisspá, der i spádomsform (jfr Vøluspá) giver en udsigt over Sigurds liv. Alle de øvrige digte er mere eller mindre episodedigte, selv om enkelte af dem kan indeholde mere end en enkelt tildragelse, og de er ordnede efter den formentlige tidsfølge.

Vi ser således, at det samme princip er fulgt i bægge hovedgrupper, at hele samlingen i regius vidner om én enkeltmands-samler- og bearbejdervirksomhed.

Det er sikkert al grund til at antage, at det er den samme mand, som har ordnet rækkefølgen og redigeret prosastykkerne, som især har betydning for og hovedsagelig findes i heltedigtgruppen.

I den mytiske digtgruppe findes prosastykker følgende steder: Foran og efter Grímuismál findes to prosastykker, der danner eller kunde have dannet et sammenhængende hele, men da mangler der en sætning, i hvilken digtets betydning eller indhold var antydet, istedenfor hvilken digtet så er indsat. Hvorfra indholdet stammer er vanskeligt at sige. Hvis det — hvad der er muligt — først er optegnet af samleren, må denne have fået det fra den mundtlige overlevering; at denne har været rig og rigere omkr. 1200, end vi nu kan ane, viser Gylfaginning (og eddaen i det hele). Forlængst har man påpeget den lighed, der er mellem fortællingen om Odin—Frigg her og den som Paulus Diaconus har om Langbarden (oprindelsen til dette navn), foruden det norske æventyr (hvorom se bl. a. Bugge, Studier I, 25—26). Utvivlsomt går prosaens indhold langt tilbage, selv om der ikke er grund til at antage, at prosastykkerne har fulgt digtet lige fra det blev til, hvad det næppe har gjort. Det ligger da meget nær — efter forholdet med prosastykkerne i heltedigtene at dømme —, at antage, at prosaen omkring Grímuismál er

taget fra et eller andet sagaværk. Navnene *Geirrøðr* og *Agnarr* findes i Ragnarr-lodbrogslægten og i Harald hårfagres slægt, der er knyttede til hinanden i overleveringen. Dette sagaværk, hvad det så end har været (det er, efter hvad vi nu har, vistnok umuligt at bestemme dette nærmere), har handlet om en norsk el. dansk oldtids-historie (sagnhistorie), en sidegren af kongeslægten(?). Hvad der i høj grad tyder på et sagaværk, hvorfra stykket skulde være taget, er dets begyndelse: »Hraudung havde to sønner». Dette forudsætter — efter al fortællemaade ellers —, at Hraudung, der her nævnes uden videre, har været omtalt i et foregående stykke (afsnit); han forudsættes åbenbart som velkendt. For os er han ellers ukendt, undt. for såvidt som »Hraudungr» findes i Hyndluljóð (v. 26), fra hvem Hjördis skulde stamme. Vi er her i umiddelbar nærhed af danske sagnkonger (og Ragnar lodbrog). Kan der være tale om Sigurdarsaga?, som samleren netop så stærkt har benyttet i heltekvadsgruppen. Vi kommer vist ikke sagen nærmere ved vort mangelfulde kundskab til sagnhistoriske personer, som her kunde komme i betragtning.

Prosastykkerne i Skírnismál (3) forudsætter ingen særlig kilde; der findes intet træk deri udover hvad digtet selv giver, undtagen det at Freyr havde sat sig i Hliðskjálf og herfra så den skønne jættemø. Det samme har Snorre, og med de samme ord: »Freyr sonr Njarðar hafði sezkt í Hliðskjálf ok sá um heima alla» (regius) † »þat var einn dag er Freyr hafði gengit í Hliðskjálf ok sá of heima alla». Nogen ligefrem forbindelse behøver der ikke her at være tilstede; bægge steder kan bero på den almindelige mundtlige fortælling. Hvis nogen skulde ville hævde, at dette — første — prosastykke så ud til at være uddrag af Snorres fremstilling, vilde dette ikke kunne imødegås med nogen afgørende grunde. Skulde det være tilfældet, vilde redaktionen i cod. reg. næppe være ældre end o. 1230. Det kan dog fremhæves, at når prosastykket siger, at Gerd gik »fra sin faders skåle til skemmen», hedder det hos Snorre: »da så han på en gård et stort og smukt hus [o: skemmen] og til dette gik en kvinde»; det første skulde man ikke tro kunde bero på det sidste, snarere om-

vendt. Ifg. prosastykket er det også Skadi, der siger det første vers; hos Snorre nævnes hun ikke. Disse uligheder må man ikke se bort fra, når lighederne nævnes.

Det lille prosastykke foran Hárbarðsljóð beror på, hvad selve digtet giver.

Af prosastykkerne i Lokasenna er det kun det første og sidste, der har betydning; de 5 andre små beror på selve digtet.

Det første prosast. knytter, som för antydet, en forbindelse med Hymiskviða (kedelhæntningen), fortæller om Ægir, »der med et andet navn hed Gymir», at han havde forberedt sig til et gilde, hvor aserne skulde være tilstede; så nævnes de aser, der kom (Tor var i Østerleden). Alt dette kan bero på digtet selv. Ægirs 2 tjenestemænd nævnes Elder og Fimafeng, men kun den første nævnes i digtet. Den sidste siges Loke at have dræbt ved denne lejlighed, hvorfor han blev jaget til skoven, men han vendte tilbage og ypper striden med guderne. Dette er ellers ukendt. Der findes også den oplysning, at »lyseguld» blev benyttet til lys, at øllet bares af sig selv omkring og at dér var et stort fredssted. Alt dette kan bero på almindelig mytologisk viden (mundtlige oldtidsminder). Dette gæstebud kender Snorre ikke noget til. Det sidste stykke fortæller om, hvorledes Loke »efter dette» skjulte sig i Fránangrsfors, hvorpå fortællingen om hans tilfangetagelse og straf følger. Her findes en parallel i Snorres fremstilling, men i en ganske anden og mere naturlig sammenhæng (tilknytning til Balders død). Afvigelse findes mellem prosastykket og Snorre deri, at det første kender to sønner af Loke Nare og Narfe (der bliver til en ulv), medens Snorre som bekendt nævner Váli (vist efter halvverset i Vspá i Hauksbók-teksten), og antager, at Nare og Narfe er den samme person. Nogen sammenhæng mellem prosastykket og Snorre er der således ikke (dette gør det atter sandsynligt, at prosast. foran Skírnismál ikke beror på Snorre). Dog er der en umiskendelig lighed mellem indholdet og bægge dele kunde synes at bero på en fælles kilde, der vist ikke er nogen anden end den mundtlige

overlevering (der jo ganske sikkert også flere steder må ligge til grund for Snorres fremstilling).

Foran Völundskvadet findes et længere indledningsstykke. Men så godt som hele dets indhold beror på digtet selv. Der findes kun et par ting, der ikke gør det, oplysningen om, at Nidud var konge »i Svitjod»¹, og bemærkningen: »der er en sø som hedder Ulvesøen». Hvorfra samleren har disse to ting er det umuligt at vide. Navnet »Ulvesø» findes ellers ikke i litteraturen; i Didrikssaga er kong Nidung konge i Ty. Det må vist være en slutning af samleren, når han kalder de 3 brødre sønner »af Finnernes konge». De to prosastykker inde i digtet beror på dette selv.²

Hvad heltedigtene angår, kan jeg være kortfattet om prosastykkerne i dem, idet jeg kan henvise til min afhandling i Aarbøger 1917 (jfr naturligvis også Symons' Einleitung), hvor jeg dog ikke er gået særlig ind på prosastykkerne i Helgekvadene. Det skal her gøres.

Det 1. Helgedigt er fuldstændig frit for prosastykker; her behøvedes ingen, da digtet er så fuldstændigt, som det er, og uden uklårheder.

Helge Hjörvardssons kvad. Her findes 9 prosastykker, hvoraf 3 dog er ganske korte og åbenbart beroende på versene selv. Efter det 5. prosastykke findes »Hrimgerðarmál» indsat. 1. og 3. prosastykke hører nøje sammen (2. kan også regnes med). I fremstillingen og ordningen er her en mærkelig ubehjælpssomhed tilstede. Som jeg tidligere har påvist (Litt. hist. ²I 246) må sagnet have bestået af følgende enkeltheder: 1, kong Hjörvard sender Atle for at bejle til Sigrlinn, Sváfnirs datter; 2, Han får nej, men Atle er vinteren over hos Sváfnir (v. 5); 3, efter at

¹ Hvorvidt det kan antages, at samleren har sluttet dette af udtrykket „Níara dróttinn“, Níarar indbyggerne i Neriki, finder jeg meget tvivlsomt.

² I det hele kan jeg her under ét henvise til Symons' behandling af sagen i hans Einleitung § 23; jeg er i hovedsagen enig med ham i hans resultater.

være vendt tilbage taler han med jarlen Fránmarr i en örns skikkelse (v. 1—4); 4, Kong Hjörvards rejse (prosast. 3) osv. V. 5, der indeholder en replik af sendemanden Atle, forudsætter et spørgsmål om, hvorledes rejsen er gået, dette antydes i det lille prosastykke. Men er det nu rimeligt, at det vers, der indeholdt spørgsmålet, skulde være gået tabt, medens svaret er bevaret? Det er højst urimeligt at tænke sig, at det har været tilfældet. Jeg vil her straks fremsætte — foreløbig hypotetisk — min opfattelse af, hvorledes redaktionen her er gået for sig. Samleren har skrevet sin (prosaiske) indledning — i realiteten fuldkommen rigtigt — og fra først af kun tænkt sig at ville give et uddrag af det digt, der forelå ham; den prosaiske indledning beror til dels på digtets — nu tabte — begyndelse. Efter at have skrevet de 4 første vers har han fået skrupler og ment, at han også burde tage Atles vers med om rejsens negative resultat, til yderligere forståelse. Dette er lidt kejtet, men meget forståeligt og belyses ved et soleklart senere tilfælde af samme art. Der foreligger således et eksempel på en vilkårlig behandling af den samleren foreliggende overlevering. Det er — kan man sikkert sige — hans princip at udelade, hvad han kunde uden at skade den forståelige sammenhæng, måske også for at spare tid og materiale (digtets indledning har vistnok været omfangsrigere end hans prosagengivelse). Indholdet af prosast. 1 og 3 beror for en stor del uden tvivl på udeladte vers. De synes ikke at indeholde ret meget andet end hvad disse vers kan have givet. Vi kender fra prosalitteraturen intet som helst om de her optrædende personer. Alt i prosast. 1 kan dog ikke være hentet fra digtet; således ikke bemærkningen om parrene Særeidr-Humlungr, Sinrjód-Hymlingr (det ene blot gentagelse af det andet); dette beror vel på en eller anden mundtlig overlevering.

Prosast. 4 er samlerens egen bemærkning sikkert ud fra digtet selv, og st. 5 er atter kun et kort uddrag af et afsnit i digtet, som samleren ikke har villet skrive. Slutningen beror på det digt »Hríngerðarmál», der umiddelbart efter indskydes her,

af kronologiske hensyn; dette digt har samleren fundet så interessant, at han har optaget det i dets helhed.

Samleren går nu tilbage til digtet om Helge. Indholdet af prosast. 6 må formodes at bero på et udeladt afsnit, isprængt med nogle egne bemærkninger. Af de sidste består sikkert prosast. 7, der kun indeholder, hvad man kan slutte af digtet.

Det synes således at være ganske klart, at samleren vilkårlig har sammendraget i prosa hele digtafsnit. Når sådant skete i oldtiden, ved man, at der rådede vilkårlighed i valget af, hvad man medtog og hvad ikke. Når Snorre gang på gang gør sig skyldig i sligt, hvad kan man så ikke tiltro andre?

Den her påpegede fremgangsmåde viser sig umiskendelig indenfor det 2. Helge hundingsbanes kvad, Vølsungakviða hin forna. Prosast. 5 beskriver Helges sejlas til det fjendtlige land og ankomsten dertil, og slutter med den bemærkning, at »da kvad Gudmund som det för er skrevet i Helgakviða:

Hverr es fylkir
sás flota stýrir
ok feiknalið
fœrir at landi.»

Sinfjötle Sigmunds sön svarede og også det er skrevet. Dette vilde vi nutildags have udtrykt ved et »og så videre se ovf.« Dette halvvers genfindes, som kendt, i det 1. Helgekvad v. 32, hvor der dog står »landreki» og »liði» for »fylkir» og »flota». Det er åbenbart, at skriveren (samleren) har ment, at her skulde hele samtalen mellem Helge og Gudmund atter læses, idet den også kunde gælde her; han har dog lidt efter fået skrupler og ment, at den variant, der forelå i Vøls. kv. dog var værd at medtages, da den var afvigende fra afsnittet i det 1. Helgekvad, selv om der var ligheder. Så tilføjer han de 6 vers med den lidt køjtede overskrift: »Dette kvad Gudmund Granmarsson».

Dette umiskendelige forhold kaster nu et skarpt lys over den første del af digtet, som det foreligger og hvorom der har været så megen tvivl og strid. De 4 første prosastykker, der indrammer Helges historie til og med det første møde med

Sigrún, hvortil så det 2. knytttes (ved prosast. 4), er samlerens eget produkt. Indholdet beror hovedsagelig på de vers, digtets begyndelse har bestået af, og som samleren kun giver enkelte dele af: de vers, han syntes var vigtige eller de vigtigste. Den 1. sætning i prosast. 1 er taget fra Sigurðarsaga, jfr. stykket »Frá dauða Sinfjötla», hvor ordene i begyndelsen: »Borghildir kona Sigmundar» netop forudsætter en sådan indførende (sagamæssig) bemærkning om Sigmund. Fra hans egen viden eller formodning stammer sætninger som »við hann er Hundland kent», »Sigmundur konungr ok hans ættmenn hétu Völsungar ok Ylfingar». Det 1. vers: »Seg þú Hemingi» forudsætter nødvendigvis andre vers. Forholdet her er ganske det samme som ved begyndelsen af Helge Hjörv.-kvadet. Det samme kan siges om de følgende prosastykker og vers. Jeg ser fremdeles ingen som helst grund til at antage, at noget af disse vers har hørt til det tabte Kárljóð (Symons). I prosast. 4 er, som forlængst set, Helgakv. I kombineret med fremstillingen — noget som er i fuld overensstemmelse med samlerens fremgangsmåde. Her er det, at han — atter lidt kejtet, men uden at det behøver at overraske — nævner det egentlige navn på hele digtet, det navn der også findes i overskriften til det 1. Helgekvad og først blev opdaget 1890 (dog med fradrag af tillægsordet).

Forudsat, at samleren har kendt Kárljóð, som nævnes i det sidste (15.) prosast., og det må man tro han har gjort, er det dermed udelukket, at de første vers kan være af dette digt; han kunde ialfald ikke i spidsen af disse vers om Helgi og Sigrún stille vers, han vidste var om Helgi og Kára. Alt bliver fuldt ud forståeligt, når man går ud fra den her skildrede fremgangsmåde; det må tillige hævdes, at disse (første) vers i ingen henseende adskiller sig fra de følgende i sprog eller tone. I prosast. 2 optræder »Blindr hinn þølvisi». Når denne også optræder i Hromund Gripssons saga, mener jeg det er et lån fra sagnet om denne Helge og ikke omvendt. Prosast. 3 indeholder kun hvad man kunde uddrage af versene, undt. bemærkningen om, at Sigrún siges at være en genfødt Sváfa. Prosast. 4 består

også — som før bemærket —, kun af hvad man kunde lave på grundlag af Helgedigtene (bægge; det 1. er her stærkt benyttet; Starkad som en Granmarssön beror på det uægte vers 27). Det samme gælder også for st. 5, det beror på det 1. Helgekvad. Prosast. 6 og 7 er kun en enkelt sætning. St. 8 indeholder kun, hvad der kunde uddrages af digtet, undt. bemærkningen om, at »Odin lånte Dag sit spyd», men dette beror vist på v. 34: »ene Odin volder hele ulykken, han som bragte skyldruner mellem de besvogrede». St. 9—13 er kun ganske korte sætninger. St. 14 er dels efter versene, dels en slutning af samleren. Endelig er st. 15 lavet af samleren på grundlag af den gamle tro på genfødelse.

Om prosastykkerne i det følgende kan jeg henvide til min førnævnte afhandling i Aarbøger 1917. Det påvises her, at de falder i to grupper, hvoraf den sidste hovedsagelig er bleven til ganske på samme måde som prosastykkerne i Helgekvadene, medens den første hovedsagelig beror på en skreven kilde, Sigurðarsaga. Det skal ikke gentages her. Denne Sigurðarsaga må have stammet fra tiden omkr. 1200; vor samling i regius må således være noget yngre. Meget yngre behøver den ikke at have været. Den kan af den grund godt henføres til begyndelsen af det 13. årh.

Samlerens stræben efter at få en »saga på vers» har vi allerede set f. eks. derved, at han indsætter »Hrímgærdarmál» i Helge Hjörvardssons digt. Den viser sig yderligere i den følgende gruppe. Hans vilkårlige behandling fremtræder klart eller klarest i hans sammenkobling af de 2 digte, der foreligger i Reginsmál (A og B). Han har rimeligvis haft hvert digt for sig fuldstændigt. Noget lignende gælder for Fáfnismál, slutningen. Om det er ham, der har indsat runeversene i Sigdrifumál i henhold til v. 5, forekommer mig ikke helt sikkert, men ret sandsynligt. Det forekommer mig også soleklart, at det er samleren, der har slået stykker af to digte sammen i Guðrúnarhvøt og Hamðismál. Det er den selvsamme fremgangsmåde og foreteelse som ellers.

Herom kan jeg også henvise til min afhandling »Sagnformen osv.» i Aarbøger 1921, hvor dog hovedemnet er et andet.

Udfra alt dette falder der nu, efter min mening, et klart lys over et digt som Hávamál. Det er den selvsamme samler- og bearbejdervirksomhed, der dér lader sig påvise. Nu forstår man så udmærket de tidligere antagne indskud i Hávamál v. 78—83, v. 85—87, rune-samlingen, og endelig forstår man hele den samling, der går under navnet »Hávamál» som sådan. Forskellige af de formentlig indskudte enkeltvers kan dog være ældre end samleren. Derom kan intet med vished siges.

Med Völuspá og vel også Grímnismál forholder det sig på en anden måde, idet Snorre ses at have haft disse digte omtrent i samme udstrækning, som de har i vore håndskrifter. Her gör en måske noget forskellig stræben efter at fuldstændiggøre de oprindelige digte sig gældende. Men dette er det ikke nødvendigt at komme nærmere ind på.

Af alt det foranstående er det da blevet klart, at Sv. Grundtvigs gamle opfattelse (i Udsigt s. 22—23), at samleren har »afholdt sig fra al forgribelse på» digtene ikke er rigtig og ikke holder stand overfor den her påviste fremgangsmåde hos ham. »Videnskabelig sans» kan derimod ikke med fuld ret frakendes ham, men han arbejdede med en vilkårlighed som alle i datiden, selv Snorre ikke undtagen, i alfald hvad hans Gylfaginning angår. Vor taknemlighedsgæld til den gamle samler skal ikke derfor blive ringere.

Finnur Jónsson.

Danes and Half-Danes.

The English poem *Beowulf* is the earliest monument which supplies us with a connected account of Danish history. The historical material which the poem affords has been carefully studied by many scholars, of course. Yet much remains, particularly in the matter of nomenclature, to reward the investigator. The present paper is devoted to a study of one of the names which the English poet knows the Danes by. There are many of these names. Oftenest met perhaps are *Dene* and *Scyldingas*. Then we find compounds of these, as *Beorht-Dene*, *East-Dene*, *Here-Scyldingas*, *Sige-Scyldingas*. Again, the Danes are twice called *Ingwine*. The name to be discussed here is one of the *-Dene* compounds: *Healf-Dene*. This name for the Danes occurs in l. 1069 of the English poem:

hæleð Healf-Dena, Hnæf Scyldinga.

Here the genitive plurals *Healf-Dena* and *Scyldinga* are obviously synonyms. Moreover, the poet refers to Hnæf's tribe in l. 1108 as *Here-Scyldingas*, in l. 1154 as *Scyldingas*, and in ll. 1090 and 1158 as *Dene*, without any qualification. There can be no question, then, that the author of the *Beowulf* used *Healf-Dene* (like *East-Dene*, *West-Dene* etc.) as a synonym for *Dene* and *Scyldingas*.

Sophus Bugge has tried to explain this Beowulfian usage. He points out (in *PBB* XII 29) that according to l. 29 of the *Widsith* Hnæf ruled the Hocings, concludes that *Hocingas* was the name of Hnæf's tribe, and argues that these were called *Healf-Dene* because they were half Danes, i. e., were Danes only if one used the name in a loose sense. But we have seen that the poet usually calls the tribe *Dene* and *Scyldingas*. He uses only once the name which Bugge would have us think the better. Moreover, he never calls the tribe *Hocingas*, although if this were the true name one would expect it to be used at least once. Clearly there are difficulties in Bugge's explanation, and the matter wants going into from another angle, and in greater detail.

First let us examine more closely the line in which the name *Healf-Dene* occurs. We need above all to determine the poet's point of view, and this we can best do by studying his text. The two half-lines quoted above are certainly meant to be parallel. We may therefore set up two equations, thus:

$$\begin{aligned} \text{hæled} &= \text{Hnæf} \\ \text{Healf-Dena} &= \text{Scyldinga.} \end{aligned}$$

The choice of *Healf-Dena* as a name suitable for the parallelism with *Scyldinga* was dictated, in part, by the *h*-alliteration of the line. But only in part, for otherwise *Hring-Dena*, for example, would have served equally well. The clue to the poet's actual choice is to be found in the fact that to him *Scyldingas* was primarily a dynastic name. He looked upon the Danish kings as descendants of Scyld: hence his name *Scyldingas* refers primarily to the dynasty, only by extension to the people. This point of view was historically false, of course, but none the less it was his point of view. It follows that to the English poet *Healf-Dene* too was primarily a dynastic name. And in this case the poet's understanding of the term agrees admirably with the facts, for *Healf-Dene* as a dynastic name must owe its existence to the historical king Healfdene, and this king was the actual founder of the so-called Scylding line of Danish sovereigns. We may conclude that the dynasty in question had two names, the one, *Scyldingas*, got from Scyld, its mythical founder, the other, *Healf-Dene*, from Healfdene, its true founder.

So far, the evidence of the *Beowulf* does not agree with Bugge's interpretation. But we have further evidence. The poet of the *Beowulf* does not look upon the Hocings as a tribe at all. In l. 1076 Hildeburh is called *Hoces dohtor*. Hoc is thus the father of Hildeburh and (presumably) of her brother Hnæf, and the Hocings are not a tribe but a family. This family has a genuine look. The names of its members all alliterate, and the story in which brother and sister figure seems to be historical, or at any rate to have a historical basis. We are therefore justi-

fied in accepting the Beowulfian account at its face value and classifying the Hocings as a Danish family, a branch of the dynasty of the Scyldings or Half-Danes. Note that the Hocings, like the other Scyldings, have names marked by *h*-alliteration. — Naturally we have no need to suppose that the Hocings were descendants of Healfdene! Hoc, at least, probably belonged to an earlier generation, indeed. But they were presumably Healfdene's kinsmen, and as such, even though belonging to a collateral line, might be reckoned as members of the dynasty which he first brought to supremacy over all the tribes of the Danes, and which accordingly came to be known by his name.

How, then, are we to interpret the reference in the *Widsith*? To my mind the contradiction between the two English poems here is more apparent than real. Obviously the *Widsith* poet could refer to Hnæf, in his catalogue of kings, only in terms of that catalogue, i. e., he had to use his regular formula: *A weold B*. One may note that in his catalogue of *tribes* he does not mention the Hocings. Moreover, the poet's words may be justified as they stand. The Hocings were undeniably a princely family. As such they ruled over some Danish district or other, whether as under-kings or as independent rulers (in the days before Healfdene united the Danish tribes). The inhabitants of this district might perfectly well, in poetry at least, be called after the name of their royal family. On this interpretation the poet thought of the Hocings as a sub-tribe of the Danes. But even this supposition is needless. The poet may simply have inherited his formula.

As a dynastic name *Healf-Dene* occurs only once in the *Beowulf*. The usual name for the dynasty is *Scyldingas*. Yet the original name of the house must have come from its true, not from its mythical founder. *Scyldingas* then was a new term, in process of driving out the old term *Healf-Dene*. The reasons for the change in terminology are patent. When Healfdene came to be given his mythical ancestor, the family at the same time would be given a name to correspond, and this name would naturally be considered the better, since Scyld, by virtue of his

position in the genealogy, became the traditional founder of the dynasty. Again, *Healf-Dene* as a dynastic name was doubtless inconvenient, because of the difficulty in distinguishing it from *Healfdene* the personal name. At all events, the old name of the dynasty was reduced to the status of a ἀπαξ λεγόμενον in English, and as such has been subjected to emendation and unwarranted interpretation.

Another question now naturally arises. If *Healf-Dene* in fact is the old name for the Scylding family, the name must have been current in Scandia as well as in England. Do any traces of the old name survive in Scandian monuments? Certainly the same factors which in England made for the elimination of the name were operative in Scandia as well. But there, fortunately, the old usage survived longer, or at any rate more evidence of the existence of the old dynastic name has come down to us, as we shall see. The most important witness here is a well-known and much discussed passage in the *Grottasöngur*. This is the 22d stanza of that poem, which reads as follows:

Möllum enn framarr! Mun Yrsu sonr
 við Halfdana hefna Fróða;
 sá mun hennar heitinn verða
 burr ok bróðir. Vitum báðar þat.

I take the *Halfdana* of this passage to be an acc. plural: its nom. plural, then, would be **Halfdanar*, for an earlier **Halfdanir* = OE *Healfdene* 'Scyldings'. All other commentators have looked upon the name as corrupt. I am willing to grant that, in a sense, the grammar is bad: one would expect an *i*-stem ending, whereas in fact we have an *a*-stem ending. But confusion of *a*- and *i*-stems in the nom. and acc. plural is common in Icelandic. Perhaps the most familiar case is that of the poetic term *ýtar* 'men' for an older **ýtir* = OE *ýte* 'Jutes'. There are not a few other cases. See Noreen *Altisl. Gram.* § 377. 2 (3d ed. p. 233 f.) and Heusler *Altisl. Elementarbuch* § 219. 3 (2d ed. p. 69 f.). Heusler sums up the matter as follows: die Sachlage ist die, dass die *a*- und die *i*-Maskulina von beiden Seiten inein-

ander verfiessen. We thus have good reason to let the extant reading stand. Cf. Bédier's *avant-propos* in his recent edition of the *Chanson de Roland*.

But what is our passage about? The son of Yrsa is of course Hrólfr. We are told that he will avenge Fróði on the Half-Danes or Scyldings. Evidently Fróði has been slain by the Scyldings. His death will not go unavenged, for Hrólfr will make great slaughter among Fróði's enemies. So the poet, who obviously looks upon Hrólfr's vengeance-taking as a curse laid upon Hrólfr rather than as a consolation for the shade of Fróði: note that he proceeds with a second curse laid upon the same devoted head, a curse even worse than the first, for it dooms Hrólfr to shameful birth, the fruit of an incestuous union. Why should Hrólfr's slaughter of the Half-Danes be looked upon as a curse laid on the slaughterer? The answer is simple. Hrólfr was himself a Half-Dane, and Fróði was his enemy, member of an alien and hostile family. To avenge your enemy by slaughtering your own kinsmen, this is a curse indeed! And this was the curse laid upon the unfortunate Hrólfr.

The Fróði of our passage is of course the Bardish king Froda of the *Beowulf*. The *Grottasöngur* is concerned primarily with another Fróði, a mythical Danish king who owned the quern *Grotti*. This quern had the property of grinding out whatever the grinder asked for. The only persons able to turn the quern however were the slave-girls Fenja and Menja. Fróði therefore bought the maidens and set them to grinding for him. First they ground him gold and peace and happiness, but as he would give them no rest they ground him disaster: a host (that of king Mýsingr, as the prose explains) was to come and storm his capital, Hleiðr, and (presumably) Fróði was to be slain or burnt in. But the maidens were not content. They kept on grinding misfortune. Not only Fróði but his descendants the Half-Danes as well must be made accursed. They therefore ground out the two curses on Hrólfr mentioned above. And with this the quern burst asunder: with Hrólfr the race of Fróði came

to a shameful and horrible end, and the maidens need grind no longer.

The first curse laid upon Hrólfr is a poetical interpretation of historical events. For we know from the *Beowulf* that the Bardish king Fróði lost his life in battle with the Danes. The Danish king Hróarr seems to have been Fróði's slayer. At any rate, he tries to mend matters by giving his daughter in marriage to Ingjaldr, the young son of Fróði. But his efforts are vain; Ingjaldr after some hesitation attacks the Danes at Heorot, the hall of Hróarr. Ingjaldr does not succeed in his attempt at vengeance; on the contrary, he falls in the fight. But the death of Fróði is avenged none the less. The Fates sow dissension among the Scyldings. Hróarr, and his son Hrcerekr after him, are slain by Hrólfr, and Hrólfr in turn meets his death at the hands of his cousin Hjörvarðr. The author of the *Grottasöngur* is thus poetically right when he makes Hrólfr the avenger of Fróði, though Hrólfr naturally did not look upon himself in that light when he slew his kinsmen. — For a full examination of the historical material see my *Literary History of Hamlet* I 191 ff.

Only in the *Grottasöngur* do we find the Scyldings called by a name which corresponds to the *Healf-Dene* of the *Beowulf*. But traces of the old name are to be recognized in other monuments. When *Halfdanir* (or *Halfdanar*) went out of use as a name for the Scyldings, its true meaning in the old songs naturally became obscured. But by an easy interpretation the term could be linked with king Halfdanr and so could be given a new meaning. And this connexion seems to have been made generally, the name being changed from plural to singular in the process. The following passages or rather stories are best explained on the supposition that *Halfdanr* stands for an earlier dynastic name:

1) Saxo, in his *Gesta Danorum* (ed. Holder p. 51), makes Haldanus slay his brother Roe. This extraordinary murder has puzzled all the commentators. See Herrmann's comments in his *Heldensagen des Saxo* p. 144 f. It becomes perfectly intelligible, however — historical, indeed — if for Haldanus we substitute

the Half-Danes. For Hróarr was killed in civil strife, by Hrólf and his fellow Scyldings or Half-Danes.

2) The Danish chronicler Sweyn (a contemporary of Saxo's) makes this same Haldan slay his brother Frothi. Here again we have a statement not only contrary to history, but also in disagreement with the usual tradition, which makes Frothi slay Haldan. But though Haldan certainly did not slay Frothi, the Half-Danes just as certainly did slay him.

3) The Icelandic *Skjöldungasaga* makes Ingjaldr slay his brother Halfdan. Historically there were hostilities between Ingjaldr and the Half-Danes, but these ended in the death of Ingjaldr. The saga has thus reversed the issue of the hostilities. But here too Halfdan represents the Half-Danes.

4) In the Icelandic *Sögubrot af Fornkonungum* we find Hrcerekr represented as the father of Haraldr hilditönn. In Saxo however (p. 246) Haldanus (son of Borcarus) is Haraldr's father. The true father was Hrcerekr the Half-Dane or Scylding, whence the parentage given by Saxo.

5) In various sources we find Fróði and Halfdanr represented as hostile. Heusler has supposed (*ZfdA* XLVIII 72) that this hostility is historical, and that Halfdanr was actually slain by Fróði. He may be right, of course. But the only historical hostilities of which we have any trustworthy information are those between Fróði and the Half-Danes or Scyldings (led by Hróarr). In later times, on the present theory, these would become hostilities between Fróði and Halfdanr. Now since Halfdanr's sons, in the well-known story, kill Fróði, they must be given a motive for their deed. Hence we find them avenging their father, and the hostilities between Fróði and the Half-Danes (later king Halfdanr), the historical issue of which is preserved in Sweyn, end with the death of Halfdanr in Icelandic tradition.

We may conclude that the readings *Healfdena* and *Halfdana* in the *Beowulf* and the *Grottasöngur* are sound, and that they have some importance as survivals of the original name of the Scylding dynasty of Danish kings.

Kemp Malone.

Norske innsjønavn.

1.

Stedsnavnforskningen i Norge har i det siste slått under sig flere nye områder. Det var først og fremst bostednavnene som blev dradd inn i undersökelsen. Nå er Rygh's store verk om matrikulerte navn fört til ende. Et vidnesbyrd om at forskningen nå går videre og drar inn nytt materiale er Gustav Indrebö's stort anlagte verk: Norske innsjønamm I Upplands fylke (Videnskapsselskapets skrifter II, 1923 nr. 7; Kristiania 1924).

I denne förste del av verket er det innsjønavnene i Opland fylke (det nuværende offisielle navn, det samme som det eldre »Kristians amt») forfatteren har behandlet. Det fremgår tydelig at forfatteren tenker sig dette bind som förste del av et storverk om innsjønavnene i Norge, behandlet fylkesvis. Den del som er kommet ut, er nok til å vise at mye nytt materiale blir tilgjengelig for språkvidenskapen, og at ikke bare stedsnavnforskningen, men også norsk (nordisk, germansk) språkvidenskap i det hele vil ha utbytte av verket.

Selv om det er som materialsamling den utkomne förste del har sin hovedverdi, byr den også på annet nytt for norsk språkvidenskap, både kritikk av eldre synsmåter og positive forslag til forklaring. Den systematiske avdeling til slutt har adskillig av interesse, om den eun i sitt anlegg ikke er meget original sammenlignet med den tilsvarende avdeling i Hellquists arbeid over »Svenska sjönamn».

I sine forklaringer av navnene er forfatteren meget varsom, han våger sig aldri ut på viddene og innlater sig bare sjelden på lingvistiske funderinger (med avgjort hell har han gjort det f. eks. ved behandlingen av *Bygdin*). Ikke sjelden vil man finne at forf. rasjonaliserer opkomsten av navnene, lar dem mer være frukt av spekulasjoner enn det sikkert er riktig. Som eksempel

skal jeg nevne det forf. uttaler om navn som Baklitjernet og (bygdenavnet) Solsia (s. 16): »Det er eit folk som bur i djupe dalar og lyt sakna soli lange tider og ventar paa henne, som gjev soverne namn. Den gleda over sol og varme som høyrer nordlege land til, og uhyggjekjensla ved skugge og kulde, skin igje-nom mange namn». Av samme slags er forfatterens bemerkning om navn sammensatt med fiskenavnet åborr: »Vatni heiter so anten for di det er mykje aaborr i dei eller berre aaborr, eller og for di folk har ikkje visst betre namn aa setja paa dei» (s. 2). Under behandlingen av Sjudalsvatnet sier forf. (s. 170): »Det fortener aa peikast serskilt paa korleis maalføret i Vaagaa har mangfaldiggjort eit namn. Dei har Sjaadalen: bygdenamn, Sjo-dalen: namn paa ein fjelldal, Sjaadalen (= ane): namn paa vat-net (vatni) i fjelldalen; opphavleg er det eitt og det same nam-net. Det er ein mynsterverdig maate aa nytta ut dei høvi som ljodvokstren har bode til aa spesialisera, og dermed faa tydelegare namn. Det er eit vyrdelegt, fornæmt maalføre med krav paa logikk og tydeleg ordleiding som nyttar ut sin eigen vokster soleis.» Nettop ut fra et slikt syn på språkutvikling er det forf. ofte forklarer opkomsten av navn.

Jeg skal imidlertid mindre hefte mig ved forfatterens forskjellige forsök på forklaringer eller ved mangelen på slike forsök. Det er selve materialet jeg vil dröfte nærmere; vi skal se litt på hvordan det er tilrettelagt, og i hvilken utstrekning det er pålitelig og fullstendig.¹

2.

Forfatteren har valgt å skrive om navnene i et fylke (svarende til eldre amt); han har altså lagt et forholdsvis nytt administrativt inndelingsprinsipp til grunn. Her har forf. både for sig selv og for leserne skapt en hindring i tilegnelsen av materialet, i oversikt over det og full forståelse av det. Som

¹ I en anmeldelse av verket i "Maal og minne" 1925, s. 113 ff. behandler JAKOB SVERDRUP en del av forfatterens navneforklaringer.

bekjent følger dialektgrensene ikke slike nye administrative grenser, og i et fylke som Opland, som omfatter 3—4 gamle fylker, og som i sør grenser til Aker herred ved Oslo og på den andre siden til forskjellige herreder i Sogn og Fjordane, Møre og Sør-Trøndelag fylker, er dialektene så ulike at den indre enhet ikke er tydelig.

Mot dette kan bli innvendt at fylket nettop derved gir allsidige prøver på innsjønavn i Norge. Og det er riktig nok. Men behandlingen av navnene burde da ha foregått etter språkgeografiske delingslinjer og ikke etter rekkefølgen i alfabetet. En slik behandlingsmåte som forf. har gjort bruk av, skjuler den indre sammenheng i navnegivningen. Sammenhengen mellom bygdelagene blir borte for oss. En oppgave for navneforskningen må jo bl. a. være å gi bidrag til bygdenes bebyggelseshistorie. Og her vil naturnavn likesåvel som gårdnavnene kunne gi bidrag til oppklaring. Men ved den måte forfatteren har valgt å behandle navnene på, er vesentlige forhold ved navnegivningen tilsløret.

Dersom forf. ikke vilde ha gått så langt som »Norske gaardnavne» og behandlet navnene herredsvis og sognevis, kunde han valgt en mellomvei og tatt bygdelagene hver for sig, altså: Hadeland, Land, Valdres, Toten med Vardal og Biri, Gudbrandsdal (den siste mulig opdelt i Nord-Gudbrandsdal og Sør-Gudbrandsdal). Og selv innenfor en slik landskapsbehandling vilde være å foretrekke en behandling av navnene etter andre prinsipper enn det alfabetiske. Ved alfabetiske lister til slutt — som i NG — lister som også kunde ta med andre navn enn innsjønavn — vilde boken likevel bli lett å finne fram i; og vi vilde kunne fått opplysning om alle steder hvor et navn er nevnt eller behandlet. Boken vilde derved blitt greiere til opslagsbok. Som den nå er, finner vi lett fram til hovedbehandlingen av et innsjønavn; men ellers vil boken bli tungvint å bruke.

3.

Den ordning forf. har fulgt, gjør det vanskelig å kontrollere fullstendigheten av materialet.

I »Fyreord» (s. VII) sier forfatteren at han »har freista samla inn namne-materialet fraa den landsluten som etterrökjingi gjeld denne gongen, so fullstendigt som mogelegt». Han har først og fremst samlet navn fra kartene, som rimelig er. De navnene kan skrives av i Oslo. Fordi kartene er hovedkilden, er forf. klar over at materialet fra et par av landskapene i fylket som enda ikke har fått rektangelkarter eller gradavdelingskarter (Valdres og Nordre Gudbrandsdal), er »minst fullstendigt». Fra hele fylket har forf. samlet »nokre hundrad namn paa smaa-tjørner og puttar og mindre vatssamlingar som dei officielle karti ikkje gjev namni paa». Men forf. har »teke vel med» de navnene som står på (de nyere) kartene. Andre opplysninger gir forfatteren ikke om hvilke prinsipper han har fulgt i innsamling eller utskilling av materialet. Det er altså terrengstudier og studium av karter og eldre og yngre skrifter som har skaffet forf. det nødvendige materiale.

4.

Jeg skal først se på materialet som en frukt av forf.'s terrengstudier. En kritiker burde jo selv ha kunnet foreta lange reiser i Opland fylke, dersom han skulde uttale sig om materialet i det hele. Jeg har måttet nøie mig med stikkprøver; jeg har kontrollert materialet fra noen av bygdene ved henvendelse til lokalkjente personer. Det viser sig at det enda er mye å gjøre for navneforskeren ved terrengstudier i Opland fylke også når det gjelder innsjönavn. Det er riktig at forf. har skaffet et rikt og stort materiale til veie, men vi vil ha enda større grunn til å beundre mengden av navn og materialets rikholdighet når alt er innsamlet. Og det som er innsamlet, vil kunne komme i klarere lys når materialet blir mer fullstendig.

Særlig fra Hadeland har jeg mottatt mange opplysninger, både nye navn og rettelser til opplysningene om uttalen hos forf.¹

Jeg meddeler først noen hadelandske innsjønavn, som mangler hos forf.²

Amunståjekjenne (Gran), lang *a* og *å*, aks. 2. Forf. har (s. 9) Amundskoietjern, som må være navnet på et annet tjern, dersom det ikke foreligger en helt uriktig navneform hos forf. Til forklaring av *tåjå* jfr. A. B. Larsen, Lydlæren i den solørske dialekt, s. 81.

Bærjekjenn, øvre og nedre (Brandbu), aks. 2. Jfr. Bergetjernet hos forf. (s. 18) fra mange andre bygder.

Bærvenkjenne (Brandbu), aks. 2. Navnet forekommer også på rektangelkart 19 D 9.³ Første ledd er et gårdsnavn (NG IV, s. 160); ellers har forf. tatt med slike navn som har gårdsnavn i første ledd, f. eks. Stumnetjernet (s. 193).

Bræddmættkjenne (Brandbu; i Smedshammersskog, Veståsen), aks. 2. Til første ledd jfr. Ross Ordb. »braddmett».

Bånnkjenn⁴ (Gran), aks. 2. Forf. har lignende navn (s. 16), men med lang vokal i første ledd i andre slike navn fra Opland. Forf. kjenner navneform med kort vokal fra Norderhov, men går ikke inn på de vanskeligheter som en slik navneform volder når man med forf. antar at første ledd er »barn».

Dalskjenn (Brandbu), aks. 1 og uttalt med kakuminal *r* og *s*.

Eggelkjenn (Brandbu), aks. 2, med kakuminal *l*. Jfr. forf. Igla (s. 102).

¹ De fleste opplysninger fra Hadeland skylder jeg lektor TORGEIR KROGSRUD (fra Brandbu). Andre hjemmelsmenn derfra er skoginspektør RUDEN (fra Gran), ordfører EGGE (Brandbu), lærer GÅRDSRUD (Jevnaker), lærer KJØRVEN (fra Lunner) o. m. fl.

² Jeg kan her ikke meddele navnene i lydskrift da dette tidskrift ikke har adgang til å gjøre bruk av Storms lydskrift og heller ikke av det svenske landsmålsalfabetet. En del opplysninger om uttalen blir gitt, hvor det er særskilte grunner til det.

³ Her er brukt henvisning til kart som hos forf., se Fyreord, s. VIII f.

⁴ Etter opplysning av kaptein Helgaker ved lektor Krogsrud.

Engerputten (Jevnaker), aks. 2. Til første ledd jfr. NG IV, 2, s. 121.

Finnkjeune (Jevnaker), aks. 2. Mulig identisk med Finnvatnet hos forf. (s. 50).

Fæmkjenna (Brandbu; i Smedshammersskog, Veståsen), aks. 1. Jfr. hos forf. navn som Totjernet (s. 204), Tretjerni (s. 205) o. fl.

Gåshalskjenne (Brandbu, nær Fæmkjenna), aks. 2, hals utt. med *ä* og kakuminal *r* og *s*. Forf. har flere navn sammensatt med *gå*s; s. 66 nevnes »Gaasehalsen» fra Spydeberg (Østfold).

Gullputten (Gran), aks. 2.

Geitputta (Brandbu), aks. 2, uttalt med *j*. To putter.

Hankeva (Brandbu, Veståsen), aks. 2. Til første ledd jfr. Ross Ordb. »hank, n.» og uttrykk som »kjøre på hank», »hankeføre».

Kjillingkjenn (Brandbu, nordvest), aks. 2. Forf. har Killingtjernet (s. 110) fra Torpa.

Kjyrujellsputta (Grua), aks. 2. Jfr. forf. Tyrihjelltjernet (s. 208) fra Söre Land.

Kællhölsputton (Brandbu), aks. 1; første ledd kald, adj., utt. med *æ* eller *ä*, annet ledd hol n., her uttalt med »extra rundt tilbagetrukket *æ*» (Storm, Norvegia I § 21, 11), etterfulgt av kakuminal *r* og *s*. Jfr. navn sammensatt med »kald» hos forf. (s. 107).

Langkjenn (Gran, Veståsen), aks. 2. Jfr. forf. under »Langen» (s. 121), hvor det er omtalt at det fins mange navn av denne typen i fylket. En kort spesifisering burde vært gjort; også slike vanlige navn hører med når vi skal ha greie på navneskikken i en bygd.

Raubærskjenn (Brandbu), aks. 2.

Runnkjenn (Brandbu), aks. 2. Jfr. forf. s. 160.

Venbrennputten (Brandbu); aks. 2, uttalt med lang vokal i første ledd (*væn*, adj.); annet ledd har kortdiftong *e*^l (jfr. Storm, Norvegia I, § 15, 6). Jfr. forf. Brennsætersjøen og Brenntjørni (s. 28).

Vælbårskjenne eller *Valbårs-* (Lunner; øst for Kjevlingen); aks. 2; kort vokal i alle ledd. Vel ikke det samme som Valbertjernet hos forf. (s. 213); i så fall uriktig uttale hos forf.; jfr. nedenfor.

Æljobrennkjenne (Brandbu; »på østsiden av Roken i Vasliens hjemrast»), aks. 2; første vokal *ä*, kakuminal *l*, om *brenn*, se under Venbrennputten. Første ledd er rimeligvis »elg», se forf. (s. 46).

Åskjenn (Brandbu); aks. 2. Jfr. forf. s. 4.

Foruten disse navnene kan nevnes et som forf. har med under Svergetjernet (s. 197), nemlig »Bråtåtj.» i Lunner. Dette navnet er ikke tatt med på sin plass i alfabetet.

Fra Hedalen i Sør-Aurdal (Valdres) har jeg fått meddelt en hel del navn¹, som mangler hos forf.: Aurkj. (aks. 2); Bergevatnet, fins på rektangelkart F 33, 2; Bjønnlikj.; Drettet (aks. 1; med »lukket» *e*), jfr. forf. under Drittjernet (s. 41 f.); Frøstkj. (aks. 2); Fulfiskkj. (aks. 1; kakuminal *l*); Gamlesetørkj. (*gamle* med aks. 2 og kakuminal *l*); Gråterkj. (aks. 2); Gåvekj. (aks. 2); Haldfastputten (aks. 1); Hölmekj. (aks. 2; kakuminal *l*); Isakkj. (aks. 1); Knutliputten (aks. 1); Milebrennputten (aks. 2); Mjødomskj. (aks. 2), mulig for *mjø'dons-*, jfr. Ross Ordb. »Mjødongras»; Petatkj. (*pétat-*) ved Petatskarvet, jfr. rektangelkart F 33, 2—3; Roleputten (aks. 2), fins på rektangelkart F 33, 3; Rundkjenn (aks. 2); Skardkj. (aks. 2; kakuminal *l*), to steder, jfr. forf. s. 174; Søvatna (aks. 1), jfr. forf. Sörvatnet (s. 200).

Fra Nord-Aurdal (Valdres) har jeg fått meddelt en del innsjønavn fra to hjemmelsmenn (ved lektor Sörlie), ialt ca. 60 navne. Likesom navnene i Hedalen er disse meddelt mig i normalisert form med en del opplysninger om uttalen.²

¹ Min hjemmelsmann er lektor MIKJEL SÖRLIE, Gjøvik. Han har gitt mig navnene i en normalisert form, med en del opplysninger om uttalen.

² Listene her må derfor opfattes vesentlig som en økning av selve materialet, nærmere opplysning om uttale og forklaring av navnene vil kreve nærmere undersøkelser.

På øståsen, vesentlig i Skrautvål sogn, ligger følgende (hjemmelsmann er lærer Garlid): Trondskjedn (aks. 1); Putteskålkjedn (aks. 2; kakuminal *l*); Pyttingkjedn (aks. 2), jfr. forf. s. 152; Tostøltubba (aks. 1), visstnok til gårnavnet Ton NG IV, 2, s. 253; Gråsshölkj. (aks. 1; kakum. *l*); Leirekj. (aks. 2), ikke identisk med Leirtjernet forf. s. 124; Kløppekj. (aks. 2; kakum. *l*); Buakj. (aks. 2), ikke identisk med Budatjerni hos forf. s. 30; Steinfinnkj. (aks. 2); Kølkj. (aks. 2; kakum. *l*), jfr. forf. s. 114 f.; Kvednakj. (aks. 2); Kiststeinhaugkj. (aks. 2); burde snarere skrives Kissesteinhaugkj., kanskje av kislestein-, å jevnføre med Østfold kislebær »kleberstein», se Ross Ordb. »kjetleberg»; Haradalsputten (aks. 2); Bjödnaskardkj. (aks. 2; kakum. *l*); Turtejuvkj. (aks. 2); Kariputten (aks. 2); Skrivarkj. (aks. 2); Krukkj. (aks. 1), jfr. Kruka og lignende navn hos forf. s. 118; Øystølkj. (aks. 1); Magekj. (aks. 2); Høgebrennputtatn (aks. 2), jfr. forf. s. 100; Langhallkj. (aks. 2); Skålkj. (aks. 2; kakum. *l*), jfr. forf. s. 171; Kølhusputten (aks. 2; kakum. *l*); Øskjefjorden (aks. 2); Röttvellfjorden (aks. 2), ved elva Röttvella, jfr. NE s. 199 »Rotvolla»; Haugerudkj. (aks. 2); Hulbakk-kj. (aks. 1; kakum. *l*); Steinkj. (aks. 2), jfr. forf. s. 188; Reinekj. (aks. 2); Djupkj. (aks. 2), jfr. Djupen hos forf. s. 39; Fullmjøkj. (aks. 2) i samme vassdrag som Fullmjøen hos forf. (s. 63)¹; Lomskj. (aks. 1); Ran(d)s-fjorden (aks. 1), del av Ettensenn, forf. s. 48; Gryta, del av Ettensenn, forf. s. 48, jfr. også s. 81; Grösslikj. (aks. 2); Skardkj. (aks. 2; kakum. *l*); Billebakk-kj. (aks. 1); Kjødnaalskj. (aks. 2); Langekiln (aks. 2), ellers har forf. navn med »kil» i annet sammensetningsledd bare fra Vang i Valdres i dette fylke (s. 238); Håkunskj. (aks. 2). Hertil kommer navn på fem armer av Leirin (forf. s. 123): Susfjorden (aks. 1), Skörsfjorden (aks. 1; *skörs-*), Stølsfjorden (aks. 1), Gryta (aks. 2), Kælken (aks. 1; kakum. *l*).

¹ I disse navnene kan foreligge det forsterkende "full" i sammensatte adj. og adv., se Ross Ordb.

På veståsen (hjemmelsmann er Trygve Kjørstad) ligger følgende: Hyllerstølkj. (aks. 1); Lortekj. (aks. 2); Bergekj. (aks. 2); Brennkj. (aks. 1), ikke identisk med Brendatjernet hos forf. (s. 28); Eivastølkj. (aks. 1), jfr. Eivatnet hos forf. (s. 46); Makalausputten (aks. 2); Øbberputten, jfr. forf. Aaborrputten (s. 1); Timanstølkj. (aks. 1); Måfåputten (aks. 1); Lomkj. (aks. 2); Klubbestadj. (aks. 2; tykk. l); Bøvarsdikje (aks. 2).

Foruten ved disse stikkprøver har jeg rent tilfeldig mottatt enkelte opplysninger om innsjønavn i forskjellige bygder i fylket, således fra Øystre Slidre: Yddebutjernet ved Yddin, jfr. Ygdin hos forf., s. 220; tjernet fins på rektangelkart 31 A, 8 uten navn. At der også i Ø. Slidre fins et Karruskjødn (kort vokal; aks. 2) har interesse som tillegg til de opplysninger forf. gir (s. 109).¹

Fra Kolbu har jeg fått meddelt navn som Görrkjennet og Kolkjenn; og for Vallsjøen i Kolbu (forf. s. 212) har jeg fått oppgitt² Stolvålsjøen og Veslvålsjøen (begge navn med aks. 2 og kakum. l i »vål»).

Ved disse få stikkprøver har det vist sig at materialet er enda mye rikere enn vi skulde vente efter forf.'s utgreiing. Som vi skal se nedenfor, vil også en nærmere undersøkelse av eldre karter, nye rektangelkarter, av eldre og yngre litteratur (trykt og utrykt) gi supplerende materiale. Forf. burde derfor sterkere ha fremhevet at hans samling bare er en del av hele materialet. Riktignok er en stor del av de navnene som her er meddelt, ikke nye, da forf. har notert samme innsjønavn fra andre bygder. Men ikke få er nye og gir viktige opplysninger om navneskikk. Andre gir supplerende materiale, til dels med uttalevarianter. At forf.'s materiale er stort og interessant er sikkert nok, men vi har ingen holdepunkter hos forf. i bedøm-

¹ Opplysning om de to sistnevnte navnene har jeg fra lektor I. GRÖNDAHL.

² Navnene fra Kolbu er meddelt av gymnastikklærer JOHAN SETHNE.

melsen av hvor fullstendig det er. Det er ikke en uttømmende samling av norske innsjønavn forfatteren har gitt oss første bind av. Det vil det også bli vanskelig å gi. Men jeg vil fremheve at erfaringene fra dette første bind sterkt taler for en endring i planen.

Likesom man får det inntrykk at forfatteren for en stor del har valgt sitt fylke ut fra hensynet til utgitte karter, kan man ikke la være å ønske at forfatterens flittige kartstudier hadde fått utfylling ved mer inngående terrengstudier. Materialet vilde blitt rikere, forfatteren hadde fått sikrere språkmateriale å arbeide med, og han vilde ved selvsyn ha kunnet ta større reale hensyn i sin behandling og også i sin beskrivelse av navnene gitt flere opplysninger om beliggenheten enn han har kunnet gi. Ellers skal det til forfatterens ære bli sagt at han har öie for hvilken betydning realoplysninger har for navneforskningen. Men det hindrer ikke at man ønsket forf. hadde gitt flere. Som eksempel skal jeg nevne Lustjernet (s. 129); tjernet med dette navn ligger ved Lushaugen, hvad endog et studium av rektangelkartet kunde oplyst forf. om. Det er rimelig at forf. vil finne grunn til å opgi sin problematiske forklaring av dette navn når det viser sig ha sammenhang med navnet på andre lokaliteter i nærheten.

Man kan innvende at en slik personlig undersökelse av stedene vilde ta for lang tid. Derfor burde forf. ha satt sig en snevrere opgave, dersom han vilde ha fått fullstendigere og påliteligere materiale. Han kunde f. eks. ha drevet kartstudier o. l. i det omfang han har gjort og så tatt ett landskap i fylket (f. eks. Hadeland) mer systematisk; inngående terrengstudium i et enkelt landskap hadde vært overkommelig og vilde ha vært av meget stor verdi for lösning av den opgave forf. hadde stilt sig.

5.

Som regel gir forf. opplysninger om uttalen av navnene. Det er også umiddelbart innlysende at det er av største betydning for navneforskningen at korrekte og fyldige opplysninger om ut-

talen blir skaffet til veie, så det er med rette forf. har lagt ned et stort arbeid på å skaffe sig førstehånds kjennskap til uttalen.

Det er ille at man i språkvidenskapelig litteratur i Norden bruker så mange forskjellige slags lydskrift. I Sverige står man stöest, idet alle dialektbehandlinger og det meste av annen lingvistisk litteratur gjør konsekvent bruk av det svenske »landsmålsalfabetet» (Lundells). I Norge er Storms lydskrift (i »Norvegia») den mest brukte. Forf. av »Norske innsjønavn» har ikke brukt denne lydskrift, som er best kjent for fagmannen, og som er likeså lett å lese for lekmannen som den såkalte »grove lydskrift» forfatteren har gjort bruk av. Det er beklagelig fra ethvert synspunkt. Forfatterens grove lydskrift lar ikke sjelden også fagmannen bli i uvisshet om riktig uttale av et navn. Til dels er forf.s lydskrift inkonsekvent og usystematisk. Den fonetiske terminologi i boken er lite konsis. I »Fyreord» (s. IX) blir den mediopalatale spirant (frikativ) i kile, kjøl, tjern kalt »j-fengen (palatal *k*)». Bortsett fra at gjengivelsen av »palatal» med »j-fengen» er uheldig, er det uriktig og misvisende her å tale om »palatal *k*». Storm bruker (Norvegia I s. 134) denne betegnelse om den mediopalatale lukkelyd; en særlig form og utbredelse har denne lyd i en del av Opland fylke, nemlig i Nord-Valdres (se Storm Norvegia I s. 135, Ross Bygdemaal, 1907, s. 21). Forf. hadde derfor en særlig grunn til å være varsom i uttrykksmåten og til å skille mellom lukkelyd og spirant.¹

Enda mer misvisende er det forf. meddeler om den »tykke» *l* i Fyreord (s. IX); om en gjennomstrøket kursivert *l* sier han, at dette tegn blir brukt om »den tjuke (kakuminale) *l* som dei har i mannsnamnet Ola, i kalv, slag etter austlandsk uttale». Samme tegn »staar òg (i regelen) for den tjuke *l*'en utan tunge-slag som ein faar framfyre dentalar, og som kunde ha vore skriven» (kursivert) *l* med prikk under. Her har forf. altså for det første i sin lydskrift slått sammen to ulike lyd. Og så ety-

¹ Trykkfeil foreligger sikkert i uttaleangivelsen ved Kimetjernet i Gran (s. 110) og ved Johanstjernet (s. 105).

mologiserer han også i lydskriften (hvad Rygh ikke gjør) og bruker tegnet for kakum. *l* hvor det foreligger opr. *l*, og tegnet for kakum. *r* hvor det foreligger opr. *r*-forbindelse. Det sistnevnte tegn bruker han dog sjelden hvor det foreligger virkelig kakum. *l* som i den almindelige østnorske form for gno. *skarđ* (dog tegnet for kakum. *r* i Nordtjernet, s. 144). Det hjelper lite at forf. lar leseren greie sig med følgende opplysning: »Naar ein uttalar ordet, segjer det seg sjölv kvar ein skal ha tungeslag og kvar ikkje» (Fyreord s. IX).

Hertil kommer at forf. bruker samme tegn for den *l*-lyd som optrer etter *s*. Storm uttaler om denne lyd (Norvegia I, s. 105) at den adskiller sig i Lyd ikke meget fra almindeligt *l*. Etter det skulde det være rimeligere i forf.'s »grove lydskrift» å bruke almindelig *l*. Det som har narret forf. til her å tale om »tykk» *l*, er det forhold at Storm for denne lyden bruker et tegn som står nær tegnet for kakuminal *l*. — Denne lyd har senere vært dröftet av svenske fonetikere (se Noreen, Vårt språk I, s. 450) og er i norsk dialektlitteratur alltid holdt ut fra tykk *l*. Forfatteren gir derved en misvisende lydbetegnelse av navn hvor forbindelsen *sl* forekommer (f. eks. s. 181—83). I dette stykke kan forf. nevne til sin undskyldning at han har fulgt den betegnelse som har vært brukt av Rygh i NG. Men da må vi til Ryghs undskyldning huske at han tilhørte en generasjon som ikke hadde fått den forståelse av fonetiske forhold i dialektene som vår tid har. Her burde forf. ha gått ut over Rygh og rettet en ufullkommenhet hos ham.

Når forf. har hatt en så uklar opfatning av de østlandske kakuminale og supradentale lyd, blir det også lettere forståelig at han har kommet til å gjøre mange feil i uttalegjengivelsen på dette punkt. Dessuten har den uriktige opfatning av lydene ikke sjelden fört forf. til uriktige etymologiske spekulasjoner.

I det følgende skal jeg gi en del rettelser til uttaleoppgavene på dette punkt¹; hvor opfatningen av navnet må bli en annen når man kjenner riktig uttale, skal jeg gjøre oppmerksom på det.

¹ Mine hjemmelsmenn for uttalen er de samme som för er nevnt,

Forf. bruker ofte betegnelsen for kakum. *l* foran de lyd Storm kaller »lukkede Tandlyd» (Norvegia I, s. 109), altså i navn som Pultostputten (s. 151), Galtedalstjernet (s. 67), Svultatjernet (s. 198). Har de to siste navnene sammenheng med galt og svult, som forf. antar — og det er rimelig nok — er kakum. *l* en umulighet. Navnet Belteren (s. 17) kan ikke ha noe å gjøre med belte dersom ordet har tykk *l* som forf. oppgir; det rimeligste er at forf.'s opplysning om uttalen ikke er korrekt.

Heller ikke foran *d* »i gammel berøring» er kakum. *l* brukelig.¹ Forfatterens spekulasjoner om A v a l s j ø e n (s. 13), som sammensatt med mannsnavnet Á v a l d r vilde derfor være mislykket dersom hans oppgave om uttale med kakum. *l* var riktig. Imidlertid har hadelendinger meddelt at navnet ikke har kakum. *l*, så det er ikke utelukket at forf.'s forklaring av navnet er riktig. Derimot må forklaringen av Eltjernet (s. 47) som hørende til »elg» være uriktig når navnet ikke har kakum. *l*, som oppgitt av forf.; det er rimeligst å finne en slik forklaring som ved Eldaatjörni (s. 46); en nøiaktigere lydskrift vilde her ha kunnet gi bedre rettleiding.

Uriktig er kakum. *l* i Karlstjernet (s. 109); den forklaring forf. gir — første ledd er mannsnavnet Karl — er sikkert riktig, men den utelukker den uttaleform forf. oppgir.

I trykksvake endelser forekommer utlydende kakum. *l* meget sjelden i østnorsk; og når den forekommer, er den alltid sekundær (se Storm i Norvegia s. 109). Derfor er kakum. *l* med urette opført i navn som Brakaltjernet (s. 26), i sammensetninger med gno. støðull, som i Breidstultjörni (s. 27), Kringelstølputtone (s. 116), Nystøltjernet (s. 144), Stylskardstjörni

særlig lektor TORGEIR KROGSRUD for Hadeland. Dessuten har jeg mange opplysninger fra professor SIGURD KOLSRUD, jfr. hans anmeldelse av verket i "Syn og segn" 1925, s. 411 ff. Forf. har ikke alltid hatt hjemmelmenn som var tilstrekkelig inne i dialekten og navne-givningen på stedet. Ellers er det få opplysninger vi får om forf.'s hjemmelmenn (se nedenfor).

¹ De enkelte tilsynelatende undtak lar sig lett forklare, se Norvegia I, s. 109 og s. 103, jfr. Noreen Vårt Språk I, s. 455.

(s. 193) o. fl. I funderingene om navnet Oalen (s. 145) har forf. ikke tatt ringeste hensyn til den uttaleform han selv oppgir (med kakum. *l*), en uttale som utelukker begge de forklaringene forf. fremsetter.

Under forutsetning av at forf. har oppgitt riktig uttale for Oalen, skal jeg peke på ordet *ål*, som forf. nevner (s. 3) under Aaltjernet med betydningene »smal myrk stripe, djup for, djuprenne i elv eller vatn (djupaal)», og s. 44 under Døraatjørni dessuten med betydning »(djup) dal». Imidlertid har ordet også flere betydninger i nynorsk. Magnus Olsen peker i tredje utgave av P. A. Munchs »Norrøne gude- og heltesagn» (s. 228) på betydningen »langstrakt bygdelag ved sjø eller elv». Denne betydningen vil ikke kunne høve her. Derimot nevner Rygh i NG XV, s. 258 ordet som brukelig om en »langstrakt ås». Denne betydning har Jungner påvist i bruk i Vestergötland (NoB XII, s. 14). Navn som Ålsjøen, Åltjernet, Dörålen, Oalen, Rabalen (?; forf. s. 152 f.), Seval (forf. s. 167) bør undersøkes også med hensyn til denne betydning av *ål*. Det gamle bygdenavn *Ål* i Gran på Hadeland (NG IV, 2, s. 158) lar sig visst også forklare ut fra denne betydning.

Navnet Tommelsjøen (s. 203) uttales sikkert som forf. meddeler med kakum. *l*; men den antatte gno. form **pumal(s)sjör* er sikkert uriktig. Denne formen måtte ha gitt tåmmås (med aks. 2) i første ledd, slik som det heter tåmmåsfing på Hadeland. Likesom ved gårdsnavn som Tommelstad (Hedmark; NG III s. 83) og Tommelvolla (Nordre Land; NG IV, 2, s. 199, jfr. 197) foreligger rimeligst et gno. **pumla-* i første ledd. Omstillingen til *tommel-* har da parallell i den vidt utbredte østnorske form *gam'mælerik* (med kakum. *l*) for *gamleerik*; likeså i *eg'gæl-kjenn* (med kakum. *l*) for *egletjern* (se ovenfor s. 245). Slik bør en sikkert også forklare *næ'velvatnø* (med kakum. *l*) som etter meddelelse av professor Kolsrud er riktig uttaleform for forf.'s Næveren (s. 145). Her foreligger sikkert ophavlig et *nevle-* med omstilling. Det vil være naturlig å se navnet i sammenheng med *Nevlingen* (s. 143) og visstnok også med navnet *Nevlungen* i Vestfold (NG VI, s. 321). — Også en del navn med første ledd endende på *-er* har omstilling, se f. eks. navn som *Diprefjorden*, *Dipretjørnene* hos forf. (s. 39).

I navnet Møllua (s. 142) oppgir forf. riktig *ll*; men da kan det ikke høre til gno. *møl f.*; i så fall måtte vi hatt tykk *l*. Det er det at det tilsyneladende foreligger en likevektsform som har ført forf. på avveie; i steden må vi her ha å gjøre med en sammensetning (*mødal, mold + lo?*) jfr. forf. under Svenoputten (s. 196).

Lånordet *smal* har vanlig ikke kakum. *l* i østnorsk (jfr. A. B. Larsen, Solørdial., s. 121). Navnene med *smal-* i første ledd (s. 184) har derfor fått uriktig uttaleform; dersom Smaltarmen blir uttalt med kakum. *l*, kan første ledd ikke være adj. *smal*.

Under Randsfjorden (s. 154) behandler forf. navnet Sperillen. Her uttrykker han sig noget uklart. Han sier: »Namnet Sperillen er visst ikkje noko anna enn nyn. speril m., spæril, samandrege spærl, spæl eit ord som vel helst svarar til gn. *sperðill, til same rot som gn. spordr.» Torp, som behandler ordet i Nyn. etym. ordb. under *spæl*, opfører »et gno. *sperill, til samme rot som spord». Forf. av »Norske innsjønamn» begrunner ikke sin avvikende opfatning. Dersom innsjønavnet har tykk *l*, hvad er mig opgitt fra flere hold, tør forf.'s grunnform være riktig. Men formen Spirilen volder jo vanskeligheter ved sin vokalisme. Hvordan er den hjemlet fra dialektene?

Det må være usikkerheten ved kakum. *l* som viser sig ved behandlingen av Valbertjernet (s. 213). Forf. har her to alternative forslag til forklaring, men jeg savner den som ligger nærmest, at navnet i første ledd har gno. *vardē*.

Om navnet Gullerud meddeler forf. under Gulsjøen (s. 84) at dette gårdnavnet »øg hadde tjukk *l*». Og på grunnlag av det oppstiller han en opfatning av navnet avvikende fra Ryghs i NG IV, 2, s. 163. Men et gårdnavn kan ikke både ha tykk *l* og »tynn» *l*. Ved undersøkelser hos hadelendinger (hjemmelsmenn nevnt ovenfor) har jeg bragt på det rene at Rygh har opgitt riktig uttale¹, og at uttale med tykk *l* er utelukket i dialekten. Forfatterens nye opfatning av dette gårdnavn bortfaller derfor.

¹ Det samme meddeler professor Kolsrud mig.

— For Mosjøen i Jevnaker (s. 138) meddeler forf. at han har »oftare hört kakum. *r* og *s*». Denne uttale er umulig; likeså er umulig kakum. *r* i Startjernet (s. 187).

Derimot venter vi kakum. *l* i Graaurdtjørni (s. 76).

Når det gjelder de forskjellige *l*-lyd, er altså forf.'s opplysninger mer vill-ledende enn veiledende. Det viser hvor vanskelig det er for en som ikke er østlending, uten god fonetisk skolering å innlate sig på disse østlandske eiendommelighetene. — Det samme viser sig for resten også når forf. skal betegne østnorske *ll* og *nn*; de lyd forf. gjengir her, hører hjemme på Nordvestlandet og ikke i Opland fylke. Forf. har stundom selv tvilt på at der foreligger »palatalisert» *nn*, således under Agntjernet (s. 5); denne tvil burde ha vokset hos forf. under arbeidet. Det riktige vilde mange steder ha vært å ha skrevet vanlig *nn* og *ll*, ofte med en diftongisk vokal foran.

I denne forbindelse skal jeg nevne et par andre feil i konsonantismen Blekketjernet (s. 24) har riktignok klusil i Hedal i Valdres, men ikke på Hadeland (nr. 2 og 3). Hedal har klusil *g* etter *l* og *r*, altså i Bergevatnet som oppgitt av forf. (s. 18), og også i Elgevatnet (s. 46), hvor forf. har uriktig uttaleform.

6.

De østlandske vokalnyanser har også voldt forf. store vanskeligheter, som ikke er overvunnet.

Således er den korte lukkede *e*-lyd i ord som *hemm* (vesentlig samme lyd som i svensk) dels gjengitt med *æ*, dels med *i*, dels med *ē* i navn fra Hadeland og Land (s. 90), jfr. også under Sangen (s. 165) fra Snertingdal. — Samme lukkede *e*-lyd har de fleste bygdene i ordet *tjern*; forf. opplyser (s. 232) at ordet har *æ*; det er rent misvisende, og det er uheldig at forf. gjennomgående bruker den i uttaleoplysningene. Den lukkede uttale i de fleste av bygdene er naturligvis en virkning av den foregående lyd, som i *jin'tø* for jente o. l. (Toten; etter opplysning av prof. Kolsrud); forf. har selv oppdaget denne virkning i Fåberg, som har *i*-lyd (s. 232). Virkningen viser sig i eldre skriftformer som

skrivemåten hos v. Langen (1750) ved »Afstjærni» hos forf. (s. 4). Også her burde forf. ha rettet en misvisende lydbetegnelse hos Rygh.

Samme lukkede *e*-lyd har navnet Skillingen (s. 174), flere navn sammensatt med fjell-, som Fjelldokk osv. (s. 53); i navn sammensatt med skip-, som Skipspullen (s. 175) og Skjeppsjøen, hvor forf. også har »höyrt» riktig uttale¹. Også i Grevsjøen (Brandbu) er det lukket *e*-lyd, ikke *æ* som hos forf. (s. 78).

Forf. har ofte uriktig *a* for den lyd han med sin skrift burde betegne med *æ*, således i Brandtjernet (Lunner; s. 26), Galtedalstjernet (s. 67; første vokal), Gudbrandstjernet (s. 83), Kaldrassen (s. 107), Leman(d)fjorden (s. 124), Randsfjorden (s. 154, jfr. *æ* i Randsjøen hos forf.), Saltbudfjorden (s. 164), Sandungen (s. 164) o. m. fl. Det er ikke prinsipielt at forf. bruker *a* i disse tilfelle; den samme vokalen blir ofte gjengitt med *æ* som i Randsjøen (s. 154).

Derimot skal det være *a* og ikke *ä* (*æ*) i navn som Tarmen (s. 201), Smaltarmen (s. 184). Under Omdalsvatnet (s. 147) har forf. en psevdoøstnorsk uttalebetegnelse av Omdalen, som skal ha vokalen *a* + kakum. *m*.

For eldre *e* eller *æ* foran tidligere »palataliserte» og til dels ennu palatale *n*- og *l*-forbindelser bruker forf. i navn fra Hadeland *æ*, som han ofte også bruker for den lyd som er opstått av *a*. Her har jo dialekten slett ikke samme lyd; som regel er utviklet en »kortdiftong» *e^h* i navn som Kvernputten, Helletjernet, Snellingsvatnet. Riktignok sier forf. i Fyreord (s. IX) at han »i regelen» ikke har skrevet denne nyutviklede diftong i (Nordre) Gudbrandsdal. Som om den ikke skulde fins andre steder i fylket.

Hvor nyttig det vilde ha været om forf. her hadde brukt en nøiaktig lydskrift, viser sig ved navn med *Eld*- (s. 47); et gno. eldr vilde på Hadeland gitt *e^hll*. — Også uttaleoplysningen

¹ Oplysning om disse siste navnene har jeg fra prof. S. Kolsrud.

ved Selsjøen (s. 166) er tvetydig og gir ikke rettledning nok til bedømmelse av navnet.

Også med *u* og *o* er det galt fatt: Første ledd i Stumnetjernet (s. 193) har *o* og ikke *u*. Her avviker forf. i uttalegjengivelse fra NG IV, 2, s. 131 uten noen bemerkning. Omvendt er det *u* og ikke *o* i Uksetjernet (s. 209).

Dat. pl. ender på *-o* og ikke på *-å* i Valdres (se Mænane, s. 141); her også har NG riktig uttale.

Meget uheldig er det at forf. følger Rygh i å gjengi den slappe vokal med *e*; av og til er den betegnet med *æ* som under Handklædet (s. 86 f.), stundom med *ē* som under Daggertjernet (s. 35), under Gramtjernet (s. 76), under sammensetninger med Höver- (s. 100 f.). Særlig for Gudbrandsdal og Valdres er forf.'s lyd betegnelsen her uheldig; i disse bygdene har f. eks. bestemt sterkt fem. sg., bestemt sterkt neutr. pl. og dat. m. sg. og neutr. sg. *e* (*snō're*, *vatn'e*, *stāv'e*, *vat'ne*), mens bestemt sterkt neutr. sg. har *ə* (*vatn'ə*). Når forf. da fra slike bygder skriver *-kjæddne* og normaliserer til »s-tjerni» (se f. eks. Foldetjerni, s. 62), er det slett ikke umiddelbart innlysende hvilken form vi har å gjøre med. Rygh brukte i slike tilfelle stundom tegnet *é* for å vise at vi har å gjøre med virkelig *e* (se NG IV, 1, s. 93 under Rosten).

Vi kan ikke vite sikkert — med forf.'s lydskrift — om vi i det ubøielige ord *au'se* (Lom i Gudbrandsdal; s. 13) har å gjøre med *au'sə* av *ausa* eller *au'se* av **ausir*.¹

I en del tilfelle opgir forf. mot dialekten former med forenkling av de gamle fallende diftonger, således under Benstipputten (s. 18), Løvlitjernet (s. 131). Etter opplysning fra skoginspektør Ruden ved lektor Krogsrud har første ledd av det forf. kaller Kløvtjernet (s. 113) diftongen *au* og ikke enkeltvokal som hos forf. Her har den uriktige uttaleform lokket forf. til en uriktig forklaring. Første ledd synes å være *klauv* f. og er iallfall ikke *klyv* f.; derimot har hadelandsk ikke

¹ Denne bemerkning skylder jeg professor Sigurd Kolsrud.

diftong i Leirsjøen (s. 123), det henger sammen med at dette målføret forenkler diftongen *ei* i ordet leir som mange andre østlandske målføre; her er det mulig Romeriks-formen forf. har fått tak i; vatnet ligger i grensetrakten mellom Hadeland og Romerike.

Navnet Ørrettjernet (s. 222) har hverken *øret* eller *aure* i første ledd, men *ør-*; grunnlaget for første ledd kan hverken være *aur* eller *aure*, men nok *øyr-*.

7.

Det har ofte stor betydning for forståelsen av et stedsnavn at kvantitet og tonelag (aksent) er kjent. Jeg skal gi en del rettelser til forf.'s opplysninger om navnene med hensyn til disse forhold.

Forf. har kort vokal for lang i følgende tilfelle: Avrillen (s. 14; navnet uttales *äv'ri'el*); Gjøsbråtåputtene (s. 73; skal også ha aks. 1), et navn som sikkert skjuler mannsnavnet *Gyrdr* i første ledd; Grashergtjernet (s. 76); Kjerringtjernet (Gran; s. 11). Forf. har lang vokal for kort i følgende tilfelle: Bergstjernet (Brandbu; s. 18); Heimtjernet (Gran; s. 90; uttales *hemm-* som i Brandbu); Heimvegsputtane (s. 90), Karusputten (Lunner; s. 109), jfr. meddelelsen ovenfor (s. 249) om dette navn i Øystre Slidre; Tversjøen (s. 207).

Ved navnet Kattisen (s. 110) vilde en nøiaktigere opplysning om uttalen ha hindret forf. i et djervt resonnement. Forf. uttaler at dette navnet i Brandbu »synest ha assosiert seg med is m. (Katt-isen!)». Vokalen i siste ledd er tydelig kort, mens den følgende kons. har halvlengde. En assosiasjon med *is* synes derfor utelukket.¹

¹ Forf. mener at ordet *kattise* "fiskeruse" er innført fra svensk. Ordet er kommet til svensk fra finsk og kan også ha trengt inn i østnorsk med finnländsk innvandring. Om ordet, se Hellquist, Etym. ordb. og Saxén i Sv. Lm. XI nr. 3, s. 140.

Aksentueringen er uriktig i flere tilfelle: Embretsputtane (s. 47) uttales *em'bretsputta* (med aks. 1), en uttale som stemmer med forf.'s forklaring av navnet; Flåttjernet (s. 55; i Gran) har aks. 2; Gjølbråttåputtane (s. 73) se ovenfor s. 259; Glåmtjernet (s. 74), her uttaler forf. tvil om opplysningen i NG om tonelaget i navnet Glåmen (Toten), etter meddelelse av prof. Kolsrud er opplysningen i NG riktig; forf.'s alternative forklaring av dette gårdnavn må derfor falle bort; Hærevatnet (s. 99), sammensetninger med dette navn har i første ledd aks. 1; *hærr'vass*; Kårstادتjernet (s. 107) har aks. 2 likesom gårdnavnet; Korsrudtjernet (s. 116) har aks. 1 (riktig uttale på gårdnavnet NG IV, 2, s. 127); Leman(d)fjorden (s. 124) har aks. 1; Osfjorden og Osfjordfløyta (s. 148) har aks. 2; Roken (s. 158) har aks. 1; Utgravningstjernet (s. 210) har aks. 1; Vesterputtane (s. 216) har aks. 2; Ølja (s. 221) har aks. 2.

Forf. opfører (s. 168) uttalen *sī'mænputta* (med aks. 1) og utleder navnet uten forbehold av mannsnavnet *Simen*. Til det er å si at mannsnavnet har aksent 2 og redusert vokal i annen stavelse, altså *sī'mæn*; i sammensetning med mannsnavnet vilde man ventet genitivform; er forf.'s opplysning om uttalen riktig, må man søke annet opphav til navnet (se nedenfor).

En lignende motsetning mellom uttale og forklaring er til stede ved *Svergetjernet* (s. 197).

For Sigletjernet (s. 167; Nord-Aurdal, Öståsen) oppgir forf. en uttale han kjenner fra Ø. Slidre. I Nord-Aurdal er uttalen helt anderledes enn forf. oppgir, den er *siglavatnø* (aks. 1 og kakum. *l*). Navnet kan bety vatnet med »sigla», *o*: med sein solnedgang. Samme ord »si» kan mulig foreligge i *Simænputta* (med aks. 1 etter forf.), og betydningen skulde da være de »putta» som seint tørker inn (jfr. forf. under *Mænane*, s. 141).¹

¹ Rimeligere er det dog at forf.'s opplysning om uttalen ikke er riktig (jfr. ovenfor).

8.

Også ellers er der innvendinger å gjøre mot forfatterens opplysninger om uttalen. Spørsmålet bestemt og ubestemt form i norske stedsnavn er ennå ikke tilstrekkelig oppklart. Forf. ofrer et særskilt avsnitt på dette spørsmål (s. 264 f.) og gir fortjenestfulle bidrag til oppklaring i den historiske utvikling. Så mye mer må vi beklage at forf.'s opplysninger i hovedlisten ikke alltid er korrekte. Særlig har sammensetninger med -tjern meget oftere ubestemt form enn det fremgår av forf.'s opplysninger. Jeg nevner fra Hadeland følgende (ellers skrevet i forf.'s opslagsform): Beitingstjern (s. 16), Kutjern (s. 118), Lomtjern (s. 126), Rovtjern (aks. 2; første ledd uttalt *röv-*, s. 159), Sytjern (s. 199), Syttertjern (s. 200), Uksetjern (s. 209) o. fl. — Dette forhold synes å være temmelig almindelig i østnorske bygder (forholdet er således det samme i bygdene omkring Oslo og i Numedal). Forf. har stundom selv vært opmerksom på at artikkelen kan mangle i slike navn, f. eks. ved Kniptjernet (s. 114), men han har ikke nevnet dette i oversikten s. 264. I vestnorske bygder synes navn på -tjörn å ha artikkel.

Ellers skal jeg her samle en del forskjellige rettelsener og supplementer til opplysningene om uttalen:

For Björkmannsputton og Björkmannstjernet (s. 21) har jeg også fått oppgitt *björkamanns-* (med aks. 2) i første ledd, som da neppe kan være noe familienavn, slik som forf. antar. Det er mulig at første ledd er å forstå ut fra uttrykk som »han er björk te kar» (Ross, Ordbog); motsetningen skulde vi da kunne finne i Veslemanntjernet (s. 215).

Hauken (s. 88) heter også Haukfjorden, stemmer altså i så måte med de skriftformene forf. kjenner.

Johanstjernet (s. 105) skal sannsynligvis i første ledd ha je'an.

For Olbogtjernet (s. 146; Brandbu) skulde vi vente en form med usynkopert vokal, og uttalen av første ledd er også *ålbågå-* (aks. 2; kort vokal i første stavelse, kakum. 1). Første ledd i Flotetjernet (s. 59) er sikkert *flåtå-* (aks. 2, kakum. 1).

Om Svera (s. 196) bør opplyses at dette navnet egentlig hører til en seter som ligger ved tjernet, og at selve tjernet likeså ofte blir kalt Sveretjern; dette forhold styrker forf.'s forklaring av navnet.

For Fjellovatnet (s. 53) er formen *fjell-loa* i bruk i Torpa (etter prof. Kolsrud).

Jeg har fått oppgitt *hass'tuvatnø* (-vannø) (ikke *hass'tevanne*) som uttale for Harastuvatnet (s. 87).

Ved Blylotten (s. 24; jfr. s. 261) oppgir forf. med forbehold uttalen *-låtta* i siste ledd; etter prof. Kolsrud er dette bare dativform, mens annet ledd utenfor dativ er *-låtten*.

Om Hellsæren (s. 92) har jeg fått oppgitt at *r* regelmessig blir bevart i sammensetninger, altså Hellsærbekken osv. (anderledes hos forf.).

I en del tilfelle mangler forf. uttaleopplysninger, således ved Angerskleivtjernet (s. 10; aks. 1), Barbroputten (s. 16; aks. 1), Grumstadietnet (s. 80; utt. *grom'sta-* aks. 2; neppe identisk med Korsrudtjernet), Hutjernet (s. 99; utt. *hū'*-; aks. 2), Kongetjerni (s. 115; utt. med genitivsammensetning og aks. 1; siste ledd *-kjenna*, pl.), Toppaastjernet (s. 204; utt. *tåp'pås-*, har ubest. form).

Utenfor Opland har jeg ikke kontrollert navnene hos forf.; en enkelt retting vil jeg likevel gi. Forfatteren opplyser (s. 255, 258) at det gamle navnet Øre i Åseral nå er avløst av Ørevatnet. Til det er å si at navneformen Øre enda er i fullt liv (jfr. Seip, Åsdölmålet, s. 76).

9.

Det kan ikke nektes at de opplysninger forfatteren har gitt om uttalen, er mindre tilfredsstillende. En kunde også ønske at forf. oftere hadde gitt hjemmel for sine forskjellige opplysninger. Det er av største viktighet for navneforskningen at den har sikre uttaleformer å arbeide med. Selv i Ryghs store verk »Norske Gaardnavne» fins det ikke sjelden uriktige uttaleformer som har ført forskningen vill. Det viser hvor vanskelig det er å skaffe

sikre opplysninger. Rygh sørget alltid for å ha tre hjemmelsmenn fra hver bygd. I NG gjelder det jo gårdnavn, som nesten alltid er kjent i større utstrekning og så å si hører med til dialekten i dens helhet. Når det gjelder innsjönavn, må en minnes at de i stor monn er mindre utbredte lokalnavn, som slett ikke kan være kjent av alle i en bygd. En kan derfor ikke bruke hjemmelsmenn som bor i noen avstand fra de lokaliteter som en undersøker navnene til. Hadde forf. nevnt sine hjemmelsmenn i større utstrekning enn det er gjort i Fyreord (s. XI f.), vilde en hatt større hjelp i vurderingen av opplysningene. Særlig synes Hadeland å være uheldig representert. Forf. nevner to hjemmelsmenn fra dette landskap, men ingen av dem har vokset op i dialekten.

Den gjennomgåelse jeg har foretatt av materialet, har styrket mig i den opfatning at en systematisk undersøkelse av innsjönavnene bør foregå etter andre prinsipper enn etter den administrative inndeling i fylker. Et fylke er som regel for stort for en spesialundersøkelse, og indre grunner til denne fremgangs måten mangler.

10.

Ovenfor har jeg med ros omtalt at forfatteren har drevet flittige kartologiske studier. Her vil jeg understreke at forf. gjennom eldre karter, eldre litteratur (både trykt og håndskrevet) har dradd fram et stort materiale som vil komme navneforskningen til nytte, også når det gjelder å undersøke navn på andre kanter av landet. Det har sikkert kostet forf. et stort arbeide å gjennomgå materialet her. Men selv om det arbeidet som er gjort, er i høi grad fortjenstfullt, viser også denne side av arbeidet, at et mindre distrikt enn et fylke vilde vært lettere overkommelig.

I Fyreord sier forf. (s. X): »Ymse *eldre kart* i den Geografiske Uppmåling, Universitetsbiblioteket og Riksarkivet er nytta; dei fleste er ifraa det 18. hundradaaret. Eg lyt gaa ved at eg har ikkje excerpert fullstendigt kvart einaste av desse karti. Eg

tykte ikkje det var noko gagn i det.» Det er alt vi får vite om hvilket prinsipp forf. har lagt til grunn ved lesning av eldre karter. Under det som heter »Tilvisingar til kart og skrifter» får vi opregnet en del karter som er brukt, men altså ikke fullstendig excerpert. Hadde arbeidet vært anlagt med et mindre distrikt for öie, hadde forf. ikke behövd å spare sig den möie fullstendig å excerpere eldre karter; han vilde sikkert ha kunnet komme en del navn på spor på den måten, og slik som de historiske opplysningene nå er gitt, med en del navn fra kart og eldre skrifter, er det mindre »gagn i det» enn om forfatteren hadde strevd etter å gjöre dette historiske materialet fullstendig.

Av eldre karter savner jeg både trykte og utrykte; jeg skal nevne noen:

Av trykte karter savner jeg det kart som rimeligvis bygger på de eldste kjente norske kart, nemlig det store Blavianske atlas. Det foreligger i en utgave fra för 1650; denne utgave har jeg dessverre ikke sett. Men i 1662 utkom i Amsterdam »Atlas maior sive Cosmographia Blaviana» utgitt av Joannes Blaeu. Og det som vedkommer forf.'s arbeide, er optrykk fra den eldre utgaven.

Det som særlig interesserer oss, er kartet over Stavanger bispedømme, tegnet för 1631, det år da Valdres og Hallingdal blev tatt fra Stavanger bispedømme og lagt til Akershus.

Kartet over Stavanger bispedømme heter »Diocesis Stavangeriensis et partes aliquot vicinæ opera L. Scavenii, S. S.» Denne Scavenius er som bekjent biskop LAURIDS CLAUSEN SKAVBO eller SCAVENIUS (1562—1626), som i 1605 blev biskop i Stavanger, og på sine visitasreiser tok op karter over sitt bispedømme. Navnene på dette kartet er ikke utnyttet tilstrekkelig i sin almindelighet; det gir en viktig pendant til Stavanger Stiftsbog (1626), og en kan se at Scavenius har gjort gode forsök på å gjengi uttaleformene.

For Opland fylke blir det ikke mange navn som er med, men da det som sagt er vår eldste kartografiske kilde, burde forf. ha nevnt det. Fra Valdres har vi navnene Miös Vand, Quales

fiord (visstnok = Kvavlin hos forf.), Helling vand (= Helin); det er tydelig Scavenius som er kilden for de skriftformene fra 17de hundreår som forf. nevner). På andre karter i samme verk, karter som Scavenius ikke er kilden for, fins dessuten Helling (= Helin), Miö Lac (= Vangsmjösi), Mosf (= Mjösa), Rand (= Randsfjord).

Av andre trykte karter nevner jeg: N. S. DABRE: Kart over Hedemarken, Toten etc. Aar 1794 (utk. i Kbh. 1796). Her forekommer: Ber-Siöen (Kolbu; bedre form enn forf.'s eldste form fra 1845), Dotset Kiern (Eina), Eina Vand (Eina), Herrsöen (Østre Toten), Skielbreien (Vestre Toten og Eina), Skiölungen (Kolbu, på grensen til Hurdal), hos forf. heter denne innsjø Svartungen St. Det synes å vise at den største av de to Svartung-innsjøene egentlig har hatt et annet navn.

Senere karter kjenner forfatteren naturligvis godt; men det fins kanskje enkelte spesialkart som ikke er utnyttet. På »Jordbunds-kart over en del af Mjösens Omegn» (1870) ved Kjerulf og Irgens er opført en del innsjønavn fra Toten-bygdene; i noen tilfelle hadde forf. her kunnet finne eldre kartbelegg enn han har (Herven Kj., Ler S.), og et enkelt navn som forekommer her, er ukjent for forf. (Rus Kj., Ø. Tot., ved Oppegård Sr., fins på rektangelkartet uten navn).

Forf. har naturligvis flittig brukt nyere amtskart, rektangelkarter eller gradavdelingskarter. Jeg har ikke kunnet kontrollere i større utstrekning om disse kilder er helt utnyttet. Enkelte tilfeldige mangler har jeg notert; ovenfor er nevnt en del slike mangler fra Hadeland og fra Valdres. Fra Vestre Toten har jeg notert som manglende det interessante navn Sivesintjernet (rektangelkart 25 B. 18), hvor forf. kunde ha tatt standpunkt til et vanskelig spørsmål, idet Rygh her (NG IV, 2, s. 100, jfr. Rygh i »Forord og Indledning» s. 73) tenker sig enten et gammelt Sifir »den sivbevokste» eller en avledning av ordet sær i første ledd.¹ — Fra Vestre Toten mangler også Grevløsputton (rektangelkart 25 B, 12). — Fra Vågå mangler Tjærnos (30 D, 12).

¹ Jfr. også Sophus Bugge i Arkiv for nord. filologi XX, s. 353.

Eldre utrykte karter har det naturligvis vært vanskeligere for forf. å bruke. Jeg nevner med anerkjennelse det forf. har dradd frem fra samlingene i Geografisk opmåling, i Riksarkivet og i Universitetsbiblioteket.

Men også her savner jeg noen som vilde vært nyttige for arbeidet. Mens forf. har utnyttet Gerhard Schönings »Reise gjennem en Deel af Norge 1773—1775», som fins i Gl. kgl. Saml. nr 2827, qv. (Kjöbenhavn), synes han ikke å ha brukt de karter som fins etter Gerhard Schöning og andre i Gl. kgl. Saml. 983 fol.; dette ms. er delt i forskjellige nummer; på nr. 7 (rimeligvis fra 1760 eller 1770 årene) fins f. eks. følgende navn: Aur-Siö (Etnedalen), Bygde Vatn (= Bygdin), Glen Siö (Nord-Fron; mgl. helt hos forf.), Ina (Eina), Lomund Siö (Vågå; = Lemon-sjöen), en skriftform som synes å vise at man har oppfattet første ledd som identisk med ordet *lemen* (i Valdres »lom(h)und» etter Aasen, Ordb.), Miösen, Miös-Sio (Vang), Rand-Siö, Röykskaal (Skjåk), en enestående form på gamle karter. Av interesse på dette kart er at ovenfor Röykskål fins to navn skrevet Svarte Botn og Masfe Botn¹; det siste navn er der hvor forf. (s. 141 note) antar at der har vært en *Mysubotn i tilknytning til navnet Mysubyttvatnet. Da forf. her mangler kjennskap til uttalen, skal jeg uttale ønsket om at den må bli bragt på det rene; er uttalen av første ledd *mysja-*, har vi her rimeligvis en avledning av *mose*; skriftformen Masse Botn kan godt representere en form **måsåbotn*; fra denne »botn» kom »mysja» og ved sammenblanding »mysjebytta».

Der fins også flere navn på de andre numrene av Gl. kgl. Saml. 983 fol.

Ved nøiere undersøkelser vilde forf. også ha funnet andre karter som burde vært tatt med. I de store samlinger fra ca. 1800 og før av Brünnich (Universitetsbiblioteket, Kbh.) fins et par bind med kart fra Norge. I bd. II nr. 32 fins et »Karte

¹ Samme navn kommer igjen på et trykt kart over Bergens Stift, utg. av Chr. Hammer, tilegnet kronprins Fredrik 1782. Hammer har formentlig brukt dette ms.

over Østerdalen optaget og anlagt af TARALD ROSS BIE» († 1799). I grensestrøkene til Gudbrandsdal er opført en del navn; jeg nevner: Store Imse Siöe og Vesle Imse Siöe (Ringbu), jfr. Imssjøen hos forf.; Lyng Siöen (Øyer); jfr. Lyngen hos forf.; Lyng Kiernene (Øyer); Øver Aasten Siö (Øyer); jfr. Aastvatnet (Øvre, Nedre) hos forf. Formen hos Bie har interesse fordi den er den som Indrebö opfører (Fyreord s. X) som en fordansking av *Aasta*; av *Aasten* skulde så *Aasteinvand* (amtskartet) være en forfeilet fornorsking (»hypernorvagisme»). Prof. KOLSRUD har gjort mig opmerksom på at navneformene *Aasten* og *Aastein* rimeligvis har et annet ophav eller iallfall kan ha det. Som de eldste skriftformene viser, er navnet optegnet i en form som høver med sterkt fem. i Nord-Gudbrandsdal, altså *åstø*. Formene på *-en* og *-ein* synes å ha den bestemte flertallsform til grunnlag. Her er jo tale om to vann.

Jeg skal ikke her dra fram flere av de gamle kartene. Men det er ikke vanskelig å nevne andre som kunde gjort materialet rikere og påliteligere og satt forf. på nyttige spor.¹

Når det gjelder eldre håndskrifter og eldre litteratur, har forf. gjort en hel del nyttig arbeid; men også her er utvalget noe vilkårlig. Av besvarelsene fra 1743 får vi (Fyreord s. XVI) vite at forf. har brukt en del, således de ypperlige utgreiingene fra Slidre (av Herman Ruge) og fra Land (visstnok av presten Niels Dorph, hvad forf. ikke uttaler sig om); forf. har således brukt en hel del av manuskriptene i Kgl. bibl. Kbh. Kall 205 fol., Kall 198 fol., Gk. S. 987 fol.).

Jeg har gjort en del undersøkelser i Kall 198 fol. og finner at denne kilde langt fra er utnyttet nok. Fra Lom og Skjaak har forf. undersøkt innberetningen fra sorenskriver Haurids i Nordre Gudbrandsdal (i Kall 205 fol.), men gått forbi innberet-

¹ Norges Carta Südenfields (ca. 1750); O. A. Wangensten Charta over Aggershuss Stift (1759); S. Arentz's "Kort over Gulbrandsdalens Provstie og Fogderie" (1786), som forf. har brukt, burde vært utnyttet bedre. En viss interesse har også "Norvegia antiava a fluvio Gotelf ad Halogalandiam delineate a G. Schönning A° 1778" (til dels med norrøne navn).

ningen fra Loms-presten HANS FRISACH (i Kall 198 fol.). Her fins former som avviker fra formene i Kall 205 fol., og et enkelt navn som Heggebund-vandet er ikke behandlet av forf.

Viktigere er at forf. ikke synes å ha kjent en sammenfattende beskrivelse over hele Akershus stift, nemlig Kall 200 fcl. Her fins mange navn, til dels også navn som helt mangler hos forf., således Ølsön (Vang), Hellervandet, Hellewandt (Vang). Fra Gran på Hadeland (o: Brandbu og Gran, som var ett herred til 1898) nevner dette ms. en hel del navn som forf. har fra andre av besvarelsene fra 1743; dessuten har det navn på en rekke småtjern: Tiis Kiærnet, Puta, Nord Læns Kiærnet, Grindager Kiærnet, Rosums Kiærnet, Josstad Kiærnet, Aadstad Kiærnet; under ett nevnes: Alms, Schiesstad¹, Mena¹, Næss, Fallanger¹ Kiærner.

Fra andre bygder kan nevnes: Bygstad Kiærnet (Biri), Solberg Kiærnet (Vardal), Holva (Toten), Dahlswandt (Toten), Katterud Kiærnet (Toten), Sivesin Kiærnet (Toten), Taasaas Kiærnet (Toten), Romaa (Fåberg), Nylens fiskevand (Land; jfr. fjellnavnet Nylen).

Det hadde vært nyttig om forf. hadde kjent disse listene og gjort forsøk på å identifisere navnene. Materialet vilde blitt rikere, og man vilde fått en del til dels gode eldre navneformer.

Rygghs »Norske Gaardnavne» burde ha vært fullstendig utnyttet. Der fins både nulevende (jfr. ovenfor om Sivesintjernet) og utdøde innsjønavn der, som ikke er medtatt. Heller ikke har forf. alltid henvist til navneforklaringer i NG (f. eks. ved Kjevlingen). Under behandlingen av suffikset -ir i innsjønavn (s. 255) hadde man ventet at forf. hadde tatt standpunkt til de navn av dette slag som er opført som mulige i NG.

Av litteratur kunde også været undersøkt aktstykker vedkommende ferskvannsfiskerier (videnskapelige, praktiske, sportslige, vedtekter). Her vilde forf. ha funnet et rikt navnemateriale, som vilde ha gitt ham nye ting av verdi. Jeg har undersøkt

¹ Også hos forf., men ikke fra 1743.

en del nummer av »Fiskeri-inspektørens innberetning om ferskvannsfiskeriene», som har kommet ut hvert eller hvert annet år i lang tid. Særlig er lister over fisketomme vann, som blir »besatt» med fisk, av interesse. For Oplands vedkommende er således mange ukjente navn medtatt i innberetningen for året 1915 (s. 50 f.).

Fra denne listen og fra andre steder (i så fall er årstallet anført) i fiskeri-inspektørens innberetninger nevner jeg en del navn fra følgende herreder:

Lesja: Frælen, Yrustjernene, Fiskelaustjern, Skaltjern, Lesjatjern, Nordre Kjelsongvand. Dessuten fins Vaalaatjern, som mulig er identisk med Indrebøs Vaalaavatnet. — Et sted (1909—10) er oplyst at Fautkjön ligger i Lesja, og ikke i Dovre (jfr. forf. s. 49).

Lom: Böverkindtjernene (flere steder), Skoltjern, Skarstula, Bakkebergsætervand.

Vågå: Damtjern, Sundtjern.

Heidal: Skitjännene (1923).

Nord-Fron: Kaltjernene (noe annet enn Kaldtjörni hos forf. s. 107).

Sør-Fron: Toptjern, Grønbaktjern, Olstadtjern, Øltjern, Mossetjern, Damiltjern (1907—08; er tjernet identisk med Daniels-tjörni hos forf. s. 37?), Grafsjøen (1907—08), Skurvtjern (1907—08; sikkert identisk med Skurtjörni hos forf., s. 180), Sorthammertjern (1909—10; o: Svart-), Trondhøjtjern (1911), Lille Fjeldstjern (1911), Flaavannet (1923), Muvannet (1923), Atnesjøen (1923).

Ringebu: Buduppen, Storvietjern, Grøtøltjernene (1903—04; 1907—08), Lauvåstjern (1907—08), Mosetjern (1907—08), Tveraadalsvand (1911; jfr. Tveraatjörni hos forf. s. 207).

Øyer: Kjekstjern (mulig identisk med Keikslidtjörni hos forf. s. 110), Klufftjern, Stentjern, Spaangtjernene, Sørensknaptjern, Maaksjøen, Flatsætertjern. Dessuten er opført Staakaamyrtjern i en riktigere form enn forf.'s normaliserte Stakemyr- (s. 187), Skar-tjernene avviker fra formen hos forf. (s. 174). Også navnet Øvre Hundtjern gir supplerende opplysninger.

Vestre Gausdal: Dævlingen (1924), Rakasjøen. Om Stylskartjern, som Indrebö nevner, er gitt den opplysning at »Vandet heter nu Bagaasskartjernene», jfr. Indrebö s. 15.

Nordre Land: Lysdammen (1920), Nyelvvand.

Torpa: Gjerdalestjern (dette navn kjenner Indrebö bare fra et kart av 1827; se s. 71).

Sör-Aurdal: Mörkedalstjern, Silkevand, Bergput, Jendismyrputten, Øvre Fensvand, Høgdetjernene (jfr. Høgdekjærn hos Indrebö, s. 100), Haugtjern, Snellevandene, Mattjern; dessuten noen av dem som er nevnt ovenfor etter lokale hjemmelmenn.

Etnedalen: Gravtjern, Juvkvamsøiangen (?)

Nord-Aurdal: Heimveglitjern, Haugsjøerne.

Øystre Slidre: Lauvtjern, Tuptjern, Olavann (1921).

Vang: Klovningstjern, Gjeiteskartjern, Roftetjern, Rongs-tjern, Jessin, Veitjern, Hestebottjern.

Også en mengde realopplysninger av verdi gir denne litteratur. For fortolkningen er også av verdi materialet fra andre fylker.¹

Dette materialet må naturligvis behandles med kritikk — likesom andre litterære opplysninger; men av det som er nevnt, fremgår det at mange av navnene har stor interesse, og at de til dels belyser materialet hos Indrebö.

For fortsatte undersøkelser av innsjønavn vil det være å ønske — ikke bare at ovennevnte litteratur blir utnyttet — men også at navneforskeren søker direkte samarbeide med fiskerinspektörens kontorer, hvor det uten tvil også fins adskillige håndskrevne aktstykker, som vil være av verdi for navneforskningen.

Når en ser hen til alt det materiale som ikke er utnyttet av forf., vil en finne at det kan være grunn til å sende ut et nytt bind om innsjønavn i Opland fylke.

¹ Indrebö vilde således ha funnet Svergsjøen i Kvikne (1915 s. 27), jfr. Svergetjernet hos Indrebö (s. 197).

11.

Etter den store navneliste med forklaringer har forf. gitt en systematisk »Oversyn over korleis innsjønamni er laga m. m.» Her har forfatteren mange instruktive bemerkninger som öker vår forståelse av norsk navneskikk; men også denne oversikt vilde ha kunnet profitere av en fullstendigere og påliteligere materialsamling.

Fortjenstfullt er det at forf. her sammenligner navnene i Opland fylke med navneskikken ellers i landet, og her gir forf. mange nyttige opplysninger. Jeg skal gi et par tilleggsbemerkninger til enkelte av forf.'s opplysninger her.

I oversikten over utbredelsen av de forskjellige norske dialektformer for gno. vatn er der en del unöiaktigheter. Således er *vann* mer utbredt i östlandske kystbygder enn det fremgår av forf.'s oversikt. Jeg henviser til min fremstilling av dette forhold i Festskrift til Amund B. Larsen (s. 169 f.), utkommet etter »Norske Innsjønamn». Som tillegg til opplysningene om Hadeland (i festskriftet s. 172), som jeg skyldte Indrebös verk, skal her meddeles at i det sörlige Hadeland går formen *vänn* (*vann*) side om side med formen *vatt'æn*. Bygdemålet her er i så måte et overgangsmål mellom målet på Ringerike og målet nordenfor. Forf. hevder (s. 226) at man i Valdres skulde ventet **vatt* av vatn, likesom dialekten har *bött* < botn. Men forholdet synes lett forklarlig; professor Kolsrud har gjort mig opmerksom på at *bött* bör opfattes som en subtraksjonsform av den bestemte form botnen, som gav **bottæn*. En slik utvikling var jo umulig ved vatn.

I oversikten over de forskjellige formene av ordet *sjø* (s. 226 f.) savner jeg opplysninger fra en del dialekter som er behandlet videnskapelig.¹ Ved behandlingen av de formene *sjø* får i annet ledd, er blandingen av lydskrift og annen skrift særlig

¹ F. eks. Reitan, Aalens maalföre (s. 15; *s̄ö*); Iversen, Senjenmaalet (s. 33; *sj̄j̄*); Riksheim, Vefsn-målet (s. 23; *s̄j̄*).

generende; man forstår ikke hvilken uttale forf. ønsker å få frem ved de mange forskjellige skrivemåter.

Også ved opplysninger om uttaleformene av *tjern tjörn* er der en del mangler (jfr. bemerkninger ovenfor s. 256). Her skal jeg peke på en enkelt mistydning om en gammelnorsk form; s. 234 nevner forf. en form *or þui tiarne* av et »brev» fra ca. 1190 i avskrift fra 1310. Det er det bekjente dokument om grensen mellom Frogne og Bjerke i Follo. Men dokumentet er ikke bevart i avskrift fra 1310, som sproget i det viser tydelig nok, derimot i avskrift fra ca. 1400 (med hånd c i AM 309 fol.; jfr. Storm NgL IV s. 483 f.). — Det diplom forf. citerer fra Elverum 1346 (D. N. V. nr. 190), fins dels i en uleselig original som senere er overskrevet, dels i vidisse fra 1442. Forfatteren har i virkeligheten ingen sikre eksempler (utenfor det som blir behandlet nedenfor) på *tiarn* før fra omkring år 1400.¹ Men fra den tid vil en nok kunne flere eksempler i diplomene enn forf. kjenner, f. eks. »firi nordastæ Kiæxstodom *kiærns* ændanom» i et diplom (som inneholder en del former som kan gjøre ektheten av det mistenkt), nemlig D. N. V. nr. 458 fra Røyken 1408.²

Forf. protesterer mot Noreens uttrykk »anorw. selt. *tiarn*» (Altsl. gr.⁴ § 93). Noreen sikter her visstnok til det eksempel som forekommer i dokumentet (NgL II s. 487), skrevet av klerken Ivar Audunsson (i AM 114 qv.). Etter teksten i NgL bruker han (og likeså avskriveren i AM 60 qv. fra ca. 1330) gjennomgående *tiorn*, men *tiarnet*, *tiarneno* om grensen i et lite distrikt i det nuværende Båhuslen. Forf. har ikke bevist at Noreen ikke har hatt rett til å karakterisere *tiarn* som en sjelden form i gno.; dette forhold bør en ta hensyn til under vurderingen av forholdet mellom *tiorn* og *tiarn*, og det taler for at *tiorn* f. er ophavsformen. Likesom i ord som *fiol*, *fiopr* vilde forskjellige

¹ Eksemplet *Butten Kien* (1361) fins i et dokument som kalles "paa det nærmeste fordansket", etter avskrift av 1688 av ophavs-dokumentet.

² Diplomet er behandlet som ekte av Amund B. Larsen i Arkiv for nordisk filologi XIII s. 247 og mulig med rette.

brytningsprodukter kunne trenge gjennom i ulike dialekter, dels *tiorn* overalt dels *tiarn* (jfr. gno. *tiarnir*) overalt, eller skiftet kunde holde sig. Overgangen til nøytralt kjønn er en sak for sig; her er det naturlig å tenke på innflytelse fra et ord som *vatn*. I dialekter som bevarte de ulike brytningsdiftonger under böiningen vilde ordet ikke så lett bli påvirket av *vatn*. At forholdet er slik, finner også støtte i det forf. opplyser (s. 235) om tjörn-former i »tjern»-distriktet. Lignende genusskifte synes vi å ha i gno. *kjarr n.* og *kjorr m.* — Om utbredelsen av de forskjellige former for *tjorn*, *tjarn* kan henvises for Trøndelag til A. B. Larsen's »Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold» (s. 102) og til J. Reitan's bemerkninger i »Festskrift til Amund B. Larsen», s. 208, s. 212. Det fremgår herav at former med *e*-vokal i Trøndelag kan gå tilbake på *tjorn*.

Forf. nevner (s. 236) formen *pytt m. a.* »fraa V.-Agder og Hordaland og Vestfold». Hvorfor dette tilfældige utvalg, som bare gir et misvisende billede av utbredelsen? Likeså lite tilfredsstillende er opplysningene om *kil*, som er mye mer brukt enn forf. oppgir etter ordbøkene.

Heter det virkelig *dape* i Bhl. som forf. anfører (s. 241)? Nilén har *dabe*. Her benytter jeg også anledningen til å rette et par trykkfeil: Uttalen av *Vaaja* (s. 211) skal være *vǽja*; *Valstad-kyrkja* (s. 85, l. 11 o.) skal være *Vølstad-kyrkja*. Unøyaktig citering fins av og til (f. eks. under *Tarmen*, s. 201).

Ovenfor (s. 261) er nevnt en del mangler ved avsnittet »Bundi og ubundi form» (forf. s. 264). Her skal jeg legge til at forf. burde ha kommet inn på spørsmålet om bestemt form i første sammensetningsledd. Et navn i bestemt form kan i den grad bli et proprium at det kan gå inn som første ledd i en sammensetning; derfor sier man f. eks. *Lågendalen*, ikke *Lågdalen*. Slike navn vil naturligvis være relativt nye og vil nok også ofte ha sideformer med første ledd i ubestemt form. Forf. har en slik sammensetning i *Aasentjørni* (s. 4) og rimeligvis også i *Buttentjernet*; i dette siste navn foreligger ikke

det suspekte gno. *butr*¹, men rimeligvis ordet *butt* »dunk, kar».² Her foreligger det i så fall i bestemt form. Nu anfører forf. riktignok »Buttenkien» fra et diplom »D. N. XVI 22, 1361 (avskr. 1770). Men denne citering er ikke helt korrekt. Diplomet er fra 1361, men vi kjenner det fra 1770 i en form som kalles »paa det nærmeste fordansket» etter en avskrift av 1688. Det er altså først fra 1770 vi i tilfelle har eksempel på en bestemt form i første ledd. — Der er en viss tilbøielighet hos visse språkmenn — og forf. synes å høre til dem — til ikke å vilde godkjenne som »ekte» slike sammensetninger med bestemt form i første ledd.

Den måte navnene er »normalisert» på, er meget uheldig og tilslører de virkelige navneformer mer enn nødvendig. Selv med utgangspunkt i forfatterens eget prinsipp finner jeg hans måte å normalisere på ofte sterkt angripelig. Ved mer offisielle navn holder han sig stundom til en forvansket form (f. eks. Hurum), og stundom oversetter han dem til gammeldags landsmålsnormal (f. eks. Uppland, Litlestraumen); det er denne gammeldagse landsmålsnormal han kaller »riksspråket», en opplysning som tør være påkrevd for ikke-norske lesere.

Når jeg til slutt skal resymere min kritikk, må jeg si at det er ikke bare små feil som hefter ved arbeidet, i anlegget, i materialsamlingen fra terreng og fra eldre litteratur, i opfatningen og gjengivelsen av det talte språk og derfor ofte også i de språklige utgreiinger.

Men jeg vil fremheve at til tross for manglene ved boken vil alle som arbeider med norsk språk, kunne lære adskillig av den. En hel del av det materialet den skaffer, er nytt, og kan

¹ Jfr. HESSELMANN i "Språk och stil" II s. 45 f. og i "Minneskrift utg. av filologiska samfundet i Göteborg", s. 105 f.

² Dette ord er rimeligvis hjemlig og ikke lånt fra nt. som antatt i flere ordbøker; jfr. avledningen gno. *bytta* som anses for hjemlig.

först gjennom Indrebös arbeide komme videnskapen til nytte. Naturligvis gjelder det först og fremst studiet av våre stedsnavn, for stedsnavnforskeren vil arbeidet være uundværlig. Dialektgranskeren og de som studerer nordisk språkvidenskap i almindelighet, vil ofte komme til å rådspørre boken. Også lokalhistorikeren vil ofte finne nyttig kunnskap hos Indrebö.

Forf. kan sikkert også glede sig over at hans arbeide vil kunne få direkte praktisk betydning. Kartografen og topografen, og sikkert også institusjoner som Norges geografiske opmåling og Vassdragsvesenet vil ha nytte av verket.

Blommenholm ved Oslo.

Didrik Arup Seip.

Svar.

Herra Björn K. Þórólfsson mag. hefir í XLII. b. þessa tímarits skrifað ritdóm um bók mína: »Nokkrar sögulegar athugasir um helztu hljóðbreytingar o. fl. í íslenzku, einkum miðaldarmalinu (1300—1600)». Í þessum ritdómi eru ýmis ummæli sem mér þykir þörf á að mæla á móti.

Ritdómarinn segir að niðurstöður mínar um það, »ad flestar málbreytingar í miðaldar íslenzku eigi upptök sín á Norðurlandi», séu mjög vafasamar, en viðurkennir þó að mér hafi tekizt um nokkrar þeirra að fullsanna þetta, sérstaklega ina norðlenzku og vestlenzku breytingu á *lf, rf > lb, rb*. Mér virðist nú að kenningar mínar um allt þetta mál hljóti að standa föstum fótum, svo lengi sem sannanir, byggðar á rækilegri nýrri rannsókn á þessu, eigi sýna algert gagnstæða niðurstöðu. Ennfremur segir ritd. að sér virðist, að ég hafi eigi sannað að nokkur ein af þessum málbreytingum eigi sér norskan uppruna. Vitanlega er eigi með öllu útilokað, að breytingarnar geti hafa verið hliðstæðar í báðum löndunum. En nú vill svo vel til um mjög margar af þessum breytingum, að sanna má með góðum gögnum (svo sem líka ritd. jatar), að þær hafa byrjað fyrir í Norvegi en hér á Íslandi, og þá liggur allranæst að álykta, að þær séu norsk áhrif á íslenzkt málfar. Orðmyndirnar *tvaug, sjaug, þaug*, sem ritd. vitnar í, koma mér lítið við, því að ég tek þær alls eigi til umtals í bókinni, og um breytinguna *hv > kv*, er það að segja, að hún getur vel hafa verið til í einhverju héraði norðanlands á Íslandi, löngu fyrir en hennar verður vart í íslenzkum ritum. Ritd. talar um það, að samgöngur milli Norvegsmanna og Íslendinga hafi á þessum tímum verið svo takmarkaðar, en hann gætir þess eigi, að Hólar í Hjaltadal (þetta áhrifaríka höfuðból), voru því nær óslitið yfir 200 ára útlendur (þ: norskur) höfuðstaður í alíslenzku fylki. En þrátt fyrir þessi orð sín um kenningu mína, segist hann þó eigi neita norskum áhrifum á íslenzkan framburð og að það sé sérstaklega mikilsvært í þessu efni, að Íslendingar hafi allt fram á 16. öld litið svo á sem Vestlendingar í Norvegi talaði sömu tungu sem þeir sjálfir. En þá fara nú öll þessi andmæli gegn mér að verða næsta tilgangslítill.

Vitanlega verður eigi við því gert, þótt ritd. (einsog hann segir svo víða) sé á annari skoðun um eitt og annað, enda er lítið sagt með því, nema sá tali er sérstakt vald hefir, einhverra yfirburða vegna, sem hér þarf traudla að tala um. Og sama er að segja um álit hans á *é > ie > je*. Hann telur breytinguna *é > ie > je > je* í fyllsta máta náttúrlega frá sjónarmiði hljóð-

fræðinnar. En það vantar alla sönnun þess, að slík hljóðbreyting sé edlileg; þvert á móti finnst ýmsum góðum mönnum að hún sé óedlileg og þar á meðal er ég. Slíkur forauki við löng sérhljóð, óumbreytt, er óþekktur blutur í íslenzku. Ritd. segir hiklaust, að úr hljóðinu *é* hafi fyrst orðið til *je*, er brátt varð *ie* og það tvíhljóð hafi svo snemma orðið *je* og seinast *je*. Vægast sagt, er nú þessi krókaleið næsta ónáttúrleg og af samrimuninni *é:æ* í íslenzkum miðaldarljóðum fæst alls engin sönnun um þetta mál, því að þrátt fyrir breytinguna varð *é* að hljóði til aldrei nákvæmlega sama sem *æ* í framburðinum svo sem allur gamall íslenzkur ritháttur sýnir og svo nýmálið líka sannar. Annars sýnist mér þessi kenning ritd. um breytingu á *é* í *je* vera nauðalik minni skoðun, að *é* hafi breytt (til að byrja með) í tvíhljóðið *ie*, er síðar varð *je*. En til hvers er þá allt þetta umtal ritd.? Það er erfitt að finna nokkur nýtileg rök fyrir því.

Ritdómarrinn þykist eigi fá séð, að skilningur manna á orðum Brynjólfs biskups (í bréfinu til Ola Vorms) sé réttur. Hann segi eigi beint að *je*-framburðurinn sé á sínum tímum að breiðast út um landið. Orð hans beri fremur að skilja þannig, að hann segi blátt áfram, að þessi framburður hafi fyrst komið upp á Norðurlandi, en *hafi svo breiðzt þaðan út* um aðra landshluta. Það á víst að vera öllu þessu til styrktar, að ritd. tekur upp á frummálinu fyrra hlutann af orðum Brynjólfs um þenna *je*-framburð. Það er eigi svaravert, að Björn heitinn Ólsen prófessor, sem fyrstur manna ritar um þetta efni (Arkiv III. b. 189—192 bls.), hafi algert rangskilið orð Brynjólfs. Latína biskupsins þarna er heldur eigi svo þung að nokkurt víðlit sje til að koma með jafn-ónýta ástæðu. Það er auðsælega mismunurinn á norðlenskum og sunnlenskum framburði í fyrstu, sem hefir vakið eftirtekt Brynjólfs á þessu málsatriði, og svo er það í öðru lagi alvist, að hefði þessi nýi framburður á tíð biskups verið almennur orðinn um gervallt landið og kominn að norðan á einhverri horfinni öld, þá myndi biskupinn alls engin gögn né getu hafa haft til þess að segja hiklaust að þessi framburður ætti upptök sín á Norðurlandi. Þekking manna á norðrænni málfræði var á tíma Brynjólfs (og lengur) á svo ófullkomnu stigi, að enginn vegur var til að geta lagt slíkan úrskurð á. Það virðist því hljóta óhaggað að standa, sem Björn Ólsen áður og ég nú segjum um þetta mál. Til þess að slíta sem rækilegast allri þrætu um þetta, skal ég hér taka upp orð Brynjólfs á frummálinu og í heilu lagi, ásamt íslenzkri þýðingu á þeim. Þá sést bezt hvernig ég skil þessi umbráttuðu ummæli.

»*Œ non fie sed fe sempter scriptum, semper scribendum et pronounciandum est. Je inculcavit vitiosa recentiorum consuetudo, qua laborant inter nostrates inprimis Septentrionalis quadrantis*

incolæ, adeo ut *e* vocalem etiam *je* pronuncient; ab illis autem ad alios longe lateque serpsit.» (Á isl.: *Y* »er eigi ritað *je* heldur *fe* og þannig á ávallt að rita og fram að bera. Röng venja nútíðarmanna hefir troðið *je* inn; á meðal landa vorra eru íbúar Norðlendinga fjórðungs, einkum, svo mjög sjúkir af þeirri venju, að þeir bera jafnvel sérhljóðið *e* fram sem *je*, en þetta hefir lengivel og víðahvar lædzt frá þeim út til annarra manna»).

Ög enn fremur segir biskupinn: »*mer, ser* legi vult clariss. vir *Mier, sier*. Fateor nunc vitiose passim ita pronunciarí, sed pessime. Omnes antiquæ membranæ constanter absque spurio hoc *i* Boreali tales voces omnes scriptas referunt; nihil est aliud quam prava consuetudo. (Á isl.: Þú vilt stórfrægi maður, að *mer, ser* sje lesið *mier, sier*. Eg játa að til og frá sé nú ranglega borið þannig fram, en það er afarrangt. Öll fornu skinnhandritin tákna sérhver slík orð í riti án þessa óskilfengna norðlenzka *i*, það er ekkert annað en rangsnúin venja.)» Hér er ekki hægt að segja að Brynjólfur sé myrkur í máli, heldur haldi því fastlega fram, að *je*-framburðurinn sé á sínum dögum að breiðast út frá Norðlendingum.

Þá minnst ritd. á kenningu mína um breytinguna á *lā* > *ld* og kveðst þar sem oftast vera mér ósamdóma, en slíkt tel ég enga sönnun. Eg neita því, að það sé alvist, að frumgermanskt *lā* hafi yfirleitt verið orðið *ld* í frumnorðrænu. Um sagnir sem *halda* o. sv. frv. hyggur ritd. mig hafa gleymt boðhættinum *halt*, en svo var þó ekki, heldur þótti mér óþarfi að minnast á hann, úr því að sama lögmál gildir um samhljóðin í úthljóði þar, sem í eint. frsh. í þá tíð, sem jeg tala sérstaklega um. Ritd. minn segir, að kenning mín veiti enga skýring á neinu málsatriði. En þótt svo væri, þá hefir hún fullan rétt til að koma í ljós, ef hún kemur með sannleik, sem mönnum hefir áður sézt yfir. Nú er svo eftir minni hyggju þannig háttað, að kenning mín sýni þarna fullt samræmi í fornmálinu á þessu *lā* (f. *lā*) — við *lγ* (f. *lg*) og *lβ* (f. *lb*), en að einkum þó veiti hún skýringu á því ómót-mælanlega fyrirbæri, að rímið *lā*: *lā* (t. d. *halda*: *talātar*) kemur svo títt fyrir í kvæðum frá 10. og 11. öldinni.

Einnig talar ritd. um það, að *ji* hjá mér sé jafnan ritað *ie* í DI. og skjölunum. Þetta segi ég líka berlega á 34. bls. og þykist um leið hafa nýtileg rök fyrir samræming miuni, hvað sem ritd. heldur um það. En þegar svo er komið á 15. og 16. öld, að farið er að rita *teliest* (= *teljist*) og *stedie* (= *stedji*) o. sv. frv. fyrir ið eldra *telest* (eða *telist*) og *steðe* (eða *stedji*), þá bendir það á, að *j* í slíkri stöðu er að fullu orðið samhljóð. Þessi breyting er því eigi tilorðin eftir 1600 einsog ritd. virðist halda, heldur þó nokkru fyrir. En um endinguna *-lig-*, *-leg-* er það hreint að segja, að *-leg-* er ómót-mælanlega sú myndin sem tíð-

kast í elztu íslenzku handritunum, en *lig-* í þeim norsku, og því geta þar hafa síðar komið norsk áhrif, þótt alvist sé það ekki. Og um orðmyndirnar *smjer* og *fjegur* (í kaflanum ö f. e og e f. ö) er torvelt að sjá, að sú fullyrðing sé rjett, að þær myndir sé eigi af sama flokki, þótt ritd. haldi því fram. Í báðum orðunum er klofning úr frumnordrænum myndum, sem eflaust vóru *smerva* og *feðuru* (síðar *feguru*). En fari maður eigi lengra aftur í tímann en til aldamóta 1300, þá er fullvist, að um það leyti var sama ö-hljóðið í báðum orðunum, nfl. *smjör* og *fjögur* sem síðara mál breytir svo í *smjer* og *fjegur* o. sv. frv. Þarna má því vel hafa þetta í sama flokki.

Misskilningur er það hjá ritdómara mínum, að orðið *teygjanlegur* þýði *háflangur*. Orðið ber sjálft með sér, að það merkir sama sem »*dehnbær*» á þýzku, svo að þar var óþarfi að villast. Annars er víst erfitt að sjá af orðum ritd., hver skoðun hans er á hljóðlengd samstafna sem *brú*, *far*, o. sv. frv. Þetta er þó fremur óflókið mál, að mér virðist, svo að ég get eigi vel fallt á það hjá ritd., að mikil þörf sé þar á nýrri og nákvæmri rannsókn, þótt vitanlega gæti gott verið að fá hana. Sjálfum mjer þótti engin þörf á frekari gögn að birta, en ég geri í bókinni. Það er alls eigi víst (þótt ritd. sýnist svo), að samstöfur sem sú fyrsta í visuorðinu »*Bú es betra*» (Hm. 36) sé löng. Þvert á móti er það alvist, að hún í eðli sínu var stutt. Hitt er aftur alveg víst, að hún (sökum teygjanleikans) *gilti* sem löng. Sama gildir auðvitað líka að öllu leyti um samstöfur sem þá fyrstu í visuorðinu »*Mar ok mæki*» (Loks. 12) o. sv. frv. Hneigingarfræði málsins annars vegar og fornhljóðin hins vegar sýnir ofurvel, hvernig þessu var háttað með slíkar samstöfur.

Um innskotið á *d* í *sl* og *sn* skal ég geta þess, að ég gaf þar engan úrskurð um, hvenær ég hyggi þess fyrst verða vart (og svo er um örfá önnur smáatriði sem mér þóttu í smávægilegra lagi). Dæmi þau um þetta, sem ritd. kemur með, eru víst eitt-hvað um 80 árum eldri en fyrsta dæmið hjá mér.

Ritd. er á annarri skoðun en ég um löngu (= tvöföldu) samhljóðin, en með þesskonar yfirlýsingum er ekkert verulegt sagt, enda virðast þær lítið erindi eiga í ritdóma svona hvað eftir annað. Hann virdist yfirleitt vera mjög gamaldags í málfræðilegum skoðunum sínum og eiga mjög bág með að fella sig við nokkrar nýjungar í þeim efnum.

Rétt er það hjá ritd. að »*vókn*» (f. vópn) finnst stöku sinnum í íslenzkum ritum, en almenn íslenzka hefir það þó aldrei verið. Stórpakklátur er ég ritd. fyrir það, að hann leidrættir hjá mér villuna *kv* > *kv* í báðum dæmunum. Þessa villu hafði ég raunar fyrir löngu séð sjálfur, en þó eigi fyrr en verið var að hefta kverið inn. Þarna og ef til vill víðar leiddi útgáfan mig í villu.

Raunar á svo að heita að þetta sé leiðrétt aftan við bindið af DÍ. í mjög grautarlegu smáleturs lesmáli, svo að þar hefi ég víst enga afsökun. Þessi eina aðfinnsla ritd. stendur því föstum fæti. Annars hafði ég grun um, að útgáfan af DÍ. væri eigi allstaðar nægilega nákvæm til að byggja hiklaust á henni málfræðirannsóknir og meðfram þess vegna tók ég upp það ráð, að hafa víðasthvar mikinn sæg af dæmum, af því að með þeirri aðferð skaða villur á stöku stað í dæmunum mjög lítið eða ekkert ályktanir þær sem út af dæmunum eru dregnar. Ritd. þykja lýsingar mínar á nýislenskum framburði í stöku atriðum miður nákvæmar, en vitnar í því efni hiklaust í hljóðritunina í Orðabók Blöndals. En við það er athuganda, að því er alls eigi svo háttáð að allir málfróðir menn séu samdóma um, að gervallar hljóðtáknarnir þar séu alrjettar. Í ritinu var ég alls eigi að hugsa um neina vélræna tilrauna-hljóðfræði, er vel kann að útvísa einhverjar hljóðsveiflur sem ekkert mannlegt eyra (þótt heilbriggt sé) merkir alment. Þær koma þá málfræðinni sjálfri eiginlega ekkert við, fremur en sumir þeir litir koma almennri sjónfræði við, sem ljósmyndavélin nær, en engin mannleg augu skynja. Hvorutveggju tilraunirnar geta verið mikilsverðar fyrir því og myndað sérstæðar vísindagreinar. Hjá mér eru einungis algengustu hljóðlýsingar. Í sambandi við þetta vil ég algert neita því, að hafa búið til og sett í ritið jafnvitlaust orð sem *»frálöðun»*. Slikt orð myndi hafa í sér herfilegustu mótsögn.

Að endingu getur ritd. þess, að bókin skorti vísindasnið og djúpskyggni (grundighed). En hvað vísindasnið sé, er tilfærilegt huggríp. Annars var ég ekki að sækjast beint eftir vísindalegu kerfi, svo sem ég líka segi berum orðum. Eg get þess að ritið sé samsafu af sundurlausum ritgerðum um ýmis málsatriði, en engin föst heild. Sumir málfræðingar, sem ég sendi kverið telja þetta kost að því leyti, að fyrir bragðið sé bókin miklu skemtilegri til lesturs. En hitt atriðið að ritið vanti djúpskyggni mun traudla allra skoðun. Að minsta kosti er dæmafjöldinn mikill í bókinni og allmargar rækilegar rökfærslur í henni.

Að síðustu þakka ég ritd. fyrir ýmisleg góð ummæli um verkið til og frá í ritdóminum.

Reykjavík í febrúar 1926.

Jóhannes L. L. Jóhannsson.

Islandsk Grammatik Islandsk Nutidssprog af Valtgr Guðmundsson. København H. Hagerups Forlag 1922.

Det föreliggande arbetet är i många avseenden viktigt. Författaren lägger det nyisländska litteraturspråket till grund för sin framställning och tyckes hava disponerat över rikhaltiga excerpter ifrån litteraturen. Detta gäller i synnerhet böjningsläran, bokens största och ojämförligen betydligaste del, vars exemplsamlingar äro mycket utförliga (inmot 4000 ord); som en stor förtjänst måste framhållas, att den avslutas med ett register. Anmälares anmärkningar beträffande denna del av boken äro över huvud synnerligen obetydliga:

§ 108 b. 1. *melur* heter i nom. *mell* Af.¹ § 124 b. *vinur* finns i nom. också utan ändelse (*góði vin!*) — § 132. Substantiven *fótur*, *fungur* begagnas i talspråk i plur. ofta såsom fem., också då de äro utan artikel: *vera votur í bátar fætur, verka í allar fingur*, men *vetur* böjes ofta som *akur* (§ 107): nom. akk. plur. *vetrar*, *vetra*. Har förf. något belägg för dativformen *Hlífur* (§ 135 f.)? Till substantiv med svag böjning (§ 164 ff.) höra också talrika kortnamn av typerna *Bjössi*, *Sigga*. — Det borde hava nämnts i § 183—5, att *u* i ändelsen *-ur* »försvinner» i neutra och feminina av typerna *hreiður*, *gimbur*, när artikeln suffigeras: *hreiðrið*, *gimbrin*. — § 209. Gammal komparativböjning är ännu bevarad i ordförbindelser som: *í fyrra dag* (*morgun, vetur*). — § 280. *ná* heter i pres. 2. og 3. pers. ibland *náir* i poetiskt språk. — Verben *tæja* (§ 312), *dýja*, *hlýja*, *lýja*, *ryja*, *spýja* (§ 316) böjas också som verben i § 282 (pres. *tæ*, *ry*, *spý* osv.). Formen *hangdi* (§ 317) förekommer bara på Nordlandet. — Det är icke riktigt att formerna *greri*, *veri*, *neri*, *sneri* uteslutande äro »kunstige skriftsprogformer» (§ 351), ty på Af. finns både *greri* och *gröri* osv. i talspråk. — Det är i böjningsläran ännu några fall, där formuleringen kunde vara bättre och noggrannare, men anmälares skall dock sluta här och framhålla en gång till, att denna del av arbetet är över huvud mycket pålitlig och rikhaltig.

Ljudläran står i det hela tillbaka för böjningsläran, i synnerhet den avdelning, där ljudövergångarna behandlas. Många uppgifter här äro alldeles föråldrade och oriktiga, t. e. i § 54 *ega* som grundform för *eiga* (got. *aigan*) och i § 81—2 formuleringen av regeln om fördubblande av *r* och *t* (det heter *fleiri*, *mýri*, *gát*, *spjót* med en konsonant). Att nämna alla de fall,

¹ Förkortningar av namn på landsdelar äro de samma som i Sigfús Blöndals isländsk-danska ordbok.

där anmälaren icke kan hysa samma åsikt som författaren, skulle här kräva orimligt stort utrymme och till stor del bli endast en uppräknning av allmänt kända fakta.

Bokens första del behandlar det moderna isländska ljudsystemet; den är »ikke tænkt som nogen isländsk fonetik, men kun som et brugbart hjælpemiddel til at tilegne sig den almindelige islandske udtale» (s. IV). Häremot måste man dock invända, att det ofta icke framgår av författarens framställning, vad som är allmänt isländskt uttal. Författaren omnämner ofta dubbelt uttal utan att ange dess fördelning inbördes, och det händer att ett uttal, som i verkligheten är mycket ovanligt, av författaren gillas såsom allmänt ([rau · a], [sgrjau · a], [þu · a] § 22. i. 1. för [rau · va], [sgrjau · va], [þu · va]; uttalet utan *v* tyckes vara ifrån Skagafjörður, jfr. Bólu-Hjálmar Ljóðmæli s. 113). Andra mindre korrekta uppgifter, som anmälaren har funnit, äro följande: § 2. Som undantag från regeln, att vokaler äro korta framför konsonantförbindelser, borde hava nämnts att framför *p, t, k, s + j, r, v* äro alla vokaler långa. § 2 anm. Övergångarna *p, t, k > b, d, g* i intervokalisk ställning äro okända på Nordlandet, men efter tonlösa konsonanter äro de genomförda i hela landet; emellertid äro några konsonanter stundom tonlösa, stundom tonande i sådana ställningar. Tonlösa överallt äro, förutom *s : r, χ* (skr. *k, g*), *f*, samt *l* i förbindelsen *lt*: *arka* [ar · ga], *syktur* [siχ · dør], *hefta* [hef · da], *rífka* [rif · ga], *elta* [el · da]. Däremot äro *m, n* och *l* i förbindelserna *lp, lk* tonlösa på Sl. men tonande på Nl.: *heimta* [heim · da Sl., heim · ta Nl.], *vanta* [van · da Sl., van · ta Nl.], *hálka* [haul · ga Sl., haul · ka Nl.], *hjálp* [chaul · ba Sl., chaul · pa Nl.].¹ I slutljud och framför tonlös konsonant går *p, t, k* aldrig över till *b, d, g*: *ösp* [ös · p]. När författaren gång efter annan betecknar uttal av ord som *hefti, sterkur, velta*: [hev · ti], [sder · kør], [vel · ta], är det absolut felaktigt, ty en tonande konsonant förekommer icke alls i sådana förbindelser, som redan omnämnt. — § 4 c. I förbindelsen *agi* är *a* lång på Af., *hagi* uttalas [ha · ji]; det samma gäller också beträffande andra vokaler: *stigi* [stri · ji], [sdi · ji] § 7 b, *bogi* [bo · ji] § 9 b, *hugi* [hy · ji] § 11 b, *sögin* [sö · jiv] § 16. Detta kunde vara nämnt med samma rätt som t. eks. uttalet [lap · gør] på Vf. (§ 4 b). — § 11 b. Riktigare än författarens beteckning [hy · ji] är [hry · ji]. — § 6 b. I ord som *dreginn, spegill* [drei · jm], [sbei · jrd] behålles [ei] genom hela paradigmat: [dreig · nir], [sbeig · lar] osv. — Det är knappast riktigt att [hab · ði] (§ 22 f.), [sag · ði] (§ 23 f) är vanligare än [hav · ði], [saq · ði]; det första tillhör Sl., det sista Nl. — § 24 c. *hv* uttalas [kv] på

¹ ch betecknar ett *ich*-ljud.

Nl., ungefär från Borgarfjörður till N. Múlasýsla, och [kv] är således knappt vanligare än [χ(w)]. — § 26 i, 30 f, 33 f. Uttalsformerna [vsihklɑ], [vahknɑ], [jahplɑ], [ɔhpnɑ], [krihtlɑ], [bahtnɑ] med *k*, *p*, *t* äro okända för anmälarer och existera knappast. § 29 i 1 *fermt* uttalas [feht] ([fet ·] måste vara tryckfel) på SV1 och i Skagaf., men [fɛ(r)nt]; [fɛ(r)nt] är vanligare. — Ljudens längdbeteckning är icke konsekvent; förf. skriver t. ex. [gvøð · run], [gvøð · møn · døv] § 23 b, fast *u* i det första ordet är minst likaså långt som *n* i det andra. Att beteckna en konsonant i svagtonig stavelse såsom lång ([sel · niy · gør] § 20 c 2) torde vara oriktigt; exemplet borde skrivas [sel · ningør] eller [sen · lingør]. — Att regeln »sammensatte ord har hovedtonen paa første stavelse og bitonen paa sidste leds første stavelse» (§ 37) icke är utan undantag, ses av ord som *lífsábyrgð*, *póstávisun*, där *-á-* är obetonat, men *-byrgð*, *-vis-* har biton.

Oaktat dessa fel är författarens uttalslära den utförligaste framställning som ännu finns av förhållandet mellan den modärna isländskans ortografi och ljudsystem. Och alla som äga intresse för isländsk grammatik, måste trots dessa och andra fel vara författaren tacksam för hans arbete.

30. mai 1923.

Stefán Einarsson.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. I. Ortnamnen i Sävedals härad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar, Göteborg 1923, XIX + 367 s. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola).

»Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola» har under sin omkring femåriga tillvaro utvecklat en i sanning förvånansvärt livlig verksamhet. År 1918 utkom Lindroths Bohuslänska härads- och sockennamn (116 s.), rätt kort därefter följde en samling större och mindre uppsatser, bl. a. den likaledes av Lindroth författade om härads- och sockennamnen i västgötadelen av Göteborgs och Bohus län, år 1922 förra delen av Lindroths särskilt värdefulla arbete över kust- och skärgårdsnamnen i samma landsändar (240 s.), och redan året därefter föreligger en ny ännu digrare volym, nämligen första delen av det planerade större sammanhängande arbetet över Göteborgs och Bohus läns ortnamn.

I förordet redogör institutets sekreterare prof. Lindroth för verkets plan och tillblivelse. Därav framgår bl. a. att riktlinjerna för behandlingen av området närmast Göteborg — och således

även för den nu utkomna delen — icke fullt sammanfalla med dem, som komma att följas i fortsättningen, i det att här dels alla slag av begynnelsenamn medtagas (utom moderna villanamn, vilka i all sin skröplighet nog kräva ett särskilt kapitel), dels större fyllighet eftersträfvats i fråga om naturnamnen och slutligen en mängd historiska och kulturhistoriska upplysningar lemnats, som icke falla omedelbart inom namnforskningens område. Detta senare har skett i hopp om att arbetet skulle finna vänner även bland dem, som icke hysa särskilt intresse för blotta namntydningar. Upplysningarna av detta slag äro också så talrika och i allmänhet så läsvärda, att de borde locka åtminstone en del av de lokalpatriotiska Sävedalingar, som önska en närmare kännedom om sitt härads äldre och intimare bygdehistoria¹.

Sävedals härad omfattar Härryda, Landvetters och Partille socknar. Manuskriptet till behandlingen av de två förra har utarbetats av Lindroth, som även genomgått och granskat den av fil. kand. D. Palm m. fl. verkställda utredningen av namnen i Partille socken.

På arbetet i dess helhet, dess plan och dennas förverkligande i de minsta enskildheter ha dock, enligt vad som upplyses i förordet och man av de många citaten själv kan märka t. o. m. vid blotta bläddrandet i boken, prof. E. Lidéns skarp-sinne, klokhet och kunskaper satt sin prägel. Han har bl. a. icke blott meddelat ett synnerligen stort antal nya tydningar och förbättringar av redan föreslagna sådana, utan även avvägt sannolikhets-skålen vid alternativa härledningsförslag eller avvisat felaktiga eller svagt grundade tolkningar.

I en mycket sakrik inledning redogöres för häradets namn, belägenhet, historia, omfattning och storlek. Därefter lemnas en kortfattad intressant översikt av växt- och djurvärlden. På 1730-talet uppges, att det fordom så rika ekbeståndet började avtaga. I ett numera försvunnet ortnamn ingår växtnamnet *amur* (s. 334). Den gamla benämningen på den svarta storken *odens-svala* anträffas på tre ställen inom häradet: under de sista hundra åren synes fågeln ej ha häckat i dessa bygder.

Rörande bebyggelsen meddelas bl. a., att det av fornminnena med bestämdhet framgår, att den nuvarande Partille socken tidigare än de andra socknarna fått fast bebyggelse. Det är f. ö., såsom också framhålles, ingen tillfällighet, att just denna socken också har häradets enda namn på den uråldriga namnleden *-hem* (nu *Ugglum*). I Partille finnas också de enda säkra exemplen på namntypen *-by* (*Lex-, Mell- och Utby*; de övriga nam-

¹ Jfr t. ex. de mycket utförliga utredningarna om Jonsered s. 91—92 och Partille s. 104—110.

nen på *-by* i häradet synas äldst ha ändats på *-bygd*. Gårdarna med namn på *-torp* och särskilt de på *-red* (av *-ryd*) ha, som man väntar sig, ett för odling mindre gynsamt läge än de med namn på (ursprungligt) *-by*. — De största byarna äro i allmänhet också de äldsta (se s. XV).

I inledningen avhandlas slutligen även kommunikationerna och lemnas en del uppgifter om häradets allmoge, dess äldre och nuvarande levnadsförhållanden och dialekt.

Redogörelsen för ortnamnen har uppdelats i bebyggelse-namn och naturnamn (samt kulturnamn som ej avse bebyggelse).

Härledningarnas värde är naturligtvis i många fall svårt att bedöma för den, som saknar de tillgångar, vilka stått institutionen till buds, eller ej kan bruka de uppslag, som ett studium av terrängförhållandena o. d. tilläventyrs kunna erbjuda.

Men å andra sidan äro de upplysningar av olika slag, som meddelas, tillräckligt rikhaltiga och noggranna, för att i regel sätta läsaren i stånd att bilda sig en mening om arten och beskaffenheten av de framställda namntydingarna. Med försvinnande få undantag göra de — liksom arbetet i sin helhet — intryck av att lemna en ytterst pålitlig och vederhäftig ledning.

Stundom frågar man sig visserligen, om ej ibland de långa utredningarna kunnat med fördel avkortas, t. ex. genom att stryka somliga av de förklaringsmöjligheter, som uppställts och granskats för att sedermera betecknas som föga antagliga eller rent av förkastas¹. Men sannolikt har red. därvid icke sällan drivits av samma bevekelsegrunder, som ofta föranledde anmä-laren själv att i ett större ortnamnsarbete gå tillväga på liknande sätt, nämligen en lätt förklarlig böjelse att liksom »mota Olle i grind» eller med andra ord förekomma eller avvärja en del hypoteser och förslagsmeningar från läsare, som icke sutto inne med tillräcklig kännedom om närmare omständigheter och förhållanden eller tillräckliga lingvistiska insikter för att själva kunna utöva vederbörlig kritik av sina spekulationer.

I alla händelser torde alla dessa minutiösa utredningar klart ådagalägga för de oinvigda — och de äro ej få —, hur ytterst vanskligt det för kunniga, grundliga och samvetsgranna forskare mycket ofta ställer sig att ge ett bestämt besked rörande tolkningen även av ortnamn, som vid ett mera flyktigt ögonkast kunna te sig rätt enkla och genomskinliga.

Red. har f. ö. gjort sig den mödan, för vilken man känner

¹ Jfr t. ex. *Högåset* s. 16, *Gödäkern* s. 193 (där dock utförligheten väl försvaras av de intressanta uppgifter som lemnas om andra liknande namn, i vilka med större sannolikhet ett *gydha*, gudinna, hednisk prästinna, kan tänkas ingå). [Om uppl. *Gödåker* se nu G. Ekholm NoB 1925 s. 75 f. Korr.-not.]

sig tacksam, att meddela en hel del av de populära etymologier, som äro i svang i orten. Vid Lönbäcken (s. 224) skall man förr i världen ha haft *lönnbränneri*. I fråga om namnet *Ostebergen* (s. 251) tror man i orten, att där efter en brand blivit så gott bete att man kunde bereda (en god?) ost av kornas mjölk. Icke så sällan tyckas dessa folkliga tydningar innehålla en kärna av sanning och ha stundom av red. upptagits såsom möjliga eller sannolika. Huru som helst se vi här nya prov på, vad åtminstone anm. av egen erfarenhet väl känner från olika håll, nämligen den starka böjelse, som allmänt ger sig till känna hos befolkningen, att för sig tillrättalägga innebörden av de bygdenamn, som de dagligen föra på tungan.

Vi lemna här av det rikhaltiga innehållet några strödda notiser, som synas anm. vara av särskilt intresse, och tillfoga en och annan randanmärkning.

I det underliga *Partille* (s. 105, ej *Partilled!*), fsv. *Parthälla* (gen.), ingår utan tvivel det *hälla* f. (jfr. *klippvall* osv.), som uppträder i så många andra ortnamn, *Målilla* osv. Första leden antages vara lånordet *part*, del; men den med tvekan förmodade betydelsen 'den i flera parter delade hällen', synes från ordbildningssynpunkt föga tilltalande. — Namnet visar sig f. ö. ha motsvarigheter å andra håll: ett *Parthälla* (dat.) anföres år 1391 från Bohuslän, och i övrigt förekommer i Barne hd Vgtl. ett *Parthall*.

S. 192 ger tydningen av det vid första ögonkastet obegripliga åkernnamnet *Frälsarn* en vink om hur ortnamnsforskningen kan sprida ljus över allehanda äldre förhållanden. Namnet tolkas som förkortning av ett äldre **Frälsar(e)å kern*, där förra leden är en av de i v. Sverige vanliga utvidgningarna medelst *-are*, i detta fall av *frälse*. Nu har Risbohult, dit åkern hör, såvitt man vet, aldrig varit frälse, men det är ett högst rimligt antagande av red., att åkern tidigare legat under socknens enda frälsehemman *Ålmhult*.

S. 214 lemnas ett ifrån flera synpunkter intressant och i alla händelser tänkvårt försök till tolkning av det besvärliga namnet *Ingsjön*, enligt red. möjligen 'den till ån Anna hörande sjön' (jfr *Ännu os* i Vidhemsprestens anteckningar!).

Om namnet *Yxsjön* (s. 221) innehåller ordet *yx(a)* — dess form erinrar i påfallande grad om en *yx*, något som sockenborna av sig själva iakttagit — hade man här ett exempel på att — trots därom framställda tvivelsmål (Ark. 33: 50 f.) — även en rätt stor sjö kan ha fått sitt namn efter formens likhet med ett visst föremål.

I *Hov(e)rås* föreligger, enligt red. (s. 242), sannolikt den bekanta västgerm. stammen *huvr-*, *hovr-*, puckel, vilken i nordiska språk annars blott uppvisats i norskan och bohuslänskan: kullen

har f. ö. ett krön, som ser ut som »en uppochnedvänd kaffekopp».

Om *Arnås* s. 234 framhålles, att det »mycket väl» kunde innehålla mansnamnet *Arne* (jfr. det helt närbelägna *Grimsås*). Men red. tänker sig också möjligheten av att det är fsv. gen. pl. **arna* till *örn* som här ingår. I Etym. Ordb. har jag emellertid under *örn* påpekat, att ett synnerligen stort antal nordiska ortnamn på *-ås*, *-berg* o. d. i sin första led uppvisa ett *Arna* och att det vore en egendomlig tillfällighet, om det f. ö. rätt ovanliga namnet *Arne* skulle ingå just i på så sätt bildade ortnamn, så mycket mer som namnen *Örnaberga*, *-kulla* o. d. ej heller äro ovanliga. På samma sätt förhåller det sig med motsvarande namn på *-dal* och *-näs*. Den förklaringsmöjlighet, som stärkts i första rummet, hade alltså snarast bort avvisas.

Namnet *Grodalen* (s. 271) å en terräng vid södra brädden av Landvettersån är, såsom också framhålles, av stort intresse, emedan däri åns ursprungliga namn **Grödha* bevarats, alltså samma namn som anmälarer i Sjön. — utan att känna detta namn — postulerat som en försvunnen beteckning å denna å och som liggande till grund för namnet å den sjö *Gröen*, där ån utfaller.

Bland torp- och lägenhetsnamnen finner man även ett antal, som uppkommit såsom beteckningar för gamla krogar, t. ex. *Betala* (?), *Godalovet*, *Ljwligro*, *Lusasken* (känt av anm. även från annat håll). Det obscena krognamnet s. 25 hade för omk. 40 år sedan en motsvarighet i Västra hd Smål., dock utan tillsats av *-krogen*: lönnkrögeriet där sköttes faktiskt av tre kvinnor med icke otadligt rykte, men ställets namn förskönades vanligen till *Tre liljor*. Jämte det av red. omnämnda *Tre Remmare* kunde kanske också erinras om Bellmanskrogen *Tre Byttor*.

Av uppgifter om folklig övertro och därmed sammanhängande språkliga uttryck må t. ex. nämnas den om 'döljevatten' (s. 217 n. 3), vilket ord innebar, att 'döljen' (och hans fru) bodde i vattnet: han som rådde över fiskelyckan och angrep dem som inte höllo sig tysta vid fisket; jfr sydbohusl. *dulde* och *duldevatten* (till bildningen av samma slag som no. *hulda*, *huldra*, osv. ?).

Som ett ur högen taget exempel på med vilken omsikt red. gått till väga vid utredningen av ett ortnamn och dess saktliga innebörd kan hänvisas till s. 236, om *Djurstenen*.

Arbetet avslutas med sex synnerligen välkomna register, bl. a. över öknamn och vedernamn, över ord, som ej anträffats i litteraturen eller om vilka från olika synpunkter något av intresse kunnat meddelas, över adliga och furstliga släkter, som egt jord inom häradet, och över kulturhistoriska uppgifter, som lemnats i det föregående.

Institutet har all anledning att känna sig stolt över denna ståtliga volym och vi alla att vara det tacksamma för det vederhäftiga och gedigna arbete det nedlagt på densamma.

Lund i April 1924.

Elof Hellquist.

13.8.1956.

Svenska ordförklaringar.

1. Fsv. *diunker*, *diunkin* 'mörk'.

I Söderwalls ordbok saknas ännu det fsv. adjektivet *diunker*, *dionker*. Den som först riktat uppmärksamheten därpå är Vendell i sin Ordb. över de östsv. dial., s. 134 b (1904); han känner det likväl blott, under formen *dionker*, från Prosadikter fr. medelt. (utg. av Klemming 1889), s. 314, r. 21, nämligen i Karl Magnus saga efter den bekanta handskriften från Askaby kloster av år 1492:

»*thy alt a midiom dag war swa mørkt ok dionkt som thz ware nat ok ey matte sool skina*».

Från Vendell är samma textställe anfördt i SAOB IV, 2880 under ordet *bjonk* (1911) och av Axel Kock, Sv. ljudhist. II, 391, Umlaut u. Brechung, s. 313.

Ordet träffas emellertid även i Sv. Medeltidspostillor V, 64, r. 16 ff. (utg. av Geete 1910) efter handskr. från slutet av 1400-talet och troligen tillkommen i Vadstena:

»*hwilkin mæstare en rætfærdhogan spegil vil göra, han skal lødha glasit annan weghin medh bly, som mørkth ok dywnght ær aff sik, swa ath thet ey bæggia vegna bliffuir klaarth ok skærth . . . Swa giordhe gudhz son war herre jhesus, tha han blandadhe saman æwærdelica skynandhe ok klara guddomyn vid mandomyn, som aff dywnkna ok mërka jordhinne war komyn.*» — Märkligt nog stå här i ett och samma textställe två skilda stamformer bredvid hvarandra: dels neutr. *dywnght*, tydligen återgivande ett uttal *diunt* (med bortfallet *k*), av stam *diunk-*, dels fem. *dywnkna*, som hör till en stam *diunkin-*.

2. Betydelsen är påtagligen 'mörk, dunkel' — om nattmörker, om jorden och blyets glanslösa färg. — I samtliga de tre kända fallen är ordet direkt sammanfogat med adj. *mørker*. Det är knappast en tillfällighet: ett förtydligande synonym torde ha

känts behövt, vare sig emedan *diunker* var föråldrat eller, hvilket man har skäl att förmoda, kändes som ett främmande inslag i det östgötska klosterspråket. Det saknas nämligen såvidt man vet icke blott i hela den senare litteraturen utan även i nutida svenska dialekter med ett enda undantag, den nyländska dialekten i Finland. Där återfinnes det, såsom Vendell å anf. st. påvisat, under formen *djoykk-är* (eller *dä-*), *roykk-är* 'dunkel, matt, glanslös, isynnerhet om ögon och glas'¹. — Vendell har därjämte, redan i sin skrift »Nyländska etymologier» (1892), s. 6, uppmärksammat sammanhanget med fvnord. *døkk* 'mörk, dunkel' osv.

Den fsv. biformen **diunkin*, hvarav fem. *dywnkna*², finner stöd i nyländska *djoykkna*, fvnord. *døkkna*, nyisl. *dökna*, norska *døkna* 'mörkna, fördunklas', vare sig adjektivet på *-in* är en nybildning efter verbet på *-na* eller en rel. gammal sidoform (fvnord. **døkkvinn*) till *diunker* *døkk* av samma typ som t. ex. fvnord. *fåinn* (*blå-fåinn* osv.) jämte *fá-r* (*blá-*, *eitr-fár*) o. dyl. [Se nu tillägget nedan s. 200].

3. Det sällsynta fsv. *diunker*, *dionker*, (*diunkin*) *diunkna* har möjligen kommit in genom klosterfolk från det svenska Finland³. Denna förmodan motsäges icke därav att *diunker* träffas i Stockholm under åren 1501—1509 som binamn för tre män, boende i samma stadsdel och troligen tillhörande samma släkt: Magnus (Mans), Oleff och Anders *dywncker* (*diwncker*), enligt Stockholms

¹ Vendell, Ordb. över de östsv. dial., s. 409 b, uppför även — likaledes från Nyland — ett *royng-är* 'dunkel, matt, färglös (om ögon)', underligt nog utan att antyda något sammanhang med det likbetyd. *roykkär*. Man kan vara tveksam, huruvida *ng*-formen är en verklig nybildning till neutr. *roygt* för *roykt* eller om det är en förhastad konstruktion på grundval av denna neutralform. Visserligen är äldre *-ng-* ej alldeles uteslutet i betraktande av dial. Uppl. *dungen* 'fuktig och kall' vid sidan av det mera spridda *dunken*, som ytterst hör ihop med nu avhandlade ord.

² Ett antagande av felskrivning för **dywnka* skulle sakna tillräcklig grund.

³ Det finlandssvenska inslaget i det senare fsv. litteraturspråket — i vissa fall påtagligt — har icke blivit i sammanhang undersökt.

stads skottebok 1501—1510 utg. av H. Hildebrand¹. Tillnamnets bärare kunna vara av finländsk härstamning (liksom bevisligen rätt många i samma källa nämnda stockholmare) eller också av frisisk: jfr ffris. *dyoncker*, nfris. Saterland *djuŋkr* 'mörk'.

4. Genom införandet av det östnord. *diunker* i diskussionen har så godt som full visshet vunnits om att även fvnord. *døkker*, ack. *døkkvan* 'mörk, dunkel (om hår och ögon, om hav och vågor, om korpen osv.)' hvilar på en nordisk grundform **dinkya-* (jfr t. ex. fsv. *siunka*: fvnord. *søkkva*; Kock, Umlaut u. Brechung, s. 313). Förut kunde man — trots ffris. *diunk* (av **dinkya-*) 'mörk' — med lika eller större skäl återföra *døkker* på urnord. **danku-*, **dankya-*, som syntes vara motiverat dels av den visserligen ej fullt säkra biformen *døkker* (rim *nøkkva*)², dels och framför allt av den vanliga nynorska formen *dokk*, *dåkk* (jänte *døkk*, *dekk*) 'mörk el. matt i färgen och om luften'³, shetl. *dokk* 'mörk i hågen, nedslagen'; så Karsten, Stud. över de nord. språkens primära nominalbildn. II (1900), s. 253 f.; Hellquist, Sv. Landsm. XX 1, s. 96 (men jfr Etym. ordb. I, 106) och, såsom tveksamt alternativ, ännu Noreen, Altisl. Gr., 4 Aufl., s. 145.

Den nämnda formen med ursprunglig rotvokal *-a-*, nno. *dokk* osv. (urn. **dankya-*) står i den närmaste relation till det »kausativa» verbet fvn. *døkkva*, pret. *døkta* 'göra mörk, fördunkla', som på grund av sin morfologiska typ måste ha haft *a*-vokalisation (urn. **dankyan*, se Noreen, Altisl. Gr.⁴, s. 81, § 82,6). Deras inbördes förhållande är att bedöma efter den talrika typen got. *hnaiws*: *-hnaiwjan* (: *-hneiwan*); fvn. *krappr*: *kreppa* pret. *krepta* av **kramp-* (: *kreppa* pret. *krapp*); fvn. *valtr*: *velta* pret. *velta* (: *velta* pret. *valt*) osv. — Den i fsv. *diunker*, fvn. *døkker* mötande rotvokalen (*-i-*, ursprungligen *-e-*) ansluter sig närmast till presens-

¹ Å sid. 8—323 har jag funnit inalles 18 omnämmanden av dessa personer.

² Finnur Jónsson, Norsk-isl. kultur- og sprogforhold (1921), s. 308, Lexicon poet.², s. 94 f.

³ Bugge hos Fritzner, Ordbog III, 1101, isynnerhet Hægstad, Vestnorske maalføre fyre 1350 II 2, fyrste bolken, s. 25.

vokalen av den primära verbalrot, kring hvilken den avhandlade ordgruppen utan tvivel ursprungligen grupperat sig¹; jfr t. ex. sv. dial. Dalarna *sikk* 'sank, sumpig' (motsvarande ett fsv. **siunker*): Dalarna *sikka* 'sjunka', men å andra sidan nsv. adj. *sank*: verbet *sänka*.

[Sedan ovanstående längesedan var nedskrivet, finner jag i det nyligen utkomna första häftet av Wessman, Samling av ord ur östsvenska folkmål (Helsingfors 1925), s. 124, formen *djōykkī(n)* 'dunkel, matt', likaledes från Nyland, vilken noga motsvarar det s. 198 nämnda fsv. *diunkin*. Därmed växer avsevärt sannolikheten av att fsv. *diunker*, *diunkin* äro av finländskt ursprung.]

2. Sv. *flämta* — no. *fleima*, *flima*.²

Verbet *flämta* är ett nästan uteslutande svenskt ord, men utan tvivel gammalt såsom framgår redan av dess allmänna förekomst i folkspråket allt ifrån Bornholm³, Skåne (Åsbo: Sv. Landsm. X 2, s. 149), Halland⁴, Västergötland⁵, Värmland (Fryksd.: Sv. Landsm. II 2, s. 19), Gotland (Fårön: ib. I 307), Uppland (ib. X 1, s. 20) till Norrland (t. ex. Norrbotten)⁶, Finland (Österb., Eg. Finl., Nyland) och Estland⁷. — Ordet är tidigast känt från början av 1500-talet i Peder Månssons Bondakonst: *flēmtha* (om oxar)⁸; senare t. ex. hos Arvidi 1651 *flemta*, Spegel 1712 *flämta* osv.⁹

¹ Om övriga hithörande bildningar t. ex. Torp, Nynorsk etym. ordbok under *dokk* och *dunken*; Karsten, anf. st.

² [Sedan denna uppsats nedskrevs, har artikeln *flämta* i SAOB utkommit. Den ger icke anledning att ändra min framställning. Det är anmärkningsvärdt, att ordbokens äldsta citat är först från 1640.]

³ Espersen, Bornh. Ordb., s. 78: *flēmta* 'gispe, snappe efter Veiret, være aandepusten'.

⁴ Kalén, Ordb. ö. Fageredsmålet (1923), s. 69.

⁵ Hof, Dial. (1772), s. 119; Leander, Ordlista ö. Holsljungamålet (1910), s. 19.

⁶ Carin Pihl, Överkalixmålet I 135.

⁷ Vendell, Ordb., s. 220 a; Wessman, Saml. av ord ur östsv. folkm., s. 179 a.

⁸ Peder Månssons skrifter, utg. av Geete, s. 198,12: "Ta oxana . . . ærw . . . mykith hethe, tha latis ey til ath ætha før æn the wenda ather ath *flēmtha* oc swetten ær bortgangin". Ordet saknas hos Söderwall.

⁹ Spegel, Glossar. Sveo-Goth. (1712), s. 109, återger *flämta*

Hos O. Lind, Sw. o. tysk Orda-Bok 1749, sp. 222, 224, träffas även *flänta*, *flenta* (jänte *-mt-*) 'schnauffen, starck athemen', en dialektisk form — Lind var hälsing —, som nu har sin svarighet i gotl. *flänta* Fårön¹ och finl., estl. allmänt *fläntt(a)*².

Tamm, Etym. sv. ordb., s. 160, och Hellquist, Arkiv f. nord. fil. XIV 18, Etym. ordb., s. 147, antaga, att *flänta* är en iterativ bildning av en stam *flam-* som vore av ljudhärmande natur; de hänvisa särskildt till *flåsa*.

Ett ljudhärmande *flam-* är dock icke eljest påvisat, och nämnda tydningförsök tar ingen hänsyn till att *flänta* icke endast eller ens i främsta rummet betecknar 'andas häftigt, tungt, flåsa', med syftning på ljudet, t. ex. «flämt och pust» (Bellman), utan även 'fladdra', alltså en rörelse, t. ex. klädet flämtar 'kläderna fladdra' Lucidor³, ljuset flämtar 'fladdrar (matt)', norrsken flämta (Topelius); ett sken, en lampa flämtar upp, till 'fladdrar upp, glimmar till'. Även i sådana fall som hans flämtande tunga (om hunden), flämtande näsborrar, bröstet flämtar är rörelsemomentet det övervägande eller starkt framträdande⁴. — Betydelsen 'fladdra o. d.' tillhör *flänta* även i dialekterna⁵.

'stana, pusta, flåsa' på danska ("dan.") med "*kifte, flimte*". Intetdera har jag kunnat finna i äldre eller nyare danska. I svenska dialekter är *kifta* 'flåsa, flämta' mycket utbredt (bl. a. Halland, Blek. osv., se Rietz, Ordb., s. 317 f.; Wigforss, S. Hallands folkhäl, s. 34; Dahlgren, Gloss., s. 442, citerar det från Dalin; jfr Emil Olson, Från Filol. föreningen i Lund III 72). Men hvarifrån Spegel hämtat sitt *flimte*, är mig alldeles okänt. Visserligen registreras nu i Ordbog over det danske sprog IV, sp. 1188, ett sällsynt, blott litterärt och och sent *flimte*, ungefär liktydigt med *flimre* och *glimte*, men det anses där som en nybildning efter de sistnämnda orden (det citeras blott från en dikt av S. Michaëlis 1913).

¹ Noreen, Sv. Landsm. I 307, § 43. I samma dialekt *grynta* 'grymta'.

² Vendell, a. st., Wessman, a. st. I samma dial. *hänntt(a)* 'hämta'.

³ Dahlgren, Glossar., s. 218. [SAOB, F 977: flämtande vingar, om lärkan (Franzén 1824).]

⁴ Jfr Olof Östergren, Nusvensk ordb. II 276, där ordets användning är på ett förträffligt sätt belyst.

⁵ Jfr t. ex. Carin Pihl, anf. st., beträffande Norrbotten.

Om vi utgå ifrån att *flämta* ursprungligen betecknat 'röra sig av och an oroligt och häftigt' som t. ex. en klädflik för vinden, en låga för luftdraget, hundens tunga vid häftig andning, och om vi vidare antaga att *flämta* uppkommit av samnordiskt **fleimta* (pret. **fleimti*) såsom *hämta* av (fvn.) *heimta* (pret. *heimti* och *heimtadi*), så kan det höra till följande ordgrupp:

no. dial. *fleima*, pret. *-te* och *-a* 'driva omkring: føite, flanere, omtrent = flogse, flagse' ¹;

no. dial. *flīma* (*flema*, *fleema*) 'fare uroligt hid og did, fare høit og lavt; føite eller slænge planløst omkring'; refl. 'fare afsted med stundesløs Hast, tumle'; *flīma* 'urolig liden Pige; føitende Kvinde'; *flīmutt* 'vims, forfløien'; *flīms* adv. 'flugst; vips' ².

Jfr även no. dial. *flīna* 'fladdra, flacka: flagre om med usikre Bevægelser [t. ex. om flådermöss] . . ; flakke omkring, noget ligt flīma og skeina, skina' ³. — För övrigt hänvisas till Torp, Etym. ordb., s. 118.

Betydelsesammanhanget mellan sv. *flämta* och no. *fleima*, *flīma*, *flīna* belyses tydligt av da. *flakke* '1. flacka, ströva omkring; 2. fladdra, om fåglar; flämta, fladdra, om lågor och ljussken, om trasor osv.', i ä. da. även om orolig andedräkt ('foregaa stødvis') ⁴; ty. *flackern* med liknande betydelse, jfr särskildt 'der flackernde Atem (der kranken Brust)' ⁵; *herumflackern* 'ströva omkring'. — Med avseende på no. *fleima* 'føite' kan också erinras om da. *flagre* 'fladdra; ströva, flacka', dial. 'føite'.

— Till *flämta*, särskildt i dess bruk om ljussken och matt låga, och no. *flīma* sluter sig utan tvivel även

sv. dial. Egentl. Finland *flīma* '1. glimta till, blinka; 2. *f. opp*

¹ Ross, Ordb., s. 183; *fleima* i betyd. 'gjøre sig elskværdig ved kjælnæ Miner eller ved kjælent Fjæs, Latter osv.' står under inflytande av *feina*, *flīna* osv.

² Ross, s. 187 f., med Tillæg 1902, s. 11.

³ Ross, s. 188.

⁴ Ordbok over det danske sprog IV, sp. 1145. Jfr Östergren, Nuvensk ordb., s. v. *flacka*, som i modern svensk skönlitteratur brukas i för danskans egendomliga betydelse.

⁵ Grimm, DW III, sp. 1706.

flamma upp hastigt en svag liten låga', *flim* n. 'blinkande sken'; jfr(?) *flimmb* 'fara i väg så det viner efter; åstadkomma ett väsende och klingande ljud' ¹.

3. Fsv. *fisa*, nsv. *fissa* m. m.

1. Fsv. *fisa*, pres. -ar 'le, småskratta' — icke registrerat av Söderwall — förekommer på följande ställen:

»tu... ey thalar til hans eeth hart ordh ok alder theer hanom... nagra harda opsyyn, vtan medh hanom leer ok *fisar* ok leeker...» Jöns Buddes bok, utg. av Hultman, s. 177 5 (1491); — »[djävulen] swa som *fisande* til hanom sagde...» ib., s. 153 24; — därtill subst. *fisan*: »all theres løøsæ kiok, ouermattis kalz, *fisan* ok løoghe, priiss ok roosan» ib., s. 166 32;

»cachin[u]or.. *fysa* ok lee» Lat.-sv. gloss. eft. cod. Ups. C20, utg. av Neuman, s. 65 9; — »cachin[nati]o *fysan*» ib., s. 65 10.

Stamvokaleus kvantitet i fsv. *fisa* är oviss. Fsv. -i- förut-sättes av ä. nsv. *fisa* Levin Möller 1755 ²; på fsv. -i- hänvisar ä. nsv. *fesa* (»fesa och lee», »leer och fesar») 1604, 1614 ³. — Även nutida dialekter visa växlande kvantitet. Från ursprungligt -i- utgå t. ex. Västerb. *fis* 'halvkvävt skratt' ⁴, Norrb. *fæis* 'fina, småskratta elakt' ⁵, Österg. *fisa* 'oupphörligt småskratta' ⁶; nno. *fisa*, pret. *fiste* (-i-?) 'fnise, le; le uhöviskt el. utäckeligt, grine'

¹ Wessman, anf. arb., s. 172 b (s. v. *flema*), 173 a (s. v. *flimma*); Vendell, Ordb., s. 210 a (s. v. *flimma*).

Både av formella och ordgeografiska skäl kan det anses utslutet, att finl. *flima* har något sammanhang med nht. *flimern* (hvarifrån sen nsv. *flimra*), ä. nht. även *flimmen*, som uppträda först på 1600-1700-t. och säkert med rätta förklaras som nybildningar med sekundärt avljud till *flammen* (av lat. *flamma*), se Weigand, Deutsches Wörterb. ⁵ I, sp. 554.

² L. Möller, Frantzösk o. Sw. Lex. II 61: "*fisa*, *fina* rire, se moquer; sourire".

³ Dahlgren, Gloss., s. 210.

⁴ Lindgren, Sv. Landsm. XII 1, s. 85, n. 3.

⁵ Carin Pihl, Överkalixm. I 228 med n. 7.

⁶ Rääf, Ydre härad II 21 (även *fissa*). Jfr även Rietz, Ordb., s. 149 b.

(Aasen, Ross). Däremot förutsättes -i- bl. a. av Finl. *flisa*, *fläsa*, *flēs(a)* 'småle, le glädt; fnissa'¹, Bohusl. *flēsa* 'skratta försmädligt, fina'².

Den nu mest utbredda formen är *flissa* med den i ljudord vanliga konsonantgeminationen (jfr t. ex. sv. *fnissa*: da. *fnise*). Så tidigare hos Spegel 1712³, Lind 1749 (*flissa* och *flessa* 'gickern, gicheln'), Sahlstedt 1773, osv.; dial. t. ex. Södermanl. *flessa*, *flissa* 'skratta undertryckt'⁴, Närke *flissa* 'skratta', *fliss* n. 'halvkvävt, opassande skratt'⁵; Medelp. *flissa*⁶; se för övrigt Rietz, Ordb., s. 149 b⁷. — På gammalt -ss- hänvisar även nyisl. *flissa*, -*aði* 'le overgivent, grine; fnise' med subst. *fliss* neutr., betygade redan på 1600-talet⁸. Jfr ock eng. dial. Yorksh. *flizzen* 'to laugh heartily; to laugh sarcastically'.

En annan vokalisation träffas i nno. *fleis* m. 'mundkaat grinende person, fjaser', som troligen förutsätter ett verb **fleisa* (: *flisa*); jfr no. *fleina* jämte *flina* 'le'.

2. Hvad de anförda ordens härledning angår, så inskränker sig Hellquist, Ordb. (s. vv. *flissa* och *fnissa*), till en förmodan, att sv. *flissa*, *flisa*, *flesa* — han tager hänsyn blott till dessa former — är ljudhärmande. Att denna ordgrupp har råkat i associativ kontakt med vissa andra ord, som med fog antagas en gång i tiden vara skapade i ljudhärmande syfte, och att denna kontakt ledt

¹ Vendell, Ordb., s. 209 b, 210 b, 1175 a; Wessman, Saml. av ord ur östsv. folkhäl, s. 172 b, 179 b.

² Nilén, Ordb. ö. allmogem. i Sörbygden, s. 33 b; Lindberg, Skee-målets ljudl., s. 179.

³ Spegel, Gloss., s. 111: "*flissa*, le ohöfliga". (Enligt Hellquist, Ordb., s. 144, finns även *flisa* hos Spegel 1685; det saknas dock i ordförteckningen till dennes "Guds werk och hwila" 1685.)

⁴ Ericsson i Bidrag t. Södermanl:s ä. kulturhist. I 62.

⁵ Djurklou, Ur Nerikes folkspr. (1860), s. 29.

⁶ Bogren, Torpmålets ljud- o. formlära (1921), s. 50 med n. 6.

⁷ Formen *flissa* med neutr. *fliss* kan utan tvivel delvis utgå från fsv. **flis-* (jfr Kock, Ljudhist. I 31, och Noreen, Vårt språk III 192, som dock åberopa blott *fiss* jämte *fless* neutr. hos Lind 1749), men för vissa svenska dialekters vidkommande är ursprungsformen säkert **fliss-*; jfr nyisl. *flissa*.

⁸ Blöndal, s. 204; Gudm. Andreæ (1683), s. 74 a: *flyssa*.

till formella nybildningar av rimordstyp (se nedan), är väl obestridligt. Likaså är det riktigt, att *flissa* osv. nu för språkkänslan ter sig som ljudhärmande. Men därav följer icke, att det har sådant ursprung. Även sådana ord som *flina*, dial. *glira* 'fina': *glina* 'ds.', *glissa* 'ds.' och många andra uppfattas nu helt visst ofta som ljudhärmande, ehuru deras historia, som bekant, leder åt helt annat håll. — Det ligger nära tillhands och sker synes det mig alltför ofta, att man nöjer sig med förklaringen: »ljudhärmande». Utredningen av de ords historia, som äro eller synas vara av denna art, avklippes så på förhand — en utredning, som visserligen alltid är svår och ofta till sitt resultat oviss, så sammanblandade som till sitt upphov olika ljudbetecknande ordfamiljer ofta synas vara och så sparsamt som den sortens ord möta i äldre litteratur.

Det ovan sammanförda materialet av ordbasen *flis-* torde visa, att den har en lång historia bakom sig. I likhet med Falk och Torp Etym. Wörterb. s. v. *flire*, Torp Etym. ordb. s. vv. *flina*, *flira*, *flisa*, *fledra*, *fleima* (jfr Fick, Vergl. Wörterb.⁴ III 252) och delvis Tamm, Etym. Ordb., s. 153, finner jag det troligt, att *flis-* står i genetiskt sammanhang bl. a. med

nno. *flina*, pret. *flin* 'le, fnissa', *flina* 'grimasera osv.'; nsv. *flina*, dial. även *flina*, *flēna*¹; ä. da. och dial. *fline*, pret. *flēen* och *flinede* 'fina' (ä. da. även 'gråta');

sv. dial. Österg. *flira* 'fina', Västmanl. 'vara arg och vilja bitas, om hästar', Halland 'grina, skratta', Skåne 'gråta ofta, om barn'²; ä. da. *flire* 'både le og græde; skære ansigter', Jyll. *flir* 'småle lumsk, le i skægget'³; — no. dial. *flira*, *-er* 'fnise'; fno. binnamn *fliri* Jämtl. 1362⁴; shetl. *flir* 'fnise, le utækkelig el. taabelig'; ä. nyisl. *flíru* 'subrideo, sæpius rideo', nu *flírinn* 'venlig, logrende,

¹ Vendell, Ordb., s. v. *flēna*; Sjö Dahl, Gammal kort stavelse i västerdalmålen (1922), s. 16, § 6, a; Nilén, Ordb. över allmogem. i Sörbygden, s. 83.

² Rietz, s. 149 a; Wigforss, S. Hall. folkm., s. 48.

³ Kalkar I 562 efter Moth; Feilberg I 313.

⁴ Lind, Personbinamn, sp. 85.

slesk', *fliru-bros* 'indsmigrende Smil'¹; — eng. *fleer*, dial. *fleir*, *flire* osv. 'hånle; smila; grimasera'²;

sv. dial. Smål. *flittra*, Blek. *flëdra* (av **flitra*), Västerb. *flittär* 'småskratta, fnissa', Finl. *flitra*, *flitär* 'skratta och skämta barnsligt'³; shetl. *flid(a)er* (av **flidtra*) 'le utäckeligt, fjantet, grine; tale indsmigrende', nlt. *fliddern* 'smickra', nht. *flittern* 'fnissa' osv.⁴

De nu nämnda orden och med dem nära samhörande ha därjämte andra, skenbart mycket avvikande betydelse (jfr isynnerhet Torp, a. st.), som ådagalägga, att dessa ord från början åsyftade mimiken, vissa ansiktsrörelser vid skratt, grin, gråt osv. och först sekundärt det därvid frambrakta ljudet. Emellertid ha utan tvivel vissa hithörande bildningar rönt inverkan i betydelse eller form eller bådadera från ord som antingen från början varit eller tidigare blivit ljudbetecknande. Så torde t. ex. följande »rimord» ha uppkommit:

sv. dial. Smål. osv. *flittra*, Blek. *flëdra* (se ovan) ~ Hälsingl. *tittra*, Blek. *tëdra* 'fnissa'⁵ ~ sv. *fnittra* 'ds'.

da. dial. Jyll. *flistre* 'fnissa' ~ sv. dial. Smål., Blek. *fnistra*, *fnestra* 'ds.' (Rietz, s. 156 b) ~ no. dial. *knistra* 'ds.' (Ross, s. 411) ~ sv. dial. Norrb. *gläisstär* (av **glästra*) 'illfina'⁶;

sv. *flissa* ~ sv. *fnissa* ~ Skåne *tissa* 'fnissa' (Rietz, s. 737 b) ~ Bohusl. *knissa* 'ds.' (Rietz, s. 336 a);

ä. nsv. *flisa* 'fnissa' (se ovan) ~ da. *fnise* 'ds.' ~ ä. nsv. och dial. *glisa* 'småle; hånle; grina'⁷, no. dial. *glisa* 'fnise osv.' ~ no. dial. *knisa* 'ds.';

¹ Gudm. Andreæ, Lex. isl. (1683), s. 74 a, s. v. flýra: Blöndal, s. 204; Jakobsen, Shetl. etym. ordb., s. 174.

² Wright, EDD. II 397.

³ Rietz, s. 149 b, 156 b; Swenning, Folkm. i Listers härad, s. 91 (i Sv. Landsm. 1917); Vendell, Ordb., s. 211, Wessman, anf. arb., s. 173.

⁴ Jakobsen, a. a., s. 173; Grimm, DW III 1807; Torp, Ordb., s. 117 b.

⁵ Rietz, s. 737 b; Swenning a. st.

⁶ Även 'glo, blänga', Västerb. *gläisstär* 'lysa, blänka igenom', Finl. 'glesna', se Carin Pihl, Överkalixm. I 269.

⁷ Dahlgren, Gloss., s. 329; Rietz, s. 199 b; E. Noreen, Ärtemarks. I 84; Bogren, Torpmålet, s. 52; Vendell, Ordb., s. 272.

sv. dial. *flisa*, *flesa* (se ovan) ~ Skåne *tesa* 'fnissa' (Rietz, s. 737 b) ~ Uppl. *glässa* (av **gläsa*) 'fina'¹ ~ Västerg. (Bollebygd) *knesa* 'fnissa', no. *knisa* 'ds.' osv. (se Torp, Ordb. s. 298, s. v. *knisa*);

sv., no. *flira* (se ovan) ~ sv., no. dial. *glira* 'le; hånle; plira osv.'²

sv. *flina* ~ sv. dial. *glina* 'fina' ~ sv. *grina*.

— Det torde i viss mån vara möjligt att bland dessa och likartade serier av synonyma rimord utpeka hvad som är äldre och tjänat som förebild och hvad som är yngre efterbildning. Men för det ändamålet skulle krävas en noggrann gruppering av ordmaterialet i större omfattning och från olika synpunkter, framför allt efter de olika ordens och formtypernas relativa utbredning på det nordiska språkområdet och utanför detta. Dylika specialundersökningar fattas i allmänhet ännu.

4. Sen fsv. *parlot* 'del'.

Ett egendomligt ord *parlaathe* (plur.) träffas i ett fastebrev, utfärdat i Norberg. Västmanl., år 1513 och utgivet av K. H. Karlsson i Westmanl. Fornminnesförenings Årsskr. III (1884), i följande sammanhang (s. 94): en jordägare fastade och upplät »ffæmdeler i iij øress landh iordh i Diwpenæss i Vaale sokn ... jughho vndhan taghne ... vthan iij *enghe parlaathe* i Gaanghe-wikom, som liggie innom raa och røseno».

Av sammanhanget framgår, att *enghe parlaathe* bör betyda 'ängslotter' och motsvara en sing. **ængia-parlot(er)* i normal fsv. språkform³.

Detta *parlot* är uppkommet av **part-lot* genom reduktion av konsonantgruppen *-rtl-* till *-rl-* såsom i nsv. *ärta* av **ærtla* (fvn. *ertla*) eller nsv. pl. *kjolar* av *kjortlar* (jfr ä. da. *kiorler*)⁴.

¹ Hesselman, De korta vok. *i*, *y*, s. 63.

² Torp, Ordb., s. 165; Hellquist, Ordb., s. 191 (gliring); A. Noreen, Ordb. ö. Fryksdalsm., s. 33.

³ Jfr ä. da. *enge part* (Kalkar, Ordb. V 12, under *afhjelpe*).

⁴ Noreen, Vårt språk III 104.

Ordet synes icke vara känt från annat håll¹, men det har en nära motsvarighet och sannolikt sin förebild i det under 1400—1500-talet rätt vanliga *partdel*, *pardel*, *perde(e)l*, *partil* 'del; lott, andel' med verbet *partdelu*, *pardela*, *perdela* 'dela'².

5. Dial. *fonk*, fsv. **funker* 'dopfunt'.

I denna tidskrift, bd XXXVI, 46, har jag sökt förklara den underliga formen *funkte*, dat. sing. av *funter* 'dopfunt', i Jöns Buddes bok, utg. av Hultman, s. 80, 43, såsom en invers skrivning frankallad av motsättningen mellan den uttalsenliga formen *Bænt* och den traditionella skriftformen *Bænkt* och andra liknande fall. Men detta är nog icke hela förklaringen.

I Ålands skärgård (Kökar) är upptecknat ett *foŋkk*, *döpfoŋkk* mask. 'dopfunt'³. Vendell, Ordb. över de östsv. dial., s. 237, har varit den utan tvivel riktiga tydningen på spåren (»kan-ske av funt-kar?»). Fsv. *font-*, *funt-kar* n. 'dopfunt' träffas flera gånger i den assimilerade formen *funkar*, *-karit* (Söderwall I, 268). Ur sammansättningen har menar jag frigjorts ett **funker* = *funter*⁴. Det är fullt antagligt, att formen **funker* existerade redan på Jöns Buddes tid och även tillbört hans personliga språk: hans skrivning *funkte*, återgivande ett uttal *funte*, är då lätt att förstå som en — kanske rätt tillfällig — korsningsprodukt av *funter* och **funker*.

¹ Det saknas i Söderwalls och Dahlgrens ordböcker.

² Söderwall II 199; Dahlgren, Gloss, s. 636. — Det förekommer även i Stockh. stads tänkeböcker 1483—1492: *pardel* (i gård och tomt) s. 262, 28, *part deel*, *pardeel* (i pänningar) s. 264, 28, 29.

Det förefaller sannolikt, att ordet inkommit från lägtyskan (jfr särskildt formen *perdeel*, *perdela*), dock har jag icke funnit det där i mig tillgängliga källor.

³ A. Karsten i Sv. Landsm. XII 2, s. 18. Hans förklaring av *k*-formen är orimlig.

⁴ Detta kunde ske så mycket lättare i finlandssvenskt språk, där *k* är långt efter *y* osv. och *funkar* alltså uttalades *funkkar*.

En annan besynnerlig form är *duff* m. 'funt' i östra Nyland (Vendell anf. arb., s. 137 a). Den är säkerligen frigjord ur sammansättningen *dopfunt*, sedan *-pf-* blivit assimilerat till *-ff-*.

Det är ej bevisat men sannolikt, att Jöns Budde var född i Finland¹, och formen *fojkk* är nu bekant blott från en åländsk dialekt. Detta är ett sammanträffande, som måhända icke är betydelselöst.

6. Fsv. *āsæter*.

Söderwall, Ordbok I, 53, uppför under den tveksamma rubriken »*asäte?* n.? besittning?» blott ett textställe, nämligen ur Handl. till upplysn. af Finlands Häfder utg. av Arwidsson V, 142, av år 1490: »affhendom wi oss . . . all thenna forscipna war kōpa gooz met siin fulla *aasæther*. hwss iordh aker ængh skogh fiskewatn». Han fattar alltså *aasæther* som en plural av den sena typen *stykker*, *klædher* o. d.; som stöd härför åberopar han nno. *aasæte* neutr. 'Besiddelse, Beboelse; Bosted, Jordeiendom' (Aasen), men hänvisar även till fvn. *áseta* f. 'Beboen af Jord osv.'²

Detta antagande bör beriktigas med stöd av en nästan identisk salubrevsformel i Dipl. Dalek., Suppl., s. 19, r. 18, av år 1472: «iak haffwer . . . salt oc uplatiith . . . frelses iordh mz tomp-tom *aasætrom* Hws iordh aker oc engh skog fiskewatn».

Tydiligen föreligger alltså ett *asæter* neutr. Jfr fvn. *setr* neutr. 'vistelseort, bostad', i pl. 'säter', och fsv. *sæter* 'dets.', hvars genus dock icke är bestyrkt (se Söderwall II, 599)³.

Den exakta betydelsen av *asæter* återstår att fastställa.

7. Fsv. *kōk* 'prat, skämt' osv.

Av fsv. *kōk*, subst., anför Söderwall I, 715, blott ett citat:

[1] »Item skal mwnnen atherhallas aff alt skualdher, thz *kōok* oc lōghe aff komber» Skr. t. läsn. f. klosterfolk, s. 106 11.

Citatet är hämtat från en skrift av Jöns Budde (i avskrift från 1480-talet).

¹ Jfr Hultman, anf. arb., inledn., s. V f.; Hesselman, De korta vokalerna *i* och *y*, s. 241 med not 1.

² Jfr fsv. *asætho gardh* 'gård på hvilken någon är bosatt' ur nyssnämnda källa (1449), fnorska *ásætogarðr* (1390), se Söderwall II, 1192 (i tilläggen).

³ Bynamnet *Åsätra* (*Åsättra*) i Österåkers sn, Uppland, innehåller säkert ordet *å* 'en å', troligen även *Åsätra* på Ljusterön.

Söderwall tolkar *køøk* med 'motsägelse, knot', dock med tvekan. Han stöder sig givetvis därvid på fsv. *gen-køka* 'bråka, knota, motsäga', *gen-køkan* 'knot', *mot-køka* 'knota, knorra'. Men denna översättning passar illa till kombinationen »*køøk oc løghe*», och man skulle som uttryck för den förmodade betydelsen snarast vänta *gen-køkan* eller **mot-køkan* i anslutning till de nämnda verben.

Ytterligare två citat av *køk* kunna nu framföras, likaledes från Budde (ur en hans egenhändig handskrift):

[2] »J *kyøk*, kalz og löghe framleder jak myna dagha» Jöns Buddes bok, utg. av Hultman, s. 172³⁴;

[3] »all theres løøsæ *kiøk*, ouermattis kalz, flisan ok løøghē, priiis ok rosan» ib., s. 166³².

Förbindelserna »*køøk oc löghe*» (citat 1) och »*kyøk*, kalz ok löghe» (citat 2) synas vara väsentligen liktydiga, alltså *køk* och *kalz* synonyma (hopningen av synonymer särskildt i citaten 2 och 3 är att märka). Dels detta förhållande, dels uttrycket »a. th. løøsæ kyøk» (för *kyøk*, citat 3) och för övrigt sammanhanget i sin helhet leda till slutsatsen, att *køk* — lika som *kalz* (se Söderwall) — betyder '(muntert eller fåfängligt, tomt) prat; skämt, gyclel'¹.

Ordet *køk* är, såsom redan Kalkar, Ordbog II, 708, antagit, detsamma som fda. *kiøg* 'prat', t. ex. i Gamle da. *dyrerim*, udg. af Brøndum-Nielsen, s. 91²⁵ (handskr. från c. 1460): »Ladh faræ, ladh faræ thin møglæ *kiøgh!*»².

Vidare hör säkerligen hit no. dial. Hallingdal *kjøkjor* fem. pl. '1. Løier, Puds, Streger; 2. Sladder'³. Betydelsen stämmer nogga med den för fsv. *køk* här antagna.

¹ Jfr förbindelserna "gaman, kals ok löghe", "kalz ok gaman", "kalza ellir snakka", anförda av Söderwall s. v. kalz, kalza.

² Jfr ock det något oklara ordspråket "Ee kommer *køgh* aff kærwendh (var.: kernen)", som utförligt kommenterats av Axel Kock i "Östnord. o. latinska medeltidsordspråk", utg. av Kock och Carl af Petersens, II 187 f.; jfr Kalkar, a. st.

³ Den härledning, som Torp, Nynorsk etym. ordbok, s. 277, med tvekan framställer, förefaller konstlad och oantaglig.

Fsv. *-køka* inf., som anträffats blott i förening med *gen-*, *mot-*, bör, om det ses i sammanhang med *køk* osv., ha betydtd ungefär 'prata (i klandrande mening: föra otillständigt tal)'.

Verbet *-køka* förutsätter med nödvändighet en sannordisk form **kauka*¹. Kock² har utan tvivel riktigt sammanställt *-køka* och fda. *køg* med no. dial. *kauka* 'ropa, hojta' (Orkedalen, Nordl. osv.), nordsv. dial. Västerb. *käuk*, *köuk* osv. 'ropa, hojta, särsk. till vallade kreatur', Medelp. *kökä* 'locka på kreaturen'³. — Om det nyssnämnda no. *kjøkjor* hör hit, motsvarar det ett fno. **køykja* fem.⁴

— Fsv. *køk* är säkerligen neutr.; det förhåller sig till verbet *-køka* såsom t. ex. *kalz*, *skæmt*, *gab* till verben *kalza*, *skæmta*, *gabb*⁵. Jfr Jämtl. *käuk* neutr. (Rietz, 381 b). — I frasen »all theres løøse kyok» hos Budde är *all theres* en lättförklarlig satsfonetisk skrivning för *allt theres*; mindre troligt är att *kiok* skall fattas som plural⁶.

¹ Finl. *kökka*, *-as* 'högmödas, yvas', som Vendell, Ordbok, s. 530, sammanställer med fsv. *-køka*, överensstämmer hvarken i ljudform eller betydelse med detta. Jfr Torp, a. arb., s. 277, under ordet *kjøk* 'kaat og nærgaaende'.

² Östnord. medeltidsordspråk, a. st.

³ Rietz, s. 381; Bogren, Torpmålets ljud- och formlära (1921), s. 101 med not 13. — Jämtl. "*køka*, *köuke* roopa" redan i en ord-samling av år 1729 (Sv. Landsm. 1906, s. 61).

Samma ordstam torde ingå i *Kaug-*, *Kåugstadh* 1525, 1567 osv., *Kaukstadh* 1529, nu *Kongstad*, namn på två skilda gårdar i Jämtland; se Nordlander i Sv. Landsm. XV 2, s. 11, som tolkar namnet som plats, där man plägar ropa på båt för att bli satt över ett vatten.

⁴ Det anföres blott från Hallingdal (Ross, s. 398). Beträffande stamvokalen jfr t. ex. *kjørsi* Hallingdal för *køyrsla* (Ross, s. 460).

⁵ Så E. Olson, De appell. subst., s. 361.

⁶ Fda. "thin møglæ *kiøgh*" (se ovan) kan synas tala för den kön. Den ifrågavarande handskriftens språk företer emellertid flera egendomligheter med avseende på genus: se Brøndum-Nielsen, a. arb., Indledn., s. IX.

Göteborg.

Evald Lidén.

Zur vorgeschichtlichen beugung männlicher *n*-stämme.

Emil Olson Ark. 31, 151 war wol der erste, der die alte, bequeme erklärang der plurale des typus *gumnar* als ausgegangen vom genetiv ausdrücklich verwarf. Er kam dazu, weil sich auf dem wege über ihre beseitigung ein einleuchtender grund für den *n*-verlust in *ái*, *klé*, *lé* ihm ergab. Dieser gewinn verstärkt ohne zweifel die Olsonsche these, dass der einfluss der *a*-stämme auf den pluralis männlicher *n*-stämme in die zeit fallen muss, wo nicht allein der genetiv, sondern auch die andern kasus das *n* von got. *gumans*, ags. *guman*, as. *guman*, *gumon*, abd. *gomon* und von ἡγεμόνες noch aufwiesen. Er verstärkt sie mittelst nordischen materials. Im übrigen möchte ich von ihr sagen, dass sie ihre beste stütze in der vergleichenden, zumal in der germanischen grammatik hat. Wer die typen *gumnar*, *gumnum* im zusammenhang mit ihren entsprechungen im gotischen und westgermanischen formensystem betrachtet, wird die *n* sämtlicher vier kasus für alt halten, zumal sie auch in der nordischen überlieferung alt, nämlich poetisch, sind und dort vor unsern augen durch *n*-lose formen ersetzt werden.

Allerdings scheinen sich die *n*-haltigen nominative, akkusative und dative nicht ohne weiteres ihren aussernordischen entsprechungen gleichsetzen zu lassen, und nur beim genetiv scheint es anstandslos durchführbar (*gumna* = got. *gumanē*, ags. *gumena*). Man darf wol glauben, dass dies für Wimmer mit ein grund war, lediglich das den *augna* und *tungna* parallele *gumna* für altererbt zu halten, *gumnar*, *gumnum* dagegen für neubildungen nach diesem muster. Sieht man näher zu, so hat zunächst *gumnum*, *brpgnum* eine vortreffliche stütze an dem sehr bedeutungsähnlichen *abnam*, ἀνδράσιν, des nächstverwanten gotischen (eines ausgewanderten nordischen dialekts). Von *abnam* und seines-

gleichen (dem neutralen *watnam*) sagt Streitberg, Ugerm. grammatik 257, diese formen hätten ihr *-am* von den *a*-stämmen bezogen, bewahrten jedoch in ihrem *n* 'noch eine spur des ursprünglichen'. Streitberg erklärt also *abnam* für eine form mit schwundstufigem stammsuffix, wie *abnē* und *auhsnē*, und diese erklärungsart ist schlagend (vgl. Brugmann, Kurze vergl. gramm. 294). Wir würden solche formen vermissen, wenn wir sie nicht hätten. Der schwundstufige genitiv *auhsnē* entspricht genau altindischem *ukṣṇām*. Der dativ hat zwar keine so genauen aussergermanischen gegenstücke, aber die verhältnisse bei den dativen, lokativen und ablativen dieser und der *r*-stämme lassen auch hier bestimmt die schwundstufe erwarten, wenn auch neben der vollstufe. Letztere haben wir in der gotischen normalform *gumam*, welche mit Kluge (Elemente des got. 63) auf *guman-mas* oder *guman-mis* zurückzuführen ist. Da hier durch schwund und assimilation eine endung entstanden war, die derjenigen der *a*-stämme gleich war, so darf uns das nach letzterer klasse aussehende *-an* von *abnam* umso weniger befremden. Dass *abnam* und *abnē* einander konserviert haben, ist sicher. Aber jenes für eine nachbildung nach diesem zu halten, wäre bare willkür. Ebenso willkürlich ist die entsprechende annahme in bezug auf an. *gumnum* und *gumna*. Diese bildungen können den gotischen vollständig gleich sein, und das ist ihre plausibelste deutung (s. Streitberg a. a. o.). Natürlich kann man nicht widerlegen, dass *gumna* = got. *gumanē* sei, aber diese möglichkeit ergibt keinerlei instanz gegen die gleichung zwischen den dativen. Nordische schwundstufen, die niemand bezweifeln wird, sind *nafn* 'namen' und *votn* 'gewässer', welche nicht gut etwas anderes sein können als die gegenstücke von got. *namna* und **watna* (belegt *watnam*). Die gotische schwundstufigkeit neutraler pluralkasus erklärt also die nordischen formen *nafn* und *votn*, die sonst dunkel wären. Entsprechendes darf den masculinen typen *abnē*, *abnam* zugebilligt werden. Sie liefern zunächst die evidente erklärungsart von *ána* (*anasótt*) und des natürlich analogischen singularis *ái*, der sich von dem lautgesetzlichen singularis *afi* semantisch differenziert

hat, was bekanntlich bei doppelformen häufig ist. Es ist Olson darin völlig recht zu geben, dass *ái* auf dem genetiv pluralis allein nicht beruhen kann. Es muss aber hinzugefügt werden, dass eine solche erklärungsfernliegt, da ja nicht nur der genetiv in der erforderlichen gestalt belegt ist, sondern auch der dativ — im gotischen, dem ältesten pergamentenen nordisch, das wir kennen. So gut wie *uxna* (*yxna*) = got. *auhsnē* und = ags. *oxna* ist, **uxnum* (*yxnum*) = ags. *oxnum*, so gut ist *ána* = got. *abnē* und **ánnum* = got. *abnam*.

Wird man gewicht darauf legen können und wollen, dass die schwundstufigen pluralformen bei andern masculinen als *aba* und **auhsa* gotisch nicht belegt sind und diese paradigm selbst die nominative und akkusative (an. *gumnar*, *gumna*) uns versagen? Gewiss nicht. Es wäre unmethodisch, wenn jemand es täte. Die gotischen sprachdenkmäler sind höchst lückenhaft und einseitig. Schlüsse ex silentio in bezug auf gotische spracherscheinungen verbieten sich daher noch entschiedener als anderswo. Es handelt sich darum, dem vorhandenen die fingerzeige abzugewinnen, die es zu geben imstande ist. Natürlich bleiben dabei manche fragen offen. Aber wenn die viel reichere altnordische überlieferung uns dieselben erscheinungen zeigt wie die arme gotische, nur in etwas weiterer ausdehnung, so ist die wahrscheinlichste deutung eines solchen verhältnisses immer die, dass der altnordische überschuss auf gotischer seite nur zufällig fehlt. Wir dürfen also nicht bloss an. *gumna*, *gumnum* = got. **gumnē*, **gumnam* setzen, wobei die gotischen instanzen auf gotischer analogie beruhen, sondern auch folgende gleichungen aufstellen: an. *gumnar* = got. **gumnōs*, an. *gumna* = got. **gumnans*, wobei die gotischen instanzen lediglich auf der nordischen analogie beruhen. Die gotischen nominative und akkusative nach der *a*-klasse sind normal, normaler als dieselben bildungen auf späterer, vorgeschichtlich-nordischer stufe wären, weil im gotischen der ausgangspunkt klar ist, das *a* des dativus, welches im laufe der nordischen weiterentwicklung früh zu *o*, *u* geworden und dadurch mit den entsprechenden vokalen der andern stamm-

klassen zusammengefallen ist. Die ausdehnung des kombinierten pluraltypus auf eine kleine gruppe weiterer synonyma kann jünger sein.

Abweichende gestalt zeigt der nom. plur. von 'ochse': an. *yxn*, ags. *exen*. Hier haben wir die reine schwundstufe des *n*-stammes, ohne kombination mit der *a*-klasse: urgerm. **uhsniz*¹. Sie dem balkangotischen des 4. jahrhunderts (in der form **auhsns*) zuzutrauen, empfiehlt sich trotz den gotischen nominativen pluralis *mans*, *nasjands*, *baurgs* nicht, weil wir im gotischen wie bei andern ursprünglich konsonantischen stämmen so auch bei 'ochse' *u*-kasus finden: dat. plur. *auhsu*, sing. *auhsau*, welche einen nom. plur. **auhsjus* oder **auhsnjus* wahrscheinlich machen. Die *u*-flexion bei konsonantischen stämmen ist begreiflich wegen der entwicklung von *u* aus nasalis und liquida sonans. So erklärt sich **auhsu* aus der schwundstufe **uhsy-mas* mit assimilation und kürzung der endkonsonanz wie in *gumam* aus **guman-mas*. Nicht bloss die entstehung dieser *u*, sondern auch der dadurch bewirkte übertritt konsonantischer paradigmata und paradigmata-teile zur *u*-flexion muss älter sein als die auswanderung der Goten aus dem östlichen Skandinavien, denn nicht bloss sind die *u* aus nasalis und liquida gemeingermanisch, sondern sekundäre *u*-beugungen, dieselben wie im gotischen, finden sich auch in Skandinavien. Hierher gehört das berühmte altgutnische *dytrir* = *dauhtrjus*. Aber auch der gemeinnordische singular von 'hand' und 'fuss' fällt unter diesen gesichtspunkt: aisl. *handar*, *hendí*, akk. *hond* und *fótar*, *fæti*, *fót* sind *u*-kasus so gut wie *sonar*, *syni*, *sun* (nur der nom. *hond* hat sein *r* verloren dank überführung in die übermächtige *ō*-klasse, während *fótr* = got. *fōtus* ist). Die nordischen formen von 'ochse' zeigen jedoch keine sichern spuren von *u*-beugung (das von Noreen mit berufung auf Egilsson und Vígfusson angeführte *yxnir* dürfte nicht existieren). Das

¹ Streitberg a. a. o. 256 führt die ags. form auf **uhsiniz* zurück. Das ist unnötig, weil svarabhaktisches *e* vor auslautendem *n* im angelsächsischen zweifellos vorkommt (*beacen* = ahd. *bouhhan* < **baukn*).

historische nordisch ist also in diesem punkte dem gotischen an altertümlichkeit überlegen, wie es ja auch sonst die konsonantische deklination besser erhalten zeigt (altn. *dætr*, *bræðr*, *hendr*, *fætr*). Womit über die frage, ob germ. **uhsniz* älter oder jünger ist als germ. **uhsaniz* (ahd. *ohson*), natürlich nichts gesagt sein soll. Für hohes alter der schwundstufigen form spricht gr. ἄρνες, 'die widder', zumal wegen seiner bedeutungsverwantschaft.

Zwei andere tiernamen, 'ar' und 'bär', die gotisch in dieser gestalt nicht belegt sind, zeigen nordisch und westgermanisch kombinationen von älterer *n*- und jüngerer vokalischer beugung, die mit *abnam*, *gummar* und ihresgleicher verglichen werden können: an. *ørn*, *biörn*, *u*-stämme, ags. *earn*, *beorn*, *a*-stämme, ahd. *arn*, *i*-stamm, *-bern* (in männlichen eigennamen), *a*-stamm. Es ist ganz deutlich, dass hier die *n*-beugung von got. *ara*, an. (poet.) *ari*, ags. *bera*, as. ahd. *aro*, *bero* zugrunde liegt. Im dat. plur., wo auf das schwundstufige stammsuffix konsonantisch anlautende endung folgte, entstand urgerm. *u*- wie in got. *auhsun*. Dann wurde aus dem nom. und gen. plur., deren endungen vokalisch anlauteten, das *n* wieder verallgemeinert. So kam im pluralis eine durchgehende *nu*-beugung zustande, die leicht auf den singularis übergreifen konnte und es auch tat. Auch der 'regelmässige' typus ahd. *aro* ist gewiss erst das ergebnis von ausgleichungen, die in den verschiedenen gegenden Germaniens verschieden weit gegangen sind: am weitesten im Norden, bei Angelsachsen und Scandinaviern, die auch den qualitativen ablaut des singulars einmal ganz beseitigt haben (durchgehendes *-a* angelsächsisch und in den ältesten runen), während das gotische und deutsche einen älteren zustand bewahren, mit vokalwechsel zwischen nom.-akk. und gen.-dat., der mit den endungen (gen.-dat. *-is*, *-i*) harmonierte und vielleicht auf einer umlautenden wirkung dieser beruhte¹. Wir dürfen also die doppelheit an.

¹ Dann wäre das durchgehende *-a* nach art des griechischen doch das ältere. Die übereinstimmung von gotisch und deutsch weist aber auf ein sehr frühes datum für den wechsel *a* (*o*):*i*. Die in Süddeutschland einwandernden Germanen haben diese eigentümlich-

ari:orn als ein gespaltenes paradigma bezeichnen, wenn auch auf der einen seite einwirkung eines fremden paradigmas im spiel ist. Die westgermanischen *a*- und *i*-beugungen werden zusammengehören mit den bekannten austritten aus der *u*-deklination, wobei im angelsächsischen die *a*-deklination (*scioldas*), im deutschen die *i*-deklination (ahd. *scilti*) die haupterin wurde. Sie setzen also die secundäre *u*-beugung der alten *n*-stämme ebenso voraus wie *scioldas*, *scilti* die primäre *u*-beugung von got. *flōdus*, *skildus* u. s. w.

Nun verhält sich aber ags. *beornas*¹ zu ags. *bera* nicht anders als an. *gumnar* zu an. *gumi*. Auch dies weist darauf hin, dass an. *gumnar* keine junge analogiebildung nach dem synkopierten genetiv *gumna* ist, sondern aus viel älterer zeit stammt, obgleich *beornas* eine periode der *u*-beugung hinter sich hat und *gumnar* (got. **gumnōs*) nicht, da seine *a*-beugung unmittelbar auf die schwundstufige *n*-beugung gefolgt ist.

Ich will nicht schliessen, ohne den neuesten ausführungen Axel Kocks (Ark. 42, 61), die diesen meinen beitrag angeregt haben, meine dankbarkeit und bewunderung zu bezeigen. Die erklärung, die Kock dafür gibt, warum gerade in den wenigen fällen *flotnar*, *bragnar*, *gotnar*, *skatnar*, *gumnar* das *n* überlebt, ist nach ausgangspunkt und inhalt so ausgezeichnet und so fesselnd, wie wir das bei dem verehrten altmeister gewohnt sind. Wenn ich ihren inhalt trotzdem ablehne, so sind die gründe dafür im vorhergehenden enthalten, und sie sind solcher art, dass

keit bereits aus der nördlichen heimat mitgebracht. In Skandinavien aber ist der wechsel später von einem unbekanntem (angelsächsischen?) zentrum aus wieder beseitigt worden, wo das *-a*- des gen.-dat. vielleicht durch die endungen *-as*, *-a* konserviert worden war.

¹ Ags. *beorn* bedeutet 'krieger'. Das ist die folge einer bedeutungsdifferenzierung beim gespaltenen paradigma. Die alte gleichung zwischen 'bär' und 'krieger' erhellt aus dem doppelsinnigen *er ek biorno tók* HHu. II 8, aus dem namen *Biorn*, der sage von *Boðvar-Biarki* u. a. In diesem zusammenhang ist lit. *bernas* 'knecht' interessant, offenbar eine entlehnung, und zwar wol aus dem niederdeutschen.

sie keinen angriff gegen die scharfe logik meines vorgängers darstellen. Wären die gotischen und westgermanischen phänomene nicht, welche nach meiner überzeugung den nordischen befund erst in das wahrhaft befreiende licht rücken, so müsste Axel Kocks theorie, auch wegen ihres methodischen anknüpfens an frühere wichtige ergebnisse, als die beste denkbare bezeichnet werden — obgleich sie auch an sich nicht völlig gegen zweifel gesichert ist. Sie nimmt nämlich nicht stellung zu dem fall *yxna*, der als langsilbiger den fünf kurzsilbigen gegenübersteht, und sie macht es uns nicht voll begreiflich, warum der nom. plur. **bragan* nach mustern wie **aftana_R* umgebildet wurde. Der unterschied der typen **tīma* und **bragan* genügt nicht ganz zur erklärung, warum der eine von ihnen der analogie der *a*-stämme schon jetzt unterlag und der andere erst später. Dazu dürfte auch der nachweis gehören, dass der eine typus eine attrahierende wirkung auf die *a*-deklination ausüben konnte, welche der andere nicht ausüben konnte. Es fehlt die proportion, welche die analogiebildung überzeugend macht.

Es liesse sich nun zwar eine solche proportion aufstellen: gen. **aftana*: gen. **bragana* = nom. **aftana_R*: *x*; dass der langsilbige typus **tīma* diese proportion nicht zulässt, liegt auf der hand. Man könnte weiter darauf hinweisen, dass die umbildung zu *tīmar* begreiflich wird auf grund der proportion mit den akkusativen, welche bei den *a*-stämmen sich zum besten der deutlichkeit von den nominativen unterschieden.

Mit diesen zusätzen würde ich die Kocksche theorie gutheissen, wäre nicht die schwierigkeit mit *yxna*, welches der angenommenen rolle der stammquantität und der betonung widerspricht, und wären vor allem nicht die aussernordischen instanzen, welche zeigen, dass die erscheinung älter ist als die sogenannte urnordische¹ periode.

¹ Ich sage 'sogenannt urnordisch', weil ich diesen ausdruck in dem sinne, den man ihm beilegt, nicht glücklich finde. Sprachen, die man durch mit *ur-* zusammengesetzte namen bezeichnet, sind sonst reine rekonstruktionsergebnisse; das 'urnordische' ist eine denk-

Aber natürlich muss ich nun meinerseits die auswahl der *nar*-plurale erklären.

Meine erklärungs wurde oben schon angedeutet: es handelt sich um eine synonyme gruppe, lauter bezeichnungen des begriffes 'mann' oder 'krieger'. Dass bedeutungsverwante wörter in formen- oder stammbildung übereinstimmen, ist eine häufige und leicht verständliche erscheinung. Man denke etwa an die idg. verwantschaftsnomina oder an die germ. farbenadjektiva, bei denen das suffix *-wa* eine so auffallende rolle spielt. Immer handelt es sich da um nachbildungen, die im grunde proportionsbildungen sind.

Ausserdem fällt auf, dass drei dieser synonyma keinen eigentlichen singularis haben — denn die formalen singulare, die man ihnen zur seite stellen kann, gehören kraft bedeutung nicht zu ihnen —, dass ein viertes (*skatnar*) stark überwiegend pluralisch fungiert und *gunnar* der einzige fall ist, wo es sich um den plural zu einem ebenso lebendigen singular handelt¹. *Gunnar* und *skatnar* sind zugleich die einzigen von diesen wörtern, welche nebenformen ohne *n* aufweisen: *skatar*, *gumar*². Offenbar hängen beide befunde zusammen, denn das verschwinden des *n* — auch des *-na* im gen. plur. aller andern männlichen *n*-stämme — lässt sich nicht anders begreifen als durch einfluss des singulars bewirkt, d. h. genauer dadurch, dass die bei den zahlreichen 'starken' stämmen gewohnte durchgehende *n*-losigkeit des paradigmas auf die schwache flexion übertragen wurde, weil sie bei dieser schon teilweise, nämlich im singular, vorhanden

mälersprache. Ferner zeigen die älteren 'urnordischen' inschriften kein einziges sicheres oder wahrscheinliches nordisches merkmal; ihre schreibformen könnten auch südgermanische sprache ausdrücken. Mit gutem sinn könnte dagegen die frühe periode, wo die Goten und andere auswanderer noch in Gotland oder Schweden sassen, urnordisch heissen. Damals wurden im Norden (nicht auch im Süden) gewisse neuerungen durchgeführt, wie *-ggw-* für *-uu-* u. a., die in den älteren runen (zufällig) alle fehlen.

¹ Vgl. Finnur Jónsson, *Skjaldesprog* 57.

² Finnur Jónsson a. a. o. 57 f.

war, ein vorgang, der natürlich den schwachen singularis voraussetzt. Die voraussetzung traf bei *flotnar* und *bragnar* nicht zu¹. Wir haben hier einen fall vor uns, wo das vertrauen zur überlieferung auch im negativen sinne berechtigt, der schluss ex silentio erlaubt ist — bei dem reichthum der altnordischen quellen nicht verwunderlich.

Es war also der plurale tantum-charakter, der bei gewissen wörtern das *n*-suffix konservierte. Es waren aber, wie *gumi* und *skati* zeigen, nicht immer nur pluralia tantum, welche die *n*-kasus hatten, sondern wir finden diese auch im plural anderer wörter mit der bedeutung 'mann', ausserdem im gen. und dat. plur. von 'ochse', wo sie neben dem singular lange fortgelebt haben, weil in diesem paradigma das *n* zum pluralzeichen geworden war (nom. akk. *yrn*).

Auch im gotischen nehmen die erwähnte synonymengruppe (*abnē, abnam; mannē, mannam*) und das wort 'ochse' eine sonderstellung innerhalb der *n*-deklination ein, wenn auch in anderer weise, da hier ein erhaltenes *n* noch keine sonderstellung begründen kann, nämlich durch die schwundstufe des suffixes im gen. und dat. plur. Im angelsächsischen hebt sich das wort 'ochse' in ähnlicher weise ab. Zwei andere namen männlicher tiere, 'bär' und 'ar', haben urgermanisch ebenfalls schwundstufiges *n*-suffix in gewissen, wahrscheinlich denselben, kasus aufgewiesen.

Es besteht also ein weitgehender parallelismus zwischen den vom deskriptiven standpunkt abnormen altnordischen *n*-pluralen (und dem englischen plural *oxen*) einerseits und andererseits den urgermanischen *n*-stämmen, bei denen schwundstufige kasus nachweisbar sind. Auf beiden seiten haben wir bezeichnungen männlicher wesen, menschen und tiere, zum teil dieselben wörter, alle durch eine besonderheit (des plurals) ihrer *n*-beugung aus der masse der *n*-stämme herausgehoben. Die besou-

¹ Bei *gotnar, gotar* handelt es sich um ein sehr altes neben-einander von *a*- und *n*-beugung, der vielleicht nach Streitberg, Got. elementarbuch 7 f., zu erklären ist.

derheiten sehen auf beiden seiten verschieden aus, aber sie lassen sich genetisch gleichsetzen und sind daher insofern gleichzusetzen, als das *n* der nordischen plurale für identisch zu erklären ist mit dem schwundstufigen *n* der gotischen und urgermanischen typen: *uxna*, *ána*, aber auch *flotna*, *gumnar* haben keine synkope hinter sich.

Die sonderstellung dieser wörter ist mithin uralt. Aber sie hat sich zu verschiedenen zeiten verschieden dargestellt. Seit vollzug der nordischen synkopen unterschied sich der schwundstufige gen. plur. nicht mehr von dem synkopierten vollstufigen der mehrzahl der männlichen und aller sächlichen und weiblichen *n*-stämme, und da also der gen. plur. dieser ganzen grossen klasse sich einheitlich darstellte, waren die andern *n*-haltigen plural-kasus unserer gruppe stärker isoliert als vorher. Das ist der zustand unserer quellen. Die stärkere isolierung hat jedoch keine erkennbaren sprachgeschichtlichen folgen gezeitigt, abgesehen davon, dass sie neueren grammatikern den gedanken eingegeben hat, die betreffenden formen beruhten auf 'falscher analogie', ein einfall, der weder an sich einleuchten noch irgend welchen erklärungs-wert beanspruchen konnte, da er die begrenzung des phänomens übersah und gegen den wohlbegründeten leitsatz gesunder sprachgeschichte versties, dass das seltene das alte zu sein pflegt. Es bleibt das verdienst der Lunder linguistik, den unwert dieser unmodernen lehre durchschaut und den weg zu richtigerer erkenntnis gewiesen zu haben, und dieses verdienst beschränkt sich nicht auf die frage selbst, sondern es betrifft grundsätzliches der methode. Irre ich nicht, so kann auch durch vorstehende ausführungen die methodische einmütigkeit zwischen schwedischer und deutscher sprachforschung, die einander so viel verdanken, keineswegs in frage gestellt werden.

Berlin—Charlottenburg.

Gustav Neckel.

Die Zahl der Einherjer.

Unter den zahlreichen noch ungelösten Fragen der Germanischen Religionsgeschichte ist die nach den hellenistischen Einflüssen im germanischen Heidentum durch die Arbeiten von Neckel und jetzt von F. R. Schröder¹ energisch in den Vordergrund gerückt worden. Schröder hat dabei ganz richtig erkannt, dass bei aller Wahrscheinlichkeit für das Auftreten solcher Einflüsse doch alles darauf ankommt, einen exacten Beweis zu führen, der noch aussteht. Ist dieser an einem Punkt geglückt, so ist für andere Fälle ein günstiges Prognostikon gegeben. Schröder hat deshalb in seinem Buche methodisch richtig den Teilen, auf die sich sein Interesse hauptsächlich zuspitzt, ein Kapitel vorangestellt, in welchem Dinge erörtert werden, die seiner Meinung nach einen solchen Beweis ermöglichen. Die Sache ist wohl wichtig genug, es zu rechtfertigen, dass ich im Folgenden einen Punkt seiner Ausführungen auf seine Tragfähigkeit prüfe.

Es handelt sich um die Zahl der Einherjer, die nach Grimnismál 23 zu je 800 aus den 540 Toren Walhalls ziehen. Das zu errechnende, in der nordischen Quelle wohlgemerkt nicht genannte, Produkt dieser Zahlen ist 432 000, eine Zahl die in der chaldäischen und in der indischen Zeitrechnung eine Rolle spielt. Nach der chaldäischen Theorie besteht das 'grosse Jahr' aus 432 000 gewöhnlichen Jahren, ebenso besteht die indische Zeitperiode des Yuga aus 432 000, das Mahayuga (Gross-Yuga) aus $(1 + 2 + 3 + 4) \cdot 432\,000 = 4\,320\,000$ Jahren².

¹ Germanentum und Hellenismus. Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte. Heidelberg, C. Winter 1924.

² Literatur bei Schröder, S. 16 f. Ich füge hinzu, worauf mich z. T. meine Kollegen Jensen und Örtel aufmerksam machten: W. Kirfel, Die Kosmographie der Jnder, Bonn u. Lpzg 1920, S. 332 ff.; A. v. Gutschmid, Neue Beiträge zur Geschichte des alten Orients, Lpzg 1876, S. 132; P. Schnabel, Die babylonische Chronologie in Berossos' Babyloniaka. Mitteilungen der Vorderasiatischen

Die Übereinstimmung der babylonisch-indischen Zahl mit dem aus den nordischen Zahlen sich ergebenden Produkt ist gewiss auffällig, bei der eigentümlichen Beschaffenheit der Zahl so auffällig, dass es nahe liegt, irgend einen Zusammenhang anzunehmen. Aber welcher Art könnte er sein? Schröder stellt die These auf, dass die Zahl in hellenistischer Zeit seitens der Germanen entlehnt worden sei. Vermittler müssten die der hellenistischen Welt am nächsten benachbarten Stämme gewesen sein, die Goten, von denen wir aus archäologischen Funden wissen, dass sie in ihrer südrussischen Zeit ihren nördlichen Vettern manches Kulturgut vermittelt haben.

Man wird natürlich fragen, welche Rolle die genannte Zahl tatsächlich im Hellenismus gespielt hat. Dass Schröder darüber schweigt, ist nicht gerade ermutigend. Es ist ihm nichts bekannt, er kann nur ganz allgemein darauf hindeuten, dass sich ja vielfach solche alte Vorstellungen »mit bewundernswerter Zähigkeit in Seiten- und Unterströmungen die ganze hellenistische Zeit hindurch gehalten« haben. Auch ich habe trotz eifrigem Nachforschen nichts tatsächliches finden können; nur dass die Zahl 432 (ohne die Tausender) in hellenistischer Zeit als Psephos von Παν (aus παντα) gedeutet wurde¹, ist ein freilich recht schwacher Anhaltspunkt.

Auch die Vermutung Schröders, die hellenistische Aionverehrung sei verantwortlich für die Übertragung der Zahl von den Jahren auf die Krieger, die er nun gern als Jahresgötter einer Weltperiode fassen möchte, ist eben nur eine Vermutung und nicht innerlich zwingend. Denn dass Zahlen irgendwelcher kosmischen oder kultischen Herkunft in weitestem Umfang auf Dinge übertragen werden, die ihrem Ursprung ganz fern liegen und keine inneren Beziehungen zu ihnen haben, ist oft genug

Gesellschaft 1908, 5, S. 4 ff.; F. Röck, Die platonische Zahl und der altbabylonische Ursprung des indischen Yuga-Systems, Zeitschr. f. Assyriologie 24, 318—330; F. Röck, Götterzahlen und Weltzeitalter, Oriental. Literaturzeitung 15, 294—299.

¹ Orientalische Literaturzeitung 15, S. 299, Anm. 1.

bezeugt. Man denke nur an die typische Verwendung ursprünglich »heiliger« Zahlen oder an die Verwendung des ursprünglich kosmisch bedingten Duodezimalsystems für alle möglichen Dinge. In unserem Falle könnte die ungeheure Grösse der den Germanen irgendwie bekannt gewordenen Zahl Veranlassung gewesen sein, sie zur Bezeichnung einer ungeheuren Menge von Kriegern zu verwenden. Hellenistische Vermittlung ist dafür keineswegs notwendige Voraussetzung.

Dagegen würde gotische Vermittlung wirklich von Wert sein für die Feststellung, dass die Entlehnung der Zahl tatsächlich in hellenistischer Zeit geschah, weil eben nur in dieser Zeit die geographische Voraussetzung durch die Wohnsitze der Goten gegeben war. Gotische Vermittlung hält Schröder nun offenbar besonders auch dadurch für gesichert, dass die Nordgermanen nach Grosshunderten, die Goten aber nach gewöhnlichen Hunderten gerechnet hätten. Nur ein Gote habe deshalb die Zahl 432 000 in 540×800 zerlegen können, während beim Rechnen nach Grosshunderten diese Zahlen als 640×960 zu verstehn wären, die Parallele zur Antike also ganz wegfiel (Schröder, S. 18). Diese Überlegung ist indessen nicht stichhaltig.

Erstens bieten die von Schröder herangezogenen Stellen der gotischen Bibel keinen Beweis dafür, dass die Goten in der in Betracht kommenden Zeit nach gewöhnlichen Hunderten rechneten. An der ersten Stelle Lukas 7, 41 (*ains skulda skatte fimf hunda* = ὁ εἷς ὄφειλεν δηνάρια πεντακόσια) kann eine ganz mechanische Übertragung vorliegen, bei der die Überlegung, ob es sich um Grosshunderte handelte oder nicht, ganz wegfiel¹. An der zweiten Stelle I Kor. 15, 6 (*fimf hundam broþre* = πεντακοσίοις ἀδελφοίς) steht aber bei *hundam* die Glosse *taihuntewjam*, und dass der Glossator diesen ausdrücklichen Hinweis für nötig hielt, zeigt, dass der Gote auch an nicht-dekadische Hunderte denken konnte. Immerhin die Goten rechneten in Wulfilanischer Zeit daneben auch schon mit dekadischen Hunderten: vielleicht aber erst unter

¹ Dasselbe gilt für die Stellen Joh. 6, 7; Mark. 14, 5; Neh. 7, 39.

griechischen Einfluss, denn der Beweis dafür liegt ja nicht in den Textstellen sondern in der Verwendung der Buchstaben als Zahlen nach griechischer Weise (vgl. .t. Joh. 12, 5).

Wie läge nun aber zweitens der Fall bei Entlehnung der Zahl durch einen nur nach Grosshunderten rechnenden Germanen? Die von Schröder angenommene Schwierigkeit läge auch dann nicht vor. Denn ein solcher Germane hätte — falls er überhaupt für das Rechenexempel befähigt war — auch schon die Zahl 432 000 als $(4 \times 120 + 32) \times 1200$ auffassen müssen und hätte sie dann eben auch in das Produkt

$540 (= 5 \times 120 + 40) \times 800 (= 8 \times 120)$ zerlegt.

Ist aber auch das möglich, so fällt erstens die Notwendigkeit weg, wegen der Art der Zerlegung gotische Vermittlung anzunehmen, und damit zweitens die Notwendigkeit, die Entlehnung gerade in die hellenistische Zeit zu verlegen.

Aber nun erhebt sich noch die weitere wichtige Frage: konnte überhaupt ein Germane — Gote oder Nordgermane — damals eine so grosse Zahl übersehen, so übersehen, dass er sie in ein Produkt aufzulösen im Stande war? Das scheint mir äusserst unwahrscheinlich. Und noch weniger glaubhaft scheint mir, dass er selbständig gerade zu diesen Zahlen gekommen wäre, für die wir im Germanischen sonst keinen Anhaltspunkt finden. Vielmehr muss meines Erachtens, falls ein Zusammenhang zwischen den Zahlen der *Grimnismál* und der orientalischen Zahl besteht, dem Germanen nicht diese selbst sondern schon das an ihrer Stelle stehende Produkt bekannt geworden sein. Die orientalische Astronomie und Mathematik beschäftigt sich mit Zerlegung grosser Zahlen: Multiplikations- und Divisionstabellen sind mehrere erhalten; und dabei ist es doch wohl kein Zufall, dass in diesen Tabellen auch die hohen Zahlen der orientalischen kosmischen Zeiten ¹ und ihre Faktoren auftreten.

¹ Soviel ist doch wohl richtig an den von Hilprecht, *Babylonian expedition XX*, 1 publizierten Tabellen; vgl. Röck, *Zeitschr. f. Assyriologie* 24, 318 ff., Ungnad, *Zeitschr. f. Assyriologie* 31, 156 ff.

Ich habe nun freilich in der mir zugänglichen Literatur nach dem Produkt 540×800 selbst vergeblich gesucht. Wohl aber konnte ich feststellen, dass es Multiplikationstabellen auch gerade für die Zahl 540 gibt; die mir bekannten bei Hilprecht nr. 15 und 17 allerdings reichen nur bis zum zwanzigfachen der Zahl.

Die Zahl 800 ist die Zahl der Jahre, nach denen sich die »Konjunktion von Saturn, Jupiter und Mars an einer Ecke des feurigen Dreiecks (Widder, Löwe und Schütze)« wiederholt. Aber das hilft in dieser Isolierung nicht weiter; und das Produkt selbst mit bedeutsamem Inhalt war wie gesagt nirgends in orientlicher oder hellenistischer Literatur zu finden. Und doch hängt davon alles ab. Erst wenn wir es finden, haben wir das Material, das wir unbedingt brauchen und das uns dann im günstigsten Fall alles zugleich enthüllen könnte: Weg, Zeit und Bedeutung der Entlehnung — vielleicht im Sinne Schröders, vielleicht auch ganz anders.

Ich hoffe, man wird mir darin zustimmen, dass man in solchen Dingen gar nicht vorsichtig genug sein kann. Dann wird man aber auch zugeben müssen, dass mit der Einherjerzahl der von Schröder geforderte exacte Beweis hellenistischen Einflusses vorläufig noch nicht geführt werden konnte.

Und eben dieser Vorsicht wegen mag nun zum Schlusse doch auch noch die Frage gestellt werden, ob denn wirklich jeder Zufall im Zusammentreffen der Zahlen ausgeschlossen ist. Merkwürdige Übereinstimmungen von Zahlenwerten sind tatsächlich nichts seltenes. Die sogenannte Isopsephie verbindet allerhand historische Namen für den gläubigen Anhänger der Gematrie in verblüffender Weise: Bonaparte-Bourbon-Schiller (Psephos 82), Friedrich-Orleans (79), Haeckel-Kant (43), Bluecher-Moltke (71). Anderes mag man bei Dornseiff, Das Alphabet in Mystik und Magie S. 96 ff. nachlesen. Die Zahl 432, die als Psephos von Pan gedeutet wurde, kehrt — bei Anwendung der additiven Methode — als Summe der Psephen der Namen Friedrich-Gneisenau-Moltke-Hindenburg-Ludendorf wieder; übrigens ist sie in

der modernen Physik, bis auf weitere Berichtigung, die Zahl des mechanischen Wärmeäquivalents. Wir lachen über solche Spielereien, weil uns die Zufälligkeit in diesen Fällen klar ist. Wenn nun auch das Problem der Einherjerzahl mit diesen Erscheinungen gewiss nicht in eine Reihe gestellt werden darf, so können die genannten Beispiele uns doch die methodisch wichtige Lehre geben, dass Zahlenübereinstimmungen an sich nichts bedeuten; bedeutungsvoll werden sie erst, wenn ihre Wurzeln erkannt sind.

Korr.-notiz: Inzwischen hat O. S. Reuter in einem Aufsatz über Astronomie und Mythologie im *Mannus* 18, 61—77 aufs neue Stellung zu der hier angeschnittenen Frage genommen. Er hat richtig gesehen, dass von den Teilern 540 und 800, nicht von der Gesamtzahl ausgegangen werden muss. Die Herkunft dieser Zahlen hat er meines Erachtens freilich trotz aller Phantasie und aller — von mir nicht nachprüfaren — astronomischen Gelehrsamkeit auch nicht nachzuweisen vermocht.

Marburg, 3. Apr. 1925.

Karl Helm.

Kommentar till Västgötalagen I, JB 20.

I äldre Västgötalagens Jordabalk 20 heter det: »Slar *mapær* æng mans cumbær hin at ær a han skal taka uipi quist bitæ bast a ok sætiæ sua i þet ær laghæ forbud ma eigh vndæan takæ num han sækti sik at þrænni sextan örtoghum. Þér skal hö a æng ladæ til þes ær þer æru sattir» (Collin-Schlyter: Saml. af Sv:s gamla lagar I:51).

Vad vi här närmast vilja ägna uppmärksamhet åt, är uttrycket *taka uipi quist bitæ bast af*. I Vgl. II, Jordab. 45, återfinnes samma uttryck: »þa skal han takæ viþi quist. oc bitæ bast af.»; att vi även i Vgl. I skola läsa *af* torde vara höjt över allt tvivel¹.

I de översättningar och kommentarer, som äro gjorda till äldre Vgl., finnes ingenstädes, såvitt jag vet, någon förklaring till den allitererande formeln *bita bast af*. Beckman, Äldre Västgötalagen (1924), förbigår den under tystnad. Han översätter a. a. 75—76: »Slår någon en annans äng, kommer ägaren tillstädes, han skall taga en videkvist, bita bastet av den och sätta den i jorden; det är laga förbud. Den får icke tagas bort, om han ej vill göra sig saker till tvenne sextonörtugar. Där på ängen skall man sätta höet i stack, till dess de äro förlikta».

Här föreligger tydligen en urgammal rit för manifesterande av sin eganderätt, som får sin belysning genom att jämföras med ett ställe i Landnámabók. »HRoskell het madr er nam Svartárdal allann ok Ýrar fellz lond aull med radi Eiriks. hann nam ofan til Giihaga ok bio at Ýrarfelli. hann atti þræl þann er Rærekr het. hann senndi hann upp eptir Mælifells dal i lannda leitun sudr a Kiol. hann kom til gils þers er verdr sudr fra Mælifellsdal ok nu heitir Ræreks gil. þar setti hann niðr staf *nybirktan*² er þeir kaulludu Lanudkonnud. epter þat hvarf hann aprt.» (Landnámabók, 1900, c. 161 i Hauksbók; jfr. c. 194 i

¹ Collin-Schlyter a. a. 51 n. 8 "af sine dubio legendum", jfr. Sjöros: Äldre Västgötalagen (1919) s. 256.

² Kursiverat av mig.

Sturlubók samt c. 194 i Melabók, 1921). Vi finna alltså i uttrycket *staf nybirktan* en direkt motsvarighet till Vgl:s *taka uipi quist bitæ bast af*.

Ehuru det i Vgl. är fråga om hävdande av eganderätt, i Landnámabók däremot förvärvande av egendom, ligger dock till grund för båda fallen ett gemensamt, rituellt förfaringssätt. Den avskalade videkvisten och den avbarkade staven hava härvid spelat en stor roll, som magiska instrument. Förmodligen har till deras utställande även varit knutna vissa formler, utsagda över de makter, som tänktes hava sitt tillhåll inom de områden, som togos eller voro tagna i besittning. De så utställda stavarna fingo naturligtvis också tjänstgöra som diakritiska tecken.

Allt besittningstagande tycks i hednisk-germansk tid ha försiggått under vissa religiösa ceremonier. Särskilt kommer detta till synes i Landnámabók. Ett analogt exempel till det, som ovan anfördes om Hrosskels landnam och i viss mån även till det citerade stället ur Vgl., erbjuder Ln. c. 151 (Hb), där Aevarr Ketilssons landnam skildras. »Aevarr fór upp med Blöndu at leita ser Landnáms ok kom þar sem heita Mobergs breckkur. setti hann niðr stong hafa ok kuadzt þar taka Vefredi syni sinum bústad».

Lika vanligt — om ej vanligare — var besittningstagande genom eld. Antingen tändes eldar omkring de åstundade egorna (Ln. c. 184, 294, 305) eller ock sköts över dem med *tundr-pr* (c. 166, möjligen också c. 162 »skaut millim hauganna»)¹.

Vgl:s stadgande om utsättande av videkvist är i själva verket ingenting annat än en upprepning av en religiös ceremoni liknande de ovan anförda. Den rätte ägaren manifesterar den makt han en gång vunnit över sina egodelar, genom att utföra den gamla ritén för besittningstagande; han helgar på nytt åt

¹ Jfr. även Hónsna-þóres Saga c. 9 (Zwei Isl. geschicht. 1913, s. 13) "Nú riþr Oddr at húse eino, þú er eige var alt brunnet. Hann seilesk til birkerapts eins ok kipper braut ór húseno, riþr síþan andsóles um húsen með loganda brandenn ok mælte: hér nem ek mér land, fyrer þú at hér sé ek nú eige byggþan bólstaþ; heyre þat váttar, þeir er hiá ero!"

sig det honom genom arv eller förvärv tillhör. *Þæt ær laghæ forbud* eller m. a. o. det helgade får icke kränkas.¹

Genom att avbarka videkvisten eller staven ökades möjligen dess apotropäiska kraft. Grimm, R. A.⁴ I, 189, säger: »Der geschälte stock ist üblich gegen zauberer und geister, die sich sonst zwischen holz und rinde bergen würden. Vgl. auch: delubrum dicebant fustem delibratum, hoc est decorticatum, quem venerabantur pro deo. Festus.»²

Till sist skall påpekas, att en motsvarighet till videkvisten i JB. 20 synes föreligga i de kontinentalgermanska lagarnas *wiffa*, förmodligen en stång med en halmviska, (jfr. Grimm a. a. I: 270). Även den, ursprungligen ett magiskt instrument, symboliserar äganderätten. Enligt bayersk lag var det belagt med böter att förstöra en dylik *wiffa*, som uppställts till skydd för någons egendom och enligt longobardisk lag bestraffades den, som utan anledning uppsatte en *wiffa* på annans område. Lex Baiuvariorum X: 18 (Monum. Germ. Hist. T. III: 309): »Qui autem signum, quem propter defensionem ponuntur, aut iniustum iter excludendi, vel pascendi campum defendi (sic!) vel applicandi secundum morem antiquum, quem signum wiffam vocamus, abstulerit vel iniuste reciderit, cum 1 solido componat». Leges Liutprandi regis 148 (Mon. Germ. Hist. IV: 173). »Si quis ex sua auctoritate terra aliena sini publico wifaverit, dicendo quod sua debeat esse, et postea non potuerit provare quod sua sit, componat solidos sex, quomodo qui palo in terra aliena figit».

¹ Samma tanke återkommer i Ögl. Bygdab. XIX:1. "Nu kære granne til granna sins þu hauær þær skurit a mik ok sætær i haslu. nu förir han in undan haslu: þæt ær siax öra sak ælla epær tolf manna at iak flutte egh undan haslu". Här spelar hasseln videkvistens roll!

² Exempel lämnas vidare av Amira: Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik, 1911, s. 7 ff.; Holmberg: Det avkvistade trädet i fornfinnarnas initiationsriter, 1924, passim; Meringer, Indog. Forsch. XVI, 157: "Einen Strunk ohne Rinde und Bast haben auch die alten Inder verehrt, denn *vānaspātī* bedeutet nichts anders als 'kernholz', ähnlich wie lat. *māteries*".

Upsala, maj 1925.

Dag Strömbäck.

Der Dichter der Atlakviða.

Genzmer hat in seinem Aufsatz über den Dichter der Atlakviða (Arkiv 41, 97—134) gezeigt, dass die Atlakviða deutliche Spuren von der Hand des Dichters des Haraldskvæði trägt. Die von Genzmer angeführten metrischen und stilistischen Gründe stützen sich gegenseitig und sind nicht von der Hand zu weisen. Es sei erlaubt, als Nachtrag zum Aufsatz Genzmer's, auf eine Stileigentümlichkeit hinzuweisen, die von Genzmer nur gestreift worden ist, die aber das Haraldskvæði wie die Atlakviða vor allen anderen Gedichten ähnlicher Art auszeichnet und so die These Genzmer's energisch unterstützt.

Unter den zahlreichen bunten Aufzählungen und Schilderungen des Haraldskvæði finden sich auffällig oft solche, in denen bei zwei unmittelbar aufeinanderfolgenden Langzeilen der zweite Vers jedesmal mit *ok* angeknüpft wird. Es handelt sich um solche Verse wie

4. hreyfðisk enn hofsfjæðri	ok af hyrnu þerði,
arnar eiðbróðir,	ok at andsvorum hugði.
5. roðnum røngum	ok rauðum skjöldum
tjörguðum órum	ok tjöldum drifnum.
8. hlaðnir óru hólða	ok hvíttra skjalda,
vigra vestrænna	ok valskra sverða.

Die gleiche stilistische Erscheinung findet sich noch in den Strophen 11. 14. 16. 23., also insgesamt 7 mal, was bei den 23 Strophen des ganzen Gedichts etwas bedeuten will. Von Versen, die nur einmal mit *ok* angeknüpft werden (vgl. z. B. Strophe 19), muss abgesehen werden, da es sich hier um etwas allgemein Gebräuchliches, wenn auch nicht gleich Häufiges, handelt.

Sieht man sich nach dieser zweimaligen (oder etwa häufigeren) Anknüpfung der zweiten Verse einer Langzeile durch *ok* in Gedichten verwandter Art um, zeigt es sich, dass die Erscheinung ausserordentlich selten ist. Bjarkamál, Eiriksmál, Há-

konarmál haben nichts dergleichen, ebensowenig die Hamðismál und das Lied von der Hunnenschlacht. Die Vølundarkviða bietet 1 Beispiel in Str. 33.

eiða skaltu mér áðr	alla vinna,
at skips bordi	ok at skjaldar rønd,
at mars bógi	ok at mækis egg.

Die Atlamál zeigen trotz ihrer 105 Strophen nur 2 Beispiele, die in den Strophen 44 und 49 zu finden sind. Str. 44 lautet

óðir þá urðo,	er þat orð heyrðo,
forðoðo fingrom	ok fengo í snoeri,
skuto skarpliga,	ok skjöldom hlífðoz.

In den übrigen Liedern der Edda und in den Eddica Minora finden sich (— von der Atlakviða sehe ich vorerst ab —) nur hier und da Beispiele. Ausser den drei genannten Strophen aus Vkv. und Am. existieren folgende Belegstellen:

Skm. 36. Hárb. 30. Gríp. 39. Sd. 5. 16. 17. Rígb. 22. 40. Hyndl. 37. Fragm. 10 (Neckel's Edda p. 316). Edd. Min. XII, 20. XIV, 4.

Das Ergebnis ist also, dass die von uns betrachtete Stilerscheinung in 5 Eddaliedern (Skm. Hárb. Vkv. Gríp. Hyndl.) je einmal, in zweien (Am. Rígb.) je zweimal und in den an Aufzählungen reichen Sigdrífomál dreimal vorkommt. — Die Atlakviða jedoch bietet 6 Beispiele! Es sind dies die Strophen 1. 4. 5. 18. 30. 41.

z. B. Str. 1.

at gøðom kom hann Gjúka	ok at Gunnars høllo,
bekkiom aringreypom	ok at bjóri svásom.

Str. 5.

af geiri gjallanda	ok af gyltom støfnom,
stórar meidmar	ok staði Danpar.

Str. 30. (vgl. Vkv. 33!)

eiða opt um svarða	ok ár of nefnda,
at sól inni suðrhøllo	ok at Sigtýs bergi,
hølkvi hvilbeðjar	ok at hringi Ullar.

Diese 6 Strophen der Atlakviða gehören gerade zu denen, welche besonders enge Berührungen mit dem Haraldskvæði aufweisen. Str. 1. enthält das Adj. *aringreypr*, eines von denen, welche Genzmer dem Harkv. und der Akv. eigentümlich sind, Str. 4. ist eine der bunten Strophen, die das Harkv. so lebhaft gestalten, und schliesslich könnte man, wenn Þorbjörn hornklofi wirklich der Verfasser des Haraldskvæði gewesen ist, an die Parallele *holkvir hvílbedjar* (Akv.): *borðholkvir* (Glymdrápa des Þorbjörn) erinnern.

Diese zweimaligen Anknüpfungen mit *ok* können nach der gegebenen Übersicht nichts Gewöhnliches gewesen sein. Wenn Haraldskvæði und Atlakviða zusammen fast die gleiche Zahl von Belegstellen bieten wie die gesamte sonst erhaltene eddische Poesie (13: 15), kann es sich hier nur um eine Vorliebe, also eine Stileigentümlichkeit dieser beiden Gedichte handeln. Es gibt doch so viele Aufzählungsstrophen, aber so gut wie nirgends wird die Stilfigur der mehrmaligen *ok* Anknüpfungen angewandt. Man sehe sich zum Beispiel Str. 4. der Bjarkamál an:

gramr enn gjöflasti	goeðdi hirð sína
Fenni forverki,	Fáfnis Miðgarði,
Glasis glóbarri,	Grana fagrbyrði,
Draupnis dýrsveita,	dúni Grafvitnis.

Hier ist keine einzige *ok*-Anknüpfung zu finden, vielmehr sind Fünfsilbler durchgeführt. Dass es sich jedoch um eine Geschmacksangelegenheit des Dichters und nicht etwa um metrischen Zwang handelt, beweist eine Strophe wie 3:

vekka ek yðr at víni
né at vífs rúnum,
heldr vekk ek yðr at hörðum
Hildar leiki.

So glaube ich, dass die Anknüpfung der zweiten Verse in zwei unmittelbar aufeinanderfolgenden Langzeilen durch *ok*, welche nur im Harkv. und in der Akv. häufig vorkommt, ein gewichtiger Grund für die von Genzmer verteidigte These ist.

Auf noch eine Stileigentümlichkeit möchte ich hinweisen, wenn diese auch nur im Zusammenhang mit allen anderen von

Genzmer angeführten Gründen eine Rolle spielen kann, — das ist der Gebrauch des schwachen Adjektivs hinter dem Artikel *enn*, dem Substantiv nachgestellt oder isoliert stehend. Auch hier scheint eine gemeinsame Vorliebe von Harkv. und Akv. vorzuliegen, — jenes zeigt 14, diese 15 Beispiele, — doch ist diese Feststellung nicht absolut zu werten, da es zwei verwandte Denkmäler gibt, welche die gleiche Vorliebe haben: Die *Hamðismál* haben 10, die kurzen *Bjarkamál*-Fragmente sogar 5 Beispiele. —

Dass die *Atlakviða* die Hand des Dichters des *Haraldskvæði* erkennen lässt, dürfte sichergestellt sein, — wer aber der Dichter dieses *Haraldskvæði* war, ist noch nicht einwandfrei festgestellt. Bekanntlich schwankt die altnordische Überlieferung zwischen *Þorbjörn hornklofi* und *Þjóðólfr ór Hvini*. Mag sein, dass für die Verfasserschaft des *Þorbjörn* mehr Gründe sprechen, — die Frage bedarf dringend der Bearbeitung, ebenso wie es noch lange nicht sicher ist, ob alle von Finnur Jónsson in *Skjaldedigting* dem *Haraldskvæði* zugeschriebenen Strophen ursprünglich wirklich zu diesem Gedichte gehörten.

Berlin.

Konstantin Reichardt.

Sigurður Nordal, Völuspá. Gefin út með skýringum. Reykjavík 1923. Prentsmiðjan Gutenberg.

Even those who disagree to a greater extent with the writer's views and opinions than the present reviewer, will not lay aside this work on the *Völuspá* without sincere acknowledgement. Its rare and precious qualities secure it a place of no mean importance amongst the literature dealing with the most fascinating of Eddaic poems. It is intended for the general reader in the author's home-country, where it is to engender knowledge of the civilisation of a glorious past. Even the hope is entertained that in modern times the ancient poet's vision will become once more a living reality to his countrymen, if not the Teutonic peoples. At the same time the character of the book is thoroughly scholarly, so that it will be welcomed as a source of stimulating information by the writer's fellow-workers in the field of Old Norse philology. If a larger public were not to be lost sight of, a good many topics, of primary importance to the student but toilsome to others, could only be touched cursorily. Such are the genealogy of the manuscripts or the metrical problem. However, one is aware that the opinions expressed are sufficiently founded and not seldom one succeeds in retracing the underlying reasoning.

Nordal's text of the *Völuspá* is established according to the principle which, after so many years of ungrudging labour, remains the most promising, that of a sound conservatism with regard to the text as it has been handed down in the manuscripts. Only after an ultimate failure to understand the text as we have it, the critic will allow himself to alter any traditional readings. The writer's attitude towards textual criticism of the *Völuspá* is of a fatalistic nature. Look at the numerous scholars who consecrated all their pains and labours to the retrieving of the poem in its original form. Rarely two of them agreed even in minor questions. Thus the enterprise seems hopeless. Philology by itself leads towards a cul-de-sac. She is sheer subjectivism and gets blinded by gazing on so many niceties. Let romanticism come in and lend us her widely ranging eyesight. Here is the guide that will conduct us towards a situation where we can discover and admire the unity and majestic dimensions of a work of art.

Although sharing, and even outbidding, Nordal's conservatism with regard to the text, I should not like to endorse the above argument. Nor does the writer himself apply it too rigor-

ously, for a large portion of his work is devoted to philological research. But it cannot be denied that, wherever he deviates from what might be considered as the straight way, this course is taken in consequence of some pre-existing opinion, which dominates his view. Philology should not stop where the great problems begin. Quite so. But without her none of the great problems will appear in its true light. Scholars engaged in amending texts should resist the temptation of replacing the poet's words by their own fantasies. Certainly. But what else does the editor, who, disregarding the uncertainties of the text, is guided solely by his own imagination? In dealing with a text nothing conclusive can be done until we understand it in all its subtilities. And although our researches may be favoured by the revealing light of imagination, we had better not turn our eyes all the time to the sun but keep them firmly on the spot where we are digging. Here, it would seem, the danger peeps through, which lies hidden in the combination of two so incongruous things as a book for popular understanding and a work of scholarly research. The author wanted to revive the philosophy of the *Völuspá* and to give his countrymen not only something to read but to live on. He strove to represent the poem not as an antiquity but as a living force by which our lives could be enriched to the benefit of the modern world. I am afraid this desire prompted him sometimes to bid farewell to the safe roads of knowledge, and rejoice in a rove in the woods, where fairy princesses bear sway.

The volume contains two texts. First there is a complete text taken from the Codex Regius (here called K) with various readings from Hauksbók and Snorra Edda. Variants are given as far as they may influence our understanding of the poem. Then there is a restored text, which is intended as an approach to the original form of the *Völuspá*. Needless to say that the editor despairs of reproducing the poet's words with absolute fidelity; nothing can be attained but a certain degree of probability.

In criticising the restored text all minor points will be skipped over, although one would like to ask why, for instance, in 1, 6 *pau er* is changed into *paus*, whereas in 4, 3 *peir er* is allowed to stand; if this difference is made for metrical reasons, this is hardly consistent with the healthy metrical principles the author proclaims on p. 4.

Of primary importance are the alterations in the order of the stanzas following after st. 6. Of these st. 7—8 depict the golden age of the gods, which suddenly breaks off with the appearance of three giantesses. Then follow st. 9—16, containing the creation of the dwarfs and the »*divergatal*». The genuineness

of the latter is vindicated by no modern critic. The creation of man is the subject of st. 17—18, while st. 19—20 deal with the ash Yggdrasill and the Norns. St. 21—26 relate the episode of the witch Gullveig, the war of the Asir and the Vanir, and the battle of the gods and the giants. In st. 27—29 again the ash Yggdrasill reappears, and Odin has a conversation with the *völva* at the well of Mimir.

In this portion of the poem, which, in fact, is the one suffering most from obscurity, Nordal alters the order of the stanzas so thoroughly, that one would call his a violent criticism, were it not that most of his predecessors, among whom Bugge ranks first, have gone even farther. Immediately after st. 6 something is supposed to be lost; then follow st. 17—18 (the creation of man) and st. 7—8 (the golden age), the creation of the dwarfs (st. 9—10) being eliminated as a late addition. Another loss of stanzas is assumed after st. 8; these, it is said, formed an introduction to st. 21—26, where, however, a fragment is missing between st. 24 and 25. St. 19 and 20 figure after st. 26, thus being linked together with st. 27—29, to whom their style and contents bear an obvious affinity. The creation of the dwarfs is removed altogether from the original poem, as it does not furnish a solution of the difficulty caused by the appearance of the three giantesses in st. 8. The giantesses, who cut off the happiness of the gods in their golden age, must have brought about the first war, which has the Gullveig-episode for its introduction; thus st. 7—8 crave a place before st. 21. But then the creation of man (st. 17—18), which separates st. 7—8 from st. 21 sqq., must precede the golden age and consequently is shifted to a position before st. 7—8.

Is all this necessary, and is the order as established by Nordal even acceptable? It seems hardly possible that originally the creation of man preceded the golden age of the gods. Well it may be asked whether, before this reconstruction was attempted, all possibilities had been exhausted for an understanding of the text as transmitted in the manuscripts.

After st. 6 (the creation of time) st. 7—8 follow quite naturally, and the editor would certainly never have thought of separating the golden age from what precedes but for the assumed connection between st. 7—8 and st. 21 sqq. But of such a connection there is no evidence. The giantesses of st. 8 are never alluded to in the Gullveig-episode or what follows. So st. 7—8 may safely keep their place after st. 6. Now, must st. 9—10 (the creation of the dwarfs) be eliminated because of the absence of any conceivable connection with the giantesses in st. 8? But there is a very reasonable connection between st. 8 and 9. In

st. 7 it is told that the gods do not lack gold, until the three giantesses arrive from Jötunheim. Obviously the giantesses, in some way or other, cheat the gods of their golden treasures. Nothing is more natural than that the gods should attempt a reparation of their fortune by creating the dwarfs, whose traditional function is the making of precious objects. Thus st. 7—10 present a very natural succession indeed. Nor is it less natural that the creation of the dwarfs should be followed by another creative act, the framing of man (st. 17—18). St. 17 l. 2 *ór því líði* points back to st. 9, where the last reference to the gods was made.

St. 19 and 20 are removed to a position between st. 26 and 27. It is manifest, that st. 19—20 and st. 27—28 have the same theatre of action, the ash Yggdrasil and the well underneath. This, however, is no reason why these four stanzas should have formed a succession in the original poem. It all depends upon the connection in which the ash is mentioned. In st. 47 it re-occurs: it succumbs during the events preceding Ragnarök. But no editor ever cherished the idea of removing st. 19—20 or st. 27—28 to a position next to st. 47. In fact, st. 19 is a pictorial introduction to st. 20, as appears from *páðan* in st. 20, l. 1. About the meaning of st. 20 there can be little doubt: for all beings created (*alda börnum*, st. 20, 9) a fate is fixed. Here is the point where things take a tragic turn. Until now there has only been the mirth of the golden age and the joy of creating new beings. But existence implies evolution. Things cannot always remain as they are: *habent sua fata*. One day happiness will turn into adversity. Nothing in the Völuspá is so poetically conceived as this rising of fate immediately after the creation has been completed, with only the lyrical outburst of st. 19 to prepare the reader (or the audience) to the coming change of atmosphere. The wording of st. 17—20 confirms the interpretation given here. In st. 17 Askr and Embla are called *lítt megandi* and *ørloglausá*. St. 18 enlarges upon *lítt megandi*: the gods provide a remedy for this defect. St. 20 resumes the *ørloglausá* of st. 17, as appears from the words *ørlog seggja* in the last line.

In the olden times fate means war. One is not astonished to hear about war in the opening line of st. 21. As soon as the Norns start fixing the fatal limit of life, war breaks out. The repetition of the words *folkvið fyrst* from st. 21 in st. 24 shows that these stanzas and the two between form one episode. In st. 21 the word *folkvið* is used, although nothing is yet related except the motive of the war. St. 22 continues the story of the witch Gullveig, who now bears the name Heiðr. St. 23 preludes to the war of the Asir and the Vanir in st. 24, but at the same

time it must bear some connection to the Gullveig-episode. As to the interpretation of st. 23, l. 5—8 one may well say: *quot capita tot sensus*. Nordal adds one more to the list and explains: the Asir deliberate whether they shall suffer the outrage done by the Vanir without atonement, or go and fetch the reparation themselves. The outrage consists in the sending of the witch Gullveig and the evil done by her, the nature of which cannot be made out.

In one thing at least there can be no doubt of Nordal's being right. The war of the Asir and the Vanir was caused by the activities of Gullveig among the Asir. So her employers were the Vanir. But I think it is even possible to ascertain something about the mischief inflicted by her on the Asir. In the *Ynglinga Saga*, ch. 3, Snorri informs us that, during a prolonged absence of Odin, his brothers Vili and Vé take his possessions and Frigg, his wife, to themselves. After his return Frigg comes back to him. Then, in ch. 4, follows the attack of Odin on the Vanir. Combining this summary relation of what doubtless was a myth of Odin, with the two concluding lines of st. 22 (*á var hon angan illrar brúðar*), one may infer that it was Gullveig, the envoy of the Vanir, who allured Frigg to become the wife of her brothers-in-law during her husband's absence. Thus it becomes clear why Odin will not bear the insult, and flings his spear against the Vanir, whom he holds responsible for Frigg's unfaithfulness. That there is a party among the Asir inclined to bring about a peaceful understanding, must be implied by st. 23, l. 5—8, whatever may be the exact meaning of the much disputed *afráð gjalda* and *gildi eiga*.

One can only agree with Nordal in assuming a missing link between st. 24 and 25. Although the construction of a new stronghold for the Asir, to which st. 25 alludes, was rendered necessary by the destruction of their original hall as told in st. 24, the narrative would be too desultory without an mentioning of the compact made with the giant builders. The succession of st. 25 and 26, on the other hand, is blameless.

St. 27—29, according to Nordal, belong to the frame-work of the poem, like st. 1—2. This statement should not be taken too literally. St. 1—2 contain an address to the *völva's* audience and a self-presentation. In st. 27—29, although for a moment breaking off the continuity of her vision, she introduces a new section, where still deeper wisdom will be revealed, by reporting how brilliantly she stood the test of knowledge in one of those questioning colloquies so dear to the supreme god. On these stanzas see my paper in *Ark. f. nord. fil.* 39, p. 293 sqq. They

furnish a fine introduction to the Balder myth, which in *Vaf-
 þrúðnismál* also is treated with special unction.

In the second part of the *Völuspá* the editor does not propose so many alterations. The order is left as it is in the manuscripts. In st. 32—33 eight lines are eliminated, so that only one stanza remains, consisting of st. 32, l. 1—4, and st. 33, l. 5—8. The necessity of this curtailing seems questionable. The audience was credited by the poet with a sufficient amount of imagination to think of Frigg weeping in Fensalir even before and during Vali's avenging his brother. St. 34, which figures in H only, is rejected as being too skaldic in nature, but in the other cases, where H exceeds the Cod. Reg., the excess is retained, as in st. 47, l. 5—8, st. 54, and st. 60, l. 5—6.

This holds good also of st. 65. If this stanza occurred both in H and the Cod. Reg., the problem of christian influences in the *Völuspá* would have been solved from the outset. It is the only stanza that is purely christian. Although a certain touch of Christianity may appear to pervade the whole description of Ragnarök, *inn ríki, sá er öllu ráðr* in st. 65 is a completely christian conception and nothing else. To most scholars this has been a decisive reason to reject the stanza. The authority of H alone is no sufficient support for a stanza whose character is so different from everything else in the *Völuspá*. The editor who rejects st. 34 because of its skaldic character, which is inconsistent with the poet's style, ought to accept this rejection of st. 65 because of its purely christian contents¹. In spite of this the stanza is retained, obviously because it suited so well to Nordal's conception of the whole of the *Völuspá*. His practical argument for the retention of st. 65 is its evident affinity to st. 43 of *Hyndluljóð* (*Völuspá* in skamma). The man who wrote down the text of this poem as we know it, no doubt had a version of the *Völuspá* before him where st. 65 did occur. Unfortunately the proof is still wanted that st. 43 belongs to the original stock of *Hyndluljóð*. As matters stand now, one would have strong doubts about this. Thus the weight of evidence against the adoption of st. 65 into the text is very heavy indeed.

The above criticism, which affects a certain number of Nordal's interpretations of passages in the *Völuspá*, cannot leave his conception of the whole untouched. He takes st. 1—2 and st. 28—29 to form the frame-work, but, as was already pointed out, of st. 28—29 this can only be said to a certain degree. According to Nordal st. 3—27 and st. 30—43 contain a review of things

¹ The interpretation given of *regindómr* 'God's empire' is unacceptable until more instances are adduced of *regin* in a wider sense than *numina*.

past. St. 44 is a »stef-stanza», and is supposed to allude to the events of the moment when the vǫlva is speaking. What follows constitutes the prophecy proper, until in the last line of the poem the thread of the frame-work is resumed.

From st. 30 onwards there is a certain mixing up of past, present and future, so that the editor's analysis would seem inconsistent with the facts. Up to st. 44 everything is held to be said in the past tense, and then, in st. 44, the present sets in, followed by a future in st. 45. But what about st. 43 where *gól* and *gelr* occur in the same stanza? For certain the editor puts *gól* in stead of *gelr*, but this is a rather arbitrary method, and another present tense, *fellr* in st. 36, remains. Besides, the interpretation that takes st. 44 as a warning alluding to the approaching end of the world, detaches this stanza from the context, where it has a very definite meaning. It announces the release either of the sun-wolf or the hound of hell, which is the final cause of all destructive powers getting into action. Therefore it is repeated several times over. The future of st. 45 is not maintained in the following stanzas and nothing points to a necessity to explain st. 44 as independent from the ensuing picture of Ragnarök. As a matter of fact, it is difficult to make out, what in st. 36—66 belongs to the past, what to the future, nor did the vǫlva expect us to dissect this portion of her address. She is in a visionary mood and the distinction of time has ceased. Both past and future present themselves to her mind as a vision, disregarding of the moment when things have happened or will happen. This neglect of the time relation is seen from the hesitation between a past and a present tense in st. 43 (*gól* — *gelr*).

Striking remarks are made by Nordal on the character of the Völuspá and of the times when the poem was probably composed. The poet's aetiological conceptions stand on a high level if compared with those expressed in Vafþrúðnismál (p. 118 sqq.). His theology had risen to an abstraction unknown in other Eddaic poems (p. 130). On the other hand the editor is sometimes drawn too far by his enthusiasm. His conviction that there is a good deal more of christianity in the Völuspá than is generally assumed, induces him to accept for Iceland a belief in the world's destruction in the year 1000, which he cannot possibly prove. His desire to lift the vǫlva's cosmogeny and eschatology to the level of one of the moving forces in our lives, prompts him to lend to the poet an ethical code, which is too much of modern times. The giants are clumsy and quarrelsome, they exult in battle, they know no mercy against their enemies, but they are not the personification of evil as opposed to the good gods. The moral idea of good and evil, the foundation stone of

present day ethics, was altogether unknown in ancient paganism and even, I believe, early northern christianity. Human life in those days was strife, so what else could the world's life be but strife? A man sides with his friends, the tribe to which he belongs, or the gods who created him. He hates the enemies of his friends and of the gods. Everything in life is made up of either friendly or destructive powers, which are irreconcilable. But good and evil, whose existence is derived from an objective sensation of the absolute, are as yet unknown as the predominant forces in both macro- and microcosmos.

What I value above all in Nordal's work is his attempt to accept the *Völuspá* as a whole, to explain it as the result of a great conception of the world's evolution. The days of painful and detailed research have not yet passed. But the vision, afforded by this book, reminds us that all these labours, by their ultimate reason, are only destined to pave the way for a deeper understanding of a great poet's inspiration.

Utrecht.

A. G. van Hamel.

Knut Liestøl, Norske Ættesogor. Med bilete og 1 kart. Kristiania 1922.

Den isländska ättsagan är ett svårlöst problem. Hur har den uppkommit och hur mycket sanning innehåller den? Svårigheten att besvara dessa frågor ligger däri, att hela ättsagans förhistoria ligger inom den muntliga traditionens område och skrivna dokument utanför sagan själv saknas. Dessutom är den så enastående inom världslitteraturen, att analogier där så gott som helt och hållet saknas.

Även inom den muntliga traditionen, sådan den i våra dagar kan studeras, har man blott i ringa mån funnit analogt material. Folksagan är nämligen ren diktning och av ett helt annat kynne än ättsagan. Och folksäggen, som till en viss grad ansluter sig till verkligheten och ofta är grundad på verkliga händelser, är i regel helt kort, enepisodisk och med en helt annan stilprägel än ättsagan. Dessutom är det oftast mycket svårt att avgöra dess sanningsvärde. Den vanliga folksäggen ger sålunda ej några hållpunkter för bedömande av ättsagan, som ingalunda får uppfattas som ett blott konglomerat av självständiga sägner utan som en enda sammanhängande berättelse.

Det finns emellertid verkligen ett slags motsvarighet till den isländska ättsagan i muntlig tradition, en lång, flerepisodisk be-

rättelse, som än handlar om en enda persons, än en hel släkts öden, släktled efter släktled. Men denna folkliga ättsaga kräver säregna förutsättningar för att kunna uppkomma, och den träffas därför endast i vissa bygder. Den har för den skull länge undgått forskningen uppmärksamhet. Det är ej en tillfällighet att det just är i Norge den först upptäckts, ty kändedomen om den isländska ättsagan har där så ingått i allmänbildningen, att den folkliga ättsagens släktskap med den fornisländska måste vara tydlig för var och en som verkligen träffar på den. Flera sådana ättsagor har därför upptecknats redan av Landstad¹, och varianter har sedan upptecknats av Skar, Liestöl m. fl. Dessa norska ättsagor måste anses vara med de isländska till en viss grad analogo bildningar. De har vuxit fram på liknande sätt, fastän de ej nått en så hög utveckling, och då det tillika har skett hos ett stamsläktat folk, måste dessa ättsagor tillskrivas ett mycket stort värde för en rätt inblick i den isländska ättsagens framväxt. I den norska ättsagan har man nämligen ej blott ett analogt material, utan ett material som i många stycken kan kontrolleras genom samtida dokument, varigenom det ger en värdefull inblick i traditionens både tillförlitlighet och brister.

Det är en undersökning av sådana norska ättsagor som Liestöl här har gjort, och den har ej kunnat göras bättre. Han är samtidigt utan jämförelse förnämste kännare av den nordiska folkvisan, och då folkvisan står i så nära sammanhang med folksången, är han även på sägentraditionens område en av våra främsta auktoriteter.

Liestöl börjar sin undersökning med en ypperlig kulturhistorisk skildring av Robyggjelaget, den bygd där de viktigaste ättsagornas händelser ägt rum. Han ger därvid en inblick i den upplösning av den gamla samhällsordningen, som inträdde närmast efter reformationens införande och som bildar den naturliga bakgrunden för berättelsen i den av honom granskade »Skräddarsagan». Och han skildrar de andliga förutsättningarna för ättsagens framväxt, folkminnena och deras liv i bygden samt det historiska intresset, som bl. a. tagit sig uttryck i att man i bondgårdarna bevarat en mängd skrivna aktstycken, ej blott köpehandlingar o. d. utan även privatbrev.

Den längsta ättsagan, Skräddarsagan, meddelar författaren dels i en restituerad form, upptagande nära 16 sidor, dels i fyra varianter i den form de upptecknats efter olika berättare. Han skildrar dess liv bland folket och gör en noggrann undersökning av vad som är sanning och dikt i den. Därvid har han gått till länsräkenskaper och domstolshandlingar i det norska riks-

¹ »Ättsagaer og sagn fra Telemarken. Efterladte optegnelser» af M. B. Landstad har utgivits Kristiania 1924.

arkivet och till inom bygden själv bevarade skriftliga aktstycken. Han har sålunda i stor utsträckning kunnat kontrollera sagans uppgifter. Det visar sig därvid att stommen är historisk. »De »män och kvinnor som omtalas i sagan, har levat; ingen är upp- »diktad. Deras namn är i de allra flesta tillfällen rätta, och detta »gäller även om mindre viktiga personer. Släktskapen mellan »personerna är riktigt återgiven i de allra flesta fall. Ordnings- »följden av ättleden är riktig. På samma sätt är det med en »hel rad smådrag, ofta rena småsaker, enstaka små upplysningar »som man skulle tro borde ha svårt att hålla sig kvar i minnet.» Och dock gäller det här en ättsaga som skildrar nio släktled och går tillbaka i tiden ända till 1500-talet. Att detta är möjligt, beror på att folk, när de kommer tillsammans och berättar dylika ättsagor, kontrollerar och rättar varandra, vilket direkt synes i de upptecknade varianterna, i det berättarna i dem tar ståndpunkt till avvikande framställningar hos andra berättare. Intresset för sagan håller sig främst inom den ätt den handlar om, men även hos andra i samma bygd, varvid traditionen inom och utom ätten, såsom Liestöl påpekar, får en tydligt olika prägel, i det ätten söker att skildra sig själv i ljusare färger än vad den övriga traditionen gör.

Liestöl framhåller emellertid också hurusom traditionen i ättsagan ej bevarar vad som helst. Den gör ett urval både i personhänseende, i det den så gott som uteslutande intresserar sig för storbönder, och beträffande handlingen mest för ovanliga händelser, framför allt dråp och andra våldsamerheter. Detta intresse vållar en viss stilisering av framställningen, i det typiskt episka formler gör sig gällande i rätt stor utsträckning. Mer än en episod som företeer någon likhet med färdigdiktade sägner, kommer att utbytas mot dessa, som genom sin pregnanta, avrundade form lättare håller sig kvar i minnet än de mera formlösa hågkomsterna ur verkligheten.

De sålunda ur det norska ättsagomaterialet härledda reglerna bör anses ha en ganska stor allmängiltighet, men det är klart att undantag under vissa omständigheter gör sig gällande, än på ett sätt, än på ett annat. Jag har träffat en svensk bygd, där man har ättsagor såsom gillesunderhållning, och där jag kunnat uppteckna tre olika ättsagor. En av dem handlar om storbönder, men de båda andra rör sig på lägre plan. Där gäller sålunda ej kravet på förnämlig ätt. Detta har fått kompenseras av andra omständigheter. Den ena handlar om en trollkarlsätt i tre generationer, där trollkunnigheten höjer denna ättsagas hjältar över det alldagliga och alltså ersätter ättstorheten. I den andra står de handlande personerna på en ännu lägre social nivå, men brottets egenart och de egendomliga omständigheter, som ledde

till dess upptäckt, har fått ersätta vad som fattades i social rangställning. Vad Liestöl framhåller om ättsagans förkärlek för det aristokratiska, är sålunda blott att uppfatta såsom ett inom ättsagan ofta förekommande specialfall av det ovanligas eggande inflytande på den diktande fantasien. Detta har jag velat framhålla, icke för att på något sätt minska värdet av Liestöls resultat, utan för att betona önskvärdheten att den folkliga ättsagan ytterligare efterspanas i fler bygder och ytterligare granskas. Liestöls lilla arbete är även med sin begränsning till i huvudsak blott en folklig ättsaga — han redogör mera i förbigående även för några andra av något annat kynne — icke blott av synnerligen stor förtjänst såsom traditionsundersökning. Jag anser den tillika vara ett av de yppersta bidragen till förståelsen av den isländska ättsagan som hittills offentliggjorts, fastän den ej direkt behandlar den isländska sagan. Denna måste nämligen dels ha utvecklats sig ur en traditionsform av väsentligen samma art som den av Liestöl behandlade norska sagan, dels måste den ha utvecklats under inflytande av samma lagar, som Liestöl påvisat i fråga om den folkliga ättsagan.

Till bokens stora rent vetenskapliga förtjänster kommer att Liestöl är en utmärkt stilist. Språket är det norska målet, men saknar det konstgjorda, bondeimiterande och ohanterliga, som ej sällan präglar mållitteraturen. Den som eljes drager sig för att läsa målet, kan utan svårighet och med nöje läsa Liestöls klara, koncisa och verkligt kultiverade språk.

C. W. v. Sydow.

Äldre Västgötalagen översatt och förklarad av Nat. Beckman, Professor. (= Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning. B: 3.) XXVI + 118 s. Pris 3 kr. Uppsala 1924. AB. L. Norblads Bokhandel i distribution.

Vgl. I är ju vår tidigast upptecknade rent svenska landskapslag och den anses även sedan gammalt — ehuru mindre riktigt (Se Holmbäck: Ätten och arvet; Ebbe Kock: Om Hemföljd) — bland svenska lagar återgiva det älsta samhällsskicket (Övers. s. XXII). Lagen har livligt uppmärksammats av den europeiska forskningen och bl. a. flera gånger översatts till modernt språk, men egendomligt nog hittills av finländare eller västeuropeer. Först nu föreligger en översättning till modern svenska av svensk hand. På grund av både språklig skolning och sin ingående kännedom om fäderneprovinserna är prof. Nat. Beckman

bättre än någon annan nu levande person skickad för ett sådant värv.

Från vetenskaplig synpunkt ligger den nya översättningens främsta värde i de stundom ganska utförliga anmärkningar, med vilka Övers. kommenterar de olika lagbestämmelserna. Han har här sammanfört flera decenniers studier rörande Vgl. och dess tid. Särskilt måste anmälarén giva sitt stora erkännande åt Övers:s för en lekman förvånansvärt omfattande kunskaper i, och i allmänhet korrekta uppgifter om rent juridiska förhållanden. Hit räknar anmäl. särskilt den orienterande inledningen, som börjar arbetet. Ett 30-tal väl valda illustrationer hjälpa läsaren att få en konkret bild av lagens miljö.

I likhet med andra populära alster av Övers. utmärkes föreliggande arbete, särskilt kommentaren, av en ledig och underhållande språkbehandling, som dock ej sällan (såsom s. V, 42, 89) slår över i en något vardaglig tidningssvenska, varjämte stundom ämnen behandlas, vilka icke hava med Vgl. att skaffa, så t. ex. Snorres resa i Sverige (s. IV), Algotsönernas familjehistoria (s. IX—X) m. m.

I allmänhet bibehåller Övers. originalets ordställning, satsbyggnad och, vad värre är, interpunktering. Denna princip synes vara på sin plats vid en ordagrann översättning, som t. ex. skall hjälpa studerande vid textläsning, men lämpar sig mindre väl för ett populärt arbete, avsett för den stora, låt vara bildningsintresserade allmänheten. Lovvärt och praktiskt klokt är däremot Övers:s förfarande att bibehålla en del svåröversättbara lagtermer och att i anmärkningarna förklara termens innebörd.

Till tjänst för en icke sakkunnig läsare och till gagn för en eventuell ny upplaga av översättningen, vill anmälarén här även framföra några sakliga erinringar. Först vill anmäl. uttala sin fulla anslutning till de anmärkningar som framställts av annan granskare (Carl Delin i Svensk Jurist-Tidning 1925, s. 184 ff.).

Anmälarén övergår så till en del detaljanmärkningar. Inledningen s. IV: man »förvaltar» icke gärna dokument (men väl ett förmynderskap, en förmögenhet); sådana förvaras. Eskil har knappast »utarbetat» Vgl. I, men väl sammanfört och ordnat den muntliga traditionens regler. — S. XIII sammanblandas edgärdsmän och nämndemän. — S. XV: den exekutiva tråldomen bör ej kallas för slaveri. — Uträkningarna s. XVIII ff. om normalbondens förmögenhet och om myntet äro intresseväckande, men till sin tillförlitlighet problematiska. — Övers:s exempel (s. 3) från norska kungafamiljen finna vi synnerligen belysande och väl funnet. S. 66 fl. 6: ex. från danska kungafamiljen synes även träffande. — Övers. har (s. 4) gjort Arenanders med visshet

felaktiga förklaring av *attungen* alltför stor heder. — S. 12 r. 5 ned.: ett »hugg» med stickvapen kan ej rubriceras som »aga». — S. 13 mitten: rånmord bör ej föras under begreppet dråp. Anmärkningarna till Mandr. B. 1 äro f. ö. goda ex. på Övers:s omfattande insikter i medeltida processrätt och förmåga att populärt klargöra förhållandena. — S. 16 och 18. Vad menar Övers. med »böte åter»? På nutidssvenska betyder det: böte en gång till. Som grundtexten visar, avses ej detta utan: »böte i ersättning för den döde». — S. 19 Mdr. B. 11: det sista *vittnum* bör lämpligen återges med »intyg», »utlåtande», icke, såsom Övers., vittnen. Den bevisning, som enl. flock 11 skall föras, är dels intyg av skärskutningsvittnen (de först i flocken nämnda) att de blodiga lakanen etc. anträffats i sängen hos den dräpte, dels ock bevis genom en 24-mannanämnd (en form av brottmålsjury), för vilken härads hövdingen tjänstgjorde som ett slags ordförande, dock troligen utan att ingå i själva nämnden. Enligt Vgl. II skulle han »hövda» eden, d. v. s. förestava nämndens uttalande (s. k. edstemat) vid edgången. — S. 20 ned. På grund av sin ingående lokal-känedom är Övers. här i tillfälle att giva oss ett praktiskt exempel å rättsregeln, vilken lämnat ett minne i ett namn å lokalitet (Mordgäldskogen). — S. 23 Sm. B. 2: Allebergs fjärding bör icke glömmas. — S. 24 Sm. B. 4: i uppräknade kroppsskador kan visserligen ingå ett moment av skymf (t. ex. i snöpning), men våra förfäder uppfattade dem i huvudsak dock ej, såsom Övers. karakteriserar dem, såsom förolämpningar eller skymf utan just som skador å kroppen. — S. 29: »utbött» och tolkningen därav synes oss väl funnen. — S. 35 AB. 5 är synnerligen svårtolkat. Enligt anmälares mening hava varken Övers. eller hans närmaste förebild, Holmbäck, lyckats rätt tyda innebörden. Utrymmet tillåter dock ej att här utveckla anmäls uppfattning av lagrummet. — S. 41 fl. 17 syftar å förvaltningen av en gård. Det faktiska synes ej fullt hava fattats av Övers. — S. 44 AB. 21: s: fragmentet avser naturligtvis endast oäkta barn. Ett slags obligatorisk folkregistrering genom tingförande även av äkta barn är helt enkelt otänkbart. Men väl var tinglysningen ett nödvändigt eller praktiskt sätt att erkänna det oäkta barnet och att tillförsäkra det arvsrätt efter fader. Se andra svenska samt danska, norska och sydgermanska lagar. — S. 47 fl. 5 not. Anmäl. önskar hellre »tillmätt» än »utmätt», vilket leder tanken på exekution. — S. 52 överst: rex dei gratia är en medeltida ödmjukhetsfras, som ej får sammanblandas med eller åberopas vid regentens högre straffskydd, vilket senare lånats från Romarnas lex Julia Majestatis. — S. 56. Bronsåldersmanteln från Gerumsberget har säkerligen icke skadats av »värjstötar», enär värjan uppkom först på 1500-talet (Nord. Familjebok), men av spjut- eller dolk-

stötår. — S. 59 fl. 9: »fordra boken» är svårbegripligt för nutiden. Hellre »fordra edgång å (evangelie?)boken». — S. 62 och 63. Fastarna voro sollennitetsvittnen, möjligen kunna de karakteriseras som gode män, men säkert icke som »borgensmän för köpet». — S. 69 fl. 13 står »framför honom»; hellre »framför sig». — S. 73 kommentaren nederst: »mellanting mellan vittnesförhör och omröstning». Här föreligger en missuppfattning. Flocken skildrar först huru ett slags privat nämnd tillsättes av byamännen. Om majoritet ej uppnås i denna, utses en nämnd av tinget. Vi hava alltså en form av nämnd, och inom denna röstas. — S. 82 fl. 4: »råda» något »i händer» är obegripligt för nutida läsare; bättre: »skaffa» el. dyl. — S. 85 fl. 6. Enligt anm:s mening har Övers. missuppfattat flocken. Då flocken säger, att bonde genom vägran av husrannsaking drager tjuvnaden på sig, innebär detta, att han får »stända tjuvs rätt» d. v. s. behandlas som tjuv. Någon fördel av sin vägran, såsom Övers. anser, torde alltså gårdsägaren icke vinna. — S. 86 fl. 8: »hålla för den» etc. Till undvikande av missuppfattning hellre: »hålla sådan för den» etc. — S. 87 fl. 9. Till undvikande av missförstånd torde efter »till hus och hem» tilläggas »åt djuret» el. dyl. — *Ibn.*: »fölsed» är ett typiskt exempel å Övers:s metod att modernisera grundtextens ordformer men i huvudsak bibehålla dem. Därmed uppnås ofta ett koncist, träffande kort uttryck, t. ex. *tak*. I fråga om »fölsed» har metoden dock slagit mindre väl ut. Modern svenska känner olika slag partseder: värjemåls-, fyllnads-, vrånge-, bouppteckningseder, men ingen »fölsed». Som språklig nybildning är »fölsed» för anmäl:s språk öra underligt. Det torde bildats i analogi med »dulsed», vilket vunnit ett visst burskap i vetenskapliga terminologien. Urtexten använder f. ö. icke i flock 9 sammansättning med *ed*, utan med »*vat*», d. v. s. de män, som bildade den svärjande 12-manna-gruppen. Kommentaren borde lämpligen upplysa, att »fölseden» avser djurägarens edfästande av sitt påstående, att fölet är hemmafött å hans gård. — S. 88 fl. 10. Övers:s »presterar» är en rent modern romanism, som en jurist väl förstår, men ej en illiterat lekman; hellre »anskaffa» eller dyl. — Fl. 11. »Skälatak» förklaras ej. Dess innebörd framgår ej av sammanhanget. — S. 89 fl. 12 § 2: »bortanför» är ett mindre tilltalande uttryck; »bortom» bättre. Vad är det för »det», som ledes till landmålet? Övers. bör angiva, att ett köpt djur avses. — S. 89 och 92: *Vin* översattes med »god man», vilket är alltför mångtydigt och vagt. Bättre att, som Övers. gör med andra termer, bibehålla fornspråkets *vin*. — S. 95 fl. 5 anmärkn. till pr. och § 2: en i och för sig väl motiverad och träffande notis till en bild upprepas med nästan identiska ord på samma sida! — S. 100 fl. 11.

»Mikkelsmäsä» bör väl stavas med ck? — S. 111. Det förvånar anmäl., att Övers. synes tagit så starkt intryck av Jungnérs bok om Gudinnan Frigg och Als härad.

Nu nog med detaljkritik! Det vore glädjande om Övers. finge tillfälle och ville begagna sina ingående kunskaper om det äldre Västergötlands realia till att publicera en översättning jämväl av Vgl. II. Bortsett från Beauchet's franska översättning saknas som bekant en modern sådan. I formellt hänseende vore jämväl, enligt anm:s mening, Beauchet's behandlingssätt av texten till fromma för en icke språklärd, nutida läsare. Även andra av våra övriga medeltida landskapslagar vänta fortfarande på en modern tolkning. Anm. hyser förhoppning att till tjänst för sina skånska laudsmän och andra intresserade få översätta vissa delar av Sk. L. Utav Andreas Sune-sons parafras utgives som bekant för närvarande en nydansk översättning, verkställd av Jörgen Olrik.

Malmö.

Ebbe Kock.

Die unaspirierten Tenues des Holländischen.

H. Jacobsohn erwähnt Ark. 37, 252 die unaspirierten Tenues des Holländischen im Zusammenhang der Argumente für die angebliche Existenz unaspirierter Tenues auch im Urgermanischen. Nun wirken im Holländischen aber celtische Lautgewohnheiten nach: germ. *-ft-* wird wie im Celtischen zu *-cht-* (ndl. *hacht kracht lucht ducht* neben dt. *haft kraft luft kidufto*)¹. So beweist die holländische Tenuisaussprache wohl weder etwas fürs Gemein- noch fürs Urgermanische, sondern ist gallisch². Dass die holländische volkstümliche Gerundialconstruction zur Bezeichnung des Durativs z. B. *Hij was de(n) heele dag zijne rekeningen aan't schrijven* ihr Urbild im Celtischen hat, ist nach den Ausführungen von W. Keller (in der *Palaestra* 147, 61 ff. [1925]) gleichfalls wahrscheinlich.

Berlin, 22.8. 1925.

John Loewenthal.

¹ P. Br. B. 49, 420. Zur Sache siehe auch Heinz Goldschmidt, *Wörter und Sachen* 8, 184.

² Dazu H. Pedersen, Vgl. Gr. 1, 431, 437.]

Bibliografi för 1924¹.

Av Sven Grén Broberg.

I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.

- Aberstén, S.*, och *Tiselius, C. A.* Göteborgs och Bohus län i litteratur, karta och bild intill utgången av år 1923. Bibliografisk översikt. Gbg. 8:o. VIII, 215 s. (= Bihang t. GoBFT. Bd 2.)
- Afzelius, Nils.* Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 42. 1923. (Samlaren. N. F. Årg. 5. Bihang. S. 1—37.)
- Amundsen, Leiv.* Norges historie. Bibliografi for 1923. (HTno. R. 5. Bd 6. Bilaga: S. 355—418.)
- Berg, Gösta.* Uppsala Landsmålsarkivs samlingar rörande dalsländsk allmogekultur. (Hembygden. 1924. S. 48—49.)
- Broberg, Sven Grén.* [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1922. (Ark. Bd 40. S. 350—384.)
- Brøndum-Nielsen, Johs.* Den nordiska — västnordiska och danska — skriften. (*Svend Dahls* Bibliotekshandbok, övers., bearb. . . . utg. av *Samuel E. Bring*. Bd 1. S. 75—106.)
- Den nordiske Skrift. (Haandbog i Bibliotekskundskab, udg. af *Svend Dahl*. 3. forøgede Udg. Bd 1. D. 1. S. 51—90.)
- Elfstrand, Percy.* Litteratur om Gestrikland 1900—1924. Bidrag till en bibliografi. Gefle. 8:o. 47 s. (= Bilaga t. Meddelanden av Gestriklands kulturhist. förening.)
- Erichsen, B.*, og *Krarup, Alf.* Dansk historisk Bibliografi. Udg. paa Carlsbergfondets Bekostning. Bd 2. H. 1. S. 1—360. Kbh. 8:o.
- Fortegnelse over A. Kjærs trykte arbeider. (Festskr. t. A. Kjær. S. 125—126.)
- Hermansen, Victor.* Håndskrifter vedrørende Danmarks topografi i Nationalmuseets 2. afdelings bibliothek. (FoN. Bd 5. S. 55—68.)
- Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. Jahrg. 43 (1921), 44 (1922) = N. F. Bd 1, 2. Berlin. 8:o. VIII, 165 s.; VIII, 142 s.
- Jansson, Sam.* Svenskt skrivskick under medeltiden och fram till

¹ Några skrifter, tryckta 1923, som icke kommit att medtagas i föregående årsbibliografi, anföras även här. Av utrymmesskäl hava tyvärr icke mindre än 118 skrifter, huvudsakligen inom avdelningarna V, VI och »Bihang», måst uteslutas. — Förteckning å starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas vid slutet av bibliografien.

- våra dagar. (*Svend Dahls* Bibliotekshandbok, övers., bearb. . . . utg. av *Samuel E. Bring*. Bd 1. S. 107—126.)
- Karg-Gasterstädt, Elisabeth*. Eugen Mogks Schriften. 1879 bis April 1924. (Festschrift Mogk. S. XI—XLVIII.)
- [*Knutsson, K.*] Bibliografi över de under 1923 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskrift f. modersmålslärares förening. 1924. S. 28—37.)
- K[olsrud], S.* Amund B. Larsen. Ferder og skrifter. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 239—246.)
- Nielsen, H. Grüner*. Danske Folkemelodier. Litteratur- og Haandskriftfortegnelse. (Aarvog f. Musik. 1923. S. 64—93.)
- Nygren, Ernst*. Vadstena klostrets tänkebok och annalhandskriften C 92 i Uppsala universitetsbibliotek. (Hist. studier, tillägn. L. Stavenow. S. 59—66.)
- Pipping, Hugo E.* Hugo Pippings tryckta skrifter, förtecknade. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 588—607.)
- Rothman, Sven*. Ur 1923 års [kulturhistoriska] litteratur. (Rig. Bd 7. S. 209—224.)
- Setterwall, Kristian*. [Svensk historisk] Bibliografi 1923. (HTsv. Årg. 44. Bilaga. 60 s.)
- Sommerfeldt, W. P.* [Norsk arkeologisk] Bibliografi 1923. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1923. S. 273—283.)
- [Norsk topografisk] Bibliografi for 1922. (Heimen. Bd 1. S. 223—244.)
- Svensk topografi. Sveriges allmänna geografi, land och folk, natur och kultur, landskaps- och ortshistoria. Sthm. 8:o. 340 s. (= Björck & Börjesson. Antikvariat-bokhandel. Katalog. No 190.)
-
- Belfrage, Sixten*. Översättningen av Reyncke Fosz 1621. (NsvSt. Årg. 4. S. 172—207.) — Med anledn. härav: *Dymling, Carl Anders*. Reyncke Fosz och Forsius. Några anteckningar. (Ibid. S. 213—229.)
- Berntsen, Toralf*. Sagaringen om Olav Trygvason. (Edda. Bd 22. S. 193—235.)
- Bull, Francis, og Paasche, Fredrik*. Norsk litteraturhistorie. H. 5, 7, 9, 11 (= Bd 1. *Paasche, Fredrik*. Norges og Islands litteratur indtil udgangen av middelalderen. H. 3—6). S. 65—192. Kria. 8:o.
- Cornell, Henrik*. Ett bidrag till Liljas genesis. (Edda. Bd 21. S. 140—144.)
- Heusler, Andreas*. Die altgermanische Dichtung. Berl.-Neubabelsberg. 8:o. (4), 200 s., 1 pl. (= Handbuch der Literaturwissenschaft. Hrsg. von *Oskar Walzel*. [2.]).

- Jönsson, Finnur.* Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. 2. udg. Bd 3. Kbh. 8:o. (8), 147 s.
- Karg, Fritz.* Die altschwedische Erzählung von Valentin und Nameless. (Festschrift Mogk. S. 197—230.)
- Klockhoff, O.* Studier över 1600-talets svenska dramatik i Sverige och Finland. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 267—290.)
- Nylén, Einar.* Eriksvisan. (Studier, tillägn. O. Sylwan . . . 1924. S. 31—48.)
- Steffen, Richard.* Stiernhielm och Bröllopsbesvärs Ihugkommelse. (Vår tid. Årg. 9. S. 182—226.)

Brate, E.

- Olsen, Magnus.* Erik Brate. (Ark. Bd 40. S. 337—342.)
- Olson, Emil.* Erik Brate. (Fornv. 1924. S. 58—62, portr.)

Columbus, S.

- Ekholm, Ragnar.* Samuel Columbus. Bidrag till kännedomen om hans levnad och författarskap. (Ak. avh.) Upps. 8:o. 184 s., 1 rättelselapp.

Feilberg, H. F.

- Marstrand, Even.* Henning Frederik Feilberg (1831—1921). (I förf:s Omkring Askov. S. 9—28.)

Flom, G. T.

- Indrebø, Gustav.* George T. Flom. Ein norsk-amerikansk maalgranskar. (SoS. Aarg. 30. S. 256—266.)

Hof, S.

- Beckman, Nat.* Sven Hof. En levnadsskildring från frihetstidens Västergötland. Gbg 1923. 8:o. XI, 153 s. (= Göteborgs k. vetenskaps- o. vitt.-samh:s handlingar. 4:e följd. Bd 27: 1.)

Jakobsen, J.

- Matras, Chr.* Dr. Jakob Jakobsen. (Norsk aarbok. Aarg. 5. S. 38—49, portr.)

Keyland, N.

- Bromander, C. V.* Nils Keyland. (Fataburen. 1924. S. 184—192.)

Munch, P. A.

- Lærde brev fraa og til P. A. Munch. Utg. af det kongelige Frederiks universitet ved *Gustav Indrebø* og *Oluf Kolsrud*. Bd 1. 1832—1850. Oslo. 8:o. (8), 474 s., 1 portr., 6 faksim.-sid.

Schnittger, B.

Arne, T. J. Bror Schnittger [med bibliografi]. (Fornv. 1924. S. 129—135, portr.)

Sydow, C. W. v.

Ellekilde, Hans. C. W. von Sydow. (Skånskt bondeliv. Årsbok. 1924. S. 73—82.)

II. Lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar.

- Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1923. R. 3. Bd 13. Kbh. 8:o. (3), 293, IV s.
- Antikvarisk tidskrift för Sverige. Utg. av Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien genom *Emil Eckhoff* och *Sigurd Curman*. D. 21. H. 2 (=Nr 2), 5 (=Nr 6). — D. 22. H. 2 (=Nr 2), 4 (=Nr 5, 6). Sthm. 8:o. [D. 21:] 31, 49 s.; [D. 22:] 90, 60, 8 s.
- Árbók hins íslenska fornleifafjelags. 1924. Rvík. 8:o. (3), 88 s., 1 pl.
- Arkiv för nordisk filologi, utg. . . . genom *Axel Kock*. Bd 40 (=N. F. Bd 36). (4), 384 s. — Bd 41 (=N. F. Bd 37). H. 1. S. 1—100. Lund. 8:o.
- Bergens museums aarbok. 1922—1923. H. 3. Historisk-antikvarisk række. Red. av *Carl Fred. Kolderup*. Bergen. 8:o. (3), 23, 77, 12, 9, 19 s.
- Danmarks Folkeminder. Nr. 29. Kbh. 8:o. VII, 255 s.
- Danske Studier, udg. af *Gunnar Knudsen* og *Marius Kristensen*. 1924. (=Bd 21. — N. R. Bd 9. = Universitetsjubilæets danske Samfund. Nr. 262—264.)
- Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning. Redaktør: *Gerhard Gran*. Bd 21, 22. Kria. 8:o. (3), 320 s.; (3), 328 s.
- Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift, utg. av *Gustav Upmark*. 1924. Sthm. 8:o. (3), 192, 72, 14 s.
- Folkminnen och folktankar. Populär-vetenskaplig tidskrift, red. av *C. W. von Sydow* och *H. Celandér*. Utg. av Folkminnesföreningen i Lund och Västsvenska folkminnesföreningen. Bd 11 (1924). Sthm (tr. i Norrköping). 8:o. (3), 156 s.
- Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. Aarsberetning for 1923. Aarg. 79. Kria. 8:o. (3), 292 s.
- Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Under redaktion av *Sigurd Curman*. 1924. Årg. 19. Sthm. 8:o. (4), 336, XLIV, 36 s.
- Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift. 1923. Gbg. 8:o. (3), 48 s.

- Historisk tidskrift för Finland. Utg. av *P. O. von Törne*. Årg. 9. 1924. Hfors. 8:o. (5), 171 s.
- Historisk tidskrift, utg. av Svenska historiska föreningen genom *Sven Tunberg*. Årg. 44 (1924). Sthm. 8:o. (1), VI, 416, 60, 6 s.
- Historisk Tidsskrift, udg. af den Danske historiske Forening . . . Red. af *Erik Arup*. R. 9. Bd 3. H. 2—3. S. 97—344. Kbh. 8:o.
- Historisk tidsskrift, utg. av den Norske historiske forening. 1924. Lev. 1—4. (= R. 5. Bd 6. H. 2—4. S. 97—352, [bilaga:] S. 355—418.) Kria, Oslo. 8:o.
- Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic collection in Cornell university library. Vol. 15. Ithaca, N.Y. 8:o. (5), XXVIII, 40 s., 9 pl.
- Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitets-akademiens handlingar. D. 33 (= N. F. 13): H. 2 = N:o 3, 4. — D. 34 (= 3:e följden. D. 1): H. 5. Sthm. 8:o. 13 s.; 17 s.; 64 s.
- Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *Otto Behaghel* und *Fritz Neumann*. Jahrg. 45 (1924). Lpz. (tr. i Altenburg). 4:o. XXVIII, 376 sp.
- Maal og minne. Norske studier, utg. av Bymaals-laget ved *Magnus Olsen*. 1924. Kria. 8:o. (3), 212 s.
- Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning . . . utg. av *Jöran Sahlgren*. Årg. 12 (1924): H. 1—4. Lund. 8:o. (4), 191 s. — H. 5 (Bil. A: 4). Upps. 8:o. (4), 42 s.
- Norsk folkekultur. Folkeminne-tidsskrift, styrt av *Rikard Berge* med hjälp av *Alexander Bugge*, *O. Olafsen* og *K. Visted*. Aarg. 10. Risør. 8:o. (4), 180 s.
- Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning, utg. av *Bengt Hesselman*, *Olof Östergren*. Årg. 4 (1924). Upps. 8:o. (3), 280 s.
- Publications of the Society for the advancement of Scandinavian study. Scandinavian studies and notes. Editor *A. M. Sturtevant*. Vol. 8. No. 1—4. S. 1—132. Menasha, Wis. 8:o.
- Rig. Föreningen för svensk kulturhistoria. Tidskrift. Under redaktion av *Sune Ambrosiani*. Bd 7 (1924). Sthm. 8:o. (3), 224 s.
- Samfundet S:t Eriks årsbok. 1924. Utg. genom *Gustaf Upmark*. Sthm. 8:o. (8), 154 s., 5 pl.
- Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. N. F. Årg. 5. 1924. Upps. 8:o. (3), 244, 40, IV, (4) s. (= Skrif- ter, utg. av Svenska litteratursällskapet. 1. N. F. 5.)
- Samlingar, utg. af Svenska fornskrift-sällskapet. H. 160. S. 161—320. 8:o. — Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1. H. 1. 80 s. 4:o. Sthm (tr. i Upps.).
- Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 166: 2, 173—177. Hfors. 8:o. [166: 2:] (5), 341 s.; [173 = FoU. 37.

- 1923:] (8), C, 198, (8) s., 2 pl.; [174:] XII, 411 s.; [175:] XII, 607 s., 1 portr., 2 pl.; [176 = StNF. Bd 15:] (5), 132 s.; [177:] (4) s., s. 639—897.
- Svenska landsmål ock svenskt folkliv. Tidskrift, utg. genom *J. A. Lundell*. 1924. H. 1—4. (= H. 162—165 fr. början.) Sthm. 8:o. (2) s., s. 1—64; s. 3—82; (2), 180 s.; s. 5—166.
- Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. . . av *Bengt Thorde-
man*. 39 (= Bd 9. H. 3). (1) s., s. 263—448, (6) s. Upps. 8:o.

III. Nordisk språkvetskap.

1. I allmänhet.

- Cohen, Maurice*. L'adjectif "divin" en germanique. (Publications de la fac. des lettres de l'univ. de Strasbourg. Fasc. 21 = Mélanges Ch. Andler. S. 79—107.)
- Clouston, J. Storer*. The people and surnames of Orkney. (Proc. of the Orkney antiquarian soc. Vol. 2. S. 31—37.)
- Flom, George T.* Place-name tests of racial mixture in Northern England. (MLN. Vol. 39. S. 203—212.)
- Geete, Robert*. Ur språklådan. Smärre uppsatser av språkligt och kulturhistoriskt innehåll. Upps. & Sthm. 8:o. 189 s.
- Gjerdman, Olof*. Till frågan om bestämda artikelns uppkomst och placering. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 122—147.)
- Heinertz, N. Otto*. Wortstudien. [1. ahd. -luomi, schwed. lummig. — 2. Zur bedeutungsentwicklung des wortes selbst.] (Studier i modern språkvetskap, utg. av Nyfilol. sällsk. i Stockholm. 9. S. 243—257.)
- Heinitz, Wilh.* Musikalisch-dynamische Textauslese in färöischen und färöisch-dänischen Reigentänzen. (Eine phonetische Studie.) (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 160—169.)
- Härje, K. A.* Två folknamn hos Jordanes. "Dehinc mixi, evagre, otingis." (NoB. Arg. 12. S. 177—179.)
- Introduction to the survey of English place-names. P. 1. Ed. by *A. Mawer* and *F. M. Stenton*. [S. 55—92: The Scandinavian element by *Eilert Ekwall*.] — P. 2. The chief elements used in English place-names. Ed. by *Allen Mawer*. Camb. 8:o. XII, 189 s.; X, 67 s. (= English place-name society. Vol. 1. P. 1—2.) (Anm. NoB. Årg. 12. S. 183—185 av *Harald Lindkvist*.)
- Jöhanncsson, Alexander*. Um frumnorræna tungu. (Festschrift Mogk. S. 376—386.)
- Jónsson, Finnur*, og *Jørgensen, Ellen*. Nordiske Pilgrimsnavne i Broderskabsbogen fra Reichenau. (Aarb. 1923. S. 1—36.)

- Karsten, T. E.* En väst- och nordgermansk diftongering från medeltidens slutskede. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. S. 258—266.)
 — Ur ortnamns historia. (Ymer. Årg. 44. S. 335—345.)
 — Zur Erklärung der germanischen Lautverschiebung. (Mémoires de la soc. néo-philologique de Helsingfors. 7. S. 319—337.)
- Kock, Axel.* Zur frage nach dem namen des gotischen bibelübersetzers. (Ark. Bd 40. S. 314—319.)
- Lind, E. H.* Ortnamns insats i den gamla nordiska dopnamnsbildningen. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 326—333.)
- Lindquist, Ivar.* Namnet Ludvig på urnordiska. Bidrag till en sammordisk dissimilationsteori. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 334—355, 1 pl.)
- Lindqvist, Axel.* Dansk-svensk ordlista. Lund. 8:o. 60 s. (= Skrifter, utg. av Modersmålläraarnas förening.)
- Lindroth, Hjalmar.* Ett danskt lånord [beye ost] i svenskan, och uttalet av det danska ð-ljudet på 1500-talet. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 366—371.)
- Læwenenthal, John.* Cultgeschichtliche fragen. (PBB. Bd 49. S. 63—88.)
- Marwick, Hugh.* The place-names of North Ronaldsay. (Proc. of the Orkney antiquarian soc. Vol. 1. 1923. S. 53—64.)
- Mikkola, J. J.* Die Verschärfung der intervokalischen j und w im Gotischen und Nordischen. (Streitberg Festgabe. S. 267—271.)
 — Zur Vanenmythe. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 376—378.)
- Neckel, Gustav.* Die Entwicklung von schwachtonigem altnordischem u (o) vor m aus helleren Vokalen und der altnordische Substantivartikel. (Festschrift Mogk. S. 387—412.)
- Neuman, E.* Ist das Wort humle in den germanischen Sprachen ein Lehnwort? (Festschrift Mogk. S. 424—432.)
- Nordgård, O.* Litt lemenologi. (MoM. 1924. S. 119—124.)
- Noreen, Erik.* Om ordet häxa. (Språkv. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUA. 1924:2. S. 53—61.)
 — Sv. al(e)kuva — no. aalekuva. (NsvSt. Årg. 4. S. 275.)
- Nyrop, Kristoffer.* Ordenes Liv. Bd 2. Kbh. 8:o. (8), 200 s.
- Olsen, Magnus.* Úst og Ást. (NoB. Årg. 12. S. 50—58.)
- Pipping, Rolf.* Emfas och pregnant betydelse. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 435—445.)
- Rooth, Erik.* Verbet vänja, ty. gewöhnen. Etymologi och betydelseutveckling. (Språkv. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUA. 1924:2. S. 93—106.)
- Sahlgren, Jöran.* Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 1—6. Lund. 8:o. (4), 92 s.
- Schröder, Edward.* "Haupt" als Quelle. (NoB. Årg. 12. S. 110—120.)

- Schütte, Gudmund.* Lappiske Smaating. (MoM. 1924. S. 192—205.)
- Seip, Didrik Arup.* Noen gamle oplysninger om nordiske språk. (NT(Lett). 1924. S. 356—362.)
- Om vilkårene for nedertyskens innflytelse på nordisk. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 472—477.)
- Sommerfelt, Alf.* Sur la forme de la troisième personne du singulier présent de l'indicatif en vieux-scandinave. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 512—513.)
- Sur la théorie de la syllabe. (Festskr. t. A. Kjær. S. 48—52.)
- Til brytningen. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 82—86.)
- Sturtevant, Albert Morey.* Fiu, runische Form für aisl. fé, 'Vieh'. (JEGPh. Vol. 23. S. 512—515.)
- Sverdrup, Jakob.* Er ba at laan fra frisisk? (MoM. 1924. S. 104—107.)
- Om idg. *bh *dh *gh i det eldste germansk. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 224—232.)
- Wadstein, Elis.* Namnet Birka och därmed sammanställda ord. (NoB. Årg. 12. S. 127—138.)
- Vendryes, J.* Une locution commune au celtique et au scandinave. (Revue celtique. Vol. 41. S. 238—240.) — Med anledn. härav inlägg av *E. Ernault.* (Ibid. Vol. 41. S. 506—507.)
- Wiklund, K. B.* Tahdoin. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 549—555.)
- Zachrisson, R. E.* English place-names in -ing of Scandinavian origin. (Språkvet. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUA. 1924: 2. S. 107—130.)

2. Isländska och fornnorska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Blöndal, Sigfús.* Islandsk-dansk Ordbog. Hoved-Medarbejdere: *Björg Þ. Blöndal, Jón Ófeigsson, Holger Wiehe.* Halvbd 2. H. 2. S. 721—1052 [skessa—örþrot], (12), XXXII s. Rvík. 4:o. (Anm. [av Halvbd 1] Bulletin de la soc. de linguist. de Paris. T. 24. Comptes-rendus. S. 122—123 av *Maurice Cahen.*)
- Brøndum-Nielsen, Johs.* Om (old)isl. glima, brydekamp. (Festschrift Mogk. S. 460—462.)
- Collitz, Hermann.* Old Norse elska and the notion of love. (PSS. Vol. 8. S. 1—13.)
- Falk, Hjalmar.* Odensheite. Kria. 8:o. 46 s. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1924. No. 10.)
- Flom, George T.* The use of small capitals in medial and final position in the earliest old Norwegian manuscripts. (Festskr. t. Pipping = SSSLF. 175. S. 100—113.)

- Gering, Hugo.* Bálagarðssiða. (NoB. Årg. 12. S. 121—126.)
- Hagen, S. N.* On. nornir 'fates'. (MLN. Vol. 39. S. 466—469.)
- Helgason, Jón.* En rettelse. [farrak i isl. lex. bör ändras till parrak.] (MoM. 1924. S. 48.)
- Jóhannesson, Alexander.* Íslenzk tunga í fornöld. Rvík 1923—24. 8:o. VIII, 406 s., 1 faksim. (Anm. Eimreiðin. ÁR 30. S. 375—380 av *Valtýr Guðmundsson.* — Skírnir. ÁR 98. S. 222—225 av *Jóhannes L. L. Jóhannsson.*)
- Jóhannsson, Jóhannes L. L.* Nokkrar sögulegar athuganir um helztu hljóðbreytingar o. fl. í íslenzku, einkum í miðaldarmálinu (1300—1600). Rvík. 8:o. 152 s.
- Jónsson, Finnur.* Nokkur orð um ísl. bæjanöfn. (Árbók hins ísl. fornleifafjelags. 1924. S. 1—14.) — Repliker av *Hannes Þorsteinsson* (Ibid. S. 15—33), *Finnur Jónsson* (Ibid. S. 79), *Hannes Þorsteinsson* (Ibid. S. 80—81).
— Nokkur orð um íslensku vorra tíma. (Ársrit hins ísl. fræðafjelags. ÁR 8. S. 42—55.)
- Liestøl, Knut.* Færøysk måldyrking. (SoS. Aarg. 30. S. 1—7.)
- Mogk, E.* Der Machtbegriff im Altnordischen. (Streitberg Festgabe. S. 278—284.)
- Nordenstreng, Rolf.* Guden Váli. (Festskr. t. Pipping = SSLE. 175. S. 392—394.)
- Norene, Erik.* Kuidá. En hypotes. (Festschrift Mogk. S. 61—65.)
- Pétursson, Sig. Kristófer.* Hrynjandi íslenzkrar tungu. (Drög.) Rvík. 8:o. 439 s.
- Poirot, Jean.* Sur l'articulation des nasales islandaises. (Publications de la fac. des lettres de l'univ. de Strasbourg. Fasc. 21. = Mélanges Ch. Andler. S. 285—290, 1 pl.-bl.)
- Rudolphi, Hans.* Die Inselnamen der Färöer. (Mitteilungen d. Islandfreunde. Jahrg. 11. S. 45—51.)
- Scip, Didrik Arup.* Einige Neuerungen der altnorwegischen Sprache im 14. Jahrhundert. (Festschrift Mogk. S. 413—423.)
— Pronomenet hvem í gammelnorsk. (Festskr. t. A. Kjær. S. 70—72.)
- Selmer, Ernst W.* De færøiske tonelag. Kria. 8:o. 52 s. (= Forhandling i Videnskaps-selsk. i Kristiania. Aar 1924. No. 1.)
- Sturtevant, Albert Morey.* Old Norse -ðr from *-nn + r. (JEGPh. Vol. 23. S. 78—82.)
— Old Norse semasiological and etymological notes. (PSS. Vol. 8. S. 37—47.)
— Old Norse sko. (MLN. Vol. 39. S. 378—379.)
— Regarding the nominative singular ending -r in old Norse. (PSS. Vol. 8. S. 80—83.)
- Öhmann, Emil.* Die französischen Wörter im Altnordischen. (NphM. Jahrg. 25. S. 135—151.)

b. **Texter, översättningar och kommentarer.**

- Annales islandici posteriorum sæculorum. Annálar 1400—1800.* Gefnir út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. 1: s. S. 193—320. Rvík. 8:o.
- Diplomatarium islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, som hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn.* Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. 12:2. (1545—1549.) S. 97—144. Rvík. 8:o.
- Egils saga Skallagrímssonar nebst den grösseren gedichten Egils* hrsg. von *Finnur Jónsson*. 2. neu bearb. aufl. Halle (Saale). 8:o. (6), XLII, 334 s. (= Altnord. saga-bibliothek. H. 3.)
- Et gammelt Dokument. [Skinnbrev fra 1379.]* (Orkdølafylket. 1924. S. 24—25.)
- Guðmundsson, Jón.* Ein stutt undirretting um Íslands adskilianlegar náttúrur. (*Hermannsson, Halldór.* Jón Guðmundsson and his Natural history of Iceland = *Islandica*. Vol. 15. S. 1—40, 9 pl.)
- Hávamál, tolket af Finnur Jónsson.* Kbh. 8:o. 170 s.
- Heiðreks saga.* Hervarar saga og Heiðreks konungs. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Jón Helgason*. Kbh. 8:o. (1), XC, 168 s.
- Kvæðasafn eptir íslenzka menn frá miðöldum og síðari öldum.* Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. D. 1. Ljóðmæli nafngreindra höfundu. 1:2. S. 161—352. Rvík 1923. 8:o.
- Pjetursson, Hallgrímur.* Passíusálmar. Gefnir út eftir eiginhandriti höfundarins, 250 árum eftir lát hans. Hið íslenska fræðafjelag . . . gaf út. *Finnur Jónsson* bjó til prentunar. Kph. 8:o. XXX, 234 s.
- [*Snorri Sturluson.*] *Edda Snorra Sturlusonar.* Codex Wormianus AM 242, fol. Udg. af Kommissionen for det Arnemagnæanske legat. Kbh. og Kria. 8:o. (5), IX, 122 s.
-
- Die Geschichte Thidreks von Bern. Übertr. von *Fine Erichsen*. Jena. 8:o. (3), 476 s. (= Thule. R. 2. Bd 22.)
- Die Geschichten von den Orkaðen, Dänemark und der Jomsburg. Übertr. von *Walter Baetke*. Jena. 8:o. (3), 462 s. (= Thule. R. 2. Bd 19.)
- Dikter av äldre och nyare germanska skaldar. Tolkade av *Elof Hellquist*. [S. 5—22. Fornisländska dikter.] Lund. 8:o. 92 s.
- [*Eysteinn Asgrímsson.*] *Fredrik Paasche*. Lilja. Et kvad til Guds moder. 2. opl. Kria. 8:o. (7), 111 s.
- Gunlaug Ormstunges saga.* Efter de islandske Grundskrifter ved *N. P. [!] Petersen*. 2. opl. Kbh. 8:o. 69 s.
- Gunnlaugs saga.* Omsatt frá gammalnorsk av *Axel Bjørnstad* og

- Helge Refsum.* 7—13. (Østaglett. Årg. 4. S. 7—8, 14—15, 29—31, 54—56, 70—72.)
- Laksdøla saga. Overs. av *Fr. Bie*. Kria. 8:o. (3), 220 s., 1 karta. (= Islandske ættesagaer. 4.)
- Nials saga eller Fortælling om Nial Nialsen. Efter det islandske Grundskrift ved *N. M. Petersen*. 4. Udg. ved *Verner Dahlerup* og *F. Jónsson*. Kbh. (tr. i Aarhus). 8:o. 331 s. (= Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude. [2.]
- Sagaen om Ravnkjell frøisgode. Omsatt frå gammalnorsk ta *Helge Refsum*. 1—5. (Østaglett. Årg. 4. S. 90—92.)
- Sigmund Brestessons saga. Overs. av *R. Grieg*. Kria. 8:o. (3), 110 s., 1 karta. (= Islandske ættesagaer. 4.)
- [*Snorri Sturluson*.] Die erzählende Edda. (Prosa-Edda.) Ins Hochdeutsche übertr. von *Rudolf John Gorsleben*. München. 8:o. 231 s.
- Soga um Eirik Raude. Gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing ved *Severin Eskeland*. 2. utg. Oslo. 8:o. 63 s., 1 karta. (= Gamalnorske bokverk. 2.)
- Soga um Gunnlaug Ormstunga. Frå gamalnorsk ved *Matias Skard*. 5. utg. Oslo. 8:o. 45 s.
- Soga um volsungane. Umsett fraa gamalnorsk av *Torleiv Hannaas*. 3. utg. Oslo. 8:o. 104 s. (= Gamalnorske bokverk. 1.)

-
- Beckman, Nat.* Kronologiska kommentarer till några ställen i isländsk litteratur. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 1—11.)
- Boer, R. C.* Gylfes mellemværende med Aserne. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 17—24.)
- Het poëtisch karakter der Edda. Rede. Haarlem. 8:o. 32 s.
- Boor, H. de.* Die nordische und deutsche Hildebrandsage. (Schluss.) (ZfdPh. Bd 50. S. 175—210.)
- Eitrem, S.* Lina laukar. (Festskr. t. A. Kjær. S. 85—94.)
- Ent, W. van den.* Het fornyrdislæg. Bijdrage tot de studie der metriek van het Oudgermaansche alliteratievers. Haarlem. 8:o. (7), 168 s.
- Finnbogason, Guðm.* Um Þórsdrápu. Nokkrar athugasemdir. (Skirnir. Ár 98. S. 172—181.)
- Friesen, Otto v.* Sighvat skald och solförmörkelsen år 1030. (Språkvet. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUA. 1924: 2. S. 1—16.)
- Gathorne-Hardy, G. M.* Om 'eykt'-peilingen på Leifs Vinlandsreise. (MoM. 1924. S. 97—103.)
- Gering, Hugo.* Das fornyrdislæg in der Lieder-Edda. Eine statistische übersicht. (Ark. Bd 40. S. 1—50, 176—221.)
- Grottasöngur. (Eine Probe aus dem Eddakommentar.) (Festschrift Mogk. S. 30—53.)

- Gering, Hugo.* Zur Eddametrik. (ZfdPh. Bd 50. S. 127—175.)
- Helgason, Jón.* Færøiske studier. 1—2. (MoM. 1924. S. 29—48.)
- Nokkur islenszk miðaldakvæði. (Ark. Bd 40. S. 285—313.)
- Hempel, H.* Die handschriftenverhältnisse der Thidrikssaga. (PBB. Bd 48. S. 414—447.)
- Hollander, Lee M.* Recent studies in the Helgi poems. (PSS. Vol. 8. S. 108—125.)
- Jónsson, Finnur.* Skjaldekvadenes forståelse. (Ark. Bd 40. S. 320—331.)
- Kjær, A.* Zu Fáfnismál str. 2. (Festschrift Mogk. S. 54—60.)
- Kock, Ernst A.* Máhliðingamál. (Festschr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 291—294.)
- Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. D. 2—4. Lund. 8:o. 68, 126, 59 s. (= LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 8. — Bd 20. Nr 1, 2.)
- Skaldendichtung und Undeutlichkeit. (Festschrift Mogk. S. 78—80.)
- Krappe, Alexander Haggerty.* The song of Grotti. (MLR. Vol. 19. S. 325—334.)
- Kvålen, Eivind.* Ei norsk ferd til Afrika kring 1040. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 296—302.)
- Liestøl, Knut.* Die guten Ratschläge in der Hervararsaga. (Festschrift Mogk. S. 84—98.)
- Meissner, R.* Die sprache der götter, riesen und zwerge in den Alvissmál. (ZfdA. Bd 61. S. 128—140.)
- Mjelde, M. M.* Eyktarstad-problemet og Vinlandsreisene. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 259—281.)
- Mogk, E.* Die Überlieferungen von Thors Kampf mit dem Riesen Geirröð. (Festschr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 379—388.)
- Neckel, Gustav.* Germanisches Wesen in der Frühzeit. Eine Auswahl aus Thule mit Einführungen. Jena. 8:o. (2), IV, 278 s.
- Nordal, Sigurður.* Átrúnaður Egils Skallagrímssonar. (Skirnir. Ár 98. S. 145—165.)
- Olsen, Magnus.* En tekstrettelse til "Røde bok". (MoM. 1924. S. 95—96.)
- Puppenheim, Max.* Kritische Untersuchungen zum Rasengang (ganga undir jarðarmenn) der Isländersagas. (Arch. f. die ges. Psychol. Bd 46. S. 98—124.)
- Patzig, Hermann.* Zum text der Eddica minora. (ZfdA. Bd 61. S. 13—16.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Eddatidens medisin. (Ark. Bd 40. S. 103—148.) — Anmerkning . . . (Ibid. S. 221.)
- Reinskou, Finn.* Er Eddaen norsk eller islandsk? Den nye klanganalyse. (NT(Lett). 1924. S. 220—225.)
- Snorri und die Skaldenmetrik. (Festschrift Mogk. S. 66—77.)

- Rutgers, Harmannus Willem.* Bemerkungen über das Verhältnis von Märchen und Sage, mit besonderer Rücksicht auf die Sigfridsagen. (Diss.) Groningen 1923. 8:o. (7), 91 s.
- Schnippel, E.* Der Grottasong und die handmühle. (ZfdA. Bd 61. S. 41—48.)
- Schröder, Franz Rolf.* Gunthers Brautwerbung und die Gøngu-Hrólf saga. (Festschrift Mogk. S. 582—595.)
- Schroeter, J. Fr.* Kometen i Haakon Haakonssøns saga. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 186—190.)
- — (Nord. astronom. tidsskr. N. R. Bd 5. S. 70—72.)
- Sievers, E.* Zur Chronologie der Eddalieder. (Festschrift Mogk. S. 15—29.)
- Sjöros, Bruno.* Meter och stil i fornyrðislag. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 487—501.)
- Stalheim, Th.* Sagogudarnes land. D. 2. Fornkonungar i Jotunheim. H. 7—10. S. 385—640. Uddevalla. 8:o.
- Þórðarson, Matthías.* Alvissmál. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1924. S. 61—78.)
- Þorkelsson, Þorkell.* Bemærkninger til de komputistiske afhandlinger: Rímtöl i Alfræði islenzk II. (Aarb. 1923. S. 153—178.)
- Wessén, Eliás.* Gæstumblinde. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 537—548.)
- Vogt, Walther Heinrich.* Die Überlieferung der Hallfreðar saga. (Ark. Bd 41. S. 57—80.)

3. Norska.

- Broch, Olaf.* Quelques remarques sur la prononciation du norvégien oriental. (Bull. de la Soc. de linguist. de Paris. T. 24. S. 234—253.)
- Eide, Erling.* Er blædning norsk? (Skogeieren. Aarg. 11. S. 58—59.)
- “En videnskapelig fullstendig ordbok til det nynorske bokrike.” (Fra Ordbokskomiteén.) (MoM. 1924. S. 1—8.)
- Flom, George T.* The study of place-names, with special reference to Norway. (JEGPh. Vol. 23. S. 199—216.)
- Graarud, G.* Lorteteig. (Vestfoldminne. Bd 1. S. 148.)
- Heggstad, Leif.* Fornorskingsordbok. Norskdanisk rettskrivingsordbok med norsk ordtyding. Obligatoriske former. 2. utg. med tillegg: Norskdanisk rettskrivingslære, formelære og tillatne former. Oslo. 8:o. 255 s.
- Hiorth, H.* Det militære fagsprog. (Norsk militært tidsskr. Bd 87. S. 108—130.)
- Homme, Torleif.* Noko meir um namni Noreg og Norlandet. (Norsk pedagog. tidskr. Aarg. 8. S. 166—167.)

- Indrebø, Gustav.* Kopr. (Festskr. t. A. Kjær. S. 80—84.)
 — Litt um burtfallet av fleirtal i verbalbøygjingi i norsk. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 106—114.)
 — Norske innsjønamn. 1. Upplands fylke. Kria. 8:o. 288 s., 1 karta. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1923. No. 7.)
- Iversen, Ragnvald.* Om sammensetning av substantiv med substantiv. (MoM. 1924. S. 9—28.)
- Kjær, A.* Tre Navne. [1. Et Tilnavn (kutiza). 2. Et Gaardnavn (Flaskebæk). 3. Et Elvenavn (Ivra).] (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 233—238.)
- Koht, Halvdan.* Eit gardsnamn på -heim. (Festskr. t. A. Kjær. S. 20—21.)
- Kopperstad, Knut.* Tjērvá'gajjī. (GN. 53, Herøy S.) (MoM. 1924. S. 88—93.)
- Krogslrud, Torgeir, og Seip, Didrik Arup.* Norsk riksmåls-ordbok for rettskrivning og ordbøining. Kria. 8:o. (8), 223 s. (Anm. Norsk pedagog. tidskr. Aarg. 8. S. 179—186 av *Leif Heggstad.* — PSS. Vol. 8. S. 88—89 av *George T. Flom.*)
- Liestøl, Knut.* Framgangsvegar i norsk målreising. (Norsk aarbok. Aarg. 5. S. 102—120.)
 — Gaglemyrane. (Festskr. t. A. Kjær. S. 65—69.)
- Logeman, H.,* Spikkelasi. (MoM. 1924. S. 81—87.)
- Mo, Eilert.* Dativ og genitiv av gardnamn i Rindalen og Surndalen. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 156—167.)
 Namn på småbruk og villaer. Namneskikk i Sandeherad. (Østaglett. Årg. 4. S. 12—13.)
- Olsen, Magnus.* Norske ønavne [Spind, Gossen, Smølen]. (Festskr. t. A. Kjær. S. 61—64.)
- Refsum, Helge.* Henrik Wergeland og Romeriksmålet. (MoM. 1924. S. 116—118.)
- Riksheim, Vilhjelm.* Ei namnetyding. Hikelen. (Træna, Helgeland.) (Håløyminne. 1924. H. 2. S. 33.)
- Rygh, O.* Norske Gaardnavne... Bd 18 (Tillægsbind). Finmarkens Amt. Bearb. af *J. Qvigstad* og *Magnus Olsen.* Kria. 8:o. XVI, 379 s.
- Seip, Didrik Arup.* En kritikk av Asbjørnsens eventyrsprog i 1838. (MoM. 1924. S. 94—95.)
 — Fra ordskiftet om norsk språk 1830—1850. (MoM. 1924. S. 135—152.)
 — Norge. (Heimen. Bd 1. S. 199—204.)
 — — (SoS. Aarg. 30. S. 215—229.)
 — Steinmal. (MoM. 1924. S. 95.)
- Skrede, Sverre Mo.* Et gårdnavn [Eid] og et bronsealdersfund. (MoM. 1924. S. 206—210.)

Wergeland, Henrik. Om norsk Sprogreformation. (I förf:s Samlede skrifter, utg. av *Herman Jæger* og *Didrik Arup Seip*. 4. Bd 2. S. 172—192.)

4. Svenska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Beckman, Nat.* Ett ortnamn [Dvärred] och en folketro. (FoF. Bd 11. S. 13—14.)
- Berg, Ruben G:son.* Ett och annat om tidningarnas språk. Sthm. 8:o. 27 s.
- Skolpojks- och studentslang. (Sv. Lm. 1924. H. 4 = H. 165 fr. början. S. 5—94.)
- Bergman, Emanuel.* Dalslands namn och vapen. (Hembygden. 1924. S. 7—17.)
- Bergman, Gösta.* Till soldatspråkets psykologi. (NsvSt. Årg. 4. S. 60—76.)
- Bergroth, Hugo.* Om vokal-ljuden i den bildade finlandssvenskan. (NsvSt. Årg. 4. S. 1—51.)
- Svensk uttalslära. Med särskilt beaktande av skiljaktigheterna mellan det finländska och det högsvenska ljudskicket. Hfors. 8:o. 106 s.
- Björklund, Gunnar.* Svenskt affärsspråk. En vidräkning. Med ett förord av *O. Sillén*. Sthm. 8:o. 24 s.
- Cederschiöld, Gustaf.* Om svenskan som skriftspråk. 5. uppl. Lund. 8:o. VII, 255 s.
- E[kho]lm, H. J.* Strödda tungomålstankar. (Nya Argus. Årg. 17. S. 5—7.) — Med anledn. härav: *Sjöros, Bruno.* Språkrening. (Ibid. S. 40—42.) — Replik av *H. J. E[kho]lm*. (Ibid. S. 58—59.)
- Flygare, Natte.* Till etymologin nsv. yster < øster. (NsvSt. Årg. 4. S. 273—275.)
- Än en gång förvägen: oförvägen. (NsvSt. Årg. 4. S. 208—210.)
- Goodwin, Henry Buergel.* Om passivt hundspråk. Några iakttagelser, samlade och kommenterade. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 148—159.)
- Hammarlöw, Ant.* Svenskt rimlexikon. D. 2. Dubbelrim. Sthm. 8:o. V, 282 s.
- Hausen, Greta.* Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600. 3. (4) s., s. 639—897. Hfors. 8:o. (= SSLF. 177.)
- Hellquist, Elof.* Tyska familjenamn i svenskan. (OoB. Årg. 33. S. 136—144.)

- Hesselman, Bengt.* Hallon. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 170—177.)
- Växtnamnet törel. (NsvSt. Årg. 4. S. 260—270.)
- Hollméruš, Ragnar.* Ords-katten i Yngre Västgötalagens lekman-balkar, samlad och ordnad. (StNF. Bd 15. S. 1—132. — i SSLF. 176.)
- Hultman, O. F.* Namnet Föglö. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 186—191.)
- Hylén, J. E.* Sammansatta adjektivs komparation. (NsvSt. Årg. 4. S. 152—163.)
- Jacobowsky, C. Vilh.* Bergis eller barkis. (NsvSt. Årg. 4. S. 276—277.)
- Uppsalaord i riksspråket. (Ergo. Tidning f. Uppsala studenter. 1924. S. 171—172.)
- Jungner, Hugo.* Altuna sockens ortnamn såsom vittnesbörd om bebyggelsens utveckling. (UFT. Bd 9. S. 365—375.)
- Kock, Axel.* Några anmärkningar om sextonhundralets svenska verskonst. Sthm. 8:o. 17 s. (= KVHAAH. D. 33:4.)
- Till utvecklingen av rotstavelsens korta i-ljud i svenskan. (Ark. Bd 41. S. 81—95.)
- Krok, Nils, och Starfelt, Birger.* Ordlista med uttalsbeteckning och ordförklaringar. Lund. 8:o. 110 s.
- Lidén, Evald.* Fornsvenska anteckningar. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 318—325.)
- Lindqvist, Axel.* Bidrag till svensk ordhistoria. Randanmärkningar till Hellquists ordbok. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 356—365.)
- Ystad. (NoB. Årg. 12. S. 59—62.)
- Lindqvist, Natan.* Åar, älvar, strömmar, forsar, fall. En språklig blyktbelysning. (Upsala Nya Tidning. Julnummer 1924. S. 19—20.)
- Lindroth, Hjalmar.* Allsvensk som beteckning för en boskapsras. (Landtmannen. Årg. 7. S. 401—402.)
- Grundvalarna för vår kommatering. Historik, kritik och reformyrkanden. Sthm. 8:o. (6), 88 s. — Med anledn. härav: *Gjerdman, Olof.* Pauskommatering? (NsvSt. Årg. 4. S. 236—259.)
- Ling, Matts.* Sjursmäs-sdag. Ett försök till förklaring av ett dunkelt ord. (Jämten. 1924. S. 101—103.)
- Ljungström, Oscar.* Ett och annat om namngivning i städer. (Tidskr. f. hembygds-vård. Årg. 5. S. 146—152.)
- Logeman, H.* Udtalen av svensk v. Et spör-gsmaal. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 372—375.)
- Lundberg, Oskar.* Från Lagundabygderna. [Vad är en "tora"? — Lårstaviken.] (Upsala Nya Tidning. Julnummer 1924. S. 18.)

- Lundqvist, Martin.* Folkliga sjukdomsnamn i svenskt språk. (FoF. Bd 11. S. 143—152.)
- Malmstedt, A.* En lekman's oförgripliga funderingar beträffande . . . främmande ords, enkannerligen (geografiska) namns, uttal i svenskan . . . (Moderna språk. Årg. 18. S. 82—97.)
- Mjöberg, Josua.* Strödda textförklaringar. (NsvSt. Årg. 4. S. 52—59.) — Med anledn. härav: *Herlenius, Emil.* Uttrycket 'få stickor'. (Ibid. S. 208.)
- Nordfelt, A.* Om franska lånord i svenskan. (Studier i modern språkvetenskap, utg. av Nyfilol. sällsk. i Stockholm. 9. S. 1—55.)
- Nordling, Arnold.* Ur genitivens historia. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 395—405.)
- Noreen, Adolf.* Spridda studier. Populära uppsatser. Saml. 4. Lund. 8:o. (5), 138 s., 1 karta.
- Våra ortnamns vittnesbörd om jordbruk. (Jorden. Festskrift till Jordbrukets dag år 1924. S. 41—42.)
- Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. H. 33 (= bd 4: 5). S. 281—332. Lund. 8:o.
- Noreen, Erik.* En norvagism i vårt medeltida språk. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 406—410.)
- Några anmärkningar till Stiernhielms Hercules (Tamm-Noreens uppl. 1921). (NsvSt. Årg. 4. S. 230—235.)
- Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. Ortnamnskommittén. D. 13. Väse härad. Upps. 8:o. (4), 42 s. (= NoB. Arg. 12. H. 5. Bil. A: 4.)
- Palmér, Johan.* Om Variarum rerum vocabula. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 419—428.)
- Om växlingen $\bar{e} : \bar{\ae} : ey, ei$ i fornsvenska och äldre nysvenska skrifter. (Ark. Bd 40. S. 51—91.)
- Pipping, Hugo.* Malepert och Vatnuori. (NoB. Årg. 12. S. 96—104.)
- Renqvist, Henrik.* Ett namnkuriosum. [Tiuskari, Vidskären.] (Nya Argus. Årg. 17. S. 7—9.) — Med anledn. härav: *Pipping, Rolf.* Gjusskär? (Ibid. S. 29—30.)
- Risberg, Bernhard.* Bröllops Beswärs Ihugkommelse. Några randanteckningar. (NsvSt. Årg. 4. S. 113—151.) — Med anledn. härav: *Belfrage, Sixten.* "Tunnor oc Tunkar". (Ibid. S. 271—273.)
- Rydberg, Viktor.* Tysk eller nordisk svenska? (I förf:s Skrifter. 13 = Varia. 1. 6. uppl. S. 403—465.)
- Sahlgren, Jöran.* Bjuv och Båv. (NoB. Årg. 12. S. 180—182.)
- Sjöros, Bruno.* Folketymologier i svenskan. (Årsskrift, utg. av Åbo akademi. 7—8. S. 161—170.)
- Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. Utarbetat inom

- justitiedepartementet. Sthm. 8:o. 10 s. (= Statens offentliga utredningar. 1924: 4.)
- Svanberg, Nils.* Den musikaliska accenten. (NsvSt. Årg. 4. S. 164—171.)
- Wessén, Elias.* Svenska växtnamn från 1500-talet. Ur ett botaniskt arbete i Linköpings stiftsbibliotek. (Linköpings biblioteks handlingar. N. S. 4. S. 48—85.)
- Wikander, Ruth.* Studier över stil och språk i Dalins Argus, grundade på en jämförelse mellan de två första upplagorna (av år 1732—34 och 1754 resp.). Ett bidrag till svenska skriftspråkets historia. (Ak. avh.) Upps. 8:o. IX, 120 s.
- Östergren, Olof.* Nusvensk ordbok. H. 22—24. [Bd 2:] Sp. 897—1184 [Försorg—Glas]. Sthm. 8:o. (Ånm. [av Bd 1 f.] SvT. Årg. 14. S. 359—362 av *Hjalmar Alving*.)

b. Texter.

- Aspö-brevet [från 1489. Utg. o. övers. av] *Erik Modin*. (Arkiv f. norrländsk hembygdsvforskning. 1923. S. 1—7.)
- Ekenäs stads dombok 1661—1675. Utg. av *Emmy Hultman*. Hfors. 8:o. (4), II, 234 s. (= Ekenäs-samfundets skrifter. 1: 2.)
- Ett pergamentsbrev från Jösse Erikssons dagar. Ett fynd i Grycksbo pappersbruks arkiv. Av *Helmer Lagergren*. (DHFT. Årg. 4. S. 50—54.)
- Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utg. af Finlands statsarkiv genom *Reinh. Hausen*. 4. 1451—1480. Hfors. 4:o. (3), 690 s.
- Itt samtal mellan twenne gode wänner. En skildring av Söderköping på 1690-talet. Utg. av *Sigurd Erixon*. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1923—24. S. 72—81.)
- Jungfru Marie psaltare. Utg. af *Robert Geete*. H. 2. S. 161—320. Sthm (tr. i Upps.). 8:o. (= SSF. H. 160.)
- Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenningsslängd. Med upplysande anmärkningar utg. av *Gunnar Carlquist*. 2. Krafts och Vårfru rotar. Lund. 8:o. 52 s. (= Skrifter, utg. av föreningen Det gamla Lund. 6. 1924.)
- Sparre, Erik.* Pro lege, rege et grege samt rättgångsinlagor i tvisten rörande fru Görvel Abrahamsdotter Gyllenstiernas arv. Utg. af K. samfundet för utg. af handskrifter rörande Skandinaviens hist. genom *Jan Eric Almqvist*. Sthm. 8:o. (1), 172 s. (= Historiska handlingar. D. 27. N:o 1.)
- Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492. Utg. af Kungl. samfundet för utg. af handskrifter rörande Skandinaviens historia ... genom *Gottfrid Carlsson*. H. 2. S. 161—320. Sthm. 8:o. (= Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker. 2.)

5. Danska.

- Aakjær, Svend.* Bidrag til Tolkning af angelske Landsbynavne. (Grønsevagten. Aarg. 6. S. 183—185, 233—239, 358—365.)
- Hedenske Stednavne. (Sønderjydske Maanedsskrift. Aarg. 1. S. 58—59.)
- Oldfund og Stednavne. (Sønderjydske Maanedsskrift. Aarg. 1. Nr. 1. S. 10—12.)
- Om Ordene Smør og Vogn i danske Stednavne. (Skivebogen. Bd 16. S. 103—119.)
- Stednavne i Randers-Egnen. (Turistforeningen f. Danmark. Aarbog. 1924. S. 24—33.)
- Aldal, J.* Vore Blades Dansk. (Medlemsblad for Provins-Journalistforeningen. 1924. S. 147—149.)
- Brøndum-Nielsen, Johs.* Om ordet kisselinke, letfærdigt pigebarn. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 51—55.)
- Cahen, Maurice.* Notes sur le second fragment vieux-danois de Huskvarna (vie de Ste Elisabeth de Thuringe). (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 56—76.)
- Damsgaard-Sørensen, A. P.* Fold. (Ugeskrift f. Landmænd. 1924. S. 742—744.)
- Hjortø, Knud.* Fra Sprogets Muldjord. (Den unge Landmand. Aarg. 5. S. 141—143.)
- Jacobsen, Lis.* Fra Ordenes Verden. At flaske sig og andre Flaskeord . . . (Verden og Vi. 1924. S. 1362.)
- Kjølby, Anton.* Lødderup Sogns Stednavne. (Hist. Aarbog f. Mors. 6. S. 23—59.)
- Knudsen, Gunnar.* Stednavne paa Mols. (FoN. Bd 5. S. 1—18.)
- La Cour, Vilh.* Lejrestudier. Navnet. (DSt. 1924. S. 13—22.)
- Møller, J. S.* Oprindelsen til Ordet "Jordemoder". (Tidsskr. f. Jordemødre. Aarg. 34. S. 168—172.)
- Ordbog over det danske sprog. Grundlagt av *Verner Dahlerup* . . . Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. Bd 6. Fri—Gramvægt. Kbh. 8:o. (4) s., 1248 sp. (Anm. [av Bd 5] Museum. Jaarg. 32. Sp. 15 av *H. Logeman*.)
- Sandvad, Holger.* En lille Holbergkonjektur [genstridig]. (DSt. 1924. S. 89—90.)
- Selmar, Emil.* Fremmedord i dansk typografisk Sprog. (Dansk Bogtryk. Aarg. 3. S. 161—162.)
- Skautrup, Peter.* Fordi — derfor. (DSt. 1924. S. 179—181.)
- Hallig. (DSt. 1924. S. 184—188.)
- Sproget i håndskriftet AM. 286 fol. til jyske lov i dets forhold til nulevende jyske folkemål. (Ark. Bd 41. S. 1—56.) — Rettelse til s. 7. (Ibid. S. 100.)

6. Dialekter.

a. Grammatik och lexikografi.

- Aasen, Ivar.* Søndmørsk Grammatik eller kortfattet Underretning om Bygdemaalet paa Søndmør. 2. utg. Oslo. 8:o. IV, 38 s. (= Norske maalføre. 8.)
- Bergman, Gösta.* t-bortfall i svenska folkmål. (= Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 12—16.)
- Berntsen, M.* Levninger av u-omlyd og w-omlyd i Stavanger bymål i ord med stamvokalen a eller med a fremkalt ved brytning. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 150—155.)
- Bucht, Torsten.* Äldre ü ock ö i kort stavelse i mellersta Norrland. (Ak. avh. Upps.) Sthm. 8:o. (1), 174 s. (Med fransk résumé, rättelser ock tillägg = Sv. Lm. 1924. H. 3 = H. 164 fr. början.)
- Byskov, J.* Danske Dialekter. Kbh. 8:o. 14 s. (= Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning. N:o 333.)
- Eklblom, R.* Baldosa, un mot de patois suédois et une étymologie espagnole. (Språkvet. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUA. 1924: 2. S. 47—52.)
- Hannaas, Torleiv.* Norske bygdemåls-arbeid fyrr Ivar Aasen. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 87—105.)
- Hesselman, Bengt.* Juglon. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 115—129.)
- Iversen, Ragnvald.* En ordsamling mellem Gunnerus' papirer. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 190—200.)
- Kallstenius, Gottfrid.* Något om öppet ö-ljud i västsvenska dialekter. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 251—257.)
- Knudsen, Trygve.* Om Tønsbergs bymål. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 130—142.)
- Kristensen, Marius.* Om nogle dialektejendommeligheder i Vesterøernes sprog. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 143—149.)
- Oplysninger om islandske dialektforskelle. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 295—302.)
- Marstrander, Carl.* Skjæks øl. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 186—189.)
- Olsen, Magnus.* Om grammatisk og logisk kjøen i østlandske og sørlandske bymaal. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 73—81.)
- Pihl, Carin.* Överkalixmålet. 1. (Ak. avh.) Upps. 8:o. IV, 304 s., 1 karta. (Åven = UUA. 1924. Bd 1. Filosofi, språkvet. . . . 2.)
- Prince, John Dyneley.* The Danish dialect of Bornholm. (Proc. of the Amer. philos. soc. Vol. 63. S. 190—207.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Gamle sykdomsnavn. I. Lett, mot, hugbit. (MoM. 1924. S. 211—212.)
- Reitan, Jørg.* Vokalavrunding i nytrøndsk. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 201—212.)

- Riksheim, Vilhjelm.* Noko um tonelag i Vefsnmålet. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 213—223.)
- Rutberg, Hulda.* Folkmålet i Nederkalix och Töre socknar. (Ak. avh. Upps.) Sthm. 8:o. 179 s. (s. 3—82 = Sv. Lm. 1924. H. 2 = H. 163 fr. början.)
- Seip, Didrik Arup.* Et gammelt sjømålsfenomen. (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 168—185.)
- Hu og ho. (Østagleit. Årg. 4. S. 39—40.) — [Tillägg av *Jørgen Reitan.*] (Ibid. S. 78.)
- Selmer, Ernst W.* Om Stavangermålet's hårde og bløte klusiler. Kria. 8:o. 26 s., 3 pl.-sid., (1) s.
- Skulerud, Olai.* Sør-austlandske målføre. Etter samlingar av *Johan Storm.* (Festskr. t. A. B. Larsen. S. 1—72.)
- Solstrand, Väinö.* Centraläländskt språk för 60 år sedan. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 502—511.)
- Svensk stavelseförlängning med särskild hänsyn till språket i Åland och Uppland. (Ak. avh.) Hfors. 8:o. (4), 116 s.
- Terner, Erik.* Supradentalt n under 1700-talet. (Ark. Bd 40. S. 269—270.)
- Thurman, J.* Hur de gamla språkformerna dö. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 532—536.)
- Tilset, Arne.* Målet i Strinda i Sør-Trøndelag. Oslo. 8:o. 35 s. (= Norske maalføre. 9.)
- Tydén, Folke.* Vok. u ock o i gammal kort stavelse i upp- ock mellansvenska folkmål. (Ak. avh.) Upps. 8:o. 157 s.

b. Texter.

- En bygdeskald bland den gamla svenska folkstammen i Estland. Av *Jakob Bles.* Gbg. 8:o. 35 s. (= Göteborgs kungl. vet.- och vitt.-sambälles handlingar. Följd 4. 28: 6.)
- Movitz.* Näre ol från fäxkåmmår'n. Ol å vise på Hälsing-mål (Fälå-mål). [Med grammatik och ordlista.] Ljusdal. 8:o. 81 s.
- Några uppteckningar på bygdemål [Glemminge-Löderupsdialekt.] Meddelade av *Theodor Tufvesson.* (Skånskt bondeliv. Årsbok. 1924. S. 86—88.)

IV. Runkunskap, mytologi och sagohistoria.

- Bremer, Otto.* Die aussprache des R der urnordischen runeninschriften. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 38—50.)
- Brøndum-Nielsen, Johs.* Sandevåg-runestenen (Vågø, Færøerne.) (Aarb. 1923. S. 111—122.)
- Dickins, Bruce.* Note on Maeshowe inscriptions, XXII. and XVI.—

- XVIII. (Proc. of the Orkney antiquarian soc. Vol. 2. S. 59—60.)
- Friesen, Otto v.* Den förmenta runinskriften på Flegehall i västligaste Blekinge. (Blekinge-bygder. Årg. 2. S. 5—11.)
- Runstenarna i Altuna. (UFT. S. 339—364.)
- Rök-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden. Upps. 8:o. 165 s., 2 pl., 1 karta. (= UUÅ. 1924. Bd 1. Filos., språkv. . . . 4.) (Anm. DLz. 1924. Sp. 1919—1922 av *Gustav Neckel*. — Fornv. 1924. S. 236—238 av *S. L[ind]q[vis]t*. — Nya Argus. Årg. 17. S. 221—224 av *Bruno Sjöros*.)
- Sigurdsristningen från Drävle i Altuna. (Upsala Nya Tidning. Julnummer 1924. S. 1—2.)
- Tors fiske på en uppländsk runsten. (Festschrift Mogk. S. 474—483, 1 pl.-bl.)
- Vår första skidloparbild [å Böksta-stenen]. (På skidor. 1925. S. V—XI.)
- Grienberger, [Th. v.]*. Runensachen. (ZfdPh. Bd 50. S. 274—283.)
- Jönsson, Finnur*. Interpretation of the runic inscriptions from Herjolfsnes. Kbh. 8:o. (Meddelelser om Grönland. Bd 67. S. 271—290.) (Anm. HTno. R. 5. Bd 6. S. 303—308 av *Edv. Bull*.)
- Jungner, Hugo*. Västergötlands äldsta runinskrifter. Några ord om deras tolkning och betydelse för särskilt religions- och bebyggelsehistorien. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 230—250.)
- Kyrre, Hans*. Runerne i vore Forfædres daglige Liv. (Nær og fjærn. 1924. S. 67—83.)
- Malone, Kemp*. King Aun in the Rök inscription. (MLN. Vol. 39. S. 223—226.)
- Norges Indskrifter med de ældre Runer. Udg. for det norske historiske Kildeskritfond ved *Magnus Olsen*. Bd 3. H. 3. S. 201—344, (6) s. Chria. 4:o.
- Olsen, Magnus*. Der Runenstein von Varnum (Järsberg). (Streitberg Festgabe. S. 285—291.)
- Et 'græsk' stedsnavn i et svensk runeindskrift. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 411—418.)
- Hvad betyder uia haiþuiarþan þiakn paa Glavendrupstenen? (Festschrift Mogk. S. 468—473.) — Med anledn. härav: *Kristensen, Marius*. Endnu engang Glavendrupstenen. (Dst. 1924. S. 175—177.)
- Pedersen, Holger*. Runernes oprindelse. (Aarb. 1923. S. 37—82.)
- Sahlgren, Jöran*. Runskriften på Överhogdalsbonaden. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 462—464.)
- Schönaich-Carolath, Isa von*. Runendenkmäler. Mühlhausen i. Thür. 8:o. 64 s., 24 pl.-sid., 1 faksim.
- Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av *Erik Brate*.

- H. 1. S. 1—136, 77 pl.-sid., (1) s. Sthm. 4:o. (Kungl. vitt-, hist.- och antikvitets-akademien.)
- Þórðarson, Matthías.* Nýfundinn rúnasteinn í Flatey á Skjálfanda. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1924. S. 59—60.)
- Wadstein, Elis.* Till tolkningen av Vedelspangstenarna. (Ark. Bd 40. S. 256—260.)
-
- Boor, Helmut de.* Eine griechische Romanstelle und ein nordischer Opferbrauch. (Festschr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 25—37.)
- Collitz, Hermann.* Wodan, Hermes und Pushan. (Festschr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 574—587.)
- Falk, Hjalmar.* Mytologiens gudesønner. (Festschr. t. A. Kjær. S. 1—8.)
- Konow, Sten.* Njord og Káli. En parallel og en antydning. (Festschr. t. A. Kjær. S. 53—60.)
- Leyen, Friedrich von der.* Die Götter und Göttersagen der Germanen. 3. Aufl. München. 8:o. VII, 322 s. (= Deutsches Sagenbuch, hrsg. von F. von der Leyen. T. 1.)
- Major, Albany F.* Ship burials in Scandinavian lands and the beliefs that underlie them. (Folk-lore. Vol. 35. S. 113—150.)
- Much, Rudolf.* Balder. (ZfdA. Bd 61. S. 93—126.)
- Olsen, Magnus.* Om Balder-digtning og Balder-kultus. [Med anledn. av Neckel, G. Die Überlieferungen vom Gotte Balder. Dortmund 1920.] (Ark. Bd 40. S. 148—175.)
- Schröder, Franz Rolf.* Germanentum und Hellenismus. Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte. Heidelb. 8:o. VIII, 160 s. (= German. Bibliothek. Abt. 2. Bd 17.)
- Silvestri, Gaetano.* Mitologia nordica. Le antiche credenze religiose dei popoli settentrionali. Milano. 8:o. X, 185 s.
- Wessén, Elias.* Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria. Upps. 8:o. 198 s. (= UUÅ. 1924. Bd 2. Filosofi, språkv. . . . 6.) (Ann. Fornv. 1924. S. 235—236 av S. L[ind]q[vis]t.)
-
- Brøgger, A. W.* Vestfold. Fra småkongedømme til rikssamling. (Vestfoldminne. Bd 1. S. 11—34, 88—107.)
- Celsius, Olof, [d. ä.]* Gradual-avhandling om konungariket Värmland och dess konungar. [Ak. avh. Upps. 1726. Resp.] *Johannes Edström.* Övers. från latin. av *Helmfrid Sjövall.* (Värmland förr och nu. 22. S. 99—111.)
- Janse, Olov.* Notes sur les premiers rois païens de la Suède. (Annales de la faculté des lettres de Bordeaux. Sér. 4. Année 46 = Revue des études anciennes. T. 26. S. 243—253.)
- Nerman, Birger.* Sagan om hundkonungen. (Festschr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 389—391.)

V. Arkeologi, kulturhistoria och konsthistoria samt folklore.

- Almgren, Oscar.* Svenska jordbrukets anor. (Jorden. Festskrift till Jordbrukets dag år 1924. S. 37—40.)
- Arne, T. J.* Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav. (Fornv. 1924. S. 101—105.)
- Vessingehögen. (Vår bygd. 1924. S. 7—8.)
- Bing, Just.* De nordiske helleristninger. Problemene om deres datering og tydning. (Heimen. Bd 1. S. 245—264.)
- Helleristningen paa Tuft ved Skien. Tydningsforsøk. (Historielaget f. Telemark og Grenland. Aarsskrift. 1924. S. 5—42.)
- Bjørn, Anathon.* En vestnorsk grav med romerske glasbægere. Bergen. 8:o. 23 s. (= BMÅ. 1922—1923. H. 3. Nr. 1.)
- Gudinden med halsringen. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 7—13.)
- Nøstvetbopladsenes flintredskaper. Bergen. 8:o. 19 s. (= BMÅ. 1922—1923. H. 3. Nr. 5.)
- Stenalderstudier. Kria. 8:o. 52 s. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1924. No. 5.)
- Broholm, H. C.* Holmegaardsfundet fra den ældste Stenalder. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Præstø Amt. Aarg. 13. S. 77—100.)
- Ekholm, Gunnar.* Aktuella sten- och bronsåldersfrågor. Ett genmäle. Upps. 8:o. 41 s.
- Det brakycefala elementet i Nordens stenåldersbefolkning. Ett förklaringsförsök. (Ymer. Årg. 44. S. 45—56.)
- Gödåkers gravfält. (Upsala Nya Tidning. Julnummer 1924. S. 8—9.)
- Orientaliska inflytelser på Nordens bronsålderskultur. (SvT. Årg. 14. S. 320—330.)
- Peschierfibel und nordische Urfibel. (Wiener prähist. Zeitschr. Jahrg. 11. S. 29—36.)
- Elgström, Ossian.* De bohusslänska hällristningarnas skeppsbilder. (Fornv. 1924. S. 281—297.)
- Engelstad, Eivind S.* Setrangfundet. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 31—43.)
- Ewald, Victor.* Hallands hällristningar. (Vår bygd. 1924. S. 9—14.)
- Flom, George T.* Sun-symbols of the tomb-sculptures at Loughcrew, Ireland, illustrated by similar figures in Scandinavian rock-tracings. (Amer. anthropologist. Vol. 26. S. 139—159.)
- Frödin, Otto.* Alvastra under medeltiden. Undersökningarna åren 1921—1924. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1923—24. S. 1—36.)
- Fuhrmann, Ernst.* Felsbilder von Bohuslän. Deutung der schwedischen Felsbilder mit sämtlichen Tafeln der Baltzer-Ausgabe.

- Berlin. 4:o. (2), 154 s., 81 pl.-bl. (= förf:s Versuch einer Geschichte der Germanen. Bd 5.)
- Fürst, Carl M.* Tvenne nya fall av trepanation i vårt land, ett från stenåldern och ett från bronsåldern. (Fornv. 1924. S. 81—89.)
- Granlund, Erik.* Ur norra Smålands bebyggelsehistoria. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesfören. 7. S. 47—71.)
- Grieg, Sigurd.* Norske hjelmer fra folkevandringstiden. Bergen. 8:o. 12 s. (= BMÅ. 1922—1923. H. 3. Nr. 3.)
- Våbenfund og våbenform. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 15—30.)
- Hallström, Gustaf.* Bronsåldersgravar i Medelpad. (Fornv. 1924. S. 259—280.)
- En norrländsk megalitgrav. (Fornv. 1924. S. 153—175.)
- Hougen, Bjørn.* Brunlanes. Vestfolds eldste kulturcentrum. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 45—49.)
- Grav og gravplass. Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold. Kria. 8:o. 58 s. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1924. No. 6.)
- Janse, Olov.* Undersökningar på ett gotländskt järnåldersgravfält. (Fornv. 1924. S. 89—101.)
- Jessen, Knud.* Danmark i Oldtiden, belyst gennem nyere Fund. 1—2. (Dansk Udsyn. Aarg. 4. S. 98—112, 191—202.)
- Jungner, Hugo.* Om Friggproblemet. Några kritiska anmärkningar. (NoB. Årg. 12. S. 1—36.) — Med anledn. härav: *Sahlgren, Jöran.* Mera om de oäkta vi-namnen. (Ibid. S. 37—40.) — *Wilman, K. Rob. V.* Frigg, Frö och Priapos. (Budkavlen. Årg. 3. S. 53—55.)
- Karlinder, K. A.* Altuna socken under förhistorisk tid. (UFT. Bd 9. S. 263—338, 1 kartbl.)
- Kjellmark, Knut.* Stenåldersboplatsen vid Draftinge i Västboås. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesfören. 7. S. 73—109.)
- Kjær, Hans.* Et Oldtidshus. (Ill. Tidende. Aarg. 65. S. 269—272.)
- Oldtidens Mindesmærker. (Turistforeningen f. Danmark. Aarbog. 1924. S. 13—23.)
- La Cour, Vilh.* Solens Personifikation i vor Broncealder. (DSt. 1924. S. 121—134.)
- Lidén, Oskar.* Boplatsen vid Gettersö jämte andra sydvästsmåländska stenåldersboplatser i belysning av de stora boplatssfunden i nordvästra Skåne. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesfören. 7. S. 110—124.)
- Lindquist, Ivar.* Åringsriter i Bohuslän under bronsåldern. (GoBFT. 1923. S. 1—36.)
- Lindqvist, Sune.* Ättebackar, domareringar och andra fornminnen i Västergötland. (Sv. turistfören:s årsskr. 1924. S. 35—53.)
- Metzger, E.* La mutilation des morts. Contribution à l'étude des

- croyances et rites funéraires des germains. (Publications de la fac. des lettres de l'univ. de Strasbourg. Fasc. 21 = Mélanges Ch. Andler. S. 257—267.)
- Montelius, Oscar.* Dolkar, spjut- och pilspetsar av ben och sten, särskilt inom det germanska området. (ATS. D. 22. Nr 2. 90 s.)
- Ringsvärd och närstående typer. (ATS. D. 22. Nr 5. 60 s.)
- Müller, Sophus.* Fælles-Stilarter i Europas yngre Stenalder. (Aarb. 1923. S. 179—254.)
- Nerman, Birger.* Die Herkunft und die frühesten Auswanderungen der Germanen. Sthm. 8:o. 64 s. (= KVHAAH. D. 34: 5.)
- Nicolaissen, O.* Vesteraalen i oldtiden. Tromsø. 8:o. 30 s. (= Tromsø museums årshefter. 46. Nr. 4.)
- Nordén, Arthur.* Bronsstatyetten från Tåby. En arkeologisk kuggfråga. (Fornv. 1924. S. 33—37.)
- Kring hällristningsgåtan. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1923—24. S. 53—68.)
- Nordenskjöld, C. F.* Jönköpings läns minnesmärken. 4. Västra härad (forts.). (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesfören. 7. S. 5—46.)
- Östergötlands minnesmärken, upptecknade åren 1869—1882. Utg. av Östergötlands fornminnes- och museiförening genom *Otto Frödin*. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1923—24. S. 37—52.)
- Nummedal, A.* Koksten. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 1—6.)
- Nörlund, Poul.* Buried Norsemen at Herjolfsnes. An archæological and historical study. (Meddelelser om Grønland. Bd 67. S. 1—270.) (Anm. HTno. R. 5. Bd 6. S. 303—308 av *Edv. Bull.*)
- Olafsen-Holm, Jørgen.* Av Romsdalens historie. Oversigt over den forhistoriske indledning. Kap. 13, 14. (Årsskr. åt Romsdals sogelag. 1924. S. 26—39.)
- Petersen, Jan.* Før byen [Stavanger] blev til. (Stavanger turistforening. Aarbok. 1924. S. 54—61.)
- Keltiske vikingetids-fund i Rogaland. (Norsk britisk forening. Aarbok. 1924. S. 64—66.)
- Petersen, Th.* Zwei neugefundene Kultobjekte aus der älteren Eisenzeit. (Festschrift Mogk. S. 484—499, 1 pl.)
- Rud, Gustav.* Oldtidsminder i Viby Sogn. (Aarbøger, udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. 17. S. 126—146.)
- Sahlström, K. E.* Ett 2,000-årigt gravfält vid Hällaregården i Värning. (Vadsbybygden. H. 5. S. 15—19.)
- Några iakttagelser angående domareringar i norra Västergötland. (Fornv. 1924. S. 19—33.)
- Shetelig, Haakon.* L'industrie néolithique de la Norvège. Bergen. 8:o. 9 s. (= BMÅ. 1922—1923. H. 3. Nr. 4.)

- Sjöstedt, Conrad.* Om Pitebygdens fornlämningar. (Norrbotten. H. 3. S. 15—30.)
- Smärre [arkeologiska] meddelanden [av olika författare]. (Fornv. 1924. S. 63—69, 136—147, 224—235, 298—307.)
- Stavenow, Åke.* Utgrävningarna vid Säby, Berga socken. (Vadsbo-bygden. H. 5. S. 7—14.)
- Strömbom, Sixten.* Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse (1915—1918) . . . Gbg. 8:o. (5), 300 s., 2 kartor. (= Skrifter, utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum. 5.)
- Sundelin, Uno.* Boplatsspår från stenåldern inom Ätrans vattenområde. (Ymer. Årg. 44. S. 346—360.)
- Tallgren, A. M.* Ett viktigt estländskt fornyfynd från slutet av mellersta järnåldern. (Finskt museum. 30. S. 1—14.)
- Thomsen, Th.* Oldtidsminder i Tønder Nørre Amt. (Grønsevagten. Aarg. 6. S. 207—213.)
- Pórtarson, Matthias.* Smávegis. Um nokkra staði og fornminjar . . . (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1924. S. 42—58, 1 pl.)
- Thordeman, Bengt.* Tvenne hundraåriga gravplaner. (Fornv. 1924. S. 245—258.)
- Åberg, Nils.* Den nordiska folkvandringstidens kronologi. Sthm. 4:o. (9), 83 s. (= K. vitt., hist.- och antikv.-akad. Monografiserien. N:o 14.)

-
- Galster, Georg.* Møntfund fra Maribo Amt. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarboeg. 1924. S. 107—127.)
- Hasund, S.* Det norske øresbol. (Nord. Jordbrugsforskning. Aarg. 5—6. S. 184—193.)
- Måldrikkning og drikkemål. (Meldinger fra Norges landbrukshøiskole. 1924. S. 182—193.)
- Vadmaalet i gamalnorsk verderekning. (Meldinger fra Norges landbrukshøiskole. 1924. S. 371—376.)
- Marstrander, Carl J. S.* Spredte bidrag til vægtens og vægtterminologiens historie hos germanerne. Kria. 8:o. 34 s. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1924. No. 9.)
- Nordman, C. A.* Nordens äldsta mynt. (Finskt museum. 30. S. 15—32.)
- Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra middelalderen. Utg. av *Chr. Brinchmann*. Kria. 4:o. (3), 41 s., 22 pl.-bl.

-
- Ahnlund, Nils.* Oljoberget och Ladugårdsgärde. Svensk sägen och hävd. Sthm. 8:o. VII, 246 s. (Anm. Det nya Sverige. Årg. 18. S. 509—512 av *Ernst Nygren*.)
- Andersdotter, Mälar Brita.* Allmogeliv i Leksands socken före 1870-talet. (DHFT. Årg. 4. S. 101—124.)

- Andersson, Allan.* Bondgården i Blekinge. (Blekinge-bygder. Årg. 2. S. 88—100.)
- Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen, avgivet av därtill utsedda sakkunnige.
1. Huvudbetänkande och förslag. 2. Allmogeforskningen i Sverige och dess nordiska grannländer. Sthm. 8:o. [1:] VIII, 151 s., 1 bil. [2:] IV, 203 s. (= Statens offentliga utredningar. 1924: 26, 27.)
- Carlö, O.* Anteckningar om Gästriklands fåbodar. (Från Gästrikbygder. Årg. 5. S. 77—93.)
- Cederblom, Gerda.* Svenska allmogedrakter. (Jorden. Festskrift till Jordbrukets dag år 1924. S. 55—59.)
- Christofferson, Olof.* Hur en bondgård i Skytts härad såg ut på 1700-talet. (Skåne. Årsbok. 1924. S. 96—107.)
- Clouston, J. Storer.* Old Orkney houses. 1—3. (Proc. of the Orkney ant. soc. Vol. 1. 1923. S. 11—19, 39—47. — Vol. 2. 1924. S. 7—14.)
- Collin, Maria.* Till textilmönstrens vandringshistoria. Några ord i anledning av Erik Salvéns arbete om bonaden från Skog. (Tidskr. f. konstvetenskap. S. 67—75.)
- Coyet, Henriette.* Svensk hembygdsslöjd. (Jorden. Festskrift till Jordbrukets dag år 1924. S. 48—54.)
- Dánjalsson á Ryggi, Mikkjál.* Útróður í Föroyum áður í tíðini. (Norsk aarbok. Aarg. 5. S. 58—70.)
- Den norske sjøfarts historie fra de ældste tider til vore dage. Med bidrag av *Alexander Bugge* . . . og en række specialforfattere. Under red. av *Jac. S. Worm-Müller*. H. 2—4. S. 65—256. Kria. 4:o.
- Erixon, Sigurd.* Prästgårdar i Dalarna under 1600-talets senare del och början av 1700-talet. 1—2. (Fataburen. 1924. S. 35—84, 163—183.)
- Svenska byalag. (Jorden. Festskrift till Jordbrukets dag år 1924. S. 43—47.)
- Forsblom, Valter W.* Om samfällida ängslador i Esse. (Budkavlen. Årg. 3. S. 76—79.)
- Steiset. En försvinnande byggnadstyp. (Budkavlen. Årg. 3. S. 108—111.)
- Två österbottniska stugor. (Budkavlen. Årg. 3. S. 1—5.)
- Gardberg, John.* Råsegel av vadmal. Rester av en utdöd segeltyp. (Budkavlen. Årg. 3. S. 102—108.)
- Geramb, Viktor.* Die Kulturgeschichte der Rauchstuben. Ein Beitrag zur Hausforschung. (WuS. Bd 9. S. 1—67.)
- Grøn, Fredrik.* Hjernekirurgi paa Island i det trettende aarhundrede. (Festskr. t. A. Kjær. S. 13—19.)

- Grøn, Fr.* Vort brød i fordums tider. [Ref. av *Johan Rygge*.] (Den norske tandlerforen:s tidende. Aarg. 34. S. 82—89.)
- Guðmundsson, Valtýr.* Island i Fristatstiden. Kbh. 8:o. 186 s., 1 karta. (= "Folkelæsning". Nr. 338.)
- Hedlund, Greta.* Något om Ovensjö sockens gamla dräkter. (Från Gästrikebygder. Årg. 5. S. 94—146.)
- Heikel, Yngvar.* Några anteckningar om allmogens äldre dräktskick i Borgå socken. (Budkavlen. Årg. 3. S. 111—121.)
- Några iakttagelser om allmogedräkterna i Nyland och på Åland. (Budkavlen. Årg. 3. S. 16—20.)
- Jirlow, Ragnar.* Om linberedning och linspinning hos svensk allmoge. (Fataburen. 1924. S. 143—162.)
- Karlgren, Anton.* Gammalsvenskby. S. 1—64. (= Sv. Lm. 1924. H. 1. = H. 162 fr. början.)
- Karsten, T. E.* Svenska utbygder i öster. (Bothnia. 1924. S. 5—20.)
- Korsgaard, Otto.* Folkeliv i Skanderup Sogn. (Fra Ribe Amt. Bd 6. S. 107—142.)
- Lenk, Torsten.* Västergötlands materiella kultur, bebyggelse och hantverk. (Sv. turistfören:s årsskr. 1924. S. 54—71.)
- Lid, Nils.* Norske slakteskikkar. Med jämføringar frå nærskyldet område. L. 1. Kria. 8:o. 210 s. (= Vid.-selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1923. No. 4.) (Anm. NFK. Aarg. 10. S. 163—171 av *I. Reichborn-Kjennerud*.)
- Lithberg, Nils.* Gotländsk kvinnlig husflit i äldre tider. Visby. 8:o. 37 s.
- Litleshare, Joh.* Gamle bunadshus i Nordhordland. (Nordhordland og Midthordland. Bd 4. S. 1—22.)
- [*Lovén, Nils.*] Folklivet i Skytts härad i Skåne vid början av 1800-talet. Barndomsminnen, utg. av *Nicolovius*. 4. uppl., ill. och försedd med upplysande noter samt tillökad med nyfunna barndomsminnen, utg. av *Fredrik Böök*. Lund. 8:o. XVIII, 262 s., 4 pl., 1 musikbil.
- Lönqvist, Niclas Olof.* Berättelse om Bara härad 1775. Med efterskrift och anmärkningar utg. av *Gunnar Carlquist*. Lund. 4:o. (3). 31 s. (Bidrag till Bara härads beskrivning.)
- Meyer, Johan.* Fortids kunst i Norges bygder. [11.] Telemarken: Mo, Fyresdal, Vraadal, Nissedal og Nordre Tørdal. Kria. 4:o. 39 s., 20 pl.
- Mygdal, Elna.* Danske Folkedragter. (Nær og fjærn. 1924. S. 135—146.)
- Nielsen, H. Grüner.* Læsøfolk i gamle Dage. Folkelivsskildring efter trykte og utrykte Kilder sammenarbejdet. Kbh. 8:o. VII, 255 s. (= Danmarks Folkeminder. Nr. 29.)
- Nikander, Gabriel.* Dräktskicket i Malax socken i slutet av 1700-talet. (Budkavlen. Årg. 3. S. 65—71.)

- Nissen, Kristian.* Skogfinnene i Nordmarken. (Den norske turistforen:s årbok. 1924. S. 21—38.)
- Nordén, Arthur.* Ett medeltida sockengille i Östergötland. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1923—24. S. 69—71.)
- Nordlander, J.* Från Härnösand och dess omnejd. Kulturhistoriska anteckningar. 3. Härnösand. 8:o. 28 s.
- Norlind, Tobias.* Svenska allmogens liv. H. 1. [2. uppl.] S. 1—48, 1 pl. Sthm. 8:o.
- Nyström, H.* Ovansjö sockens bomärken. (Från Gästrikrebygder. Årg. 5. S. 147—172.)
- Ohlsson, N. Eucharis.* Hemindustri i Nora socken för en mansålder sedan. (VFÅ. 14. S. 16—47.)
- Olrik, Jørgen.* Vore gamle Bøndergaarde. (Nær og fjærn. 1924. S. 32—50.)
- Schultz, Wolfgang.* Zeitrechnung und Weltordnung in ihren übereinstimmenden Grundzügen bei den Indern, Iraniern, Hellenen, Italikern, Kelten, Germanen, Litauern, Slawen. Lpz. 8:o. XVIII, 289 s. (= Mannus-Bibliothek. Nr. 35.) (S. 79—124. Die Germanen.)
- Svensson, Sigfrid.* Förningskost. Några beskrivningar meddelade. (Blekinge-bygder. Årg. 2. S. 114—118.)
- Sylvan, Fivi.* Senmedeltida textiler i S. Råda kyrka i Värmland. (Fornv. 1924. S. 175—203.)
- Trotzig, Karl.* En bondgård i södra Dalarna på 1700-talet. Vad gamla bouppteckningar ha att berätta. (DHFT. Årg. 4. S. 55—62.)
- Stora Skedvi sockendräkt. (DHFT. Årg. 4. S. 133—136.)
- Uhrskov, Anders.* Dagligt Liv. Kbh. 8:o. 250 s. (= Nordsjællandsk Folkeliv. Bd 5.)
- Werner, Carl.* Korsvirkesarkitekturen i Sverige. Typer och perioder. [Ak. avh.] Lund. 8:o. (7), 94 s.
- Zadig, Viggo.* Hör. (FoF. Bd 11. S. 87—96.)
- Østberg, Kristian.* Finnernes rydning i Trysil. (Ny jord. Aarg. 11. S. 1—15.)

-
- Beckett, Francis.* Danmarks Kunst. D. 1. Oldtiden og den ældre Middelalder. Kbh. 8:o. (9), 317 s.
- Conrivic, Richard.* Fädernas kyrka. Stavkyrkan. Lund. 8:o. (1), 107 s., 1 pl.
- Fischer, Ernst.* Västergötlands medeltidskyrkor. (Sv. turistfören:s årsskr. 1924. S. 72—85.)
- Lorenzen, Vilh.* De danske Klostres Bygningshistorie. 5. De danske Karmelitterklostres Bygningshistorie. Med Tegninger og Opmaalinger af *Charles Christensen*. Kbh. 4:o. (6), 106 s., 5 pl.

- Mowinckel, Rolf.* Vårt äldste Olafsbillede. ("Haug og Museum" til A. W. Brøgger. S. 51—53.)
- Nørlund, Poul.* Knud Lavard og Erik Plovpenning i Ringsted kirke. (Aarb. 1923. S. 123—138.)
- Romdahl, Axel L.* Relieferna i Forshems kyrka. (Studier, tillägn. O. Sylwan . . . 1924. S. 1—10, 3 pl.-bl.)
- Roosval, Johnny.* Den baltiska Nordens kyrkor. Upps. (tr. i Sthm.) 8:o. 204 s. (= Föreningen Urds skrifter. 2.) (Anm. Nya Argus. Årg. 17. S. 214—217 av *Gerda Boëthius.*)
- Smidt, C. M.* Roskilde Domkirkes ældste Tilbygning. (Aarb. 1923. S. 83—110.)
- Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Med stöd av K. Vitt.-, hist.- o. ant.-akad. utg. av *Sigurd Curman* och *Johnny Roosval*. Stockholms kyrkor. Utg. med bidrag av Samf. S:t Erik. Bd 1. H. 1. *Roosval, Johnny.* S. Nikolai eller Storkyrkan . . . VI, (2), 208 s. — Bd 5. H. 1. *Mannström, Oscar.* Adolf Fredriks kyrka och S. Olovs kapell . . . (4), 134 s. — Värmland. Bd 1. *Kjellin, Helge.* Kyrkor i Grums härad. H. 1. Norra delen. VII s., s. 1—100. — H. 2. Södra delen. V s., s. 101—157. Sthm. 8:o.
- Thordeman, Bengt.* Sankt Per i Sigtuna. Dess rekonstruktion och konsthistoriska ställning. (Fornv. 1924. S. 204—223.)
-
- Aas, Ingebret.* Tandmidlene i de nordiske lægebøger fra middelalderen. (Den norske tandlægeforens tidende. Aarg. 34. S. 241—267, 297—352.)
- Abrahamsson, David.* Solkult i nordisk bebyggelse. (Ymer. Årg. 44. S. 239—259.)
- Alm, Albert.* Folkseder från Leksand. (FoF. Bd 11. S. 135—137.)
- Aramis.* Plock ur västerbottensk övertro. (Västerbotten. 1923. S. 99—100.)
- Västerbottensk tro och sed i samband med döden. (Västerbotten. 1923. S. 176—178.)
- Backman, E. Louis.* Om den äldsta svenska farmakopén, dess medicinskt-historiska bakgrund och dess ställning till folkmedicinen. (Uppsala läkarefören:s förhandlingar. N. F. Bd 29. S. 63—98.)
- Berg, Gösta.* Taklagsöl på södra Dal och annorstädes. (Hembygden. 1924. S. 47—48.)
- Berge, Rikard.* Drikke joleskaal. Studie av ei norderlandsk villsegn. (NFK. Aarg. 10. S. 1—53.)
- Litterær fraasegn i de munnfortalde. (NFK. Aarg. 10. S. 137—151.)
- Blidstrup, Ferd. P.* Beretning om hvorledes Ungdommen red Sommer i By i Kippinge for 200 Aar siden. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarbog. 1924. S. 39—41.)

- Bonggren, Jakob.* Barndomsminnen från Häbol. Bidrag till dalsländsk folktro. (Hembygden. 1924. S. 33—34.)
- Boor, Helmut de.* Der Zwerg in Skandinavien. (Festschrift Mogk. S. 536—557.)
- Campbell, Åke.* Tydor, trolldom och ödestro. (FoF. Bd 11. S. 1—12.)
- Cederschiöld, Wilhelm.* Sägen och sanning. (NT(Lett). 1924. S. 449—466.)
- Celander, Hilding.* Kung och drottning. Ett sömländskt slätterbruk, skildrat av J. G. Oxenstjerna. (FoF. Bd 11. S. 155—156.)
- Christiansen, Reidar Th.* Bidrag til spørsmålet om berøringen mellem keltisk og nordisk tradition. (MoM. 1924. S. 49—64.)
- Dahl, Frantz.* Endnu lidt om "Munk". (DSt. 1924. S. 47—48.)
- Engen, Erik.* Skaldekvad og kjempeviser. (Ljudahått og gamlestev.) (Musik. Tidsskr. f. Tonekunst. Aarg. 8. S. 107—109.)
- Ek, Sverker.* Den svenska folkvisan. Sthm (tr. i Uddevalla). 8:o. 224 s. (= Natur och kultur. 29.) (Anm. SvT. Årg. 14. S. 420—421 av *Otto Sylwan.*)
- Ellekilde, Hans.* Østsjællandske Folkesagn. (Aarbog, udg. af Hist. Samf. f. Københavns Amt. 1924. S. 3—29.)
- En blekingsk svartkonstbok. Meddelad av *O. Walde.* (Blekingebygder. Årg. 2. S. 107—113.)
- En östgötsk trollgubbe. Uppteckningar från Ydre härad i Östergötland åren 1921 och 1922 av *Carl Segerstühl.* (FoF. Bd 11. S. 138—142.)
- Engberg, H.* Ordsproglærdom. (Bavnen. Aarg. 21. Sp. 153—156, 167—170, 185—188, 243—244, 255—258, 297—300.)
- Ericsson, Maja.* Sägner om trolldrycker (Ljungbyhornsmotivet). (Hembygden. 1924. S. 40—45.)
- Finlands svenska folkdiktning. II. Sägner. 2. Historiska sägner, utg. av *V. E. V. Wessman.* Hfors. 8:o. XII, 411 s. (= SSLF. 174.) (Anm. HTfi. Årg. 9. S. 152—157 av *L. v. Bonsdorff.*)
- Folkeminne fraa Modalen. Ved *Hans Otterstad.* (Nordhordland og Midthordland. Bd 4. S. 35—36.)
- Folkeminne ifraa Valdres og Hallingdal. Uppskrevne av *Hallvard Bergl.* (Framhald.) (NFK. Aarg. 10. S. 89—136.)
- Folkminnen från Hjulsjö. Upptecknade av *Ragnar Jirlow.* (FoF. Bd 11. S. 68—86.)
- Folkmusiken i Norrland. Verket grundat av *K. P. Leffler.* 1. Ångermanland. H. 5. Bjärträ. [Utg. av *Torsten Bucht.*] Härnösand. 8:o. 12 s., s. 62—90.
- Folksägner från Gårds härad. Upptecknade av *Pehr Johnson.* (Skänkt bondeliv. Årsbok. 1924. S. 32—38.)
- Från förbundets [= Dalarnas hembygdsförbunds] folklivsforskning. (DHFT. Årg. 4. S. 41—45, 69—73.)

- Gamall tru og tenkjemaate i Austevoll. Av *S. Vaagen*. (Nordhordland og Midthordland. Bd 4. S. 30—31.)
- Gamalt or Sandsvær. Samla av *Sæmund Vulsberg*. (NFK. Aarg. 10. S. 69—79.)
- Gammal sed, sägen och tro. 1. Julseder i Frändefors på 1850-talet. [Av] *Rikard Mattsson*. 2. En "schåsa" från Färgelanda s:n. [Upptecknad av] *T. J.* (Färgelanda. Årg. 5. S. 35—38.)
- Gammalt frå Romerike. [Meddelat av] *Aug. Krogh*. (Østaglett. Årg. 4. S. 61—62.)
- Gammalt frå Sør-Høland og derikring. Samla av *Aug. Krogh*. (Østaglett. Årg. 4. S. 92—95.)
- Gåtor. Uppskrivne av *Kristine Vassdal*, utgj. med nokre merknader av *Vilhelm Riksheim*. (Håloygminne. 1924. H. 3—4. S. 16—30.)
- Hallberg, Edvard*. Fettisdag i Kvevlax. (Budkavlen. Årg. 3. S. 86—87.)
- Islandske Folkesagn og Æventyr. Paa dansk ved *Margrethe Løbner Jørgensen*. Kbh. 8:o. 170 s.
- Iversen, Ragnvald*. En liten samling ordtak fra romantikkens dager. (Festskr. t. A. Kjær. S. 110—116.)
- Jerstad, Johan, B[erge], R., Værnesbranden, Ivar Nilssen*. Heilage steinar. (NFK. Aarg. 10. S. 59—66.)
- Johansson, Hugo*. Gamla väderleksmärken. (Blekinge-bygder. Årg. 2. S. 80—84.)
- Johnsson, J. W. S.* Det folkemedicinske Grundlag for N. R. Finsens Rødt-Lys Behandling. (DSt. 1924. S. 135—147.)
- Jugas Olof Jonssons svartkonstbok. Med kommentarer utg. av *N. Sjö Dahl*. (Meddelanden från Dalarnes fornminnesförening. 9. S. 35—57.)
- Kalén, Joh.* Om halländsk folkhumor. (FoF. Bd 11. S. 49—67.)
- Knudsen, Fr.* Hane-Offet i Danmark ved Fastelavn. (DSt. 1924. S. 1—12.)
- Kristensen, Marius*. De danske folkeviser. Lidt gammelt og lidt nyt. (Højskolebladet. 1924. Sp. 1137—1142.)
- Landingsboka. Utg. efter tiltak av landinger ved *Olof Kolsrud*. Bd 2. Fra gamle dager. Folkeminner i Land. Samlet av *Reidar Th. Christiansen*. H. 1—2. S. 1—96. Kria. 8:o.
- Larsen, C. A. I.* Hellig Kors Kilde i Skørping. (Fra Himmerland og Kjær Herred. 13. S. 25—37.)
- Lexow, Einar*. Primstavtegn og helgendyrkelse. (NFK. Aarg. 10. S. 54—58.)
- Liestøl, Knut*. Dei nordiske segnene um Verland og Vidrik Verlands-son. (MoM. 1924. S. 65—80.)
- Lithberg, Nils*. Gotländskt våg. (Budkavlen. Årg. 3. S. 6—14.)
- Mauland, Torkell*. Folkedikt og skjemt i Rogaland. (Rogalands historielag. Aarshefte. 1924. S. 20—44.)

- Norsk folkeminnelag. 6. *Peter Lunde*. Kynnehuset. Vestegdske folke-
minne. — 10. *Joh. Th. Storaker*. Elementerne i den norske
folketro. (Storakers samlinger. 3.) Ved *Nils Lid*. Kria. 8:o.
VII, 264 s.; 148 s.
- Norsk sogukunst. Ved *Rikard Berge*. Sogusegjarar og sogur. Skild-
ringar og uppteikningar av *Rikard Berge*, *Sophus Bugge*, *Anna
Monrad*, *Sigríd Undset*, *Nikka Vonen*. Kria. 8:o. (6), II, 175 s.
- Norske folkevisor. Folkentgåve ved *Knut Liestøl* og *Moltke Moe*.
3. Kria. 8:o. (7), 234 s.
- Några gåtor. Samlade av *E. R.* (Västerbotten. 1923. S. 197.)
Ordtak frå Lier. [Meddelade av] *Nils Røed*. (Østaglett. Årg. 4. S.
52, 59, 66—67.)
- Ordtak frå Romerike. [Meddelade av] *H. R[efsum]*. 5—9. (Østa-
glett. Årg. 4. S. 3—4, 25—26, 42—43, 61, 88—89.)
- Palmqvist, J. V.* Rester av primitiv religion bland Värmlands finn-
befolkning jämförda med motsvarande företeelser på svenskt
område. (Ak. avh. Lund.) Karlstad. 8:o. 198, VI s. (Anm.
FoF. Bd 11. S. 31—32 av [*C. W.*] v. *S[ydo]w.*)
- Petersen, Margrethe*. Danske Folkeviser. (Nær og fjærn. 1924. S.
164—196.)
- Refsum, Helge*. Beamenn paa Romerike. (NFK. Aarg. 10. S. 67
—68, 161—162.)
- Katten som ulykkesdyr. (NFK. Aarg. 10. S. 162.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Den onde Tunge. (Festschrift Mogk. S. 519
—524.)
- En oversigt over og karakteristik av de gamle nordiske læge-
bøker. (Tidsskr. f. den norske lægeforening. Aarg. 44. S. 381
—386, 424—429, 461—467.)
- Lægefingeren. (NoB. Årg. 12. S. 105—109.)
- Maning i jordfast sten som lægeråd. (BoB. Aarg. 6. S. 31—33.)
- Navnets og ordets makt i norsk folkemedisin. (MoM. 1924. S.
158—191.)
- Ormen i nordisk folkemedisin, belyst ved den klassiske oldtids-
medisin. (Norges apotekerforens tidsskr. 1924. Bilag. S. 49
—93.) (Anm. DSt. 1924. S. 86—87 av *Poul Hauberg*.)
- Rim og reglur. 1. Barnerim og gåtur frå Røvassdal i Rana. Samla
i 1922 av *Oddvar Grønlie*. 2. Barnerim fraa Telemark. Upp-
skrivne i Bøherad av *Olav Nordbø*. (NFK. Aarg. 10. S. 157
—160.)
- Rise, Ola J.* Olavs-sagn ved Dovrefjelle. (Orkdølafylket. 1924. S.
7—10.)
- Små merknader. [Folklore, ortnamn m. m.] (Orkdølafylket. 1924.
S. 58—64.)
- Rosén, Helge*. Toras källa i Torekov. (FoF. Bd 11. S. 15—19.)
- Sagor och sägner. (Helsingrunor. Årg. 4. S. 20—23, 43—47.)

- Samleren. [Folkloristiska notiser.] (Sønderjydske Maanedsskrift. Aarg. 1. Nr. 1. S. 14—16. Nr. 2 ff. S. 15—16, 46—48, 62—64, 77—80, 94—96.)
- Sandvik, O. M.* Forholdet mellem tekst og tone i norsk folkemusik. (Festskr. t. A. Kjær. S. 22—27.)
- Schmidt, August F.* Helligkilder i Himmerland og Kjær Herred. (Fra Himmerland og Kjær Herred. 13. S. 1—24.)
- Helligkilder paa Lolland og Falster. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarbog. 1924. S. 42—65.)
- Midsommerfesten. (Nær og fjærn. 1924. S. 425—438.)
- Sagn og Tro knyttet til Stene i Viborg Amt. (Skivebogen. Bd 16. S. 49—73.)
- Stensagn fra Sønderjylland. 1—3. (Sønderjydske Maanedsskrift. Aarg. 1. Nr. 2 ff. S. 11—14, 40—45, 50—57.)
- Segner og sogur fraa Bø i Telemark. Av *Olav Nordbø*. (NFK. Aarg. 10. S. 152—156.)
- Sjöberg, Wilh.* Från skriftskolan till brudstolen. Seder och bruk i Björkö, Replot socken, vid förra århundradets slut. (Budkavlen. Årg. 3. S. 47—53.)
- Skrock och vidskepelse. [Ur Woxna hembygdsförenings anteckningar.] (Helsingrunor. Årg. 4. S. 91.)
- Smärre [folkloristiska] bidrag. (Budkavlen. Årg. 3. S. 55—57, 87.)
- Steffen, Richard.* Den norska kämpavisan och dess genljud i svensk litteratur. (NT(Lett). 1924. S. 19—32.)
- Stübe, R.* Kvasir und der magische Gebrauch des Speichels. (Festschrift Mogk. S. 500—509.)
- Støren, E.* Gamle veirvarsler. (Orkdølafylket 1924. S. 26—33.)
- Overtro. (Orkdølafylket. 1924. S. 49—51.)
- Svenska låtar. Samlade av *Nils Andersson*. Dalarna. H. 3. Sthm. 8:o. (4), 201 s., 11 pl., (1) s.
- Svensson, Sigfrid.* Kransagillet och den långa dansen. Tvenne midsommarbruk från sydöstra Skåne. (Skånskt bondeliv. Årsbok. 1924. S. 39—52.)
- Sydow, C. W. v.* "Bära skugga", en egendomlig begravningssed. (FoF. Bd 11. S. 153—154.)
- Hur mytforskningen tolkat Beowulfdikten. (FoF. Bd 11. S. 97—134.)
- Scyld Scefing. (NoB. Årg. 12. S. 63—95.)
- Söderberg, H. L.* Sägner, seder och bruk på södra Gotland, upp-tecknade. Visby. 8:o. 169 s.
- Tegengren, Jacob.* Folketro från Vörå. (Budkavlen. Årg. 3. S. 81—83.)
- Stennamn och stensägner från Vörå. (Budkavlen. Årg. 3. S. 84—86.)
- Þórðarson, M.* Gömul gáta. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1924. S. 78.)

- Thoroddsen, Theodora.* Islandsk folketru. Overs. av *F. Paasche*. Kria. 8:o. 47 s. (= Islandske småskrifter. Nr. 1.)
- Tre sagor. [Meddelade av] *K. Rob. V. Wikman*. (Budkavlen. Årg. 3. S. 71—76.)
- Tro, sed och sägen. Folkminnen. Utg. av *David Arill*. Gbg. 8:o. 80 s.
- Uhrskov, Anders.* Højtid. Kbh. 8:o. 207 s. (= Nordsjællandsk Folkeliv. Bd 4.)
- Vesterbergs elevförbunds folktraditionsinsamling. 5. Gamla seder, bruk och föreställningar hos allmogen. 44—68. — Sagor och sägner. 95—112. — Trolldom och övertro. 48—56. (Från Gästrikebygder. Årg. 5. S. 3—56.)
- Wifstrand, Albert.* Blekingska ordstäv och talesätt. (Blekinge-bygder. Årg. 2. S. 28—43.)
- Wikman, K. Rob. V.* Brölloppsträdet. (Rig. Bd 7. S. 143—168.)
- Viterhistorier från Frostviken. Upptecknade av *Levi Johansson*. (Arkiv f. norrländsk hembygdsforskning. 1923. S. 52—62.)
- Ættesagaer og Sagn fra Telemarken. Efterladte Optegnelser av *M. B. Landstad*. Kria. 8:o. 222 s., 1 portr.
- Österbottniska gåtor. [Meddelade av] *K. Rob. V. Wikman*. (Budkavlen. Årg. 3. S. 38—46.)

VI. Äldre rättsvetenskap, historia och topografi.

- Acta comitiorum generalium Islandiæ. Alþingisbækur Íslands. Sögufélag gaf út. IV (1606—1619). Rvík 1920—1924. 8:o. (3), 667 s., 2 faksim.-bl.
- Almqvist, Jan Eric.* Den s. k. mellersta lagens bestämmelser om istadarätt. En studie i äldre svensk arvsrätt. Upps. 8:o. 43 s. (= UUÅ. 1924. Bd 1. Juridik 1.)
- Arenander, E. O.* Om attungen i de nordiska landskapslagarna och dess innebörd. (Språkvet. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, i UUÅ. 1924: 2. S. 17—46.)
- Beckman, Nat.* Små bidrag till äldre Västgötalagens textkritik och tolkning. (Ark. Bd 40. S. 227—255.) — Med anledn. härav: *Pipping, Hugo.* Gennäle. (Ibid. S. 332—336.) — *Beckman, Nat.* Några slutreplikor. (Ibid. Bd 41. S. 98—100.)
- B[ull], E.* När blev Magnus Lagabøters landslov vedtat på Østlandet? (HTno. R. 5. Bd 6. S. 329—330.)
- *Stevne.* (HTno. R. 5. Bd 6. S. 130—145.)
- Dahlerup, Verner.* Et kapitel i Eriks sjællandske lov. (Festschrift Mogk. S. 463—467.)
- Estlunder, Ernst.* Några ord om översättningar av de gamla svenska lagarna. (Festskr. t. Pipping = SSLF. 175. S. 90—99.)
- Hasund, S.* Bønder og stat under naturalsystemet. Kria. 8:o. 123 s.

- Hasund, S.* Utfareleiding og bordleiding. (SoS. Aarg. 30. S. 84—94.)
- Jónsson, Kristján.* Um Lambaness-þing o. fl. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1924. S. 34—41.)
- Kock, Ebbe.* Om Skånelagen. (Skåne. Årsbok. 1924. S. 135—141.)
- Kolsrud, Oluf.* St. Olavs kristenrett. (Norvegia sacra. Aarg. 4. S. 1—18.)
- Mylord-Møller, K.* Bemærkninger om den plattyske oversættelse af Eriks sællandske lov. (Ark. Bd 40. S. 260—269.)
- P[er]sson, P[er].* Samfundslivet i Sverige under medeltiden, sett ur lagstiftningssynpunkt. Sölvesborg 1923. 8:o. 57 s.
- Äldre Västgötalagen. Övers. och förklarad av *Nat. Beckman*. Upps. 8:o. (2), XXVI, 118 s., 1 faksim.-bl. (= Västergötland. B: 3.) (Anm. Tidskr., utg. av Jurid. föreningen i Finland. Årg. 60. S. 339—350 av *Ernst Estlander*.)
- Östberg, Kristian.* Husefjela. (Ny jord. Aarg. 11. S. 109—124.)
-
- Braun, F.* Das historische Russland im nordischen Schrifttum des X.—XIV. Jahrhunderts. (Festschrift Mogk. S. 150—196.)
- Bremner, Robert Locke.* The Norsemen in Alban. Glasgow 1923. 8:o. XVII, 286 s., 1 portr., 4 kartor.
- Briloth, Yngve.* Den helige Davids minne i Munktorp. (VFÅ. 14. S. 3—15.)
- Konung Albrekt av Mecklenburg och nuntien Guido de Cruce. (Hist. studier, tillägn. L. Stavenow. S. 31—46.)
- Brøndsted, Georg.* Danske Minder om Vikingetiden i Nordengland. (Dansk Udsyn. Aarg. 4. S. 303—325.)
- Bugge, Alexander.* Har der bodd Kelter i de nordiske lande? (NT(Lett). 1924. S. 145—160.)
- Norse influence upon English institutions. (Norsk britisk forening. Aarbok. 1924. S. 46—63.)
- Bull, Edv.* Til Jemtlands historie. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 282—295.)
- Bulmer, Johan.* Udsigt over Bornholms Historie indtil 1661 især i statsretslig Henseende. (Bornholmske Samlinger. Bd 15. S. 75—121.)
- Carlsson, Gottfrid.* Förhistorien till 1396 års svenska konungaval. (Hist. studier, tillägn. L. Stavenow. S. 47—58.)
- Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer*. Bergen. 8:o. (7), 95 s., 8 pl.-bl. (= Bibliotheca Norvegiæ sacræ. 4.)
- Enge, Erik.* Tore paa Steig. (BoB. Aarg. 6. S. 166—177.)
- Fahlbeck, Pontus.* Beowulfskvædet som källa för nordisk fornhistoria. Sthm. 8:o. 13 s. (= KVHAAH. D. 33: s.)
- Fredenholt, Axel.* Nordmännen upptäcka Amerika. (Svenskarna i Amerika. S. 69—87.)

- Gjerset, Knut.* History of Iceland. Lond. 8:o. (7), 482 s., 1 pl.
(Anm. Skirnir. År 98. S. 225—227 av *M. Þ[órðarson]*.)
- Härje, K. A.* Ännu en gång gravstenen över Sverker den äldres son Johan. (HTsv. Årg. 44. S. 187—190.)
- Johnsen, Oscar Albert.* Noregsveldets undergang. Et utsyn og et opgjør. Nedgangstiden. Kria. 8:o. (4), 327 s.
- Jónsson, Finnur.* Kong Olaf den helliges ophold på Gotland. (Festschrift Mogk. S. 81—83.)
- Joranson, Einar.* The Danegeld in France. Rock Island, Ill. 1923 (å omsl. 1924). 8:o. 248 s. (= Augustana library publications. N:r 10.)
- Koht, Halvdan.* Når levde Harald Hårfagre og sønene hans? (HTno. R. 5. Bd 6. S. 146—169.)
— Solmyrke i Stiklestad-slage. (Olsok. 1924. S. 27—42.)
- Lundberg, Torsten.* Huru kristnades Skåne? (Läsning för svenska folket. 1924. S. 270—291.)
- Montelius, Oscar.* Sverige och vikingafärderna västerut. (ATS. D. 21. Nr 2. 31 s.)
- Pipping, Rolf.* Nyköpings gästabud. (HTfi. Årg. 9. S. 99—113.)
- Qvigstad, J.* Hvor bodde hæløygen Ottar? (Hæløygminne. 1924. H. 2. S. 18—22.)
— Nationaliteterne i Troms fylke, særlig i ældre tid. (Hæløygminne. 1924. H. 1. S. 1—13.)
- Rudbeck, Gustaf.* Magnus Erikssons giftermål med Blanka av Namur. (HTsv. Årg. 44. S. 190—192.)
- Røstad, Anton.* Verumskiftet fyre nedgangstida i Noreg. (SoS. Aarg. 30. S. 209—214.) — Med anledn. härav: *Hasund, S.* Var det eit klimat-umskifte? (Ibid. S. 289—299.) — *Røstad, Anton.* Var det auking i luftstrøyminga? (Ibid. S. 401—415.)
- Schenström, F.* Var gick Olof Haraldssons tåg genom Svea välde? (DHFT. Årg. 4. S. 1—8.)
- Schreiner, Johan.* Olav Haraldssons siste regjeringsår. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 309—328.)
- Steenstrup, Johannes.* Nogle Studier fra Vikingetiden. (HTda. R. 9. Bd 3. S. 148—164.)
- Toll, Hans.* "Folkungaroten". Folkungastudier V. En replik. (Fornv. 1924. S. 119—128.)
— Ytterligere om den isländska kronologien. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 170—181.)
- Tunberg, Sven.* Visby—Lübeck. Ett bidrag till de svensk-tyska handelsförbindelsernas äldsta historia. (Hist. studier, tillägn. L. Stavenow. S. 21—30.)
- Weibull, Lauritz.* Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085. (HTda. R. 9. Bd 3. S. 104—147.)

- Alving, Hjalmar.* Genom seklernas Uppsala. 2. genomsedda uppl. Upps. (tr. i Sthm.) 8:o. 143 s. (Anm. [av 1. uppl.] UFT. Bd 9. S. 410—411 av *Å. St[aveno]w.*)
- Barchaeus, Anders Gustaf.* Underrättelser angående landthushållningen i Halland, samlade under en resa, som . . . anträdde . . . den 26 jun. 1773. Utg. av *Bert Möller.* Lund. 8:o. 167 s. (= Svenska bygder i äldre beskrivningar. Med anmärkningar och register utg. av *Jöran Sahlgren.* Halland. 3.)
- Blicher, Niels.* Topographie over Vium Præstekald. Ny Udg. ved *Sören Vasegaard.* Kbh 8:o. XV, 207 s.
- Böttiger, L.* Vesterskjerninge-Ulbølle og Omegn. Nyborg. 8:o. 274 s., 13 pl.-bl., 1 karta. (= Svendborg Amt. 1923.)
- Erdmann, Günther.* Upsala. Monographie einer schwedischen Stadt. Greifswald. 8:o. 62 s., 5 kartor. (= Nordische Studien, hrsg. vom Nordischen Institut der Univ. Greifswald. 6.)
- Forsslund, Karl-Erik.* Med Dalälven från källorna till havet. D. 2. Västerdalälven. Bok 1. Fulu fjäll och Transtrand. 201 s., 1 karta. — Bok 2. Lima. 187 s., 1 pl. Sthm. 8:o.
- Frølich, Thorbjørn.* Fjon eller Masfjorden i Hordaland fylke. Kria. 8:o. (10), 541 s.
- Gamla svenska städer. Gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text, utg. af Svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 8. [Visby.] Sthm. 4:o. (7), XLI s., 73 pl.-bl.
- Gravlund, Thorkild.* Kongerejsen. Kbh. & Kria. 8:o. 74 s. (= Af Danskens Historie. 3.)
- Hald, P. L.* Af Thisted Købstads Historie. Udg. af Thisted Byraad. Thisted. 8:o. 212 s. (= Hist. Aarvog f. Thisted Amt. 1924.)
- Hamnström, Malte.* Angermanlands och Medelpads gränser i forna tider. 5—6. (Arkiv f. norrländsk hembygdsforskning. 1923. S. 8—22.)
- Heltoft.* Tørrild Herred. En Herredsbeskrivelse og dens Forfatter. (Vejle Amts Aarbøger. 1923—24. S. 209—265.)
- Horn, P.* Vejerslev Birk til ca. 1660. (Aarbøger, udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. 17. S. 61—94.)
- Hovmøller, Johan P.* Voldstedet "Blaaborg". (Hist. Aarvog f. Mors. 6. S. 64—74.)
- Kalén, Joh.* Halländska gränsmärken. Gbg. 8:o. 207 s.
- Klein, Ernst.* Runö. Folklivet i ett gammalsvenskt samhälle. Upps. (tr. i Sthm). 8:o. 416 s., 4 pl.
- Larsen, C. Borre.* Bag Tryggevælde Aa. (Aarvog f. Hist. Samf. f. Præstø Amt. Aarg. 13. S. 3—48.)
- Larsen, Henrik.* Præstø Amts Bebyggelse. (Aarvog f. Hist. Samf. f. Præstø Amt. Aarg. 13. S. 60—76.)

- Lorenzen, Vilh.* Hvor laa det ældste Kallundborg Slot? (Fra Holbæk Amt. 18. S. 53—65.)
- Lundbye, J. T.* Valdemarsvejen ved Skjoldnæsholm. (Aarbog, udg. af Hist. Samf. f. Københavns Amt. 1924. S. 78—82.)
- Malone, Kemp.* Ptolemy's Skandia. (The Amer. journal of philol. Vol. 44. S. 362—370.)
- Nielsen, N.* Fra Tved Sogn paa Mols. (Fra Randers Amt. Aarbog . . . 1924. S. 91—104.)
- Nissen, Nis Walter.* Die südwestgrönländische Landschaft und das Siedlungsgebiet der Normannen. Hamb. 8:o. VII, 112 s., 12 kartor. (= Hamburgische Universität. Abhandl. aus dem Gebiet der Auslandskunde. Reihe C. Bd 5.)
- Odense Bys Historie. Udg. af *H. St. Holbeck*. H. 1—2. S. 1—104. Odense. 8:o.
- Petersen, Th.* Av en fjellbygds saga. (Nordtrøndelag historielag. Aarbok f. 1923. S. 1—21.)
- Ramsay, August.* Esbo. Esbo socken och Esbogård på 1500-talet. Hfors. 8:o. (8), 347 s.
- Rasmussen, Alexander.* Komdrup Sogns Beskrivelse og Historie. (Fra Himmerland og Kjær Herred. 13. S. 102—156.)
- Sand, A. O.* Veøy som gammalt kultursentrum i Raumsdøla fylke. (Årsskr. åt Romsdals sogelag. 1924. S. 3—11.)
- Schüek, Adolf.* "Sjöborgar" och "hamnstäder". Ett bidrag till Nordens handels- och stadshistoria. (Fornv. 1924. S. 1—18.)
- Stub, Jens C. J.* Fra Nørre Alslev Sogn. Ravnse By. [Med tillägg:] Stednavnene i Ravnse. Ved *Gunnar Knudsen*. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarbog. 1924. S. 90—106.)
- Wargentin, Pehr.* Stockholms stads historia intill konung Gustaf Vasas tronbestigning. Efter trycket i Stockholms stads kalender 1761—1777 med en inledning ånyo utg. af *Nils Östman*. Upps. & Sthm. 8:o. XI, 130 s.
- Zahrtmann, M. K.* Opdyrkningen af Bornholm igjennem Tiderne. (Bornholmske Samlinger. Bd 15. S. 1—73.)

Bihang.

Recensioner av tidigare utkomna arbeten.

Åt kanslirådet och jubeldoktorn Ivar Adolf Lyttkens på hans 80-årsdag den 19 jan. 1924. Lund. 8:o. 36 s. [Recensioner av *Lyttkens & Wulffs* modersmålsarbeten.]

Boer, R. C. Oudnoorsch handboek. Haarlem 1920. 8:o. (Anm. Ark. Bd 40. S. 92—97 av *Emil Olson*.)

- Cederschöld, Gustaf.* Frantidssvenska. Sthm 1917. 8:o. (Anm. Ark. Bd 40. S. 98—102 av *Josua Mjöberg*.)
- Eggjum-Stenens Indskrift med de äldre Runer. Udg. . . ved *Magnus Olsen*. Chria 1919. 4:o. (Anm. Litbl. Jahrg. 45. Sp. 214—219 av *H. de Boor*.)
- Gullstrand, Ragnar.* Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet. (Ak. avh.) Sthm 1923. 8:o. (Anm. HTno. R. 5. Bd 6. S. 200—202 av *Edv. Bull*. — Statsvetenskaplig tidskr. Årg. 27. S. 82—91 av *A. Thomson*.)
- Götlind, Johan.* Studier i västsvensk ordbildning. (Ak. avh. Upps.) Sthm 1918—21. 8:o. (Anm. Ark. Bd 40. S. 343—349 av *George T. Flom*.)
- Hellqvist, Elof.* Svensk etymologisk ordbok. Lund 1922. 8:o. (Anm. AfdA. Bd 43. S. 113—118 av *F. Holthausen*.)
- Heusler, Andreas.* Altisländisches Elementarbuch. 2. Aufl. Heidelberg 1921. 8:o. (Anm. Ark. Bd 40. S. 222—226 av *Emil Olson*.)
- Jöhannesson, Alexander.* Grammatik der urnordischen Runeninschriften. Heidelberg 1923. 8:o. (Anm. Beibl. z. Anglia. Jahrg. 35. S. 33—34 av *F. Holthausen*. — Bull. de la Soc. de linguist. de Paris. T. 24. Comptes-rendus. S. 120—121 av *Maurice Cahen*.)
- Jönköpings stads tänkebok 1456—1548, utg. af *Carl M. Kjellberg*. (Meddelanden fr. Norra Smålands fornminnesfören. 1—5. Bilaga.) (Anm. Ark. Bd 41. S. 95—98 av *Nat. Beckman*.)
- Karsten, T. E.* Svensk bygd i Österbotten nu och fordom. En namnundersökning. 1—2. Hfors 1921—23. 8:o. (= SSLF. 155, 171.) (Anm. Nya Argus. Årg. 17. S. 142—143 av *Hugo Pipping*. — Repliker av *T. E. K[arsten]* och *Hugo Pipping*. Ibid. S. 156.)
- Kock, Axel.* Svensk ljudhistoria. D. 4: 2. Lund 1921. 8:o. (Anm. Litbl. Jahrg. 45. Sp. 298—301 av *H. de Boor*.)
- La Cour, Vilh.* Geschichte des schleswigschen Volkes. Bd 1. Die Zeit bis ca. 850. Flensburg 1923. 8:o. (Anm. DSt. 1924. S. 77—86 av *Gudmund Schütte*.)
- Larsen, Amund B.* Sognemålene. . . Kria 1922. 8:o. (Anm. Bull. de la Soc. de linguist. de Paris. T. 24. Comptes-rendus. S. 126—128 av *Alf Sommerfelt*.)
- Neckel, Gustav.* Die altnordische Literatur. Lpz. u. Berlin 1923. 8:o. (Anm. AfdA. Bd 43. S. 41—44 av *R. Meissner*.)
- Ordlista över svenska språket, utg. av Svenska akademien. 8. uppl. Sthm 1923. 8:o. (Anm. Pedagog. tidskr. Årg. 60. S. 83—89 av *Johan Palmér*.)
- Scheel, Fredrik.* Lagmann og skriver. Rettsliv i Norge i det 16de og 17de århundre. (Diss.) Kria 1923. 8:o. (Anm. HTno. R. 5.

- Bd 6. S. 342—348 av *Oscar Albert Johnsen*. — Tidsskr. f. retsvid. 1924. S. 220—232 av *Edv. Bull.*)
- Schmeidler, Bernhard*. Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert. Lpz. 1918. 8:o. (Anm. Kyrkohist. årsskr. Årg. 23. S. 407—417 av *Gottfrid Carlsson*.)
- Seip, Didrik Arup*. Norge. Om navnet på vårt land fra de eldste tider av. Kria 1923. 8:o. (Anm. Bull. de la Soc. de linguist. de Paris. T. 24. Comptes-rendus. S. 128—129 av *Alf Sommerfelt*.)
- Setterwall, Kristian*. Svensk historisk bibliografi 1901—1920. . . . Upps. 1923. 8:o. (Anm. FT. T. 97. S. 194—198 av *Arne Jörgensen*.)
- Skulerud, Olai*. Telemaalet i umriss. . . . (Ak. avh.) Kria 1918. 8:o. (Anm. Bull. de la Soc. de linguist. de Paris. T. 24. Comptes-rendus. S. 129—131 av *Alf Sommerfelt*. — MLN. Vol. 39. S. 111—115 av *George T. Flom*.)
- Sydow, C. W. von*. Beowulf och Bjarke. Hfors 1923. 8:o. (= StNF. Bd 14: s i SSLF. 170.) (Anm. AfdA. Bd 43. S. 52—54 av *Andreas Heusler*. — JEGPh. Vol. 23. S. 458—460 av *Kemp Malone*. — Neophilologus. Jahrg. 10. S. 73—74 av *S. B. Liljegren*.)
- The poetic Edda, transl. from the Icelandic with an introduction and notes by *Henry Adams Bellows*. N.Y. 1923. 8:o. (Anm. JEGPh. Vol. 23. S. 450—456 av *L. M. Hollander*.)
- Völuspá. Gefin út með skýringum af *Sigurði Norðal*. Rvík 1923. 8:o. (= Árbók háskóla Íslands. 1922—1923. Bihang.) (Anm. Skirnir. Ár 98. S. 212—217 av *A. P[álsson]*.)
- Äldre Västgötalagen i nysvensk översättning av *Bruno Sjöros*. Hfors 1923. 8:o. (Anm. Tidsskr., utg. av Jurid. föreningen i Finland. Årg. 60. S. 329—339 av *Ernst Estlander*.)

Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter, samlingar m. m.

Se förteckningen, som åtföljer bibliografien för 1923 i Arkiv f. nord. filologi, bd 41, s. 383—384.

Dessutom: ATS = Antikvarisk tidskrift för Sverige. — Festschrift Mogk = Festschrift Eugen Mogk zum 70. Geburtstag 19. Juli 1924. — NphM = Neophilologische Mitteilungen. — SvT = Svensk tidskrift. — VFÅ = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift. — ZfdPh = Zeitschrift für deutsche Philologie.
